

VARSTVO SPOMENIKOV XII

VARSTVO
SPOMENIKOV

PROTECTION
DES MONUMENTS

XII

1967

LJUBLJANA
1969

VARSTVO SPOMENIKOV, glasilo službe za varstvo kulturnih spomenikov v SR Sloveniji, s pomočjo Sklada SRS za pospeševanje založniške dejavnosti izdaja in zalaga Zavod za spomeniško varstvo SRS v Ljubljani, Trg revolucije 19, p. p. 176, tel. 24-421. Zanj odgovarja Marijan Kolarič, dipl. inž., ravnatelj Zavoda

Uredniški odbor: Franci Kokalj, dr. Ivan Komelj, Helena Menaše, dr. Peter Petru, dr. Ivan Sedej, konservatorji Zavoda za spomeniško varstvo SRS

Prevodi v francoščino: prof. Sidonija Jeras

Za zanesljivost podatkov in strokovnih mnenj odgovarjajo avtorji prispevkov

Slika na naslovni strani: Grad Turn nad Preddvorom
Le château Turn au-dessus de Preddvor (H^{te} Carniole)

Tisk: Tiskarna »Jože Moškrič«, Ljubljana

VSEBINA - TABLE DES MATIÈRES

In memoriam — Edo Turnher-Primož (1896—1969)

ČLANKI — ARTICLES

Iva Mikl Curk: Predlog meril za spomeniške rede arheoloških spomenikov — Proposition de mesures pour les catégories de monuments archéologiques	9
Tine Kurent, Franc Možek, Janez Lapajne: Poskus rekonstrukcije Emonske insule VII — Tentative de reconstruction de l'insula VII d'Emona	12
Ivan Komelj: Gorenjski gradovi — Châteaux de Gorenjska (Hte Carniole)	16
Majda Žontar in Mirina Zupančič: Terenske raziskave gradov na Gorenjskem — Recherches des châteaux de Gorenjska (Hte Carniole)	28
France Golob: Novo odkrite freske Franca Jelovška v kripti na Malem gradu v Kamniku — Fresques de France Jelovšek nouvellement découvertes	37
Peter Fister: Rekonstrukcija z uporabo merskega modula in proporcionalnosti — Reconstruction par l'emploi de modules de mesure et de la proportionnalité	42
Albert Plemelj in Maks Založkar: Osuševanje zidov z elektroosmozo (informacija) — Séchage des murs par l'électroosmose (information)	49
Peter Fister: Spomeniškovarstvena sanacija mesta Kranja — A propos de l'arrangement pour la protection des monuments de la ville de Kranj	56
Vlasto Kopač: Cankarjeva rojstna hiša — La maison natale de Ivan Cankar	61

IZ ZGODOVINE KONSERVATORSTVA NA SLOVENSKEM — DE L'HISTOIRE DE LA CONSERVATION EN SLOVÉNIE

Stane Gabrovec: Josef Szombathy	63
---------------------------------	----

VARSTVO KULTURNIH SPOMENIKOV DRUGOD — PROTECTION DES MONUMENTS CULTURELS DANS LE MONDE

Viktor Povše: Preučevanje slik z rentgenskimi žarki v SZ — Études des tableaux par les rayons X en Union Soviétique	69
---	----

KONSERVATORSKA POROČILA — RAPPORTS DES CONSERVATEURS

Arheološki spomeniki — Monuments archéologiques	70
Umetnostni in urbanistični spomeniki — Monuments artistiques et urbanistiques	111
Etnografski spomeniki: Monuments ethnographiques	137
Spomeniki narodnoosvobodilne vojne — Monuments de la Guerre de Liberation	147
Razno — Divers	149

OCENE IN ZAMENJAVA STROKOVNE LITERATURE — APPRÉCIATIONS ET ÉCHANGE DE PUBLICATIONS	155
--	-----

OB SMRTI TOVARIŠA
EDA TURNHERJA-PRIMOŽA

(Govor dr. I. Komelja
ob odprtem grobu dne 3. 4. 1969)

Dragi tovariš ravnatelj!

1949. leta ste postali ravnatelj Zavoda za spomeniško varstvo Slovenije, ga uspešno vodili več kot 14 let vse do upokojitve 1963. leta. Pred nekaj meseci smo spet obnovili naše sodelovanje, da bi kot sodelavec za spomenike narodnoosvobodilne borbe nadaljevali in dokončali delo, ki ste si ga zastavili ob nastopu vašega ravnateljjevanja in ga ves čas tudi aktivno spremljali.

V Višnji gori, kjer je svoj čas deloval učitelj in neumorni konservator Konrad Črnologar, ste preživeli del svojega življenja. Tesni in prijateljski stiki s slikarjem Ferdom Veselom, številni obiski na njegovi graščini Grumlof so še poglobili vaše zanimanje za starine. Ob pogovorih z Veselom pa ste predvsem razjasnjevali lastne poglede na umetnost, si oblikovali merila za presojo njene kvalitete in družbene funkcije. Teh svojih meril niste nikdar menjali. V spomeniško službo torej niste prišli kot homo novus. Prihajali ste razgledani v umetnosti, s tankim poslušom za vse, kar je lepo, z bogatimi organizacijskimi skušnjami in redko sposobnostjo pravilnega ocenjevanja in predvidevanja.

Takoj ob nastopu nove službe ste se že lotili velikih obnovitvenih del. Najprej na spomenikih narodnoosvobodilne borbe v Kočevskem Rogu, v Beli krajini, Polhograjskih Dolomitih, Ljubljani, »Franji«, tiskarni »Sloveniji« in v Begunjah, ohranili ste pohorske bolnišnice, primorske bunkerje. Da so ti avtentični spomeniki narodnoosvobodilne borbe danes takšni, kot so, in da so se sploh ohranili, je v veliki meri samo vaša zasluga. Zasluga tiste vaše organizacijske sposobnosti, s katero ste znali gospodarno in s skromnimi sredstvi ustvarjati velike stvari. Ob tej nalogi, ki vas je prvenstveno zaposlovala prva leta vaše nove službe, pa se niste odrekli tudi zavestni skrbi za druge vrste

spomenikov: urejena je bila Jurčičeva rojstna hiša na Muljavi, Vrazov dom, Aškerčeva domačija, Cankarjeva rojstna hiša. Vzidanih je bilo nešteto spominskih plošč na domovih naših pesnikov, pisateljev, slikarjev, glasbenikov in znanstvenikov. Zavarovane so bile pomembnejše knjižnice, pred opustošenjem je bil rešen marsikateri grajski park.

Z daljnovidno modrostjo ste se ne glede na težave povojnega časa zavzeli za ohranitev grajskega kompleksa v Kostanjevici, za Otočec, Stari grad, Hmeljnik, Prežek, Turjak, Sotesko. Pričeli ste s sistematičnim odkrivanjem stenskih slik v Zanigradu in Hrastovljah v Slovenski Istri. Tako ste postavili temelje za kasnejše sistematično odkrivanje in prezentiranje spomenikov srednjeveškega stenskega slikarstva.

Vsega tega pa ne bi bilo mogoče izvesti, če ne bi bili že leta 1950 organizirali in ustanovili restavratorske delavnice, prve takšne delavnice v Jugoslaviji. Tako je bila postavljena osnova in jamstvo za ohranjevanje naših starih slikarskih in kiparskih spomenikov, galerijam in muzejem pa omogočena širša raziskovalna in razstavna dejavnost. Skozi zavodovo restavratorsko delavnico je šel ves opus Kremser Schmidta, Berganta, pomembnejša dela naših baročnih slikarjev, dela tujih slikarjev, izbrani spomeniki gotske in baročne plastike, dela naših impresionistov in celo nekaterih sodobnikov.

Postavili ste temelje povojne organizacije spomeniške službe v Sloveniji in vzorec za jugoslovansko. S posrečeno izbranimi zunanjimi sodelavci ste razširili interes na vse vrste spomenikov, ustvarili referate za varstvo narave, za arheološke in etnografske spomenike. Še pomembnejša od te notranje organizacije pa je bila vaša skrb za popularizacijo spomeniškega varstva in utrditev njegovega mesta v slovenski družbi in njeni kulturi. Reviji »Varstvo spomenikov« ste dali vsebino in obliko. Z organizacijo številnih razgovorov, posvetov, sestankov, obiskov na okrožjih, okrajih in občinah ste si nenehno prizadevali za ustanavljanje spomeniških komisij, zametkov kasnejših regionalnih zavodov. Zaradi vašega družbeno političnega ugleda, neposrednega in toplega človeškega pristopa vam je uspelo mnogo več, kot bi samo z uradnim dopisom. Vzporedno z ustvarjanjem spomeniške mreže sta s pokojnim prijateljem Franjem Bašem utemeljevala tudi mrežo naših muzejev.

Na vseh posvetovanjih ste bili s svojim ugledom in osebnostjo vselej živo prisotni. Vaši modri, premišljeni in nikdar prenagljeni besedi je marsikdaj uspelo razrešiti še tako zapletene in nerešljive situacije. Tako kot doma v Sloveniji in Jugoslaviji ste imeli prijatelje tudi zunaj naših meja. Ni slučaj, da ste morali prav vi, tov. ravnatelj, zaključiti prenekatero ugledno in strokovno posvetovanje. Se vedno je živ spomin na vaše s humorjem prepletene sklepne besede na mednarodnem posvetovanju konservatorjev v Dresdenu.

Dragi tov. ravnatelj. Z delom v našem zavodu in slovenski spomeniškovarstveni službi ste postali del njene zgodovine, pojem za povojno spomeniško

varstvo. Danes živite v spomenikih Kočevskega Roga, obnovljenih dolenskih gradovih, spominjajo se vas po vsej slovenski zemlji od Prekmurja do Istre, na vsaki ohranjeni umetniini je in bo zapisano tudi vaše ime. Dosti več ste storili, kot bi morali in kot vam je bilo naloženo. Tudi v poslednjih urah vašega iztekajočega se življenja niste prenehali misliti na bližajoče se posvetovanje, na svoj referat o spomenikih narodnoosvobodilne borbe. Težko vam je bilo izreči: Tega ne morem več! Za vse, kar ste storili slovenski kulturi, za ohranitev naše kulturne in zgodovinske dediščine, za naš zavod, za slovensko in jugoslovansko spomeniško službo, iskreno priznanje in ponovna zahvala!

Dr. S. Hartwagner, deželni konservator za Koroško, je vodil avstrijsko delegacijo na pogrebu pok. ravnatelja Turnherja in mu izkazal poslednjo čast kot zastopnik prezidenta avstrijskega Zveznega spomeniškega urada prof. dr. W. Frodla in avstrijskih konservatorjev. Prosil nas je, da v svojem glasilu zapišemo v njihovem imenu vsaj naslednji stavek: Ravnatelj Turnher, ki je po vojni spet vzpostavil zvezo z avstrijsko spomeniškovarstvena službo, bo kot neutrudljiv borec za spomeniškovarstveno misel, pa tudi kot pospeševalec mednarodnega sodelovanja na tem posebnem področju in kot osebnost ostal vsem svojim avstrijskim kolegom zmerom v častnem spominu.

Pendant que ce volume était encore sous presse survenait le 3 Avril 1969 le décès d'ancien directeur de notre Institut des monuments historiques de la SR Slovénie, Edo Turnher. — En haut il y a l'oraison funèbre, prononcée près de sa tombe par dr. I. Komelj. En plus il y a quelques mots commémoratifs du M. Dr. S. Hartwagner qui — en représentant le Président du Bundesdenkmalamt et les conservateurs autrichiens — exprimait leur hommage au combattant pour les monuments historiques et pour l'idée de la coopération internationale.

PREDLOG MERIL SPOMENIŠKIH REDOV ZA ARHEOLOŠKE SPOMENIKE

IVA MIKL CURK

Urbanistično načrtovanje zahteva od konservatorja tudi pripravo spomeniških redov za spomenike določenega okoliša. To delo zahteva merila za vrednotenje spomenikov, pa tudi določanje varstvenega režima. Namen pričujočega sestavka je predložiti v razpravo nekaj takih meril za pripravo spomeniških redov za arheološke spomenike, ki jih je moč izluščiti iz dosedanje spomeniško-varstvene prakse. Nesporno je, da bo nadaljnje delo in proučevanje spomenikov še mnogokrat spremenilo, izpopolnilo ali ovrгло. Jasno pa je, da že danes potrebujemo nekaj teoretične osnove za pripravo spomeniških redov, prilagojene specifični spomenikov v našem prostoru, in te želimo zgraditi tudi s pomočjo mnenj ob tem sestavku. Vsekakor pa se moramo zavedati, da bo določanje in izvajanje spomeniških redov še vedno zahtevalo individualno obravnavo vsakega spomenika ali spomeniškega kompleksa s tem, da bomo upoštevali najrazličnejše faktorje. Le tako bo mogoče spomeniku prav določiti njegovo vrednost in mu poiskati najboljši način varovanja.

Dosedanja spomeniškovarstvena praksa, zakonodaja in mednarodna merila potrjujejo spomeniško vrednost vsakega sklopa arheološke najdbe — posameznega predmeta ali zbirke z znanimi najdiščnimi podatki, najdišča z vsaj delno ohranjenimi kulturnimi plastmi ali najdbami, pa tudi posameznega predmeta, ki je arheološki stroki s katerega koli gledišča zanimiv. Toda vrsta znanih arheoloških terenskih spomenikov je brez vsakih vidnih zunanjih znamenj, ali pa laik ne more spoznati zunanjih znakov in kulturne plasti kar na prvi pogled, zato mora seznam spomenikov v spomeniškem redu vsebovati tudi čim točnejše lokacije in meje vsakega spomenika, predvsem parcelne številke iz katastra, pa tudi grafični prikaz. Ob naštevanju arheoloških spomenikov nekega območja pa nikdar ne smemo pozabiti dejstva, da kljub intenzivni kultivaciji našega prostora še zdaleč ne moremo trditi, da poznamo vsa arheološka najdišča Slovenije. Vedno moremo pričakovati še nova, in sicer na mestih, kjer doslej niso bile znane arheološke najdbe. To vrsto spomenikov čuva po zakonskih določenih splošni varstveni režim. V našem sestavku o njej ne bi več govorili, ker moremo pri sestavljanju spomeniških redov — razumljivo — upoštevati le znane spomenike.

Valorizacijo arheoloških spomenikov usmerja njihova izpovedna vrednost za napredek vede. Težišče vrednosti nekaterih spomenikov je v njihovem pričevanju o razvoju umetnosti, drugih v pričevanju o razvoju proizvodnih procesov. Nekateri spomeniki stavi na visoko mesto v lestvici vrednotenja dejstvo,

da so ostaline tistega časa zelo redke, spet druge to, da so dobro ohranjeni, ali pa dejstvo, da dokumentirajo začetke zbiranja in prikazovanja starin. Naša spomeniškovarstvena služba že leta intenzivno obdeluje valorizacijo spomenikov. Pri tem je vedno težila za tem, da je upoštevala mnenje čim širšega kroga arheologov (prim. korespondenco zavoda SRS v letih 1961 in 1966). Uspeh takega skupnega dela so tri izoblikovane valorizacijske kategorije: 1. najvišja, kamor sodijo spomeniki, pomembni za proučevanje najstarejše zgodovine vzhodnih Alp in severnega Balkana, 2. srednja s spomeniki, pomembnimi za proučevanje večjega dela slovenskega prostora, ter 3. najnižja z lokalno pomembnimi spomeniki. V prvo kategorijo je l. 1961 komisija Zavoda za spomeniško varstvo LRS odbrala nekaj desetih arheoloških spomenikov. Objavljeni so v Vestniku Zavoda za spomeniško varstvo LRS I 1962 18—27, kjer so navedeni podrobneje tudi kriteriji valorizacije. Dosedanji razvoj stroke še ne terja bistvenih dopolnil predloženega seznama. Merila za odbiranje prve kategorije spomenikov nekako vodijo tudi uvrščanje spomenikov v drugo kategorijo. Vanjo naj bi uvrstili vse spomenike, od naselja pa do posameznega predmeta, ki nam dajejo za večji del slovenskega prostora zanimive podatke. Sem bi med drugim šteli večino spomenikov iz najstarejših dob preselitve naše ožje domovine (paleolitik, neolitik), ker je bil ves slovenski prostor tedaj še tako redko poseljen, da omogoča vsaka najdba ugotovitve o večjem ozemlju, nadalje moremo šteti sem vse naselbinske komplekse s kontinuirano poselitvijo, komplekse naselje — grobišče, pa tudi obsežnejša naselja in grobišča, spomenike gospodarske narave ali pomembne epigrafske spomenike, da naštejemo le nekaj vrst. V tretjo kategorijo sodijo, kot že povedano, za lokalno zgodovino pomembni arheološki spomeniki.

V dosedanji spomeniškovarstveni praksi, zakonodaji, pa tudi v delu in predlogih arheologov v muzejih po terenu (primerjaj predlagane varstvene elaborate za Ljubljano, Kranj, Maribor, Koper, Ptuj, Novo mesto itd.) so se izoblikovali poleg splošnega varstvenega režima, ki smo ga že omenili in ki skladno z zakonodajo varuje vse najdbe ter določa postopek ob slučajnih najdbah, tudi trije varstveni režimi. Prvi, najstrožji, ohranja spomenik in situ nespremenjen ali raziskan, mogoče tudi delno obnovljen, in ga prezentira ali na prostem s primernim oblikovanjem okolja, če je to potrebno, ali v sklopu sodobnih stavb. Drugi varstveni režim zahteva pred kakršnim koli posegom na spomeniku sistematična raziskovanja, ki spomeniku določijo nadaljnjo usodo: ali rešijo le dokumentacijo in najdbe in se tako uvrščajo v kategorijo zaščitnih izkopavanj, ki omogočijo po končanem delu, da spomeniškovarstvena služba objekt sprosti za druge namene, ali pa pripravijo pomembni odkriti objekt za prezentacijo. Tretji varstveni režim zahteva le strokovni nadzor posegov zaradi morebitnih najdb ali izpopolnitev dokumentacije o objektu, ki ga varujemo. Že iz opisa posameznih varstvenih režimov kot tudi iz zakonskih določil ob splošnem varstvenem režimu je razvidno, da moremo vedno dopuščati možnost, da ugotovitve raziskovanja še med deli spremene varstveni režim. Zaradi najdb je treba strokovni nadzor izkopa večkrat razširiti v zaščitno izkopavanje, pri tem pa mora vedno obstajati tudi možnost, da odkriti objekt prezentiramo in situ, čeprav v praksi ne pride mnogokrat do tega. Po drugi strani pa je spet možno, da za prezentacijo zavarovani teren po sistematičnem izkopavanju sprostimo za druge namene, ker raziskovanje pokaže, da so ostaline manj pomembne ali slabše ohranjene, kot smo mogli pričakovati.

Ce zdaj pogledamo še to, kako je dosedanja praksa določala spomenikom varstveni režim, ugotovimo, da je valorizacija gotovo eno izmed meril za določanje varstvenega režima, ni in ne more pa biti edino. Gotovo stremimo za tem, da spomenike višje valorizacijske stopnje varujemo strože, vendar je ob tem zelo pomembno tudi to, kako je spomenik ohranjen, viden in kaj pomeni kot sestavina svoje okolice. Najstrožji varstveni režim mora varovati poleg vseh premičnih arheoloških spomenikov (plastik, napisov, zbirk in predmetov) prav gotovo tudi kolikor moč veliko število dobro ohranjenih terenskih spomenikov, zlasti tistih, ki so uvrščeni v višje valorizacijske stopnje ali katerih deli so na terenu še jasno vidni (zidovi, nasipi, gomile, cestne trase itd.). Z drugim varstvenim režimom varujemo vse znane terenske spomenike razen tistih, za katere dokumentacija nesporno priča, da so bili uničeni ali v celoti raziskani ali da so dali le slučajne najdbe. Pri teh zahtevamo le nadzor nad posegi, torej tretji, najmanj strogi varstveni režim.

Tako smo predložili v razpravo nekaj meril za valorizacijo in določanje varstvenih režimov za arheološke spomenike, meril, katerim bodo nadaljna dela gotovo še marsikaj dodala ali odvzela. Upamo, da je dosedanje delo vsaj temelj za varovanje, ki bo spomenikom naše domovine najbolj primerno. Ob koncu pa naj še enkrat poudarimo, da bodo — ne glede na bolj ali manj natančna teoretična merila za določanje vrednostne stopnje in varstvenega režima posameznemu spomeniku — vedno morali izoblikovati dokončno določilo še drugi faktorji, izhajajoči iz resnično dobrega poznavanja vsakega posameznega spomenika in njegovega mesta med pričami preteklosti, pa tudi njegovo mesto v sedanjosti, ki ga obdaja.

IVA MIKL-CURK: PROPOSITION DE MESURES POUR LES CATÉGORIES DE MONUMENTS ARCHÉOLOGIQUES

L'article entame la discussion des meilleurs critères à employer chez nous pour la valorisation des monuments archéologiques et des critères pour l'application de divers degrés dans le système de protection des monuments archéologiques.

Tout d'abord, en se basant sur les normes générales et les règlements en vigueur sur la protection des monuments, l'article définit comme monuments tous les complexes archéologiques, chaque site archéologique avec la stratigraphie primitive et tous les ensembles de trouvailles.

De la portée des monuments pour la connaissance des époques archéologiques dépend aussi leur valorisation. La pratique en usage jusqu'à présent de la protection des monuments chez nous et à l'étranger a fixé trois degrés de valorisation; d'après leur portée pour leur genre nous plaçons au plus haut degré les monuments intéressants pour toutes les Alpes orientales et les Balkans du Nord, au second, les monuments importants pour une certaine région ou toute la Slovinie, et au troisième les monuments d'intérêt local.

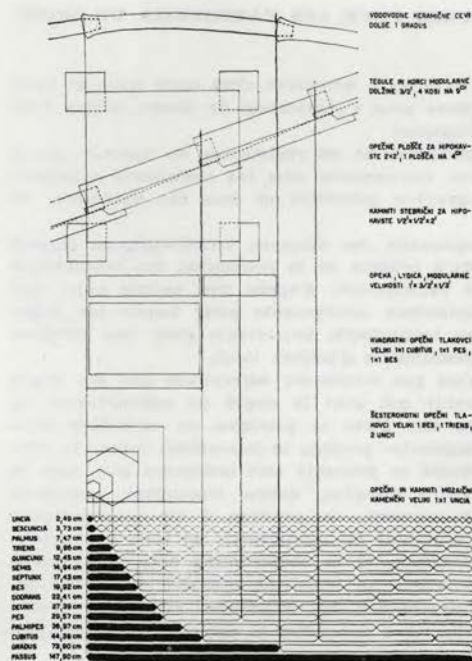
La manière de protection d'un monument n'est pas forcément déterminée par son degré de valorisation. D'autres facteurs doivent intervenir qui sont le degré de conservation, la place que le monument occupe dans son espace etc. Dans la pratique on considère trois formes de protection. La première -la plus intransigeante- protège le monument intact in situ, ou bien le monument intact ou bien en partie étudié et présenté soit isolément soit dans le cadre des constructions contemporaines. Une autre manière, moins rigoureuse, demande qu'avant de toucher à la place qu'occupe le monument, on procède à de systématiques recherches archéologiques qui décideront du sort ultérieur du monument: ou bien les recherches ne sauveront que des fouilles et la documentation, et la construction sera abandonnée à d'autres usages, ou bien on préparera sa présentation. La troisième manière de protection, la moins exigeante, demande une surveillance professionnelle des recherches autour du monument, de façon à protéger les découvertes essentielles et à compléter la documentation relative à ce monument.

POSKUS REKONSTRUKCIJE EMONSKE INSULE VII.

TINE KURENT, FRANC MOŽEK, JANEZ LAPAJNE

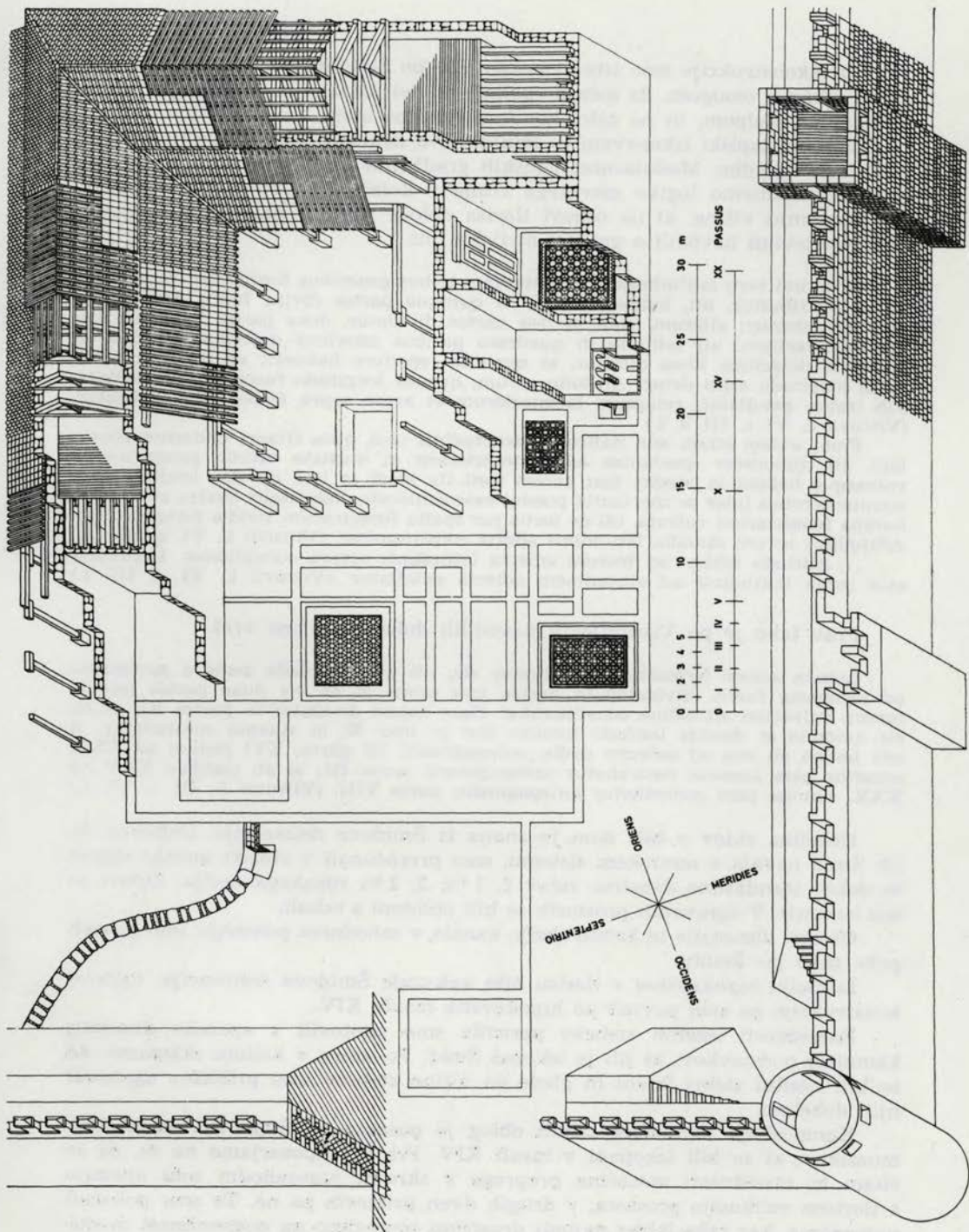
Izdelava idejnih načrtov arheoloških spomenikov, valoriziranih po svojih sestavinah, in njihova zamišljena rekonstrukcija pomenita konservatorju in načrtovalcu izhodišče za oblikovanje spomeniškega območja in sestavin spomenika, ki so vredne prezentacije. Zato pomeni vsak poizkus dragocen prispevek za obnavljanje življenjske in funkcionalne podobe danes v ruševinah ohranjene stavbe ter je tako arheologu-konservatorju v veliko oporo pri določanju posameznih sestavin, vrednih prezentacije. Spričo tega želimo s pričujočim člankom prispevati svoj delež k vrednotenju naše najstarejše dediščine.

Rekonstrukcije rimske hiše smo se lotili, da bi prikazali logiko razvrstitve rimskih gradbenih elementov v kompozicijo. Aksonometrični prikaz zgradbe med gradnjo, ko je ponekod opazen komaj tloris, na drugem delu hiše je pa streha že pokrita, se nam je zdel za ponazoritev strukture v raznih fazah gradnje najbolj primeren. Modularni ritem gradiva od najmanjših mozaičnih kamenčkov do velikih strešnih veznikov je zaznaven kljub drobnemu merilu risbe. V pojasnilo prilagamo modularno dimenzioniranje rimskih gradbenih elementov, ki točno sledi zaporedju standardnih rimskih mer. Ker je rimska mera izrazljiva z mnogokratniki ali vsotami (to je s kompozicijo) različnih merskih enot, je komponibilnost rimskih gradbenih elementov na višku.

Modularne mere rimskih gradbenih elementov so enake standardnim rimskim meram. Ker arhitektonska kompozicija mer nastopa kot mnogokratnik ali kot vsota mer posameznih elementov, so modularni ritem zgradbe in njene razsežnosti vedno izrazljivi s standardnimi rimskimi merami

Les mesures modulaires des éléments romains de construction sont identiques aux mesures romain standard. Comme la composition architectonique des mesures se présente comme multiple ou comme la somme des mesures des divers éléments, le rythme modulaire des constructions et leur étendue peuvent toujours être exprimés en mesures romaines standard

Poskus strukture rekonstrukcije emonske inzule VII
 Essai de la structure de la reconstruction de l'insula VII d'Emona

Za rekonstrukcijo smo izbrali insulo VII (po Šmidovi numeraciji), ker nam njena lokacija omogoča, da sočasno pokažemo del južnega in zahodnega obzidja z vogalnimi stolpom, in pa zato, ker ima zgradba atrij.

Šmidovi zapiski izkopavanj in Müllnerjeva delineacija insule so nam pokazali tloris zgradbe. Modularnost rimskih gradbenih elementov nam je omogočila, da razumemo logiko merskega ritma v kompoziciji in njeno strukturo. Pri odrejanju višine, ki na osnovi tlorisa določa prostor, pa smo si pomagali z Vitruvijevimi navodili o gradnji atrijskih hiš.

Atriorum vero latitudines ac longitudines tribus generibus formantur. Et primum genus distribuitur, uti, longitudo cum in quinque partes divisa fuerit, tres partes latitudini dentur; alterum, cum in tres partes dividatur, duae partes latitudini tribuantur; tertium, uti latitudo in quadrato paribus lateribus describatur inque eo quadrato diagonium linea ducatur, et quantum spatium habuerit ea linea diagonii, tanta longitudo atrio detur. Altitudo eorum, quanta longitudo fuerit quarta dempta, sub trabes extollatur; reliquum lacunarium et arcae supra trabes ratio habeatur. (Vitruvii L. VI. c. III. 3, 4.)

Fiunt autem etiam non italicae consuetudinis oeci, quos Graeci cyzicenos appellant. Hi conlocatur spectantes ad septentrionem et maxime viridia prospicientes, valvasque habent in medio. Ipsi autem sunt ita longi et lati, uti duo triclinia cum circumitionibus inter se spectantia possint esse conlocata, habentque dextra ac sinistra lumina fenestrarum valvata, uti de tectis per spatia fenestrarum viridia prospiciantur. Altitudinis eorum dimidia latitudinis addita constituuntur. (Vitruvii L. VI. c. III. 10.)
... Altitudo tablini ad trabem adiecta latitudinis octava constituatur. Lacunaria eius tertia latitudinis ad altitudinem adiecta extollatur. (Vitruvii L. VI. c. III. 6.)

Prav tako je po Vitruvijevih navodilih določena višina vrat.

Lumen autem hypaethri constituatur sic, uti quae altitudo aedis a pavimento ad lacunaria fuerit, dividatur in partes tres semis et ex eis duae partes (semis) lumini valvarum altitudine constituantur. Haec autem dividatur in partes XII et ex eis quinque et dimida latitudo luminis fiat in imo. Et in summo contrahatur, si erit lumen ab imo ad sedecim pedis, antepagmenti III parte; XVI pedum ad XXV, superior pars luminis contrahatur antepagmenti parte III; si ab pedibus XXV ad XXX, summa pars contrahatur antepagmenti parte VIII. (Vitruvii L. IV. c. VI. 1.)

Debelina zidov v hiši nam je znana iz Šmidove delineacije. Debeline, ki jih Šmid navaja v metrskem sistemu, smo preračunali v rimski merski sistem in dobili standardne debeline zidov 1, 1 1/2, 2, 2 1/2 rimskega čevlja. Zidovi so bili kamniti. V ogrevanih prostorih so bili obloženi s tabuli.

Obliko, dimenzije in konstrukcijo kanala v zahodnem pomeriju smo povzeli prav tako po Šmidu.

Lokacijo hipokavstov v tlorisu hiše nakazuje Šmidova delineacija, njihovo konstrukcijo pa smo povzeli po hipokavstih insule XIV.

Razsežnosti lesenih stebrov peristila smo ugotovili z uporabo dimenzij kamnitih podstavkov, ki jih je izkopal Šmid. Po utoru v kamnu sklepamo, da so bili nosilni stebri leseni in glede na višino stebrov smo približno ugotovili njih debelino.

Kompozicija mozaičnih talnih oblog je posneta po Šmidovih ilustracijah mozaikov, ki so bili izkopani v insuli XIV. Pri tem opozarjamo na to, da se ritem in razsežnosti mozaične preproge v skrajni jugozahodni sobi ujemajo s tlorisno velikostjo prostora, v drugih dveh primerih pa ne. To smo pokazali namenoma, ker tako lahko najbolj drastično opozorimo na pomembnost modularnega standardiziranja celo pri tako majhnem gradbenem elementu, kot je

mozaični kamenček. Stranica mozaične kocke meri običajno $1/2''$ ali $1''$. To je gotovo tako majhna mera, da jo je moč prilagoditi vsem iregularnostim različno velikih prostorov; toda če upoštevamo, da mozaik oblikuje ornament, kjer je za določen ritem potrebno določeno število kamenčkov, nam postane jasno, da je modul mozaične preproge mnogo večji kot razsežnost zgolj enega kamenčka in se mora ujemati z modulom prostora.

Strešna konstrukcija. Obliko strešne konstrukcije smo povzeli po J. Durmu. Razdalje med špirovci so določene z ritmom širine tegul.

Obzidje. Širino zidu in temeljev navaja Šmid. Višina zidu, njegov zaključek in višine obrambnih stolpov pa so problematične. Tehnika bojevanja in obrambe se je v rimskem in kasnejšem času spreminjala, zato ne moremo ugotoviti oblike prsobranov in višine zidu tako natančno kot pri hiši. Lahko se zgledujemo le po obzidju, ki je nastalo skladno z načini bojevanja določene dobe. V našem poskusu rekonstrukcije smo povzeli višino in prsobrane južnega dela zidu po Duri Europos. Ritem strelnih odprtin je $3 1/2$ čevlja. Zaščitni zid je z notranje strani prav tako širok $3 1/2$ čevlja. Bočni zid je debel 2 čevlja. Zahodni del obzidja smo povzeli po torinskem obzidju. Tudi v tem primeru je ritem strelnih odprtin in zaščitnih zidov $3 1/2$ čevlja, kot nam to kaže rekonstrukcija Portae Palatinae. Stranski zidovi ob vhodih v mesto na južni strani zidu nam potrjujejo obstoj nasipa z notranje strani obzidja. Ti stranski zidovi, premoščeni z obokom, so omogočali nepretrgan potek notranjega nasipa.

BIBLIOGRAFIJA

- Vitruvius De architectura, Translated by F. Granger, London 1962.
J. Durm: Die Baukunst der Etrusker; Die Baukunst der Römer, Stuttgart 1905.
A. v. Gerkan: Von antiker Architektur und Topographie, Stuttgart 1959.
G. Lugli: La tecnica edilizia romana, Roma 1957.
M. Detoni — T. Kurent: Modularna rekonstrukcija Emone, Ljubljana 1963.

TINE KURENT, FRANC MOŽEK, JANEZ LAPAJNE: TENTATIVE DE RECONSTRUCTION DE L'INSULA VII D'EMONA

Nous avons procédé à la reconstruction de l'insula VII d'Emona (d'après la numération de Schmidt), afin de montrer la logique de la répartition des éléments romains de construction dans la composition, et de valoriser le monument archéologique par ses composantes qui servent à l'archéologue-conservateur de point de départ pour donner sa forme à une présentation justifiée. Les notes de Schmidt sur les excavations et la délinéation de l'insula par Müllner nous ont montré le plan de construction. Les modules des éléments de construction romains nous ont permis de comprendre la logique du rythme de mesure dans la composition et la structure de cette dernière. Pour la détermination de la hauteur et autres mesures qui sur la base du plan décident de l'espace, nous avons mis à profit les indications de Vitruve relatives à la construction des maisons à atrium.

GRADOVI NA GORENJSKEM

IVAN KOMELJ

Mestni muzej v Kranju je v sodelovanju z muzejem v Kamniku in Škofji Loki ter kranjskim in republiškim zavodom za spomeniško varstvo pripravil razstavo o gradovih na Gorenjskem. Z načrti, fotografijami, risbami in spremnimi teksti so bili prikazani izbrani primeri, ki kljub skopemu in vendar dovolj izčrpnemu prikazu, lahko nazorno osvetlijo zgodovinsko, stavbnozgodovinsko, spomeniško in drugo problematiko gorenjskih gradov. V razstavo so uvajali štirje panoji, ki so kazali prve omembe srednjeveških gradov, gradivo, ki ga je ljubeznivo dal na voljo akademik prof. M. Kos. Obsežnim stilnim in časovnim opisom in drugim ponazorilom je sledil še oris stavbnorazvojne črte gorenjskih gradov z najznačilnejšimi primeri od romanike do 19. stoletja. Že na zunaj in po obsegu je razstava dokazovala resno zastavljeno delo, ki ne glede na nekatere improvizacije zaradi časovne stiske odpira vrsto vprašanj, ki pa seveda ne veljajo samo za Gorenjsko, marveč za Slovenijo nasploh. V prvi vrsti je treba poudariti organizirano teamsko oz. ekipno delo, predvsem na terenu. Rezultat so terenski opisi in izmere stanja, ki jih bomo, upajmo, odslej objavljali v našem glasilu.

Iz Valvasorjevega slikovnega in pisanega gradiva, Freyerjevega Abecednega seznama iz leta 1846 in arhivskega gradiva naštejemo na Gorenjskem ok. 124 z imeni izpričanih grajskih lokalitet. Od teh je srednjeveških kar 53. Od konca 17. stoletja do 1846 se je število objektov, ki jih lahko imenujemo grad, graščina, dvorec ali pristava, povečalo komaj za 13. Večina teh je v neposredni bližini Ljubljane. To pomeni, da je glavna stavbnega fonda gorenjskih gradov do konca 17. stoletja v glavnem že stala; novi so nastajali le še v izjemnih primerih, predvsem so jih pa prezidavali. Ob koncu 17. stoletja jih je bilo po Valvasorju 19 v razvalinah, 9 pa jih Valvasor niti ne omenja več, kar pomeni že kar polovico vseh srednjeveško izpričanih. V nekaterih primerih je nastal v neposredni bližini starega novi grad. Od konca 17. stoletja do sredine devetnajstega so jih opustili ali porušili še 19, med drugo vojno je propadlo kar 12 objektov. Med temi so nekatere po vojni popolnoma odstranili (Groblje, Križ, Zalog, Belnek).

Statistično številčni podatki so navidez brez zveze z zgodovinskim, kulturno-zgodovinskim ali samo spomeniškim pomenom gradov, v povezavi z drugimi dejstvi pa pomagajo osvetliti ta izredno zanimivi kompleks arhitekture.

Avtorji razstave v Kranju niso mogli dati odgovorov na vsa vprašanja, ki jih lahko povezujemo z gradovi. Hoteli so predvsem opozoriti na premalo znano arhitekturno skupino gorenjskih gradov. V primerjavi s cerkveno, ki je s svojo konstantno funkcijo nespremenljiva, je grajska arhitektura v preteklosti dosti bolj živa, odvisna od vsakršnih gospodarskih in političnih sprememb in v prvi vrsti izraz funkcionalnih sprememb. Prej ali slej pa se bo pokazala tudi za »kranjski« del Slovenije pomembna ustanoviteljska ali mecenska vloga nekaterih plemiških rodbin pri razširjanju ali posredovanju arhitekturnih oblik, ali pa včasih celo določenega tipa gradu oz. njegovih posameznih sestavin.

Prvi gradovi stoje na Gorenjskem že v 11. stoletju. Ob koncu 13. stoletja jih je bilo že 28, nekaj več od polovice vseh znanih srednjeveških gradov na Gorenjskem. Gre torej za razmeroma zgodnji pojav in razširjenost gradov. Bolj zanimiva vprašanja kot to z imeni izpričano gradivo zgodnjih gradov zastavlja vrsta domnevnih zgodnesrednjeveških »gradov«, ki nastopajo navadno kot izpričana ali terensko dognana »gradišča«. Ta odpirajo problematiko kontinuitete med zgodnesrednjeveškimi gradišči in kasnejšimi gradovi, predvsem glede izbire lokalitete (zemljišča) ter vodil gradnje ali utrjevanja. Dragocen podatek iz časa med leti 1154 in 1156 npr. omenja »hrib v kraju Bašelj, ki je pripraven za grad in na katerem je že bil nekdanj kastel« (Kos, Gradivo IV, 238). Položaj izpostavljenega, naprej pomaknjene hriba in oblika po naravi utrjenega zemljišča, kateremu je treba dodati le še izkopen jarek, je v resnici vabljava za grad in naravnost tipična za srednjeveške gradove sploh. Malo verjetno je, da je na hribu stal kasneje fevdalni grad, pač pa ostaja pomembna predvsem povezava s cerkvico sv. Lovrenca, ki je po imenovani listini takrat že stala. Verjetno stoji prva stavba še danes. Stenske slike »furlanske« smeri, ki so ugotovljene v njeni notranjščini, dokazujejo, kot je že pravilo, obstoj starejše, romanske arhitekture. Tip gorenjskih »gradišč« vsekakor odpira vprašanje posebne vrste »gradu«, ki ni istoveten s tipom fevdalnega gradu, utegne pa vendarle biti zanimiv kot formalni člen med poznoantično, zgodnesrednjeveško ali fevdalno utrdbeno arhitekturo. Tako bo npr. tudi že 973. leta omenjeni grad Bosines slej ko prej le po latinskem zgodnesrednjeveškem nazivu omenjeno gradišče (M. Kos, Gradišče in Gradec v slovenskem srednjem veku, GMDS 22, 1941, str. 117), ne pa grad v smislu fevdalnega gradu.

Zanesljivo podobo o prvih fevdalnih gradovih na Gorenjskem bo možno podati šele po arheoloških preiskavah najstarejših arhivsko izpričanih lokalitet. Pri blejskem gradu smo v preveliki vnemi za čimprejšnji vizuelni rezultat restavriranega gradu izpustili iz rok enkratno priložnost, da raziščemo grajsko stavbo tudi, kar zadeva razvoj stavbne zgodovine. K sreči so spodnji kletni prostori le v manjši meri prizadeti. Pod tlakom spodnjega dvorišča je ohranjen še zid neke stavbe, ki je dokumentirana na načrtu iz 16. stoletja. Ta zid priča o težnji k plastenju in je zelo blizu zidavi spodnjega obzidja, vendar s prvotno zasnovo gradu nima dosti opraviti. To lociramo v območje zgornje ploščadi, vzhodno od grajskega jarka. — Leta 1075 omenjena utrdba v Kranju se je bržčas umaknila že 1256. leta izpričanemu Kieselsteinu. Položaj nad mostom bi upravičeval tako lokacijo, saj neredko nastopa most prav v zavetju gradu.

V Preddvoru in njegovih bližnji okolici so danes kar štirje gradovi: Turn, Neuburg, Hrib in Preddvor (nekdanja Wurzbachova graščina). Med vsemi ima Neuburg najbolj »grajski« položaj, vendar je že naslednik starejšega dvora ali gradu. Lokacija na mestu nekdanje Wurzbachove graščine, ki je obdržala ime Preddvor, v bližini prav tako že zgodaj omenjene cerkve glede na sedanjo konfiguracijo zemljišča ni posebno prikladna za postavitve srednjeveškega gradu, bi pa ustrezala lokaciji srednjeveškega dvora. Vprašanje zgodnesrednjeveških dvorov ostaja brez arheoloških raziskav slej ko prej uganka.

Zanesljivo je, da ima grad tudi na Gorenjskem od 12. stoletja naprej obliko stolpa in ga zato na kratko imenujemo stolpasti grad. Najmarkantnejši med njimi je bil, danes le v temeljnih zidovih ohranjeni Zgornji stolp v Škofji Loki,

prvikrat omenjen leta 1192. Njegove stene so bile zidane iz rezanih kvadrov položenih v plasti, ki se pa niso vselej uravnavale po ogelnikih (ki so bili nekoliko večjega formata), marveč so se verjetno zravnale v tako imenovanih »šarah«.

Popolnoma pa je ohranjen stolp sicer razvaljenega gradu Gamberk pri Zagorju (prvikrat se omenja 1248. leta, v 16. stoletju je bil grad razširjen in nanovo utrjen, po letu 1860 pa so ga razkrili). Tloris je četverokotnik. Zgornji nastanek stolpastega gradu, ki ga dokumentira letnica prve omembe, dokazuje tudi omet v notranjosti stolpa z značilnimi vtisnjenimi fugami.

Stolp v razvalini starega Smlednika je v primerjavi z gamberskim nizek. Vprašanje prvotne višine je še sporno. Vogali so »šivani« na izrazito gotski način, v plasteh zidana stena je iz lomljenca, razmeroma veliki ogelniki pa so iz peščenca. Gotski način zidave nastopa hkrati z romanskimi arhitekturnimi členi: najden je bil ostanek polkrožnega portala, ki ga je sestavljal okvir iz rezanega kamna z živim robom. Portal je bil visoko v steni. Še in situ ohranjene okenske odprtine pa so imele obliko preprostih pokončnih lin z navznoter razširjenim ostenjem. Takšen tip okenskih odprtin je opredeljev tako za romansko kot zgodnjegotsko dobo.

Stolp kot osnovno obliko bomo verjetno našli še v marsikateri razvalini srednjeveškega gradu na Gorenjskem, ki ga bomo začeli raziskavati po arheološki metodi. Že zdaj pa lahko po Valvasorjevi upodobitvi predvidevamo stolpasto obliko na Lebeku, Kamnu nad Velesovim in Črnelu. Oba nazadnje omenjena gradova se pojavita razmeroma pozno, Velesovo-Frauenstein v 14., Črnelo v 15. stoletju. Oba pa skupaj s še ohranjenim Turnom pri Preddvoru (1. omemba 1408) in Strmolom (1. om. 1479) dokazujeta kontinuiteto stolpaste oblike gradu vse v konec 15. stoletja. Pri tem se tloris razčleni, kvadrat nadomesti pravokotnik, kot nam priča zasnova stolpastega jedra na Kamnu nad Velesovim, obseg stolpa se poveča, višina pa zniža in doseže največ 2 nadstropji. Zaradi dvignjenega zemljišča, na katerem stoji, stolp ohranja še naprej višinski poudarek. Ni izključeno, da bi med take stolpe lahko šteli tudi ob koncu 19. stoletja porušeni osrednji stolp škofjeloškega gradu. Ta je z motivom podstrešnega konzolnega venca opredeljev šele v 16. stoletju, v popotresno obdobje!

Poleg gradu v obliki stolpa pa nastopa na Gorenjskem tudi tip gradu, ki smo ga doslej ugotavljali predvsem na Dolenjskem in Notranjskem. To je tako imenovani kastelni tip, ki ga srečujemo ponajveč na mediteransko vplivanem ozemlju. Ne glede na konfiguracijo zemljišča je tlorisna osnova pravokotnik. Obzidje skupaj s palacijem in stolpastim delom gradu oblikuje zaprto dvorišče in vse tri sestavine, obzidje, palacij in stolp, so po nastanku sočasne. V primerjavi s stolpastim tipom gradu pomeni kastelni tip razvitejšo obliko, ki se tlorisno ne podreja oblikam zemljišča. Zato je stavbna gmota tudi na zunaj preprosta, nerazčlenjena. Takšnemu tipu gradu bi ustrezala stavba na vzhodnem delu razvaline starega kolovškega gradu. Kolovec se prvikrat omenja 1287 in ga štejemo v starejšo skupino gorenjskih gradov. Dobro sledimo obrisu zunanjega obzidnega okvira, ki ga karakterizira izredna zidava iz nenavadno velikih blokov kvadratasto oblikovanega kamna. V tlorisu lahko izluščimo v nasprotnih kotih po en manjši pravokotni prostor. Onstran jarka na zahodni strani pa je druga grajska stavba, prav tako pravokotne tlorisne zasnove s tremi ogelnimi stolpi. Tlorisna zasnova tega gradu se ravna še po robu zemljišča. Na videz gre za anticipacijo kasnejšega ravninskega tipa gradu z ogelnimi stolpi, ki

pomeni enega najpomembnejših prispevkov gorenjske fevdalne arhitekture k razvoju gradov v Sloveniji. Na terenu sicer sledimo sklenjeni črti zunanjega obzidja z ostanki okroglih stolpov, vendar nam je Valvazor ohranil še bolj zgovorno upodobitev gradu-utrdbe z nizkim obzidjem in ogelnimi stolpi, ki ne presegajo višine z zidno krono opremljenega zidu. Podobne rešitve bomo še srečali v 16. stoletju. Jedro Waldenberga-Pustega gradu nad Lipnico pri Ra-dovljici je raztegnjen ozek šesterokotnik, ki je bil verjetno že od vsega začetka postavljen kot palacij na najbolj vzvišenem mestu. Predstavlja nam tisti tip zgodnjega gradu, ki se tlorisno uravnava po terenu kot tudi kasnejšim zuna-njim obzidnim obročem, ki opasuje jedro in oblikuje notranje dvorišče. Še v 12. stoletju (1185) se v Begunjah omenja tudi Jamski grad. Odkopani zid, ki je zapiral votlino, po načinu zidave ni romanski. S steno zaprta votlina — Hu-dičev gradič — v bližini jame po načinu zidave prav tako ne kaže na zgodnjo dobo in je ne kaže uvrščati med fevdalne gradove, temveč med poseben tip jamskih skrivališč, ki ga na Gorenjskem dokumentirata še tako imenovani Smajdov grad ob Kokri in Gozdašnica nad Žirovnico.

Z dodajanjem novih stavbnih sestavin se uveljavljajo razvojne težnje graj-ske arhitekture. Na Smledniku se novi prostori naslanjajo na sekundarno pravo-kotno obzidje, ki zajame tudi osrednji stolp; na Kamnu se grad že pred rene-sančno dobo razširi prek grajskega jarka in postopoma zazida ves razpoložljivi prostor. Tudi na Gorenjskem sta opazni dve vodilni težnji, ki se popolnoma ujemata s splošnimi razvojnimi vodili grajske arhitekture: v 14. stoletju se izoblikuje potegnjena tloris, 15. stoletje pa nam predstavlja osredotočeno grupi-ranje stavbnih gmot okrog osrednjega dvorišča. Za 14. stoletje je predvsem značilen tloris gradu nad Motnikom, ki se tudi sicer prvokrat pojavi šele v 14. stoletju. V 14. in 15. stoletju se sporadično pojavlja, kot smo že videli, tudi pri novih gradovih samo stolp, ki je osnovna oblika gradu. Ta se tlorisno in prostorsko diferencira — skladno z razvojnimi težnjami, ki pospešujejo predvsem stanovanjske sestavine. Čas turških vpadov pa tudi na gorenjskih gradovih ponovno naglasi predvsem utrdbene sestavine. Obseg gradu se na-vadno poveča s pasom zunanjega obzidja v gotski in tudi že renesančni izvedbi, največkrat pa v kombinaciji obeh. Začetki ravne stene obzidja z dvema stol-poma ob straneh segajo še v gotsko dobo (Velesovo-Kamen). 16. stoletje uveljavi na Gorenjskem v glavnem ravninske gradove-trdnjave na pravokotni tlorisni osnovi z vogalnimi stolpi. Prostorske enote se dosledno razvrščajo okrog zaprtega dvorišča. Stolpi ne presegajo višine traktov, ki navadno nadomestijo sólo steno. Ta tip nam ponazarjajo v razponu nekaj desetletij primeri: Brdo pri Kranju, Brdo pri Podpeči, Krumperk. Trdnjava vse bolj prehaja v tip stanovanjskega dvorca. Motiv stene s stolpom ob strani se pri že stoječi grajski arhitekturi lahko uporabi le kot delna adicija, kar nam npr. kaže izpostavljeni del gradu Knežije. Ko bodo raziskani vsi gradovi na Slovenskem, bomo ver-jetno iskali izhodišče te vrste gradu, ki sicer nedvomno računa z uvoženimi stavbnimi členi, v kontinuiteti kastelskega tipa. Kot smo videli, ga na Gorenj-skem najdemo v gotski dobi v vzhodnem delu starega Kolovca. Ogli so tu že opremljeni s sočasnimi stolpi okrogle oblike.

Vzporedno z izoblikovanjem ravninskega dvorca-trdnjave je na Gorenjskem znana tudi preprostejša oblika dvorca. To je simetrično uravnana arhitektura izrazito stanovanjske stavbe z vogalnimi stolpi (Drnča, Zaprice). V osnovi je

tudi to renesančna izpeljanka poznogotskih predlog. Nesimetrične zasnove poznamo že z Dolenjske iz dvajsetih let 16. stoletja (Otočec). Starejši od gorenjskih primerov je Poganeek pri Litiji z dosledno gotskimi formalnimi členi, le da pri njem pogrešamo tlorisno simetrijo s poudarjeno osrednjo osjo, po kateri bi se ravnala tudi razporeditev notranjih prostorov. Dosledni simetriji podrejeno zasnovano je imel v obzidni okvir vstavljeni trakt gradu Zaloga iz šestdesetih let 16. stoletja z odličnimi mrežasto grebenastimi oboki. V začetku 18. stoletja so v os podolžnega pravokotnega trakta vstavili bogato stopnišče, ki prav tako ni porušilo dane simetrije. Na tej stopnji razvoja se je pri nas uveljavila simetrija le še v dvorcu Vipolže v Goriških Brdih.

Sedemnajsto stoletje vzdržuje tradicijo dvoriščnega ali ravninskega tipa gradu s simetrično poudarjeno glavno fasado z motivom dveh stolpov (Bokalce, Javornik), ki se ponekod skrčita tudi v rizalita ali celo v plastično izstopajoča polkrožna pomola. V glavnem pa pomeni to čas priprav za formiranje baročnega dvorca. Pomembna novost, ki jo uvede že 16. stoletje, pa je arkadno dvorišče, ki tudi navzven in funkcionalno združi posamezne stavbne elemente v enotno zasnovano. Iz bogatega gradiva 17. stoletja omenimo vsaj Goričane, Ajmanov grad, Begunje — Katzenstein, na prehodu v 18. stoletje pa Groblje in predvsem prezidavo Zaloga s stopniščem. Pomembna novost pri Goričanah je zaprto dvorišče, kjer graditelj opusti motiv toskanskih stebričev in se plastično odprta stena opira na zidane sople s polkrožnimi loki in plastično profilacijo. Pri Goričanah je simetrija poudarjena, medtem ko jo pri Ajmanovem gradu pogrešamo. Zato se je pa ta grad v največji možni meri zilil s parkovnim okoljem in preiščljivi motivi vrtnega zidu, portalov itd. računajo na perspektivo ozadja vse stavbne gmote. Podobno je tudi pri Begunjah. Steno, ki je bila v 16. stoletju arhitektonsko razčlenjena le s horizontalami, dopolnijo najprej naslikani nadstropni pilastri, ki še vedno poudarjajo etažnost arhitekture. Dvorec v Grobljah, ki je nastal na začetku 18. stoletja kot rezultat predelave iz starejše arhitekture, ki so jo dvignili za eno nadstropje, računa še na etažnost. Portal v osi glavnega portala poudarjata trifori z motivom slepega balkona. Nedvomno gre tu za delež ljubljanskega arhitekturnega izhodišča. Na začetku 18. stoletja smo nanj naleteli tudi ob prezidavi gradu Zalog pri Moravčah. Adaptacija upošteva simetrično porazdelitev notranjih prostorov, vendar vnese vanje z reprezentativnim stopniščem z balustradno ograjo, plastikami in osrednjo poslikano dvoranico že povsem baročni koncept. Jelovškove stenske slike v dvoranici še potrjujejo bližino ljubljanskega likovnega središča. Poleg pomembnejših variacij dvorca 17. stoletja pa je omembe vredna posebna skupina »fužinarskih« gradov, ki ustvari v Kropi, Kamni ogrici in Železnikih ambiciozni tip »dvorca« z okroglimi, polno plastičnimi pa tudi plitvimi pomoli.

Osemnajsto stoletje na Gorenjskem v glavnem ne prispeva nobenega posevsem na novo sezidanega gradu. Sedanja podoba Smlednika in radovljiške graščine temelji na starejših stavbnih osnovah. V obeh primerih je fasada simetrično oblikovana z motivom rizalitov, zunanost ponazarja notranja razdelitev z monumentalno vežo, stopniščem in osrednjo dvorano. Zanimiva pa je podoba gradu, ki je ohranjena v Veliki gilitni knjigi v Državnem arhivu Slovenije. Ne glede na to, ali gre v resnici za Radomlje ali katerokoli drugo graščino, domnevni ali uresničeni načrt, je pomembna predvsem ugotovitev, da je tudi pri nas živela zamisel velikopoteznega baročnega dvorca s široko parkovnim prospektom in izoblikovano fasado, ki v malem ponazarja motiv dunaj-

skega Schönbrunna. Spodbud za radomeljski načrt oz. upodobitev ne bi mogli iskati v Ljubljani. V popolni odvisnosti od Ljubljane pa je baročna prezidava graščine v Dolu, ki jo vežemo na ime ljubljanskega arhitekta Perskega. Prav tu ustvari devetnajsto stoletje upoštevanja vredno širokopotezno zasnovo parka, ki izpričuje v naših razmerah redko realizacijo empirskega stila. Druga kvalitetna realizacija v prvi polovici 19. stoletja je tudi predelana graščina na Savi v Jesenicah, ki s tako imenovano kasarno, stanovanji za delavce, cerkvijo in plavžem oblikuje tudi po vsebinski plati upoštevanja vreden prostor. Devetnajsto stoletje na Gorenjskem ne pozna velikih historičnih stilov, kot jih ne poznata Dolenjska ali Primorska. Vseeno pa vsi gradovi od kraja doživljajo temeljite, žal navadno nekvalitetne in s tem tudi nepomembne prezidave. Nasprotno pa se kmečki dvorci dvignejo na kvalitetno stopnjo pozno-baročnega in klasicističnega arhitekturnega izročila.

II.

Proces razvoja grajske arhitekture je danes že sklenjen. Nadaljeval se bo le še zaradi novih funkcij, ki pa bodo nujno vse bolj zabrisavale posebnosti grajske arhitekture, ker ji samo spomeniška ne bo zadostovala. Gorenjski gradovi so danes, kolikor jih sploh še stoji, ohranjeni v okrnjeni obliki. Spomeniških, še opremljenih notranjščin praktično nimamo več. Niti nimamo več objekta, ki bi lahko kompleksno z vsemi h gradu spadajočimi pritliklinami predstavljal grad in grajsko arhitekturo hkrati.

Se bolj kot ta pa je žalostna ugotovitev, da nam po izidu Valvasorjeve Topografije ni več uspelo sistematično dokumentirati zunanjih podob gorenjskih in drugih naših gradov. Za marsikateri grad, ki je stal še v 19. stoletju ali se je obdržal do 1945. leta, bo Valvasorjeva upodobitev ostala edina likovna dokumentacija! Prav zato je toliko bolj pomembna sistematična dokumentacija ohranjenih in neohranjenih gradov s popisom in fiksiranjem tlorisov, posebno tistih gradov, ki so bili med vojno požgani, kasneje odstranjeni in pri katerih je tlorisna zasnova še ugotovljiva. Tudi osnovnega katastra gradov še nimamo. Temeljne preglede imajo danes domala vsi jugoslovanski in evropski narodi. Že pred prvo vojno so obdelali hrvaške gradove, z raziskovanjem danes nadaljujejo. O srbskih je izšla po drugi vojni obsežnejša monografija, sicer pa še vedno nadaljujejo s sistematičnim raziskovalnim delom. V Bosni in Hercegovini, kjer so prišli gradove sistematično proučevati že za Avstro-Ogrske, so se ponovno lotili načrtnega pregledovanja in dokumentacije. To pot je naloga sestavni del obsežnejšega študijskega programa, ki zajema tudi drugo materialno kulturo Bosne in Hercegovine. Onstran meja naše države so obdelali gradove na Koroškem in Štajerskem; publicirali so jih v vrsti raznih pregledov. Po drugi vojni je izšla še knjiga o furlanskih gradovih in še posebej o furlanskih dvorcih. Interes za gradove postaja vse večji tudi v evropskem merilu. Poleg nekaterih nacionalnih pa tudi regionalnih društev ali komisij so tudi mednarodne organizacije za proučevanje gradov, predvsem Mednarodni inštitut za gradove (IBI).

Pri nas v Sloveniji je trenutno stanje v raziskovanju gradov takšno, da razen nekaterih skromnih pregledov, redkih in večkrat nezanesljivih monografij o posameznih gradovih ni nobenega zaokroženega pregleda, še manj pa zanesljivega in preverjenega razvida. Še vedno nam ostaja za kranjski del

nepogrešljiva Valvasorjeva Topografija, za štajerski pa Vischerjeva. Izdelava osnovnega katastra fevdalne arhitekture bo pri nas mogoča le z organiziranim teamskim delom. Poleg splošnih generalij bo moral osnovni razvid zajeti tudi katastrske podatke in s koordinatami na karti 1 : 25 000 fiksirano lokacijo.

Ne glede na končno valorizacijo ohranjenih ali neohranjenih objektov grajske arhitekture bi morali vsako lokacijo, ne samo srednjeveških, obravnavati kot potencialno raziskovalno ali arheološko zemljišče. Program podrobnih raziskovanj pa bo mogoče izdelati šele na podlagi popolne inventarizacije in začasnih valorizacij. Nedvomno bo pri določanju prioritete za spomeniškovarstvena dela ostajala dilema med ohranjenimi stavbami, razvalinami ali zgolj »arheološkimi« tereni. Vendar bo položaj na Gorenjskem v primerjavi z drugimi pokrajinami nekoliko boljši. Med vojno gradovi niso trpeli v taki meri kot npr. na Dolenjskem, čeprav izguba Zaloga, Križa, Grobelj pomeni nenadomestljivo vrzel v širšem slovenskem spomeniškem gradivu. Požgani Dol ali porušeno Brdo pri Lukovici pa sta problem, ki bi ga moral reševati nacionalni spomeniškovarstveni program prav tako kot vprašanje še nekaterih ohranjenih in ogroženih (Krumperk, Jablje). Pri obravnavi starejših razvalin bo trenutno bolj kot znanstveni odločujoč turistični interes. To velja predvsem za stari Gutenberg, Gamberk, Neuburg nad Preddvorom, stari Kolovec, Waldenberg ali Pusti grad pri Radovljici, Kamen, Smlednik. Drugod pa utegnejo na zunaj skromni ostanki z odkopavanji odkriti dosti bolj ohranjeni tlorisni kompleks gradu in tako omogočiti pogled tudi v starejšo materialno kulturo. To bi veljalo predvsem za starejše srednjeveške grajske razvaline, zlasti tiste, ki jih našteva Valvasor.

IVAN KOMELJ: LES CHÂTEAUX DE GORENJSKA (Hte Carniole)

Sur le territoire de la région de Gorenjska on a identifié les sites de 124 monuments d'architecture féodale de 11e jusqu'au 19 siècle. On en compte 53 de la période médiévale et plus de la moitié de ceux que l'on connaît est aujourd'hui en ruines. Le matériel, surtout le matériel médiéval n'est pas encore étudié à fond; cependant, l'exposition des »Châteaux dans la région de Gorenjska« a posé de solides bases pour le travail ultérieur, car les recherches sur le terrain ont été organisées comme travail d'équipe (team) et les résultats des mesurages de terrain et les descriptions sont partiellement publiés comme matériel dans ce recueil.

L'évolution des châteaux dans la région de Gorenjska est la même qu'ailleurs en Slovénie. Outre la forme primitive — le château donjon — il y a sans nul doute des exemples isolés du château type castel, mais jusqu'à présent, nous en avons trouvés l'évidence uniquement dans la Slovénie du sud-ouest, et surtout dans les régions de Dolenjska et de Notranjska. La contribution de la région de Gorenjska au développement de l'architecture féodale en Slovénie est importante surtout au 16e siècle; c'est alors que se forme le type château-forteresse de plaine avec un plan rectangulaire constant et des tours-d'angle ainsi que le type du château indépendant avec ses saillies (balcons) d'angles dont la construction repose également sur une symétrie bien composée avec un axe central très souligné. Plus tard ont également pris forme des principes qui se soumettaient aux tendances croissantes de l'architecture des châteaux en Europe occidentale mais, sauf dans quelques cas isolés à la fin du 17e et au début du 18e siècle, cela ne conduit pas à la construction de grandioses résidences féodales.

Pour la protection des monuments la question fondamentale est la conservation et la présentation des châteaux. Ceux qui sont restés font parfois fonction de musée; quelques uns ont été transformés en hôtelleries ou en hôpitaux, mais pour la plupart ils servent encore de casernes-logements impropres à l'habitat. Assurer aux châteaux qui restent une fonction qui leur convient est d'une importance capitale pour leur conservation. Les recherches systématiques des ruines des châteaux médiévaux en vue de leur ultérieure présentation ou de leur restauration en sont encore à leur phase de début. Elles sont commencées dans deux cas et terminées dans un seul.

Spomladi 1967 je skupina strokovnih sodelavcev Gorenjskega muzeja, Muzeja Kamnik in Zavoda za spomeniško varstvo Kranj, po predhodnem študiju literature in deloma arhivskih virov, pričela s terenskimi raziskavami grajskih razvalin in ohranjenih gradov na obsežnem območju historične Gorenjske (kranjska, kamniška, domžalska, litijska, medvoška, škofjeloška, tržiška, radovljiška, jeseniška občina ter občini Ljubljana-Šiška in Bežigrad). Terenske raziskave zaradi velikega števila grajskih objektov še niso zaključene in bomo delo, predvsem na področju domžalske in litijske občine, nadaljevali v mesecu marcu in aprilu 1968.

K podrobnejšim raziskavam tovrstnih kulturnih spomenikov nas je predvsem pritegnilo veliko število grajskih objektov, od katerih so nekateri znani samo iz arhivskega gradiva in so njih lokacije na terenu težko določljive ali sploh neugotovljive, dejstvo, da gorenjski gradovi razen redkih izjem do sedaj še niso pobudili posebnega znanstvenega niti spomeniškovarstvenega zanimanja, končno pa je bil naš namen ugotoviti in podati tudi današnje stanje gorenjskih gradov.

Prvi rezultat je bilo videti na razstavi »Gradovi na Gorenjskem«, na kateri je bilo prikazanih 63 gradov, in sicer s 180 fotografskimi povečavami grajskih stavb oz. razvalin, arhitekturnih detajlov in reprezentativnih stilnih elementov, s situacijami, tlorisi, načrti in zemljevidi (51) ter arhivskimi dokumenti (11). Razumljivo je, da na razstavi ni bilo moč pokazati vsega v ta namen zbranega gradiva.

O najstarejših gorenjskih gradovih zasledimo podatke že v virih iz 10. in 11. stoletja (Bosissen, castellum Veldes, briksenška utrdba v Kranju), vendar so bili to verjetno le leseni, utrjeni dvori. Večina gorenjskih srednjeveških gradov pa se omenja v virih iz razdobja od 12. do vklj. 14. stoletja. Skoraj vsi ti gradovi so bili postavljeni na težko dostopnih in že po naravi bolj zavarovanih krajih, torej na tipično srednjeveških grajskih položajih, imamo pa tudi na Gorenjskem primere utrjenih srednjeveških gradov (Stara Loka — Altenlack in z vodnimi jarki utrjeni grad Dragomelj), kot zanimivost naj omenimo tudi na Gorenjskem znane jamske gradove (Jamski grad pod Jamarskim vrhom pri Begunjah, Hudičev grad pri Begunjah, Jamski grad v Godašnici, Šmajdov grad v Predosljah pri Kranju). V prvotni obliki se nam srednjeveški gradovi niso ohranili. Elemente romanske in gotske arhitekture najdemo le v razvalinah ali fragmentarno v prezidavah. Za zgodnje gorenjske gradove je značilna stolpasta oblika gradu kvadratnega ali pravokotnega tlorisa z obzidjem in obrambnimi jarki (značilen primer je zgornji stolp nad Krancljem v Škofji Loki), ki mu kasneje dodajo še poseben grajski trakt — stanovanjski palacium (npr.: Kolovec — Gerlachstein, Novi grad — Neuburg nad Predvorom).

Za večino zgodnjih gradov so bile opravljene terenske meritve ter narisani tlorisi in prerezi. Pri posameznih gradovih bomo dobili njihovo resnično podobo šele z arheološkimi izkopavanji na terenu (stari Mengeš, grad Soteska nad Potoki in dr.).

Na razstavi so bili dalje prikazani še gradovi iz 16. do 19. stoletja, oz. najznačilnejši predstavniki iz tega časovnega obdobja. V tej skupini so priteg-

nili največ pozornosti gradovi, ki jih ni več, so pa ohranjene njihove fotografije (Zalog pri Moravčah, Križ pri Kamniku, Brdo pri Lukovici, Groblje pri Domžalah), in tisti gradovi, ki še stojijo, pa predstavljajo danes nujen spomeniški problem (Jablje pri Trzinu, Krumperk itd.).

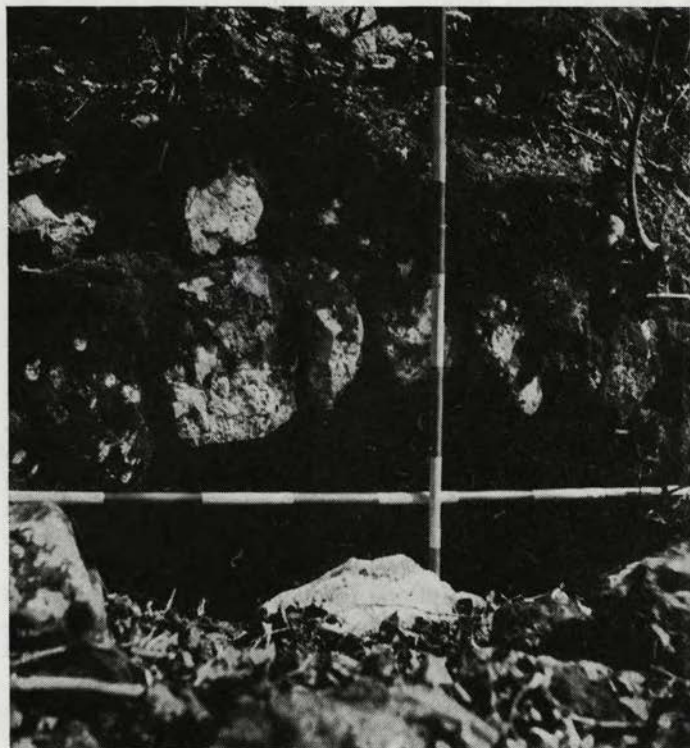
Opravljen del temelji na obsežni zgodovinski dokumentaciji, ki smo jo zbrali ob sodelovanju akad. prof. M. Kosa in jo preverili z delom na terenu. Stilno razvojna opredelitev posameznih grajskih arhitektur je delo dr. I. Komelja z Zavoda za spomeniško varstvo SRS.

Begunje — GLANTZ, GUTENBERG

Razvaline gradu Glantz, od 1557 imenovanega Gutenberg, leže nad vasjo Slatna v bližini Begunj, odmaknjene od komunikacij. Grad je bil v posesti grofov Lambergov. V Valvasorjevi dobi je bil že opuščen in v razvalinah (Valvasor, Die Ehre XI, 243).

DANAŠNJE STANJE

Grajski kompleks se deli na tri dele. Najstarejši je zgornji del na severovzhodu. Ohranjeno je pravokotno obzidje (35 × 23 m) z znotraj vzdanim stolpom v zahodnem vogalu. V stolpu je ohranjena gotska stropna kamnita konzola iz lehnjaka.

Gotska stropna kamnita konzola v ruševinah gradu Glantz pri Begunjah

Console de pierre gothique au plafond dans les ruines du château Glantz près Begunje

Srednji kompleks je najboljšežnejši, verjetno stanovanjski del z razčlenjenim tlorisom in obzidanim grajskim dvoriščem.

Zahodni grajski kompleks pa je verjetno rabil za gospodarska poslopja in je razčlenjenega tlorisa.

Na severozahodu in severovzhodu grajskega kompleksa sta dva izpostavljena okrogla stolpa.

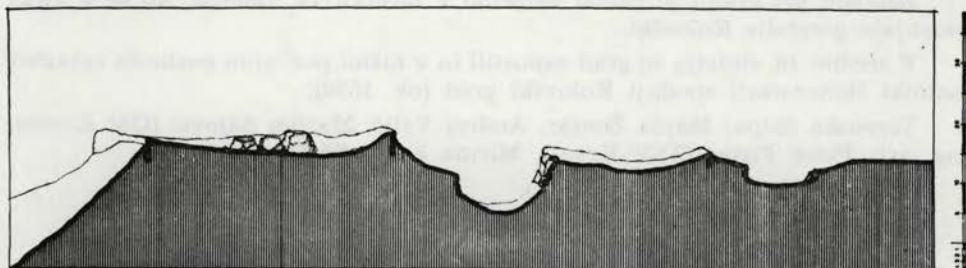
Terenska ekipa Gorenjskega muzeja (A. Valič, M. Žontar, M. Sajovic) in Zavoda za spomeniško varstvo Kranj (inž. arh. P. Fister) je 24. marca 1967 opravila terenske izmere ter fotografsko in topografsko dokumentacijo.

KOLOVEC — stari grad (pri Radomljah)

26. 4. 1967 in 5. 5. 1967

GERLACHSTEIN - KOLOVEC

PREREZ M 1:250

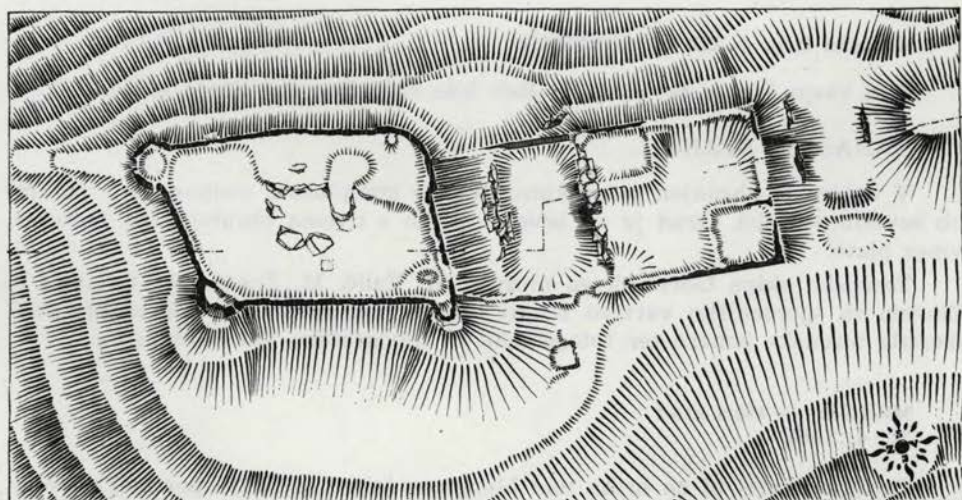

IZMERE NA TERENU 26. 4. 1967

FISTER P. ING. ARH.

GERLACHSTEIN - KOLOVEC

TLORIS, SITUACIJA M 1:250

■ MLAŽI DEL
 ■ IZMERE 210
 ■ STAREŠI DEL

IZMERE NA TERENU 26. 4. 1967

FISTER P. ING. ARH.

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

Na težje dostopnem hribu, z odličnim pregledom nad pokrajino pod seboj, so ohranjene razvaline Kolovškega gradu.

DANAŠNJE STANJE

Dvojni grajski kompleks, ločen z večjim 28 m širokim notranjim obrambnim jarkom.

Starejši vzhodni del: pravokotnega tlorisa ($31 \times 26,50$ m) z dvema (tremi?) notranjima stolpoma. Zidava izrazito plastovita iz lepih velikih blokov.

Mlajši zahodni del: nepravilne pravokotne oblike (40×26 m), na vogalih je imel polkrožne obrambne stolpe. Notranja tlorisna razdelitev ni jasna.

Na južni strani večji plato z ostanki objekta (?).

Zunanji obrambni jarek poteka po vzhodni strani.

O času nastanka starejšega vzhodnega grajskega dela nimamo podatkov. Potrebna bi bila sondažna dela.

Zahodni del gradu je nastal verjetno v začetku 14. stoletja, ko se v virih omenjajo gospodje Kolovški.

V sredini 16. stoletja so grad zapustili in v nižini pod njim postavili takratni lastniki Hohenwarti spodnji Kolovški grad (ok. 1530).

Terenska ekipa: Majda Žontar, Andrej Valič, Marjan Sajovic (GM Kranj), ing. arh. Peter Fister (ZSV Kranj), Mirina Zupančič (M Kamnik).

KOLOVEC — spodnji (pri Radomljah)

DANAŠNJE STANJE

Grad je pogorel med vojno. Razen grajskega parka s paviljonom in kapelo ni od gradu ostalo skoraj nič.

Koroška Bela — GRAD SOTESKA

Nad vasjo Potopi pri Koroški Beli leže razvaline starejšega gradu.

DANAŠNJE STANJE

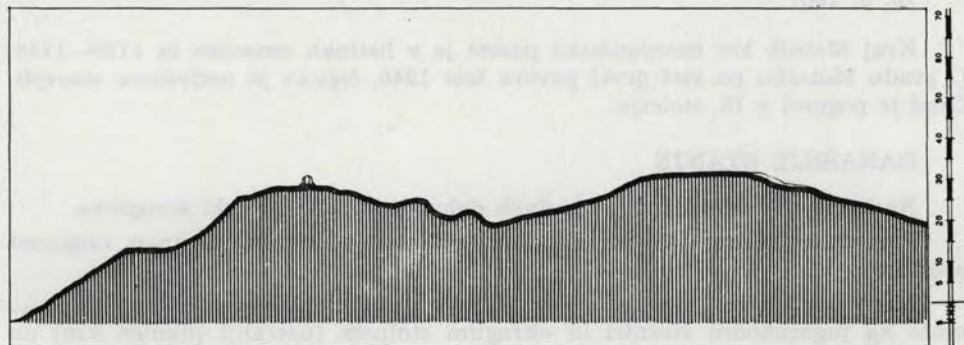
V tlorisu je ohranjen peterokotni grajski kompleks s stolpom ($5 \times 6,30$ m) ob severni stranici. Grad je na severu utrjen z dvema obrambnima jarkoma, vmes plato.

Terenska ekipa Gorenjskega muzeja (A. Valič, M. Žontar, M. Sajovic) in Zavoda za spomeniško varstvo Kranj (ing. arh. P. Fister) je 23. marca 1967 izvršila terenske izmere ter fotografsko in topografsko dokumentacijo.

MENGES — stari grad

21. 4. 1967

Po legendi naj bi na hribu nad Mengšem že v 8. stoletju postavil vojvoda Mengo grad. Rodbina Mengeških gospodov se v listinah omenja v letih 1154 in 1156.

IZMERE NA TERENU 21. 4. 1967

FISTER P. ING. ARH.

MANNSBURG - MENGEŠ, STARI

SITUACIJA 1:500

IZMERE NA TERENU 21. 4. 1967

FISTER P. ING. ARH.

DANAŠNJE STANJE

Na hribu nad Mengšem sta pod rušo opazna dva, s tremi obrambnimi jarki ločena peterokotna platoja. Na južnem so ruševine kapelice sv. Lovrenca. Pod njimi obrambna terasa s tlorisom dela krožne stavbe (?).

Na severnem večjem platoju slabo vidna tlorisna razdelitev. Proti Z še en obrambni jarek.

Arheološke raziskave terena bi dale točnejši odgovor o nastanku in obliki domnevnega gradu.

Terenska ekipa: Majda Žontar, Marjan Sajovic (GM Kranj), ing. arh. Peter Fister (ZSV Kranj), Mirina Zupančič (M Kamnik).

MOTNIK (Tuhinjska dolina)

10. 5. 1967

Kraj Motnik kot spanheimska posest je v listinah omenjen že 1123—1146. O gradu Motniku pa viri prvič govore šele 1340, čeprav je nedvomno starejši. Grad je pogorel v 18. stoletju.

DANAŠNJE STANJE

Na hribu nad Motnikom je iz dveh delov sestavljen grajski kompleks.

Pomembnejši jugozahodni del ima v tlorisu ohranjen razgiban razpored prostorov.

Manj pomembni severovzhodni del je v bistvu terasa, z obdelano naravno skalo na jugozahodni stranici in okroglim stolpom (notranji premer 3 m) na zahodnem vogalu.

MÖTTNIK - MOTNIK

PREREZ 1:250

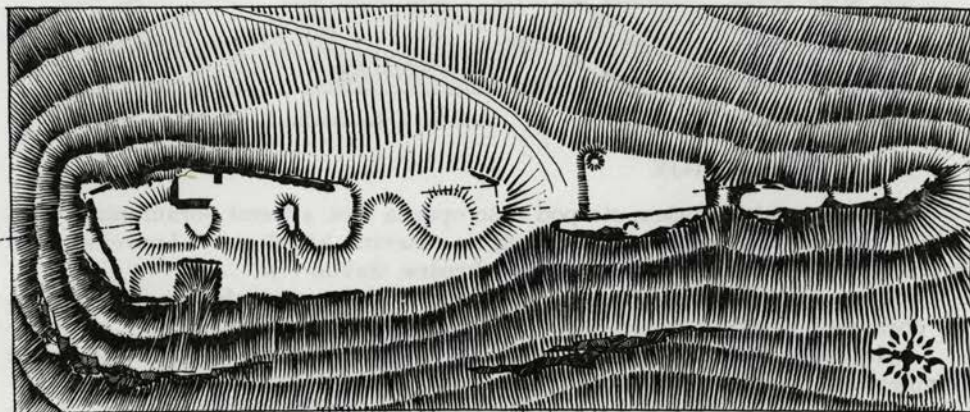

IZKREŠ NA TERENU 8. 5. 1967

PIŠTER P. IRL. ARH.

MÖTTNIK - MOTNIK

TLORIS - SITUACIJA 1:250

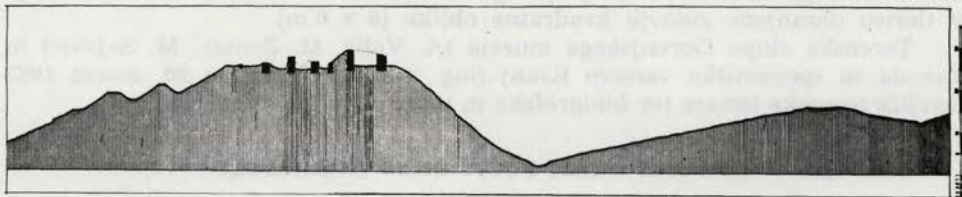

OBNAJLJENO ZIDOVJE

IZKREŠ NA TERENU 8. 5. 1967

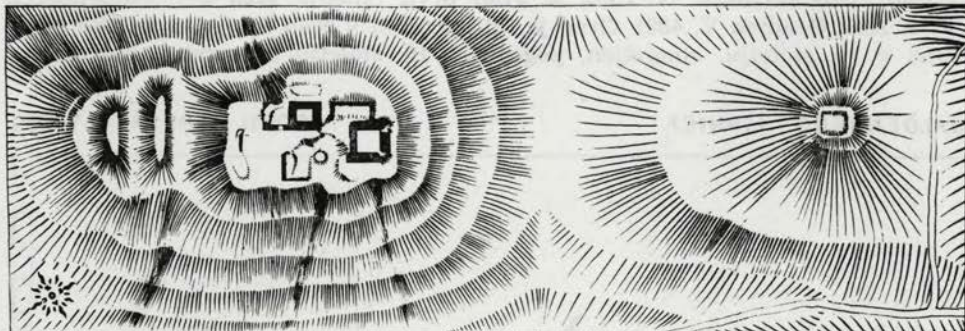
PIŠTER P. IRL. ARH.

IZVIRI NA VEŠEVAH 10. 6. 1961

KRISTEN 6 106 406

OSTRINSKI POKRIL

NEBURNI POKRIL

IZVIRI NA VEŠEVAH 10. 6. 1961

KRISTEN 6 106 406

Ohranjen je neizrazit notranji obrambni jarek med obema deloma in manjši jarek na severovzhodnem vogalu.

Dostop je bil tudi nekdanj s severozahodne strani (kot danes).

Terenska ekipa: Majda Žontar, Marjan Sajovic, Andrej Valič (GM Kranj), ing. arh. Peter Fister (ZSV Kranj), Mirina Zupančič (M Kamnik).

Preddvor pri Kranju — NOVI GRAD, PUSTI GRAD, (Neuburg).

Razvaline leže nad gradom Turnom levo od poti, ki vodi k Sv. Jakobu. Prvotni lastniki gospodje Novigrajski, ministeriali grofov Andeških, se omenjajo že l. 1139 (Fran Kos, Gradivo IV., 366), grad — Hoff zu Newnburg pa l. 1307 (Archiv für Heimatkunde I, 80). V Valvasorju je grad upodobljen že kot razvalina (J. V. Valvasor, Die Ehre XI, 580).

DANAŠNJE STANJE

V tlorisu so dobro ohranjeni severozahodni prostori grajskega kompleksa. Na severovzhodu kvadratni stolp, notranja mera 5,35 m, debelina zidov od 2,26 do 2,45 m. V tlorisu so vidni tudi temelji treh prostorov in domnevnega vhoda.

Grad je utrjen s tremi obrambnimi jarki na jugozahodu in enim večjim jarkom na severovzhodu.

V oddaljenosti 100 m od grajskega kompleksa v severovzhodni smeri je v tlorisu ohranjeno zidovje kvadratne oblike (6 × 6 m).

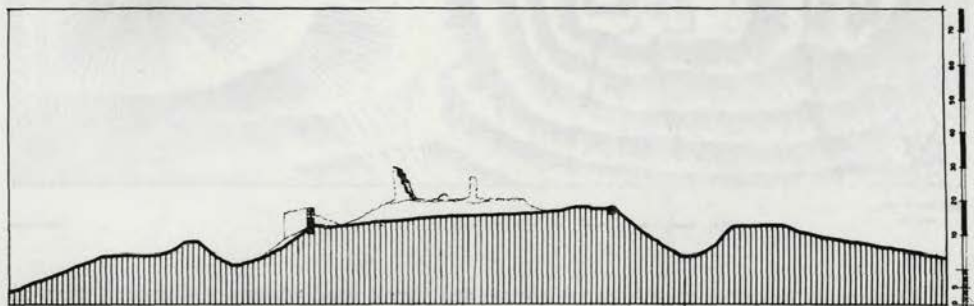
Terenska ekipa Gorenjskega muzeja (A. Valič, M. Žontar, M. Sajovic) in Zavoda za spomeniško varstvo Kranj (ing. arh. P. Fister) je 20. marca 1967 izvršila terenske izmere ter fotografsko in topografsko dokumentacijo.

Radovljica — LIPNIŠKI GRAD, PUSTI GRAD (Waldenberg)

Nad Zg. Lipnico na značilnem srednjeveškem grajskem položaju z izredno lego leže razvaline waldenberskega gradu, ki ga uvrščamo med zgodnje srednjeveške gradove. Postavljen je bil v 12. stoletju in je bil središče lipniške zemljiške posesti Ortenburžanov. V virih se grad prvič omenja 1228 kot Waldenberch (Fran Kos, Gradivo V, 489). Grad je bil razrušen v času borbe za celjsko dediščino v 15. stoletju, obnovljen, pogorel v 16. stoletju in ostal v razvalinah.

WALDENBERG - LIPNICA

PROFIL TERENA M 1:500

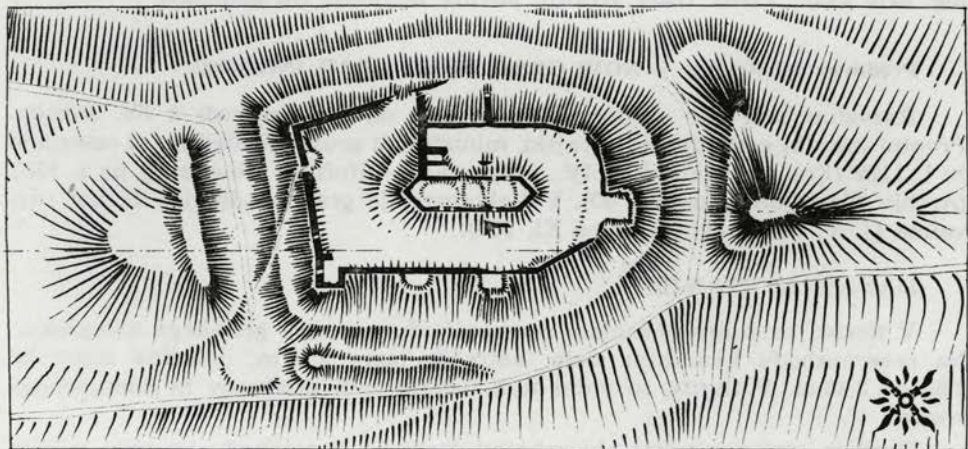

IZMERE NA TERENU 20.3.1967

FISTER P ING. ARH.

WALDENBERG - LIPNICA

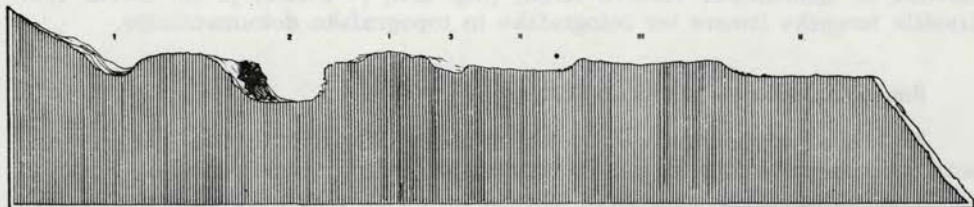
SITUACIJA 1:500

OBSTOJEČE ZIDOVJE

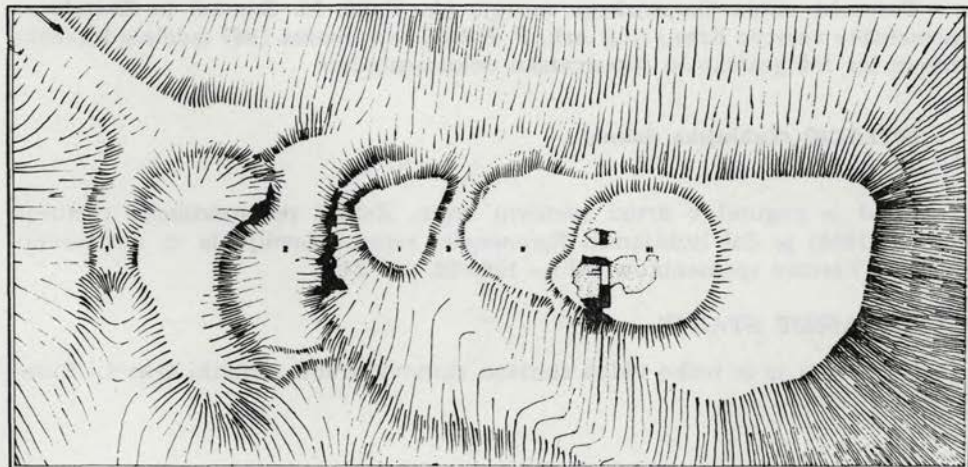
IZMERE NA TERENU 20.3.1967

FISTER P ING. ARH. 100 80 60 40 20 10 0 10

- Š T R A N E**
- 1 POKI ODRAŽENI JANEK
 - 2 DRUGI ODRAŽENI JANEK
 - 3 NOTRANJI ODRAŽENI JANEK
 - 4 POKI GRAJSKI PLATO
 - 5 SLAVNI GRAJSKI PLATO
 - 6 RUŠEVINE STOLPA

ARK. PIETER PETER

LEGENDA

ODRABNA POT
NADLEN POSEB
OBRAZLOŽEN ZID

Š T R A N E

- 1 POKI ODRAŽENI JANEK
- 2 DRUGI ODRAŽENI JANEK
- 3 NOTRANJI ODRAŽENI JANEK
- 4 POKI GRAJSKI PLATO
- 5 SLAVNI GRAJSKI PLATO
- 6 STOLP - RUŠEVINE

DANAŠNJE STANJE

Osrednji grajski palacij je izjemnega tlorisa, podolžni pravokotnik s trikotnimi zaključki. Trije notranji prečni zidovi. Ohranjene so tudi pritlične okenke odprtine. Grajski kompleks je obzidan z delno terenu prilagojenim

obzidjem z dvema obrambnima stolpoma. Dohod v osrednji palacij je značilno polžasto zavit. Obrambna jarka na severozahodu in jugovzhodu.

Ohranjeni so tudi posamezni manjši platoji ob gradu, verjetno pomožni obrambni objekti. Dostop na grad iz Zg. Lipnice.

Terenska ekipa Gorenjskega muzeja (A. Valič, M. Žontar, M. Sajovic) in Zavoda za spomeniško varstvo Kranj (ing. arh. P. Fister) je 20. marca 1967 izvršila terenske izmere ter fotografsko in topografsko dokumentacijo.

Šmarjetna gora — WARTENBERG

Na težko dostopnem severozahodnem pobočju Šmarjetne gore leže razvaline wartenberškega gradu, ki sodi v vrsto zgodnesrednjeveških gradov. Postavili so ga Ortenburžani in se v virih omenja že l. 1192 (Fran Kos, Gradivo V, 11). Grad je bil v 12. stoletju porušen, nato obnovljen, v Valvasorju ni upodobljen. Na nekdanji grad spominja ledinsko ime »Na gradišču«.

DANAŠNJE STANJE

Ohranjen je stolp kvadratnega tlorisa (?), dimenzije centralnega platoja 15 × 15 m, viden je vhod širine 2,20 m. Trije obrambni jarki ločujejo grajski plato od pobočja. Na severozahodnem pobočju Šmarjetne gore je še ohranjena grajska pot.

Terenska ekipa Gorenjskega muzeja (A. Valič, M. Žontar) in Zavoda za spomeniško varstvo Kranj (ing. arh. P. Fister) je 4. marca 1967 izdelala terenske izmere ter fotografsko in topografsko dokumentacijo.

ŠPITALIČ (Tuhinjska dolina)

10. 5. 1967

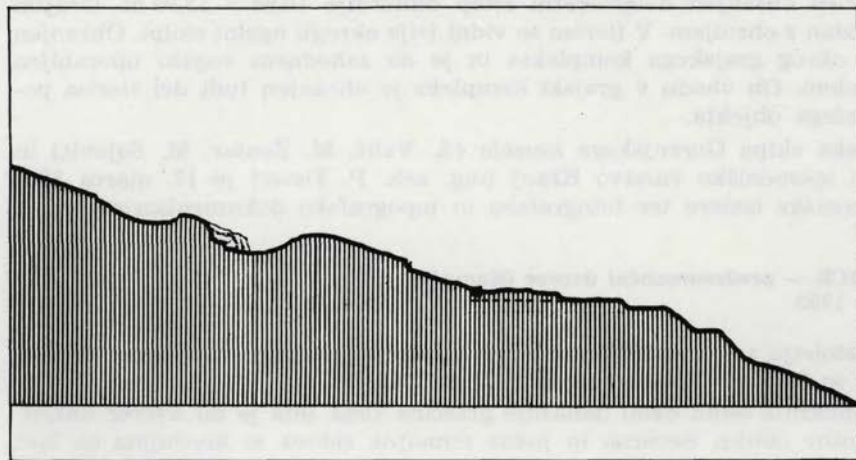
Grad je pogorel v drugi svetovni vojni. Zaradi rekonstrukcije cestnega ovinka (1956) je dal ljubljanski Spomeniški referat dovoljenje za odstranitev ruševin (Varstvo spomenikov VII — 1958/59, str. 241).

DANAŠNJE STANJE

Na terenu je le težko vidna tlorisna zasnova gradu v obliki črke L. Ruševine propadajo.

Velesovo pri Kranju, GRAD KAMEN (Frauenstein)

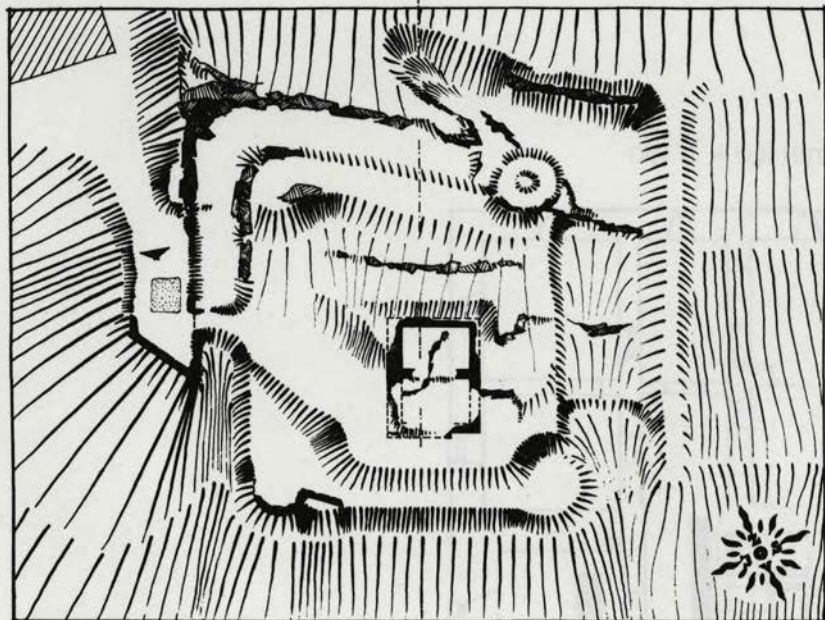
Grajske razvaline leže na vzpetini zahodno od velesovskega samostana. Velesovski vitezi, ministeriali grofov Andeških, se omenjajo v virih že l. 1147 (Fran Kos, Gradivo IV, 246). Velesovski grad — hofgelegen bey sand Margreten, 1359 (po podatkih prof. Milka Kosa), arcem iuseta in monticulo novam 1486 (Itinerario di Paolo Santonino, 185). V drugi polovici 17. stoletja je grad še stal, ni znano, kdaj je dokončno propadel (Valvasor, Die Ehre XI, 366).

IZMERE NA TERENU 17.3.1957

FISTER P. ING. ARCH.

FRAUENSTEIN-KAMEN - NAD VELESOVIM - TLORIS 1:250

- ODSTOJECI ZIDOVJE
- ODPODANILA
- VARILEN PRISPEL

IZMERE NA TERENU 17.3.1957

FISTER P. ING. ARCH. 1:250

V tlorisu ohranjen dvoprekatni stolp dimenzije $10,94 \times 13,90$ m. Grajski plato je obdan z obzidjem. V tlorisu so vidni trije okrogli ogelni stolpi. Ohranjen jarek gre okrog grajskega kompleksa in je na zahodnem vogalu uporabljen kot kamnolom. Ob vhodu v grajski kompleks je ohranjen tudi del tlorisa posebej stoječega objekta.

Terenska ekipa Gorenjskega muzeja (A. Valič, M. Žontar, M. Sajovic) in Zavoda za spomeniško varstvo Kranj (ing. arh. P. Fister) je 17. marca 1967 izvršila terenske izmere ter fotografsko in topografsko dokumentacijo.

ZAPRICE — predrenesančni dvorec (Kamnik)

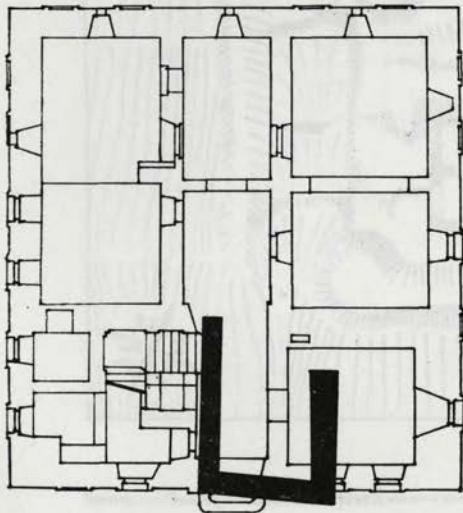
Jesen 1963

V 14. stoletju so na zapriškem platoju postavili Diengerji von Apezc dvorec. V listinah se Hoff zu Apezc omenja 1352 in 1359.

Pri sondažnih delih okoli današnje graščine 1963. leta je bil dvorec odkrit. Je pravokotne oblike. Severna in južna temeljna zidova se končujeta ob živi skali, zato na tem mestu vzhodni zaključni zid ni ohranjen. Gradnja zidov je plastovita. Kot kaže tloris, ni predrenesančni dvorec nikdar prerasel v današnji grad. Bil je že porušen, ko je Jurij Lamberg postavil renesančni grad Zaprice.

Terenska ekipa: Mirina Zupančič, Valentin Cukjati (M Kamnik).

merilo = 1:100

Tloris gradu Zaprice. — Risal P. Fister
Plan du château de Zaprice. — Dessin P. Fister

VOLČJI POTOK — stari grad

26. 4. 1967

Na manjši vzpetini nad arboretumom so razvaline starejšega gradu.

DANAŠNJE STANJE

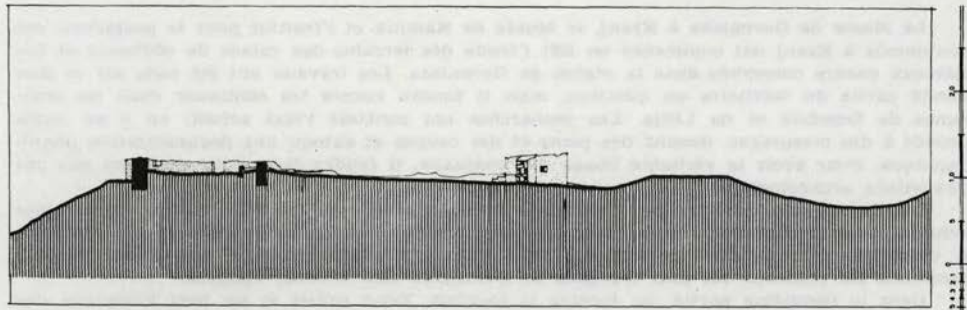
V tlorisu je ohranjen grajski kompleks — peterostranični stolp z vidnimi strelnimi linami in vhodi. Določljivo je grajsko dvorišče in na SV, ob vhodu, okrogel obrambni stolp.

VOLČJI POTOK - STARI GRAD

IZMERE NA TERENU 26.5.1967 - FISTER P. ING. ARH.

PREREZ M 1:200

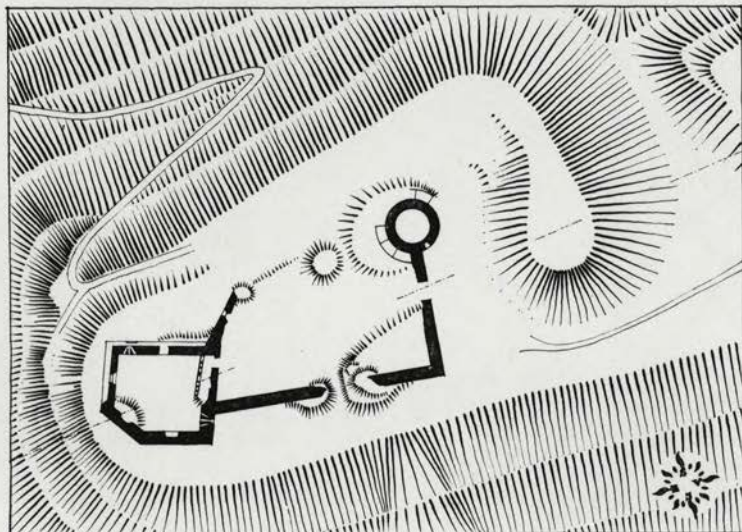

IZMERE NA TERENU 26.5.1967

FISTER P. ING. ARH.

VOLČJI POTOK - STARI GRAD

TLORIS-SITUACIJA M 1:200

Obrambni jarek se vleče ob vzhodni strani, od koder je bil tudi dostop. Na razvalinah gradu so vidne nepravilne rekonstrukcije, ki jih je napravil predvojni lastnik spodnjega gradu.

V listinah se omenja kraj Volčji potok že 1220 (Wolfspach), grad (hoff) pa šele 1380.

Terenska ekipa: Majda Žontar, Andrej Valič, Marjan Sajovic (GM Kranj), ing. arh. Peter Fister (ZSV Kranj), Mirina Zupančič (M Kamnik).

VOLČJI POTOK — spodnji grad

Graščina je med vojno zgorela. Temelje gradu so odstranili z buldožerjem.

RECHERCHES DES CHÂTEAUX DE GORENJSKA (Hte Carniole)

Le Musée de Gorenjska à Kranj, le Musée de Kamnik et l'Institut pour la protection des monuments à Kranj ont commencé en 1967 l'étude des terrains des ruines de châteaux et des châteaux encore conservés dans la région de Gorenjska. Les travaux ont été faits sur la plus grande partie du territoire en question, mais il faudra encore les continuer dans les communes de Domžale et de Litija. Les recherches ont constaté l'état actuel; on a en outre procédé à des mesurages, dessiné des plans et des coupes et obtenu une documentation photographique. Pour avoir la véritable image des châteaux, il faudra faire pour quelques uns des excavations archéologiques.

La plupart des résultats des recherches décrites, ainsi que les données provenant des archives et les constatations faites jusqu'à présent ont été montrés à l'exposition «Les châteaux de Gorenjska»; le matériel portait sur 63 châteaux. Traitant de cette exposition, l'article mentionne les châteaux les plus typiques de Gorenjska aux diverses époques.

Dans la deuxième partie, on montre la location, l'état actuel et un bref historique des châteaux suivants: Glantz (Gutenberg), Kolovec—stari grad, Kolovec—spodnji grad, Soteska, Mengeš—stari grad, Motnik, Novi grad (Neuburg), Lipniški grad (Waldenberg), Wartenberg, Spitalič, Kamen (Frauenstein), Volčji potok—stari grad, Volčji potok—spodnji grad et Zaprice.

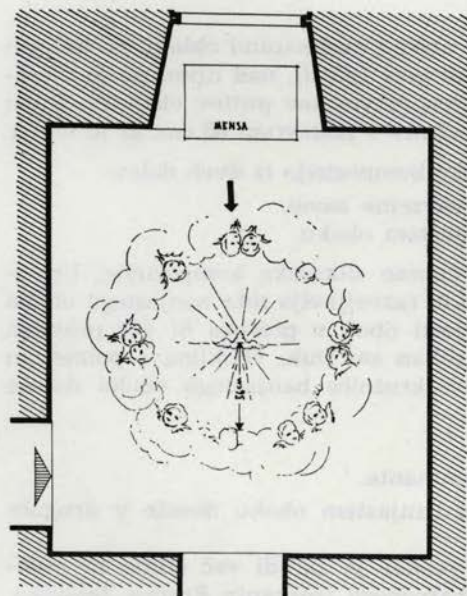
NOVO ODKRITIE FRESKE FRANCA JELOVŠKA V KRIPTI NA MALEM GRADU V KAMNIKU

FRANCE GOLOB

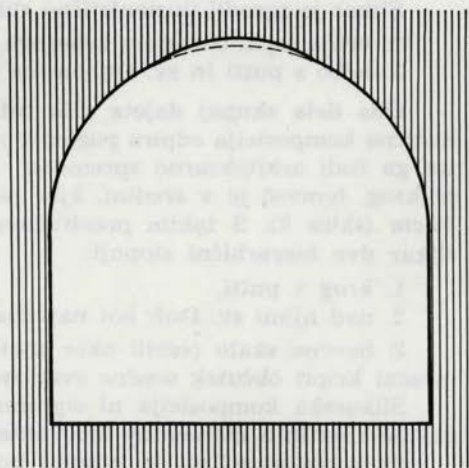
ZSV Kranj je v letu 1967 pričel s sondiranjem, čiščenjem in utrjevanjem fresk, sten, stropa in portala v spodnji kapeli na Malem gradu. Ob tem delu sem po navodilu dr. E. Cevca pričel s sondiranjem sten v romanski kripti. Pred mojim sondiranjem sta bili narejeni dve sondi. Prva je bila v kripti na zahodni steni, ki je predstavljala barvno liso nedoločenih oblik, druga pa v stiku južne in vzhodne stene nad konzolo, kjer je bil odstranjen omet v velikosti 20×20 cm.

Odkriti sondi, talna vlaga, močna zasiganost sten in banjastega oboka, zidarske plombe v stenah bi bile skoraj zgovoren dokaz, da je ohranjena poslikava samo v fragmentih, kolikor je bila kriptna poslikana. Ko sem sondiral banjasti obok, pa se je pokazalo, da je pod debelo zasigano plastjo beleža prav dobro ohranjena barvna plast. Rezultat nadaljnjega odkrivanja beleža na banjastem oboku, stenah in v okenskem polju je, da je vsa kriptna poslikana in meri poslikana površina $29,89 \text{ m}^2$.

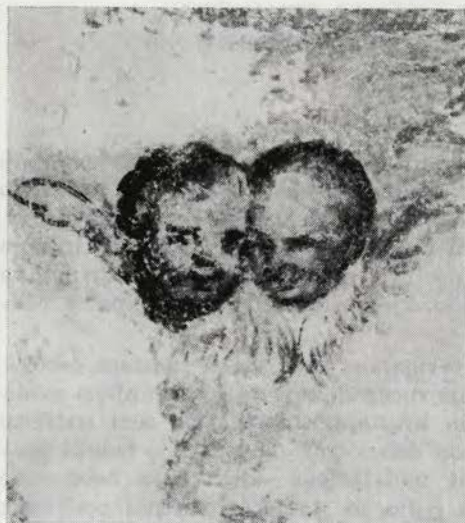
Odkrite freske so baročne. Slikar pojmuje romansko kripto kot grotto in naslika na ravne stene arhitekturo vrtno lope, obrasle z zelenjem, na banjastem

HEMA SLIKANEGA BANJASTEGA OBOKA V KRIPTI - MALI GRAD, KAMNIK
PISER PETER 1968 1:20

PREZEC BANJASTEGA OBOKA Z VBOKLINO - MALI GRAD
PISER P. 1968 1:25

Putto in avtoportret Franca Jelovška na banjastem oboku kripte Malega gradu v Kamniku in Jelovškov portret na kupolni freski cerkve v Grobljah. — Foto M. Fister in A. Ignaščenko
 Angelot et autoportrait de Franc Jelovšek sur la voûte en berceau de la crypte de Mali grad à Kamnik et portrait de Jelovšek sur la fresque de la coupole de Groblje. — Photo M. Fister et A. Ignaščenko

oboku pa se iluzionistično odpre pogled v nebo z naslikanimi oblaki, na katerih je v krogu razporejenih dvanajst angelskih glav (putti), nad njimi pa je v sredini sv. Duh (skica 1). Kot pomoč za krožno razvrstitev puttov okoli sv. Duha je slikar vrisal v še mokri fresko omet krožnico s polmerom 65 cm, ki je vidna.

Slikar je zgradil iluzionistično slikarsko kompozicijo iz dveh delov:

1. vrtna lopa, obrasla z zelenjem, ki zavzema stene,
2. nebo s putti in sv. Duhom na banjastem oboku.

Oba dela skupaj dajeta vtis trdne, enotne slikarske kompozicije. Iluzionistična kompozicija odpira pogled v nebo in razveljavlja težo banjastega oboka ter ga tudi arhitekturno spreminja. Banjasti obok v prerezu ni več pravilen polkrog, temveč je v sredini, kjer je naslikan sv. Duh, vboklina s polmerom 56 cm (skica 2). S takim preoblikovanjem krožnice banjastega oboka doseže slikar dve hierarhični stopnji:

1. krog s putti,
2. nad njimi sv. Duh kot najvišja dominantna.

Z barvno skalo (svetli oker toni) na banjastem oboku doseže v drugače mračni kripti občutek sončne svetlobe.

Slikarska kompozicija ni signirana, vendar je zaradi več stilno in osebnostno značilnih momentov delo našega baročnega freskanta Franca Jelovška.

Prvo pozornost mi je vzbudil putto, ki je naslikan na banjastem oboku, tik nad okensko odprtino (skica 1, putto je označen s puščico). Izraz tega putta je starikav v primerjavi z drugimi putti, ki imajo mladostne glave s polnimi lici in kodrastimi lasmi.

Od vseh znanih Jelovškovih avtoportretov, kot so: avtoportret na balustradi kora cerkve na Sladki gori, Slepec, ki je naslikan na južni steni cerkvene ladje v Skaručni, pri katerem je ugotovila A. Cevc¹ avtoportretne poteze, bom uporabil za primerjavo s puttom (sl. 1), ki je naslikan v kriпти, Jelovškov avtoportret iz kupolne freske cerkve v Grobljah (sl. 2).

To primerjavo sem izbral zaradi tega, ker sta si popolnoma podobna in lahko dobesedno uporabim opis, kot ga je podal dr. S. Mikuž²: »Oči so majhne, žive«. Nos je v sredini hrbta precej upognjen, usta kratka in dovolj izrazita.«

Razlika med obema avtoportretoma je samo v tem, da ima putto v kriпти mnogo manj las, in v naklonu glave. Glava putta je naslikana tako, da dobi gledalec zaradi perspektivične podaljšave vtis višjega čela. Tako nam primerjava med puttom v kriпти in avtoportretom v Grobljah pokaže, da gre v obeh primerih za isti obraz. Pri obeh je enaka oblika obraza, ki je v višini čela in oči bolj širok in se v bradi zoži. Oba obraza imata kratke obrvi, ki so v nosnem korenu bolj razmaknjene. Enaka je tudi velikost, oblika nosu, ust in brade. Torej se je v liku putta upodobil Franc Jelovšek sam in ni slučaj, da ga je kompozicijsko postavil na tako dominantno mesto, kot je pogled na menzo, ki je v okenski odprtini.

Pomembnost tega portreta je tudi v tem, da gre v tem primeru (kot jih je razvrstil dr. L. Menaše³) za preoblečeni portret. Pri tem ostaneta odprti dve vprašanji:

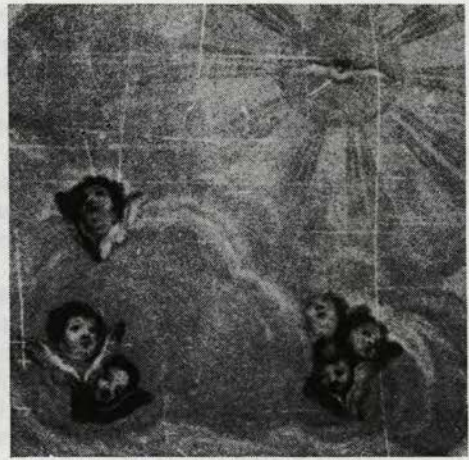
1. zakaj se je slikar upodobil kot putto in
2. koliko je bil star, ko se je upodobil.

Po laseh sodeč je tu umetnik starejši kot na avtoportretu v Grobljah.

Ob nadaljnjem iskanju stilno in osebnostno značilnih momentov se nisem naslonil na Jelovškova znana signirana dela, kot so: slikana oltarna arhitektura na Žalah, svod prezbiterija ž. c. na Šutni in slikani veliki ohtar v Nevljah, zaradi tega, ker so vsa ta dela preslikana po M. Koželju, temveč sem primerjal glavice puttov iz kripte z glavicami puttov, ki so naslikani v ladijski kupoli cerkve v Grobljah. Ob primerjavi se opazi, da je putto iz kripte št. 1 (sl. 3) in putto iz kupole v Grobljah št. 2 (sl. 4) enak. Pri obeh je enak vzratni naklon

Putti na banjastem oboku kripte Malega gradu in na kupolni freski v Grobljah. — Foto M. Fister in A. Ignaščenko
Angelots sur la voûte de la crypte de Mali grad et sur la fresque de la coupole de Groblje. — Photo M. Fister et A. Ignaščenko

Slikani oblaki na Malem gradu in v Grobljah. — Foto M. Fister in A. Ignaščenko
Nuages peints à Mali grad et à Groblje. — Photo M. Fister et A. Ignaščenko

glave, enaka je spodnja osvetlitev levega očesa, enaka modelacija lic, enaka velikost ust in podbradka. Slikar je spremenil samo obliko levega krilca in modelacijo las. Enak naklon glave imata tudi putto iz kripte št. 3 (sl. 3) in tisti iz Grobelj št. 4 (sl. 4). Prav tako je način slikanja oblakov v kriпти na Malem gradu (sl. 5) in na kupolni freski cerkve v Grobljah (sl. 6) enak. V obeh primerih oblikuje oblake bolj ploskovno in jih nanaša enega na drugega, da ustvari globino.

Po navedenih primerjavah je razvidno, da je romansko kripto na Malem gradu poslikal Franc Jelovšek. Ostaneta pa odprti vprašanji:

1. čas nastanka in
2. ime naročnika.

Odkrite freske, ki niso doživele preslikav, so kvalitetne in pri nas edinstvene v kriпти kot prostoru.

Po sigurnih in čistih potezah čopiča, ki so vidne pri slikanju glav puttov, oblakov in zelenja, je razvidno, da mojster povsem obvlada svoj posel. Freske v kriпти na Malem gradu pa pomenijo dragoceno dopolnilo k delovnemu opusu našega baročnega freskanta Franca Jelovška.

OPOMBE

¹ A. Cevc, ZUZ, N. v. I, 1951, str. 169—170.

² S. Mikuž, Ilovšek Franc, I. del: Življenjepis, Ljubljana 1940, str. 44, 45.

³ L. Menaše, Portret v zahodnoevropski likovni umetnosti. O portretu na splošno, ZUZ n. v. II. (1952), str. 31.

FRANC GOLOB: FRESQUES DE FRANCE JELOVŠEK NOUVELLEMENT DÉCOUVERTES DANS LA CRYPTÉ DE MALI GRAD À KAMNIK

En 1967 l'auteur a trouvé et mis au jour des fresques dans la crypte de la chapelle romane à deux étages du Mali grad à Kamnik.

La peinture à fresque représente une grotte peinte. Sur les murs et dans la niche de la fenêtre de la crypte au plan carré, on a peint des plantes qui cachent les murs peints de la grotte naturelle et les ouvertures en arcades. Sur la voûte la vue s'arrête optiquement sur le ciel. Au milieu de la voûte on a peint le St Esprit sous la forme d'une colombe entourée de têtes d'anges.

La manière de la peinture révèle déjà son auteur. Même à première vue, elle nous rappelle les oeuvres du peintre slovène France Jelovšek (1700—1764). Une comparaison entre la manière de la peinture et du type des têtes d'anges de la crypte et les mêmes motifs de la peinture murale de l'église de Groblje signée par Jelovšek montre une identité parfaite dans la manière de peindre les détails et dans le type des têtes d'angelots.

Cette constatation est confirmée par la découverte d'un singulier auto-portrait de Jelovšek dans la crypte. La tête flanquée d'ailes à l'entrée au-dessus de l'autel n'est pas une tête d'ange, elle a les traits d'un homme d'âge et chauve. Une comparaison entre cette tête et les auto-portraits de Jelovšek qu'on trouve à Groblje, Skaručna et Sladka gora nous donnent les mêmes caractéristiques du portrait.

REKONSTRUKCIJE Z UPORABO MERSKEGA MODULA IN PROPORCIONALNOSTI

PETER FISTER

Če hočemo rekonstruirati spomeniški objekt, ki je navadno ohranjen le deloma ali pa je bil kasneje grobo popravljen, in ga hočemo vrniti v njegovo prvotno obliko, smo vedno pred dilemo, kakšno naj bo opravičilo za prav tako obliko, kot si jo o celotni podobi zamislimo. Navadno v takšnem primeru poiščemo analogen primer iz bolj ali manj točne starejše upodobitve našega ali podobnega objekta, kar potem »po občutku« prenesemo v eksaktne mere, za katere pa seveda nihče ne more jamčiti. Najti bi morali torej matematično bolj neoporečen sistem, ki bi seveda moral stoođstotno ustrezati tudi sistemu »po občutku«.

Znano je, čeprav premalo raziskano, da so v vseh obdobjih umetnosti uporabljali določene kompozicijske sheme, po katerih izkušeni umetnostni zgodovinar lahko umetnostno stvaritev takoj datira v določeno dobo ali pa pove, da je bila kasneje predelana, in sicer proporcionalno ali pa neproporcionalno s staro osnovo — čeprav brez meritev in le po posluhu... Teoretiki umetnosti, predvsem arhitekture, so v zgodovini vedno skušali najti matematični kãnon, po katerem bi bilo možno ustvarjati popolne umetnine. Čeprav to ni mogoče, kot s poznavanjem vseh elementov glasbe ni mogoče postati skladatelj, če nima človek za to tako imenovanega »posluha«, pa nas to iskanje prepričuje,

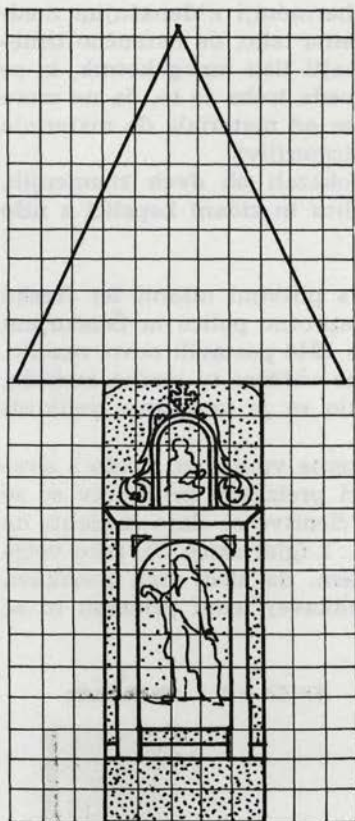

SEDANJE STANJE

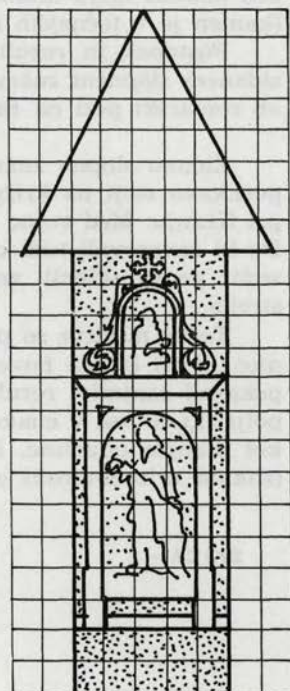

REKONSTRUKCIJA

ZNAMENJE NA PRAPROTNI POLICI

SKICA - A

SKICA - B

da so vendarle vedno obstojale določene zakonitosti, ki so izvirale bodisi iz čistega »posluha« za proporce, bodisi iz obrtniško podedovanega spoznanja, da so določena sorazmerja in njihovo ponavljanje v nekem ritmu dosti bolj prijetna za oko ali uho kot druga brez nekega reda. Teoretiki Vitruvij, Alberti in drugi so postavljali za to po njihovem mnenju dokončne norme ali kanone lepote, za nas pa je važneje, da spoznavamo od objekta do objekta osnovni princip, po katerem je proporcionaliran, in na temelju tega lahko z eksaktnimi merami začrtamo velikost in tudi obliko manjkajočih elementov. Postopek otežuje le dejstvo, da so seveda tudi tu marsikje odstopanja od čistega koncepta, čemur je vzrok samo površno poznavanje (ali sploh nepoznavanje) teh pravil ali pa kompliciranje z uporabo dveh ali več različnih sistemov na istem objektu.

Osnovno pri iskanju modula in proporcionalnosti je spoznanje, da moramo najprej poiskati osnovno mero objekta (modul), na podlagi katerega je objekt grajen. Navadno so to določene dolžinske mere, ki so jih različne uporabljali

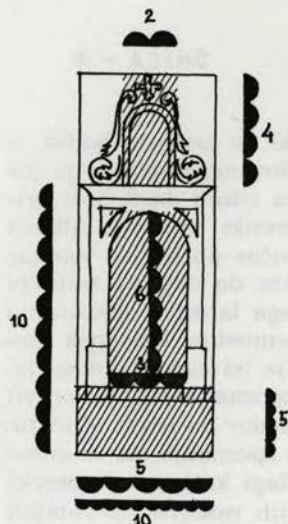
po različnih krajih in ki so seveda v popolni disharmoniji z današnjim mednarodnim merskim sistemom. Modul najlaže poiščemo tako, da natančno izmerimo objekt, ga prenesemo na papir in skušamo najti tisti mnogokotnik, ki se ponavlja v čim bolj celih enotah. Upoštevati je seveda treba še to, da ne more biti nobena mera milimetrsko točna, razlikuje pa se od materiala do materiala (kamen je v točnejših izmerah, zid pa je najteže izmerljiv).

Postopek in rezultat takih dognanj bomo pokazali ob dveh znamenjih, zidanem slopnem znamenju ob vasi Praprotna polica in zidani kapelici z nišo ob romarski poti na Brezje v bližini vasi Ljubno.

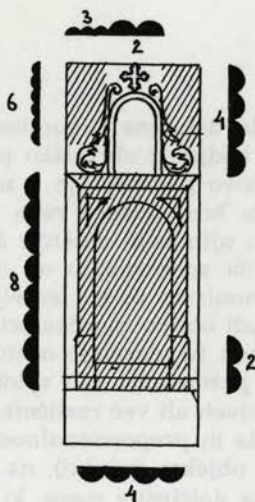
Zidano slopno znamenje kvadratnega tlorisa s plitvimi nišami ter fresko poslikavo stoji na križpotju gozdnih poti med Praprotno polico in Šenčurjem pri Kranju. Med vojno je bila uničena streha in so 1946 postavili novo, zasilno. Da bi zavarovali tudi delno že uničene slikarije, so vaščani to streho razširili, sedaj pa so sklenili znamenje obnoviti in pojavilo se je vprašanje velikosti strehe.

Točne meritve so pokazale, da je možno znamenje vnesti na mrežo s stranico 16 cm (razen novejšje strehe!) — skica A. Pri preizkusu proporcev so se pokazali zanimivi rezultati: ploskve arhitekturne členitve se dajo razdeliti na polja, ki so vsa v enakem preprostemu razmerju 1 : 2 (glej skico C), tako večje kot manjše površine. Posebna zanimivost je v tem, da sledi tudi poslikava (slikani arhitektonski okvirji in ornamentalne poslikave) temu principu in se

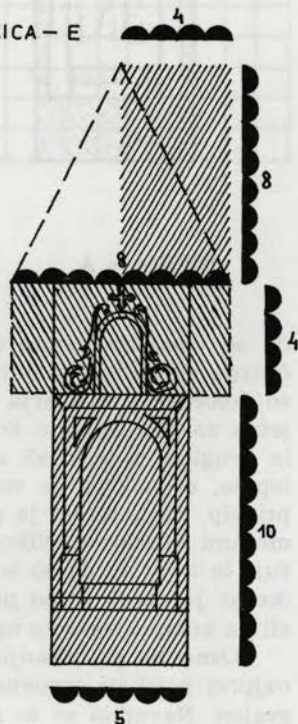
SKICA - C

SKICA - D

SKICA - E

tako kompozicijsko povsem sklada z arhitekturo (slika D), kar je dokaz, da je slikar poznal iste principe kompozicije kot zidar. S tem se ni podredil arhitekturi, kot to skušajo prikazati nekateri, ampak je s svojo doslikavo le oplemenitil proporce.

Širino in velikost rekonstruirane strehe smo dobili takole: zgornji ploskvi z višino 4 modulov je bilo treba dodati potrebno širino, da je bilo doseženo razmerje 1 : 2; s tem je bila dana širina strehe 8 modulov. Višina je izšla iz preprostega dejstva, da pomeni trikotna ploskev polovico pravokotnika, torej je bila potrebna le polovična višina (8 : 16, oziroma 4 : 8 modulov) — skica E.

Rezultat je streha, ki po svoji velikosti umirjeno zaključuje znamenje, po trditvah vaščanov enaka, kot je bila prvotna, po analognosti pa takšna, kot na sorodnih znamenjih v Zlebeh nad Medvodami in v Kropi (M. Zadnikar — Znamenja na Slovenskem, str. 113 in 116). Na skicah je vidna razlika med nekdanjim stanjem in tem po obnovi z modularno mrežo in v perspektivi.

Zidana kapelica (znamenje z nišo) ob romarski poti čez Ljubno proti Brezjam, postavljena ob studenčnem izviru, je bila porušena pred leti, ko je nanjo padlo posekano drevje. Lastnik gozda želi obnoviti znamenje v prvotni obliki, zato je bilo treba tudi tu postopati na podoben način.

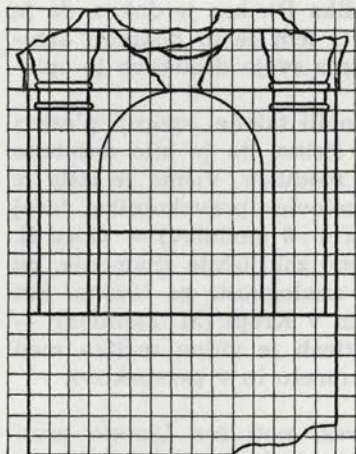
Po meritvah se je izkazalo, da je osnovni modul, oziroma mera, uporabljena na znamenju, velikosti 14 cm (glej skico 1). Študij proporcev je dal še bolj zanimive rezultate kot v prvem primeru, kjer je uporabljeno poenostavljeno razmerje 1 : 2. Tu se namreč pojavlja sistem razmerij, ki so znana kot drugo Fibonaccijevo zaporedje (Filius Bonacci, menih, je ugotovil, da so razmerja med členi adicijskega zaporedja 1 — 2 — 3 — 5 — 8 — 13 — 21 ... izredno blizu razmerjem **zlatega reza**; drugo enakovredno razmerje je 1 — 3 —

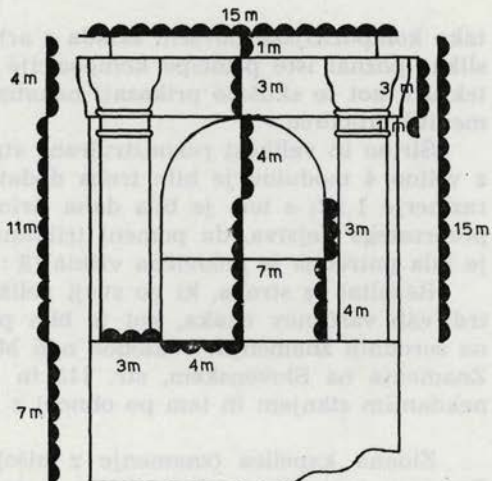
SEDANJE STANJE

ZNAMENJE PRI LJUBNEM

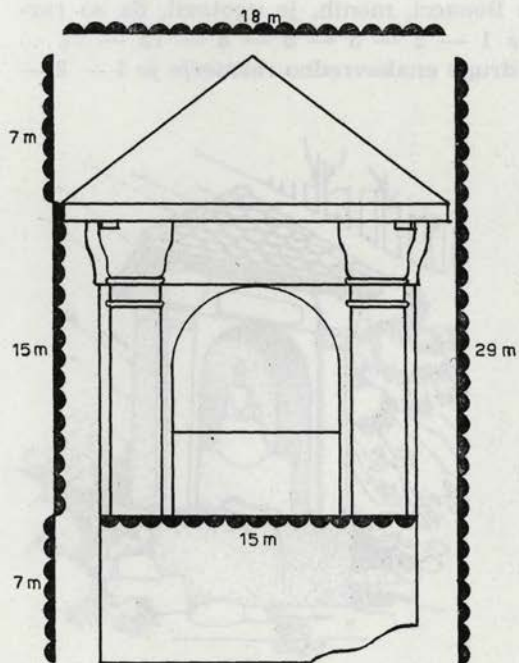
REKONSTRUKCIJA

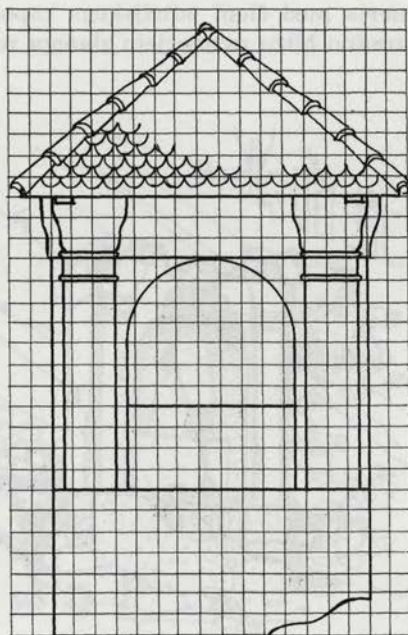
SKICA - 1

SKICA - 2

SKICA - 3

SKICA - 4

4 — 7 — 11 — 18 — 29 ..., ki ga omenja že Levstik v Potovanju od Litije do Čateža, ko primerja razsežnosti zaplaškega zvonika. »Širjave ima **tri** sežnje, visok jih je pa **enajst** brez klobuka, ki ima **sedem sežnjev**.«). Iz skice 2 je jasno razvidno, kako strogo je upoštevan ta princip pri oblikovanju fasade. Razviden je tudi v prerezu in tlorisu, čeprav to za nas ni pomembno.

Navidezna nelogičnost je le širina (15 modulov), ki na prvi pogled ne spada v popolnost oblikovanja, pomagala pa je (kot v prejšnjem primeru zgornji zaključek) določiti točno višino slemena: iz skice 3 je razvidno, da je osrednji del kvadrat (15 : 15), s podstavkom 7 modulov in streho 7 modulov pa nam prav nelogična številka 15 da sedmo številko drugega Fibonaccijevega zaporedja: 29 m. Tako obenem skoraj avtomatično dobimo tudi širino strehe (18 modulov) in če očrtamo okrog znamenja pravokotnik, predstavljajo stranice

Stara fotografija
znamenja pri Ljubnem
Vieille photographie
de l'oratoire à Ljubno

razmerje zlatega reza 18 : 29. Na četrti skici je pokazano obnovljeno znamenje, zrisano na modularni mreži.

Iz risanih perspektiv je vidno sedanje stanje znamenja in tisto po obnovi. Kot posebno potrdilo pravilnosti rekonstrukcije pa nam lahko rabi še kasnejše slučajno najdena fotografija znamenja pred poružitvijo, ki daje popolnoma identično sliko.

Zgornjo metodo, ki sledi pravzaprav teoretičnim dognanjem dr. Tineta Kurenta, deloma po njegovi doktorski disertaciji, deloma po kasnejših dognanjih (Emona, Šempetrski spomeniki), je možno uporabiti v večini primerov, ker vsebuje kvalitetna umetnina (arhitektonska ali druga) v sebi vedno dovolj pravilnih proporcev, iz katerih se da sklepati na druge. — Vsekakor pa je prednost v tem, da tako dobimo točne mere, ki niso le plod lastnega občutka tistega, ki dela rekonstrukcijo, temveč mora poustvarjalec prenikniti globoko v bistvo umetnine in ima tako realno osnovo za rezultate.

PETER FISTER: RECONSTRUCTION À L'AIDE DES MODULES DE MESURE ET DE LA PROPORTIONNALITÉ

Dans la reconstruction d'un monument architectural nous devons, pour renouveler p. exemple une partie manquante, chercher un système mathématique exact qui donne les mesures adéquates. On ne peut y arriver ni par analogie ni uniquement par le sentiment, mais nous obtenons des résultats utilisables indiqués dans les mesures définitives à l'aide du module de mesure et de la proportionnalité.

La manière de procéder est illustrée par la reconstruction de deux oratoires bâtis. Le toit d'un oratoire avec peintures près du village de Praprotna polica près Kranj avait été détruit pendant la guerre et remis n'importe comment. La recherche du module a donné une dimension de 16 cm, l'expérience des proportions du schéma des rectangles le simple rapport des côtés 1 : 2, auquel est aussi soumise la peinture des fresques. Le toit avec ces proportions est analogue à ceux des oratoires du même genre aux environs. La petite chapelle de pèlerinage de Ljubno qui possède une niche et a été partiellement démolie a été plus difficile à reconstruire. Après avoir trouvé le module de dimension 14 cm, on a pu faire le schéma de la ligne d'or d'après la seconde disposition de Fibonacci (1—3—4—7—11—18—29), tant sur les façades que sur le plan et la coupe. D'après ce principe, la reconstruction de la partie manquante a donné un toit d'une forme singulière mais qu'on a découvert par hasard être la vraie, d'après une photographie d'avant la démolition.

On peut employer cette méthode dans la plupart des cas (tradition artisanale pour les monuments de moindre importance, connaissance de la théorie pour les oeuvres de grand art); ses avantages consistent en mesures fixées et justifiées qui doivent également répondre aux analogies et au système d'après les sentiments.

OSUŠEVANJE ZIDOV Z ELEKTROOSMOZO

ING. ALBERT PLEMELJ IN MAKS ZALOKER

I. Vlažno zidovje

Voda in vlaga sta največja sovražnika vseh zgradb in konstrukcij, ker povzročata kvalitativne spremembe v strukturi in sestavi materiala. Voda nosi v materiale objektov škodljive prvine (sulfate, kloride, nitrata itd.), ki vplivajo in razkrajajo predvsem topljive snovi v gradbenih materialih (apno) in tako spremenijo material, razkrojene in izlužene snovi pa pri prehodu vlage v zrak odlagajo na površini zidovja. Proces razkrajanja materiala pod gornjimi vplivi imenujemo korozija, ki v splošnem ni odvisna od temperature.

Voda in vlaga se dviga v materialih po porah navzgor, tako da vlaga z vsemi škodljivimi solmi prehaja od temeljev po zidovih v višino in iz notranjosti zidovja na površino zidu, kjer soli razkrajajo omet in okolico. Škodljivi vplivi vlage in prenesenih soli so večstranski, tako za prebivalce in opremo ljudi v stanovanjih kot na materiale zidovja, ometov in zlasti slik na zidovih, saj se pod vplivom kemičnega in mehanskega razkrajanja zmanjšuje trdnost in obstojnost uporabljenih materialov.

Dviganje vode v porah materiala, tako imenovani kapilarni dvig, seže v višino lahko do 20 m, kar pomeni, da korozija praktično vpliva na pretežno večino objektov. To je predvsem primer pri starih objektih, kjer temelji niso izolirani in kapilarna vlaga prehaja iz terena v gornje zidovje.

II. Princip elektroosmoze

Elektroosmoza je potovanje delcev pod vplivom električnega polja. Naboj delcev določa smer gibanja proti polju. Električno polje lahko ustvarimo z zunanjim virom istosmerne električne napetosti (aktivna elektroosmoza) ali pa primerno izrabimo napetosti, ki nastanejo pri gibanju tekočine v poroznem telesu (pasivna elektroosmoza).

Oba načina ustvarjanja električnega polja uporabljajo v svetu za osuševanje (v gradbeništvu in drugje).

Najprej se je v praksi uporabljal sistem aktivne elektroosmoze. Vendar se zaradi trajne porabe električne energije in velike porabe elektrod ni preveč razširil. Zato so iskali boljše rešitve na osnovi pasivne elektroosmoze brez stalnega toka in brez elektrod, ki se trošijo, torej predvsem iz ekonomsko-tehničnih razlogov.

Zato dajemo to informacijo le za sistem pasivne elektroosmoze, ki je v praksi lahko izvedljiva in uspešna.

Pri pasivni elektroosmozi nastopa v materialu električna napetost le tam, kjer je prisotna dvigajoča se kapilarna vlaga. Rezultate osuševanja, ugotovljene okularno in z meritvami, pa dosežemo samo takrat, če so za to ustvarjeni fizikalni pogoji za izkoriščanje takih napetosti. To pa dosežemo z vgrajevanjem posebnih elementov v vlažno zidovje (nosilec napetosti), ki vsebujejo tehnično-fizikalne dejavnike za odvajanje vlage. S tem odpadejo naprave za stalno napetost in dovajanje električnega toka.

Sčasoma se je z meritvami posrečilo določiti tudi metode za merjenje potenciala, ki sicer vsebuje za zidovje z raznimi solmi eksperimentalno določene konstante.

Najbolje učinkuje pasivna elektroosmoza pri maltah, kjer je dviganje vlage (kapilarno) dvakrat hitrejšje kot pri žilindrih kamnih. Tako je pri opečnem zidu (opeka in malta) apnenno vezivo pri močni vlagi izluženo (apneni omet na ometu) in malta v spojnicah močno porozna.

Zato po praktičnih izkušnjah sklepajo, da se odvija proces osuševanja z elektroosmozo v opeki in predstavlja malta v spojnicah s porno tečnostjo le funkcionalni most vsega procesa.

Za razlago in pregled prevodnih vrednosti pri različnih tekočinah (voda, vode s primesmi) navajajo naslednje upore pri gibanju skozi materiale:

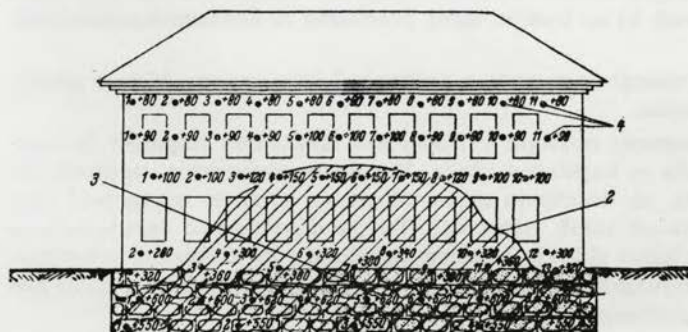
kvaliteta vode (porna vlaga)	specifični upor Ω m
destilirana voda	260
rečna voda	50—70
talna voda	0,01—0,1
slana voda (NaCl)	0,00005

Sicer pa je znano, da so stari in vlažni zidovi kisli (soli: sulfati, kloridi, nitrati) in zato prevodni.

Številne meritve napetosti na vlažnem zidovju kažejo razlike napetosti med zidom in zemeljskim zasipom do 900 mV. Torej je zid neke vrste akumulator, kjer je pozitivni pol nad zemljo, negativni pol pa v talni vlagi, odnosno vrh fundamenta.

III. Praktična rešitev osuševanja s pasivno elektroosmozo

V Zavodu za raziskavo materiala in konstrukcij v Ljubljani so opravljali v zadnjih letih poskuse za osuševanje zidov z elektroosmozo. Tudi zidovje

Skica 1
 2 zona dvigajoče se zidne vlage
 3 zona naravne vlage
 4 meritvena mesta

Croquis 1
 2 zone de l'humidité pénétrante
 3 zone de l'humidité naturelle
 4 points de mesure

Lutrove kleti v Sevnici osušujejo z aktivno električno napetostjo (Fizikalni oddelek ZRMK — Zaloker).

Medtem pa je prevzel ZRMK v poskusno eksploatacijo način osuševanja zidov (po švicarski licenci) na osnovi pasivne elektroosmoze. V tem letu bo v zavodovih laboratorijih in vzporedno v praksi preiskana tudi pri nas (atestiranje sistema za uvajanje v našo prakso). Zato se je odločil ZRMK za lastne preiskave, ker je ta sistem relativno ekonomičen, po inozemskih atestih pa v vseh materialih zidov funkcionalno uspešen in trajen in daje nosilec licence zanj desetletno jamstvo, kar je po upravno-pravnih predpisih najvišja možna garancijska doba v Švici.

V nadaljevanju dajemo kratek opis elementov za osuševanje zidov s pasivno elektroosmozo, ki je uvedena na Zahodu (sistem RAEM), s spremnimi tehničnimi in uporabnimi podatki in slike nekaj izvedenih primerov.

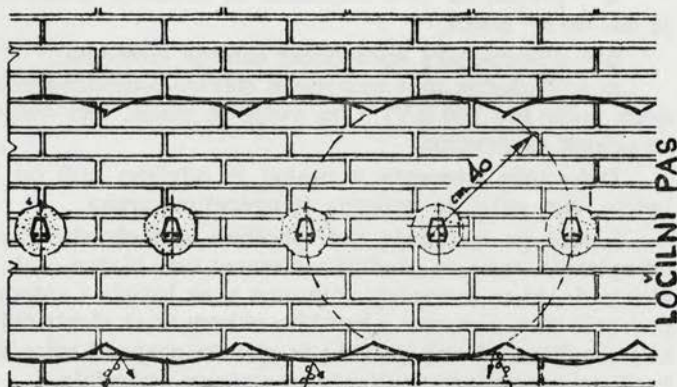
1. Opis in sestava elementa

Z elementi se prepreči kapilarni dvig vlage v zidu. V primerni razdalji vzdani elementi, katerih akcijsko polje je kroglja z radijem razdalje vzdanih elementov, ustvarijo v zidu ločilni pas, ki odvaja vlago in prepreči nadaljnje kapilarno dviganje vlage. Na ta način se v nekaj mesecih osuši vse zidovje nad ločilnim pasom zidu.

Element je cev trapezaste oblike, ki je iz posebnega visoko poroznega in prepustnega materiala, po višini razdeljena v dva prekata, ki omogočata kroženje zraka skozi element.

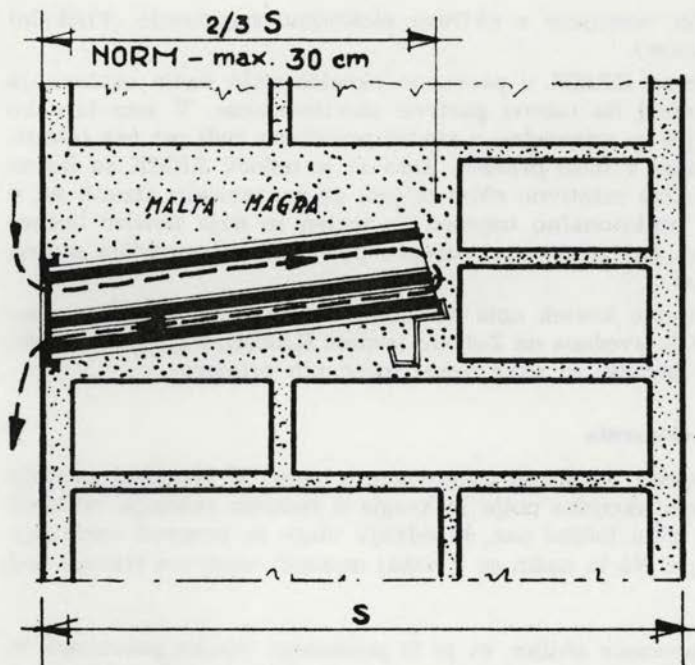
Dve dvojni bakreni žici, elektrodi med prekati, sta povezani z bakrenim ležiščem na koncu elementa v zidu. To ležišče omogoči pravilen padec in kroženje zraka skozi element ter električen stik z zidom. Tako opremljen element deluje po že opisanem principu elektroosmoze in ustvarja lahko istosmerno električno polje jakosti nekaj sto mV.

Material elementa je žgana keramika, sestavljena iz več vrst glin posebnih kvalitiet, ki omogočijo stalno poroznost materiala, tako da je stalno pre-

Skica 2. Vplivni, ločilni pas učinka osuševanja zidu

Croquis 2. Zone qui détermine l'effet de séchage du mur

Skica 3. Presek zidu z elementom

Croquis 3. Coupe du mur avec les éléments

pusten tudi za vodi primešane soli ter je onemogočeno odlaganje in sinteranje teh soli v porah materiala. Možnost dihanja, tj. prepustnosti materiala za elemente, je funkcionalni pogoj za ta sistem pasivne elektroosmoze.

Dimenzije elementa so površina prečnega preseka, ki je stalna, in dolžina elementa, ki je odvisna od debeline zidu (glej skico št. 3), razpoložljive dolžine pa so 5, 10, 15, 20, 25 in 30 cm, lahko pa se naročijo še posebne dolžine (za izredno močne zidove).

Tehnični podatki za funkcijo elementa so:

k = prepustna moč elementa za kroženje zraka skozi prekate v 24 urah je 28–30 m³ zraka;

b = absorpcijska sposobnost ostenja elementa;

m = fizikalna moč pasivnega elektro-osmotskega in enosmernega električnega polja (do 900 mV). Čim večja je vlaga, tem večja je tudi napetost polja in učinek osuševanja.

Delovanje elementa v praksi je odvisno tudi od zraka. Kroženje je tem boljše, čim nižja je zunanja temperatura zraka.

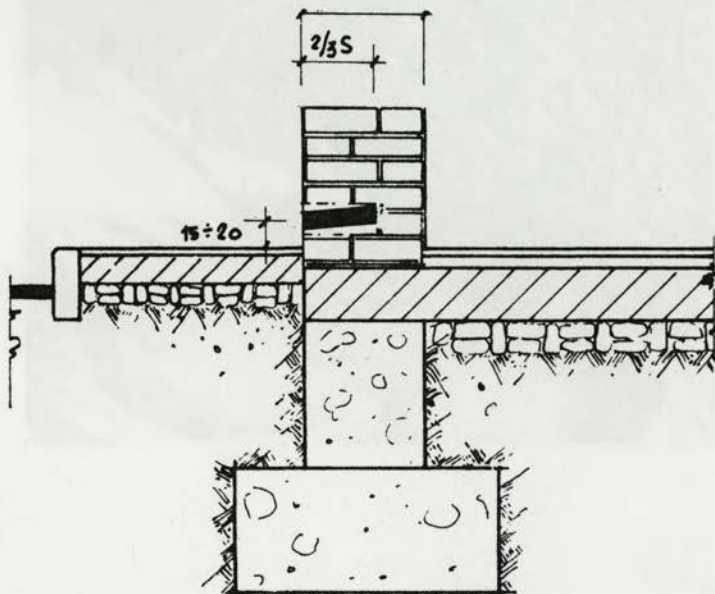
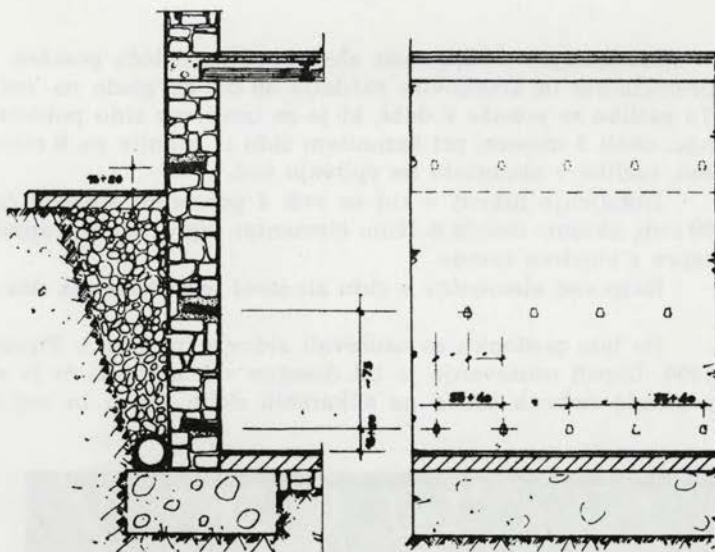
Lahko pa nastopijo tudi posebne atmosferske okoliščine, ki so nasprotno od opisanih, tako da prodira v element tudi vlažen zrak. V tem primeru bakrene elektrode, ki so prevodno povezane prek ležišča z zidom, ustvarijo v notranjosti poroznih sten elementa s kratkim stikom enak električni naboj v vsem elementu, ki je različen od naboja zidu in sten in prepreči vdor v zidovje. Zrak še vedno kroži in preprečuje nasičenje poroznega materiala.

IV. Vgrajevanje elementov in izvedeni primeri

Elementi za osuševanje se vgradijo do $\frac{2}{3}$ debeline zidovja. Zato imamo 6 standardnih dolžin elementov. Pri večjih debelinah zidov vgrajujemo elemente z obeh strani in aksijalno pomaknjene za polovico mesebojne razdalje po spodnji skici.

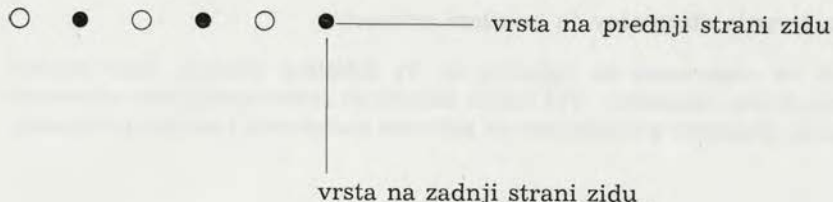
Skica 4. Položaj elementov v zidu (kletno zidovje)

Croquis 4. Position des éléments de séchage dans le mur (de la cave)

Skica 5. Položaj elementov v zidu (prilčno zidovje)

Croquis 5. Position des éléments de séchage dans le mur (rez de chaussée)

Medsebojna oddaljenost elementov se določa posebej, vendar je iz prakse preizkušena in učinkovita razdalja 40 cm ne glede na vrsto materiala v zidu. Ta razlika se pokaže v dobi, ki je za izsušenje zidu potrebna, pri opečnem zidu npr. okoli 3 mesece, pri kamnitem zidu iz granita pa 6 mesecev. Ko je zid izsušen, razlike v materialu ne vplivajo več.

Dolbljenje lukenj v zid se vrši s posebnim strojem (premer luknje 70 do 80 mm, globino določa dolžina elementa). Vgrajuje se z apneno malto, na čelu pa zapre z ometom fasade.

Razpored elementov v zidu ali steni je razviden iz skic št. 4 in 5:

Po tem postopku so osuševali zidovje in slike v Firencah pri poplavi leta 1966. Uspeh osuševanja je bil dosežen v 3 mesecih in je stalen, tako da se ni pokazala nobena škoda na slikarskih delih starih in antičnih mojstrov.

Skica 6.
Vzidavanje
elementov
v zid

Croquis 6. Pose
des éléments
dans le mur

ALBERT PLEMELJ ET MAKŠ ZALOKER: SÉCHAGE DES MURS PAR L'ÉLECTROSMOSE

Dans cet article on donne des informations sur le séchage pratique des murs humides par le système de l'électrosmose passive. Ce système de séchage a des avantages sur le système de l'électrosmose active car il ne comporte pas la corrosion des éléments installés dans les murs, et les investissements sont moins chers.

Le séchage des murs se base sur la formation d'une zone de drainage sur la largeur et la longueur du mur, qui empêche la progression capillaire de l'humidité à la hauteur des murs. Dans cette zone on immure des éléments de céramique avec chaînons électriques (système RAEM-Italie et Suisse), grâce auxquels, en raison de la création d'une différence de potentiel, l'humidité s'écoule hors des murs.

La description du fonctionnement de l'électrosmose passive est destinée à l'information pratique de ceux qui, dans la protection des monuments culturels, ont sans cesse affaire aux problèmes de l'humidité et au séchage des vieux murs dans ces constructions.

SPOMENIŠKOVARSTVENA SANACIJA MESTA KRANJA

PETER FISTER

Po dosedanjem več ali manj občasnem delu pri urejanju enega naših najlepših ohranjenih starih mestnih kompleksov — jedra mesta Kranja, so se pričeli obsežnejši in bolj organizirani posegi za njegovo sanacijo. Glede na zgodovinski razvoj in teoretično že precej izkristalizirane poglede na obseg spomeniškega varstva (VS X., str. 95: C. A.: Spomeniškovarstveno zavarovanje starega Kranja, in VS XI., str. 44: C. A.: Predvojni regul. posegi v urbano strukturo Kranja) je okvir stroge zaščite mesta točno določen v okvirih srednjeveškega mestnega obzidja.

Na podlagi dosedanjih izkušenj pri obravnavi posameznih predelov so bila določena sredstva odobrena za kompleksnejše rešitve, vzporedno z nadaljevanjem poostrelega nadzorstva nad posameznimi adaptacijami. V letu 1967 so tekle predvsem akcije, ki so pripomogle k polepšanju frekventirane mestne osi.

Kranj z značilno usmerjenimi komunikacijami, ki so vse poudarjene s končnimi dominantami treh zvonikov, ima močan poudarek v glavni osi s sočasno vidnimi vsemi tremi arh. poudarki.

Po hrbtenici od nekdanjih mestnih vrat do stopnišča ob Rožnenski c. se pretaka skoraj vse življenje; tu je lociranih večina lokalov in tržnic, zato je bilo nujno, da se začne z urejevanjem prav na tem delu.

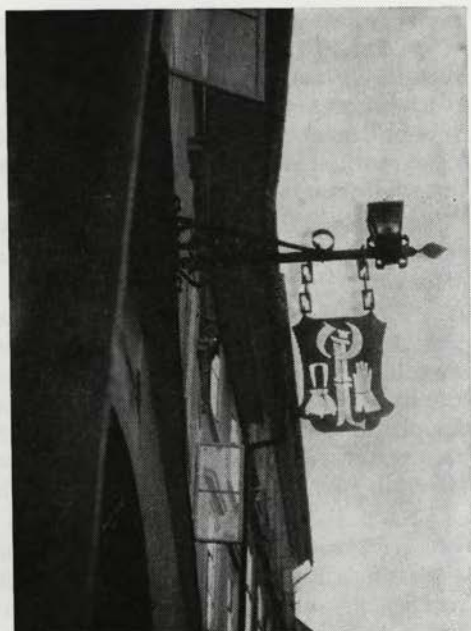
Ob obnavljanju fasad je bila odstranjena in kablrirana prosta električna napeljava za javno razsvetljavo. Vprašanje osvetlitve s tem seveda še ni rešeno, ker neustrezne živosrebrne svetilke ne dajejo pravega svetlobnega tona, čeprav dajejo sicer zadostno število Luxov. V načrtih je osvetlitev mesta z obnovljenimi svetilkami plinske razsvetljave na konzolah; seveda z električnimi svetili.

Najkompleksnejša in najzahtevnejša je bila obnova fasad. Po sondiranih prvotnih barvnih tonih je bila najprej določena osnovna skala barv, ki pa marsikdaj ni bila niti v skladu s celotnim okoljem niti s samo sedanjo obliko fasade, zato so bile potrebne številne korekcije. Šele po pretehtanju vseh teh komponent se je bilo treba odločiti, nekajkrat celo za povsem novo nianso barve, ker je bilo nujno ohraniti enotnost barvitosti v vsem mestu. To je bilo doseženo predvsem z izbiranjem svetlejših umirjenih tonov, ki so bili sondirani na večini fasad. Za edini način barvanja smo izbrali apneni oplesk, čeprav tudi to ni trajna rešitev. To bi bilo moč doseči le z načinom, kot je bil uporabljen na Pavšlarjevi hiši na Titovem trgu 18.

Na gotsko-renesančni stavbi so bile odkrite prvotne polihromacije, gotski in baročni šivani robovi ter gotska in baročna freska (glej poročilo). Odstranjen je bil ves omet do naključvanega gotskega (živoapnenega), na to osnovo pa je bila nanesena enakomerno tanka ($1\frac{1}{2}$ cm) plast zaglajenega b a r v n e g a apnenega ometa. Sonde šivanih robov in odkrite freske so ostale proste. Z barvnim ometom smo zagotovili obstojnost barve in odstranili nevarnost lis, ki se pojavljajo ob ponovnih pleskanjih na mestih, kjer so bile potrebne plombe.

Akcija obnove fasad še ni zaključena, nadaljevala se bo še v letošnjem letu.

Ob obnavljanju fasad se je pojavilo vprašanje reklamnih napisov in izveskov. Kljub težkemu problemu usklajanja zahtev reklame in spomeniške ob-

Izveski na kranjskih fasadah. — Foto P. Fister
Enseignes sur les façades à Kranj. — Photo
P. Fister

ravnave starega okolja je bila osvojena obvezna poenotena rešitev izveskov v višini I. nadstropja, z možnostjo horizontalnih napisov na fasadah. Potreba po svetlobnih reklamah je prinesla kompromisno rešitev v obliki izveskov s svetlobnimi emblemi iz perspexa. Med naročniki načrtov za izveske, ki smo jih v večini projektirali na Zavodu za spomeniško varstvo, pa je bilo nekaj takih, ki so sprejeli tudi osnutke po starih oblikah, ki vsekakor boljše ustrezajo okolju kot svetlobne reklame.

Sedanje stanje, ko je zamenjano v mestu že precejšnje število neustreznih reklam, pa daje Zavodu za spomeniško varstvo možnost, da zahteva zamenjavo še ostalih.

V letu turizma je bila sprožena tudi ideja požitve kranjskih fasad s cvetjem. Projektirana so bila enotna nevtralna korita za cvetje, vendar so bila obrtniško slabo izdelana (namesto naravne barve lesa so bila belo barvana), kar ni nudilo nobene boljše zaščite, zamišljena pa je bila uporaba enakih sivih salonitnih korit). Točno so bile določene tudi fasade, na katerih je bila možna namestitve; pri tem je bilo treba predvsem paziti na arhitekturno bogastvo fasadnih členov, da jih ne bi razvrednotili.

Na pobudo Zavoda za spomeniško varstvo v Kranju je bila delno izvedena reflektorska osvetlitev pomembnih dominant v mestni fasadi. Najpomembnejše točke, značilne za silhueto Kranja, ki jih omenja že Merian, so deli piramidalne kompozicije od obrambnega stolpa in zvonika podružne cerkve na Pungertu preko zvonika Rožensenske cerkve v vrh stolpa župne cerkve in pod njim obsežne mase gradu Kieselstein. Levi del piramide, gledane z ljubljanske vpadnice (iz Stražišča), je bil že v prejšnjem stoletju uničen (stolp špitalske cerkve in zvonik kapele kapucinskega samostana). Od teh arhitektonskih poudarkov so bile do sedaj osvetljene le tri točke: obrambni stolp in zvonik na Pungertu ter zahodna fasada gradu Kieselstein, čeprav bi bila morda markantnejša in bolj značilna glavna dominantna — stolp župne cerkve.

Dokler ne bo reflektorska osvetlitev izvedena do kraja (pomanjkanje sredstev), bo učinkovala razdrobljeno in ne bo ustvarjala enotnega vtisa piramidalne kompozicije mesta. Dopolniti pa bo treba osvetlitev tudi tako, da bodo osvetljene zaključne dominante v smeri ulic in ne samo na glavni mestni fasadi (Z).

Nadaljnja stopnja sanacije bo vsekakor postopna izločitev motornega prometa z glavnega trga. To naj bi sprostilo površine za podaljšek gostinskih lokalov na ulico, morebitno obnovitev tržne funkcije s postavitvijo stojnic (živo vse do 2. svetovne vojne) in tako oživelo pravo funkcijo trga kot središča mesta, ki je sedaj močno omrtvelo, ker njegovo površino preveč obremenjujejo avtomobilski promet in parkirni prostori, za reševanje teh so na voljo prostori na drugi strani kokrškega mostu.

Obenem bi se na trgu rekonstruiral vodnjak, ki je bil odstranjen med 1. svetovno vojno na gornjem (S) delu trga, neprimerne asfaltirane površine pa bi se nadomestile s preiščeno uporabljanimi tlaki.

Sodoben način ureditve mesta ne more biti povsem spomeniškovarstven, ker je treba upoštevati tudi potrebe po modernizaciji življenja, vendar je to edina pot, da se ambientno in deloma tudi funkcionalno ohrani dragoceno staro mestno jedro, ki je izredno dragocen kulturnozgodovinski in likovni element.

Kranj, Tavčarjeva ul. — dominantna je zvonik cerkve na Pungertu. — Foto P. Fister

Kranj, Tavčarjeva ul. — la dominante est le clocher de l'église à Pungert. — Photo P. Fister

Kranj, Titov trg — dominante so Mestna hiša, župna cerkev in zvonik Rožensenske cerkve. — Foto P. Fister

Kranj, Tomšičeva ul. — dominantna je zvonik Rožensenske cerkve. — Foto P. Fister

Kranj, Tomšičeva ul. — la dominante est l'église du Rosaire. — Photo P. Fister

Kranj, Titov trg — les points dominants sont l'Hôtel de Ville, l'église paroissiale et le clocher de l'église du Rosaire. — Photo P. Fister

PETER FISTER: ARRANGEMENT DE LA PROTECTION DES MONUMENTS DE LA VILLE DE KRANJ

Le vieux noyau de la ville de Kranj est tant par son panorama que par ses détails particuliers, un de nos plus jolis et des mieux conservés de nos vieux ensembles urbains. Il est caractérisé par trois lignes parallèles avec les clochers dominants; ces trois points dominants se rencontrent aussi sur l'axe central (la place) où se concentre une bonne partie de la vie urbaine. Une autre caractéristique est la silhouette pyramidale formée par les clochers.

En raison du caractère des adaptations antérieures sans souci des monuments, faites jusqu'à ces derniers temps, il a fallu procéder à des solutions complexes et à un contrôle plus rigoureux de la surveillance, des nouvelles adaptations. On a donc exposé une étude en couleur des façades de l'axe de communication principal, basée sur le sondage jusqu'aux tons primitifs et en tenant compte de la forme actuelle des façades et de leur rattachement à l'ensemble. On a, ce faisant, découvert sur la façade d'une construction de Titov trg deux fresques, l'une gothique, l'autre baroque; la façade a donc été renouvelée au crépi de couleur qui est plus résistant que le crépi à la chaux même s'il coûte plus cher. On a en même temps installé les cables de l'éclairage électrique public, mais cette question n'est pas encore complètement résolue (les globes gris-argent ne donnent pas une clarté convenable); de plus certaines inscriptions réclames adoptant la forme des anciennes enseignes ne conviennent pas. L'éclairage par réflecteurs des points dominants de la ville (donjon et église de Pungart et château de Kiselstein) n'était que partiel, ce qui a un effet de dispersion.

La phase suivante sera la suppression du trafic, le retour graduel aux fonctions de cette place, et l'arrangement complexe de deux rues adjacentes et surtout des façades même de la ville.

Restavratorska in konservatorska dela na Cankarjevi rojstni hiši so letos zaključena. Delavci SGP Grosuplje in vrhniški obrtniki so v preteklem letu po navodilih arhitekta Zavoda za spomeniško varstvo Ljubljana obnovili zunanjsčino že dokaj načete Cankarjeve hiše na Klanecu, letos pa restavrirali še njeno notranjščino.

Tudi v tem primeru je bilo treba, kot v večini podobnih, najprej obnoviti dotrajano strešno kritino iz ročno izdelanih bobrovcev, poletvati in ometati strešni fabion, obnoviti dimnično obrobo, nadomestiti prežgana dimnična vratica v podstrešju in znova pozidati nadstrešni del dimnika, skratka, zavarovati hišo pred mokroto in zamakanjem.

Nato so zidarji odtolkli izvotljeni fasadni omet in stene znova ometali s podaljšano apneno malto ter jo zalikali s plazno, obnovili koritnico na zgornji strani hiše in utrdili preddverje pred hišnimi durmi. Previsoko vzdano spominsko ploščo so iz zgornje etaže prestavili v pritlični del hišnega lica, kjer je obiskovalcu, ki se vzpenja v Klanec, bolj na očeh in besedilo laže čitljivo.

Med temi temeljnimi restavratorskimi deli na zunanjsčini Cankarjeve hiše so bila v celoti obnovljena tudi vsa zunanja okenska krila, kletna in podstrešna vrata ter hišne duri. Te dotrajane stavbnomizarske kose je točno po starih predlogah izdelal sosed, mizarski mojster Matija Japelj s Klanca. Spomeniško-varstvena služba je morala tedaj začasno prekiniti restavriranje Cankarjeve hiše, ker so bila finančna sredstva, določena v ta namen, izčrpana.

Letos se je vrhniška občina trdno odločila zaključiti obnovitvena dela v Cankarjevi hiši na Klanecu, za kar je skupno s Skladom SRS za pospeševanje kulturnih dejavnosti tudi oskrbela potrebna finančna sredstva.

Zavod se je lotil restavracijskih del v notranjščini hiše: v »črni kuhinji«, »kamri«, »hiši« in »štibelcu«. Obenem pa je na željo upravljalca Cankarjeve hiše izdelal novo pohištvo za prezentiranje Cankarjevega literarnega dela v »kamri«, ki je bila že pred leti urejena kot razstavni muzejski prostor. Težko in temno muzejsko pohištvo, vitrine in knjižno omaro smo zamenjali s svetlejšim in sodobnejšim pohištvom, prilagojenim sedanjim razstavnim potrebam. Tudi »štibelc«, doslej prazen in zapuščen, smo prebelili, položili nov pod in ga preuredili v razstavni prostor. Pri teh delih v notranjosti hiše smo s sten in stropov odstranili vso vidno električno napeljavo, neustrezne plafonjere in druga standardna električna svetila, ter položili podometno električno napeljavo, nova svetila pa vgreznili v strop in stene notranjih prostorov. Pri tem smo upoštevali primerno osvetlitev notranjščine in še posebej razstavnih predmetov v vitrinah.

Pri notranjih obnovitvenih delih je bil delno zamenjan tudi sprhneli pod, preložena in znova obokana je bila hišna krušna peč, na dvoriščni strani hiše pa so bili zamenjani strohneli deli lesenega »ganka«.

V »črni kuhinji« smo grobo ometani obokani strop in stene, s katerih je že odpadal omet, znova delno ometali, jih pazljivo premazali najprej z razredčenim ibitolom, nato pa še s samim ibitolom, zgoščenim s suho črno barvo. Imitacijo črnih lesketajočih se saj (v tej črni kuhinji seveda ne kurijo več)

je po navodilih zavodovega sodelavca prof. Viktorja Snoja uspešno izdelal vrhniški soboslikarski mojster Slavec.

S tem so bila predvidena obnovitvena dela na Cankarjevi rojstni hiši zaključena. Ostalo je le še vprašanje osuševanja prostorov v hiši, katere zidovi so zidani iz lomljenca in oblic brez vodoravne in navpične izolacije obodnih, talnemu zamakanju izpostavljenih zidov. Položitev vodoravne zidne izolacije bi terjala dokajšnja finančna sredstva, ki pa jih trenutno nimamo. Zato smo se odločili za periodično osuševanje prostorov v hiši z električno pečico, kar bo opravljal hišni oskrbnik. Sodobno osuševanje ostenja z nizko električno napetostjo in osmozo poznamo v naši spomeniški službi zaenkrat le teoretično iz literature in smo praktično še brez potrebnih izkušenj. Vsekakor pa bi takšen sodoben način zniževanja zidne vlage lahko uporabili prav pri vlažnih zidovih Cankarjeve hiše na Klancu.

Zato smo se odločili, kot rečeno, upoštevaje naše tehnične možnosti, za občasno prezračevanje in osuševanje prostorov z grelcem, kar je zaenkrat neizbežno, če hočemo ohraniti občutljivi razstavni material in dokumente ter jih obvarovati pred plesnijo in trohno.

VLASTO KOPAČ: LA MAISON DE IVAN CANKAR

L'office intercommunal de la protection des monuments historiques à Ljubljana a depuis deux ans restauré la maison du grand écrivain slovène Ivan Cankar. Maintenant les travaux sont finis, le seul problème qui n'est pas encore réglé définitivement, est le dessèchement des murs humides. Pour le moment nous nous avons accontenté avec un chauffage périodique.

IZ ZGODOVINE KONSERVATORSTVA NA SLOVENSKEM DE L'HISTOIRE DE LA CONSERVATION EN SLOVENIE

JOSEF SZOMBATHY

Prispevek k zgodovini konservatorske službe na slovenskih tleh

STANE GABROVEC

Slovensko ozemlje je ozko povezano z začetki prazgodovinske vede. To velja še posebej za halštatsko obdobje. Številne gomile, grupirane okoli dobro vidnih gradišč, so bile naravnost šolski primer starih grobov in bivališč, na katere je postala pozorna mlada veda v sredini 19. stol. Poleg tega so bile gomile bogate in so kar mimogrede dajale otipljive rezultate: raziskovalcem odgovore na vedno nova vprašanja mlade vede, muzejem pa pestro gradivo v vitrine.

Prvo sistematično znanstveno delo v prazgodovinski stroki se je odvijalo v okviru društev in muzejev. Med prvimi moramo predvsem omeniti ustanovitev Antropološkega društva na Dunaju (Anthropologische Gesellschaft). Ustanovni zbor dne 13. 2. 1870 v konsistorialni dvorani stare dunajske univerze je zbral duhovno elito tedanjega časa: prevladovali so naravoslovci, tako geologi A. v. Arneth in E. Suess, W. Heidniger, F. Hauer, F. v. Hochstetter, prisostvovali pa so tudi najslavnejši medicinci in končno tudi humanistične vede: klasični filolog Th. Gomperz, primerjalni jezikoslovec F. Müller, numizmatik in umet. zgod. Frh. v. Sacken, etnograf F. Andrian-Werburg. Namenoma sem navedel nekaj imen, ker so domača vsem, ki se ukvarjajo s strokami, ki raziskujejo slovenski prostor, zemljo in zgodovino.

Društvo je seveda potrebovalo svojo institutsko bazo. Idealna prilika se je ponudila, ko je bila F. v. Hochstetterju, vodilnemu odborniku društva, poverjena naloga, da organizira novi Naravoslovni dvorni muzej. Njegov organizacijski načrt je bil leta 1876 sprejet. Po njem je bil Naravoslovni muzej razdeljen v pet oddelkov: 1. zoološki, 2. mineraloško-petrografski, 5. geološko-paleontološki, 4. botanični in končno 5. antropološko-etnografski. Prvi štirje oddelki so izšli iz Naravoslovnih kabinetov, ki so po 1851 delovali kot samostojni instituti. Peti oddelek pa je bil nov, in sicer posvečen antropološkim strokam, torej človeku, kot so ga odkrivali naravoslovci. Takoj po sprejetju opisane organizacijske sheme je bil njen avtor Hochstetter imenovan za intendanta novega muzeja, pridržal pa si je tudi vodstvo novega Antropološko-etnografskega oddelka. Malo za tem je F. Hochstetter ustanovil še Prazgodovinsko komisijo pri Akademiji znanosti na Dunaju. S tem so stopile v življenje vse tri organizacijske sile, iz katerih je rasla tudi slovenska prazgodovinska veda.

Hochstetter se je svojim novim strokam sedaj tudi povsem pošvetil. Za nas je važno, da je prišel že leta 1878 v Slovenijo in obhodil celo vrsto slovenskih prazgodovinskih postojank. Rezultat tega obhoda je še danes pomembno in pogosto citirano Prvo poročilo Prazgodovinske komisije, ki je izšlo, skladno z gledanjem časa, v Aktih naravoslovno-matematičnega razreda dunajske akademije (Denkschriften d. math.-naturwiss. Cl. d. k. Akad. d. Wiss. 42, 1879). Važno je tudi naslednje delo v isti seriji, Die neuesten Gräberfunde von Watsch und St. Margarethen (Denkschriften 47, 1883), prav tako pionirsko za slov. prazgodovinsko vedo. S Hochstetterjem je ozko in enakopravno sodeloval (tudi v prvi publikaciji) K. Dežman, ki je istočasno kot Hochstetter na Dunaju, v Ljubljani gradil svojo muzejsko stavbo. Na prvih obhodih slovenskih arheoloških terenov in prvih izkopavanjih je Hochstetterja spremljal tudi mladi absolvent, J. Szombathy. Ko je leta 1884 F. v. Hochstetter umrl, je Szombathy v celoti prevzel njegovo delo.

Josef Szombathy se je rodil 11. 6. 1853 na Dunaju. Študiral je kemijo in geologijo na Politehničnem institutu oz. na Tehnični visoki šoli ter paleontologijo in anatomijo na dunajski univerzi. F. Hochstetter ga je pritegnil za svojega asistenta že na Tehnični visoki šoli (1875—1878). L. 1878 je postal asistent tedanjega Dvornega mineraloškega kabineta in l. 1882, ko je bil Antropološko-etnografski oddelek razdeljen v dve enoti, etnografsko in antropološko-prazgodovinsko, prvi vodja Antropološko-prazgodovinske zbirke. Vodja oddelka je ostal vse do upokojitve leta 1916 oz. 1918, ko je vodstvo prevzel J. Bayer. Umrl je v visoki starosti 9. 9. 1943.

J. Szombathy je bil eden najboljših poznavalcev slovenskih arheoloških postojank. Slovenijo je na svojih pogostnih obiskih dodobra prehodil in spoznal. O svojih obiskih in poteh je pisal natančen in skrben dnevnik, ki je ohranjen. Na najdišča slovenskega ozemlja se nanaša okoli 30 beležnic-zvezkov, ki predstavljajo izredno dragocen, še neizkoriščen vir slovenske prazgodovinske stroke. Iz njega razberemo, da je skoraj leto za letom obiskoval Slovenijo, izkopaval, obiskoval arheološke terene, kontroliral izkopavanja, obiskoval muzeje, si beležil nove najdbe in ostro opazoval ljudi. V njegovih dnevnikih niso le skrbni opisi izkopavanj, ampak še cela vrsta nenadomestljivih opazovanj, ki bodo lahko osvetlila stare najdbe, ki leže po naših muzejih brez podatkov, pa tudi lokalizirala na terenu že prekopane objekte ali opozorila na še nedotaknjene. Iz njegovih dnevnikov naj navedem po posameznih letih njegova izkopavanja in važnejše obiske v Sloveniji.

1879: obhod številnih terenov in izkopavanja v Jami pod Križno goro in v Šmarjeti,

1883: izkopavanja na Vačah,

1885: izkopavanja v Šmihelu pri Postojni,

1886: velika izkopavanja v Sv. Luciji,

1887: nadaljevanje izkopavanj v Sv. Luciji; izkopavanje v Podzemlju in Idriji ob Bači,

1888: nadaljevanje izkopavanj v Podzemlju,

1889: izkopavanje v Stari vasi pri Vidmu,

1890: nadaljevanje izkopavanj v Sv. Luciji,

1891: dela v Podzemlju in Otoku; študijsko potovanje po Dalmaciji in Bosni,

1893: izkopavanja na Magdalenski gori,

Josef Szombathy

- 1894: izkopavanja na Magdalenski gori,
- 1898: manjša izkopavanja v Toplicah in Beli Cerkvi,
- 1899: obisk Kušljanovih izkopavanj v Mihovem,
- 1901: manjša dela v Št. Petru pri Novem mestu, izkopavanja langobardske nekropole v Kranju,
- 1902: kontrola Kušljanovih izkopavanj v Mihovem, ogled izkopavanj v Zagorici pri Čatežu in v Novem mestu (gradnja poslopja za glavarstvo),
- 1904: topografski ogled gomil pri Sevnici, Mokronoga,
- 1905: manjše izkopavanje v Kapli vasi,
- 1906: topografski obisk Bohinja,
- 1910—1913: ogled Škocjanskih jam, priprave za izkopavanje v jamah.

To naštevaje je nujno nepopolno in seveda tudi ni moglo biti dobro premišljeno in pretehtano; za to bi mi moralo biti dnevniško gradivo dalj časa na voljo. Dobro pa lahko pokaže na intenzivnost Szombathyjevega dela in izredni interes Dunaja za slovenske arheološke postojanke.

S Szombathyjevim imenom je bistveno povezano prvo obdobje prazgodovinskih raziskav v Sloveniji do prve svetovne vojske. Njegov pomen za nas je trojen: 1. organizatorični, 2. terensko-raziskovalni in 3. znanstveno-publiscistični.

1. Kot vodja Antropološko-prazgodovinske zbirke, odbornik Antropološkega društva in član Prazgodovinske komisije pri dunajski Akademiji je med prvimi organizatorji in pobudniki arheološkega dela v Sloveniji. Posredno ali neposredno je povezan z izkopavanji, ki so dala še danes temeljno gradivo za poznavanje slov. prazgodovine. Kot odličen poznavalec slovenskih arheoloških terenov, posebno tedanje Kranjske in Primorske, je vsepovsod skušal ustvariti zaupniško mrežo, preko katere je bil skrbno poučen o arh. delu in novih najdbah v Sloveniji. Tako je prišel kmalu v dotik in v začetku tudi v močne spore z J. Pečnikom, ki je v prvih letih kopal za tedanji Deželni muzej v Ljubljani. Ker Pečnikove dejavnosti ni mogel preprečiti, ga je počasi pridobil na svojo stran, tako da je Pečnik po Dežmanovi smrti (1889) začel kopati tudi za Dunaj, po l. 1893 pa skoraj izključno za Dunaj. Iz tega časa je ohranjena številna, dolgovezna Pečnikova korespondenca s Szombathyjem, ki kaže Pečnika v mučno nesimpatični podobi, Szombathyja pa kot praktičnega in spretnega strokovnjaka in znanstvenika, ki skuša Pečnikovo početje držati na vajetih in usmerjati v prid svoje zbirke. Pečnik mu sicer vedno uhaža z vajeti in hodi svoja pota, zaradi želje po arheološkem gradivu in antagonizmov z Deželnim muzejem v Ljubljani pa zvez z njim vendarle ne pretrga. Tako je pridobil za svojo zbirko izredno številno in pomembno arheološko gradivo iz Slovenije, ki predstavlja še danes enega izmed temeljev zbirk Prazgod. oddelka Naravoslovnega arh. izkopavalca na slovenskih tleh. Vso izkopavalno dejavnost v Sloveniji je Szombathy skrbno zasledoval in pogosto izkopavanja prevzel sam, kadar si je obetal muzeološko ali znanstveno pomembno gradivo. Njegova izkopavanja so bila skrbna, nikoli brez solidnih zapiskov in meritev, tako da lahko rečemo, da je bila njegova izkopavalna tehnika na najboljši ravni svojega časa. Njegovi podatki so še danes dobro uporabni, žal, največkrat še vedno neizkoriščeni. Najvažnejša so njegova izkopavanja v Sv. Luciji (nad 2500 grobov, še do danes v celoti neobjavljenih), Idriji ob Bači, Podzemlju, Magdalenski gori.

2. Szombathy lahko velja še danes za najintenzivnejšega in najsolidnejšega muzeja na Dunaju. O Szombathyjevi izredni izkopavalni in organizatorični dejavnosti govori dejstvo, da je za njegovega vodstva dunajska prazgodovinska zbirka narasla od 7000 na 53 000 inventariziranih kosov.

3. Tudi kot strokovni in znanstveni publicist ima Szombathy vodilno mesto med strokovnjaki svojega časa, čeprav je bil poudarek njegovega dela na izkopavanjih in pridobivanju gradiva, torej v praktičnem znanstvenem delu. Nad 150 razprav in člankov govori o tem. Na sestankih Antropološkega društva je stalno nastopal z referati, poročili in v diskusijah, ki kažejo vseskozi vodilnega predstavnika stroke tako v prazgodovinski antropologiji kot arheologiji. Skladno s svojim pozitivističnim, naravoslovnim konceptom je posebno pozornost posvečal objavam gradiva, ki v ničemer ne zaostajajo za sodobnimi zahtevami. Dve taki temeljni objavi zadevata tudi slovensko gradivo, objava Idrije ob Bači (MPK 1, 1903) in zakladne najdbe v Škocjanu (MPK 2, 1909). Razumljivo je, da mu s takimi strogimi merili nikakor ni uspelo objaviti vseh svojih izkopavanj in celotnega gradiva, ki ga je pridobil za svojo zbirko. Tako so ostala njegova izkopavanja v veliki meri še do danes npublicirana in za današnjo slovensko generacijo praktično neznana. Zapustil pa je o njih zanesljive in urejene zapiske ter dobre načrte. Prav tako pa je Szombathy z mnogimi svojimi krajšimi študijami, referati in objavami posegal neposredno v slovensko

arheološko problematiko in tako postavil tudi temelje naše slovenske prazgodovinske vede.

Čeprav smo navajali predvsem Szombathyjevo delo v Sloveniji, lahko v končni oceni zaključimo, da je bil Szombathy vodilni predstavnik svojega časa v tedaj se porajajoči prazgodovinski disciplini. Pripada prvi generaciji prahistorikov, ki so izšli iz naravoslovnih ved in ima vse odlike te prve generacije, ki je po svoji metodi pozitivistična in ki se je z vso začetno vnemo vrgla na pridobivanje gradiva. Zaradi svoje naravoslovne in tehnične izobrazbe je Szombathy posvetil dokumentaciji gradiva, njegovi ureditvi in klasifikaciji vso pozornost. Tako so bile ustvarjene zbirke dragocenega gradiva, ki so še danes temelj našega vedenja. Največja Szombathyjeva moč je v praktičnem organizatoričnem in izkopavalnem delu. Na tem področju je opravil resnično pionirsko delo. S tem pa stoji hkrati v močnem, plodnem nasprotju s svojim velikim sodobnikom M. Hoernesom, ki je izšel iz filološko-zgodovinske šole in ki je šele dokončno iztrgal prazgodovinsko vedo iz rok naravoslovcev in jo vključil med humanistične vede. Kot prvi profesor prazgodovinske arheologije v Srednji Evropi je Hoernes sintetično strnil rezultate mlade vede, jih dvignil iz bolj ali manj naravoslovnih klasifikacij v duhovno izkustvo in zgodovino. Tako sloni še danes naše poznanje slovenske prazgodovinske arheologije v veliki meri na gradivu, ki ga je odkril in pridobil Szombathy, opredeljujemo ga pa s pojmi, ki jih je utemeljil Hoernes.

Za našo slovensko prazgodovinsko vedo pa je bil organizatorično-praktični talent Szombathyja tudi usoden. Nedvomno se ima Naravoslovni muzej na Dunaju temu Szombathyjevemu talentu zahvaliti za ogromno količino izkopanin in Slovenije, Narodni muzej v Ljubljani pa nasprotno za izgubo dragocenega gradiva. Čeprav danes še težko dajemo dokončno sodbo, se mi zdi, da Szombathyja za to izgubo ne moremo dolžiti osebno. Objektivna premoč tedanjega dunajskega središča tako v denarnih sredstvih kot v znanstvenem potencialu in konceptu je že sama na sebi odločila v korist Dunaja. Szombathy je bil le odličen režiser te premoči. Dežman je še lahko bil, tako po svoji organizatorični kot znanstveni moči, uspešna protiutež Dunaju, njegov naslednik Müllner pa tega ni več zmožgal niti organizatorično niti znanstveno.

Lit.: Blacha-Jungwirth-Kromer, Geschichte der Anthropologischen und der Prähistorischen Abteilung des Naturhistorischen Museums, Wien. Ann. Naturhistor. Mus. Wien 69, 1966, 451 ss. Naturhistorisches Museum in Wien (1958).

VARSTVO KULTURNIH SPOMENIKOV DRUGOD PROTECTION DES MONUMENTS CULTURELS DANS LE MONDE

PREUČEVANJE SLIK Z RENTGENSKIMI ŽARKI V SZ

VIKTOR POVŠE

V sestavku Restavriranje oljnih slik v SZ, ki je bil objavljen v lanski številki Spomeniškega varstva, smo se поблиže seznanili s temeljnimi načeli tehnične restavracije. Na obravnavani sliki smo torej utrdili barvno plast, jo dublirali in jo tudi že napeli na nov podokvir.

Preden začnemo z nadaljnjimi tehničnimi posegi na naši sliki, kot so regeneriranje in snemanje avtorskega ali sekundarnega laka, snemanje preslikav itd., je treba sliko najprej znanstveno preučiti. V sodobni restavraciji je na voljo že veliko tehničnih pripomočkov. Restavratorji uporabljajo rentgenske, ultravioleto in infra rdeče žarke, binokularni mikroskop in kemijo.

V tem sestavku se bomo seznanili, kako učinkovito pomoč nam lahko nudijo rentgenski žarki, če jih znamo pravilno uporabiti in brati njihove registracije.

V našem republiškem zavodu za spomeniško varstvo na žalost še ni na voljo prepotrebne rentgenske aparata. Če pa pogledamo malo v zamejstvo, vidimo, da ima že vsak malo večji restavratorski atelje med drugim tudi primeren rentgenski aparat. V skrajni sili se moramo pač zatekati po pomoč k raznim zdravstvenim ustanovam, da tako na primitiven način pridemo vsaj do približnih odgovorov, ki so nam v nekaterih primerih neobhodno potrebni.

Če že ne bo ta članek restavratorjem v neposredno pomoč, naj bo vsaj informacija, kako vsestransko uporabljajo lastnosti rentgenskih žarkov restavratorji v SZ.

Rentgenske ali x-žarke je 1895 odkril Wilhelm Conrad Röntgen. Prvi sta jih uporabili tehnika in medicina. Za znanstveno proučevanje slik pa so začeli uporabljati rentgenske žarke v prvi četrtini 20. stol.

Rentgenski žarki nastanejo v tako imenovani rentgenski cevi in so rezultat visoke električne napetosti med katodo in anodo, ki doseže 100 000 in več voltov. Po teoriji o valovanju svetlobe predstavljajo elektromagnetno valovanje z valovno dolžino $725 - 0,1 \text{ \AA}$ ($\text{\AA} = 10^{-8} \text{ cm}$). In prav glede na njihovo valovno dolžino delimo rentgenske žarke v trde, srednje in mehke. Njihovo valovno dolžino pogaja električna napetost. Nas zanimajo le tako imenovani mehki rentgenski žarki, ki nastajajo pri napetosti 15—35 KV. Srednji rentgenski žarki do 100 KV se uporabljajo v medicini, trdi pa nastajajo pri več ko 100 KV in jih

uporablja tehnika za proučevanje raznih kovinskih členov pri izredno obremenjenih konstrukcijah.

Rentgenski žarki prodirajo bolj ali manj skozi vse materiale. Največjo prebojno moč imajo trdi žarki, ki nastajajo pri najvišji možni kilovoltazi in imajo najkrajšo valovno dolžino. Za preučevanje barvnih plasti so prikladni le mehki žarki, ki na poti skozi sliko do filma reagirajo že na najmanjše zapreke.

Rentgenski žarki med drugim eksponirajo film, nekatere snovi pa pod njihovim vplivom fluorescirajo. Druge lastnosti rentgenskih žarkov nas v tej zvezi ne zanimajo, ker bomo sliko le rentgenoskopirali in rentgensko fotografirali.

Različni materiali rentgenske žarke različno prepuščajo oz. zadržujejo. Prepustnost in upornost materiala ali prvine je odvisna od gostote materiala oz. od atomske teže elementa. Vemo, da sestavljajo sliko različni organski in anorganski materiali. Za nas je v tem primeru najvažnejša barvna plast, ki jo v vezivu sestavljajo organski in anorganski pigmenti v tanjših ali pastoznejših nanosih. Ko se prebija snop rentgenskih žarkov proti filmu, mnogi od teh filma ne dosežejo, ali pa ga dosežejo že oslabljeni — razredčeni.

Najuspešneje se upira rentgenskim žarkom svinčeno bela, za njo pa cinkova barva, sledijo razni kovinski oksidi, medtem ko organski pigmenti ne nudijo sploh nobenega odpora. Iz tega sledi, da bo film najmanj eksponiran na mestih z belimi nanosi in tam, kjer je barvam dodana bela. Druga mesta bodo bolj eksponirana. Drugače bi lahko rekli tudi, da odtenek barve za rentgenske žarke ne igra nobene vloge. Vendar temne, posebno še črne barve prepuščajo rentgenske žarke skoraj brez odpora, ker so to razne zemlje in organski pigmenti, medtem ko jih svetlejša, posebno pa še bele barve prepuščajo manj oz. zelo malo. Zato je naša rentgenska slika po temnih in svetlih mestih zelo podobna običajni črno-beli fotografiji tega dela slike. Tako dobimo eksponiran film, ki je že tudi pozitiv. Če hočemo iz tega dobiti črno-belo fotografijo, moramo iz pozitivna narediti negativ in šele iz njega nato črno-belo fotografijo.

Vseh slik, ki jih restavriramo, ne slikamo rentgensko. Za ta poseg se odločimo samo tedaj, kadar imamo opravka s kakšno dragocenejšo sliko, pri kateri smo v dvomih glede njene originalnosti, preslikav, restavratorskih posegov ali pa, če se hočemo prepričati, kako je avtor sliko gradil: ali je morda med delom spreminjal njegovo prvotno zasnovo. Rentgensko bomo fotografirali tudi tista mesta na sliki, za katera vemo, da so retuširana, kar so nam pomagali odkriti filtrirani ultra violetni žarki. Rentgenski posnetek nam zanesljivo pokaže, kje so eventualne plombe, ali segajo morda preko roba poškodbe na original. Ravno tako pa pokaže tudi, ali segajo retuše preko plomb ali celo preko dela vstavljene platna na original. Rentgenska slika nam odkrije tudi originalno silko, če je ta v celoti preslikana. Poleg tega nam posreduje še celo vrsto drugih podatkov, s katerimi se bomo še srečali.

Med drugim nam rentgen pomaga odkrivati tudi falsifikate in razkrinkati razne prekupčevalce, če neko dragoceno sliko namenoma preslikajo, da bi tako original pretihotapili čez mejo.

Sliko lahko tudi rentgenoskopiramo. To izvedemo tako, da postavimo sliko med rentgensko cev in fluorescenčni zaslon, ki nam omogoča direktno proučevanje. Ta poseg nam ne daje najboljših rezultatov. Film zabeleži dokaj točno vse drobne podatke, ki jih fluorescenčni zaslon niti ne zazna. Razen tega

se tudi ne moremo zapomniti vseh detaljev, ki smo jih opazili na zaslonu in zato si z rentgenoskopijo ne moremo veliko pomagati, medtem ko nam je rentgenska fotografija lahko vedno pri roki kot kačipot in pomoč pri restavriranju ali pa nam in umetnostnim zgodovinarjem služi kot trajen dokument pri proučevanju originala.

Oprema rentgenskega kabineta in tehnika slikanja

Za naš namen se lahko poslužimo tudi diagnostičnega aparata, če odgovarja naslednjim pogojem: da lahko spustimo napetost toka do 15 KV, da stopnje za zviševanje napetosti niso večje od 5 KV in da ima še regulator za čas ekspozicije in jakost toka v mA. Za rentgensko fotografiranje slik nam ni potreben klasičen medicinski stativ za rentgensko cev. V Ermitažu, kakor tudi v Centralnih ateljejih v Moskvi imajo namreč rentgensko cev fiksirano na nizkem stojalcu pod nekakšno mizo, ki je visoka 90 cm, njena vrhnja ploskev pa se da poljubno povečati ali zmanjšati, kakor pač zahteva format slike. Vertikalno nad rentgensko cevjo je v mizi izrezano okence 40×40 cm. Izpod stropa visi majhna svinčena utež, in sicer tako, da kaže točno sredino tega okenca. Ta nam pomaga, da se laže orientiramo, ko polagamo pred slikanjem film na zaželeno mesto na liki.

Slika položimo na to mizo z licem navzgor in vsa mesta, ki jih hočemo fotografirati, prekrijemo s prozornimi filmi ali s kosi papirja v velikosti, v kateri imamo namen slikati, vendar ne večje od 30×40 cm. Na del slike, ki ga bomo najprej fotografirali, damo neeksponiran foto film, zaviti v črn papir, ki ga nato prekrijemo s tanko svinčeno gumo, da bi se tako film bolj prilagal barvni plasti slike. Kasete običajno ne uporabljamo, ker je pretežka. Razume se, da je treba najprej napraviti še poskusni posnetek, za katerega zadostuje že manjši košček filma. Ko se tako prepričamo, da so elementi pravilno zastavljeni, napravimo prvi posnetek. Nato sliko premaknemo in slikamo naprej, že prej določeno mesto. Ko opravimo s slikanjem, razvijemo eksponirane filme vse hkrati v predhodno preizkušenem razvijalcu.

Pa si pogledjmo, kaj nam mora biti znano pri rentgenskem slikanju:

1. distanca med rentgensko cevjo in filmom,
2. jakost toka v mA,
3. propustnost objekta za rentgenske žarke,
4. občutljivost filma,
5. čas ekspozicije,
6. napetost v KV.

Z ozirom na fiksirano rentgensko cev na tleh in mizo, ki je pripravljena nalašč za to slikanje, je distanca med rentgensko cevjo in filmom tako rekoč vedno enaka. Aparat običajno uredimo tudi na stalno jakost toka, npr. 20 mA. Propustnost oljnih slik na platnu je za vse slike več ali manj enaka. Večje razlike so samo takrat, če je za podsnovo uporabljena svinčeno bela barva. Občutljivost filma je razvidna že iz tovarniških oznak na zavoju. Čas ekspozicije in napetost toka sta torej najbolj spreminjajoča se faktorja. V Ermitažu se rentgenolog poslužuje naslednjih elementov:

1. distanca	60 cm
2. jakost toka	20 mA
3. napetost toka	30 KV
4. čas ekspozicije	15 sek.

Za ilustracijo bom navedel še elemente, ki se jih poslužuje rentgenolog v Centralnih ateljejih v Moskvi:

1. distanca	60 cm
2. jakost toka	4 mA
3. napetost toka	18—20 KV
4. čas ekspozicije	2 minuti

Sedaj pa primerjajmo podatke leningrajskega in moskovskega rentgenologa. Glavna in odločujoča razlika že na prvi pogled je v napetosti toka in v času ekspozicij. Rezultat je dober pri prvih in drugih podatkih, vendar je fotografija v prvem primeru nekoliko ostrejša, saj so bili tu uporabljeni znatno trši rentgenski žarki. V drugem primeru je fotografija sicer manj kontrastna, so pa registrirani vsi tonski prehodi.

Slik na metalni plošči pa praktično ne moremo rentgensko slikati, ker bi že za zelo tanek, list kovine rabili zelo trde rentgenske žarke, pri tem pa slike na filmu sploh ne bi registrirali, ker barvna plast tako trdih rentgenskih žarkov sploh ne bi zadrževala.

Karton in papir rentgenske žarke zelo dobro propuščata. Rentgenski posnetek slike na takem temeljniku se bistveno razlikuje od rentgenskega posnetka slike na platnu. Tu namreč pogrešamo tisto značilno mrežo, oziroma vidno strukturo platna, ki je pri rentgenskih posnetkih slik na platnu vedno prisotna, razen če barvna plast ni bila prenešena na platno s kartona ali s papirja. Samo platno ne nudi rentgenskim žarkom nikake upornosti. Mrežo oziroma niti platna vidimo le zato, ker je v poljih med nitmi podsnova, ki rentgenske žarke zadržuje, medtem ko tvori nit za rentgenske žarke tako rekoč prazno mesto. Tako dobimo na rentgenskem posnetku v podsnovi vidno strukturo platna.

V Centralnih ateljejih v Moskvi imajo za rentgensko slikanje slik na kartonu naslednje elemente:

1. distanca	80 cm
2. jakost toka	4 mA
3. napetost toka	10—15 KV
4. čas ekspozicije	15 sek.

Sicer so včasih potrebna tudi odstopanja od teh podatkov, kar pa zopet zavisi od debeline barvne plasti, zlasti pa od podsnove.

Sedaj si lahko še pogledamo, kako je z rentgenskim slikanjem slik na lesenih temeljnikih. O samem restavriranju slik na lesu, posebno ikon bomo govorili kaj več morda kdaj drugič.

Les kot temeljnik neke slike razmeroma dobro propušča rentgenske žarke. Vendar je propustnost teh žarkov v neki meri odvisna tudi od vrste in debeline lesa. Les daje na rentgenskem posnetku karakterno risbo svoje strukture. Včasih je ta tako razločna, da je mogoče celo določiti vrsto lesa. Rentgenski posnetek lesenega temeljnika nam lepo pokaže stike posameznih desk, razne morebitne

vstavke, sledi črvojedine, razpoke in druge podatke, ki so sicer skriti našim očem. Na posnetku so dobro vidne tudi razne vezi in parketaža.

Podsnove so z ozirom na propustnost rentgenskih žarkov že po svojem sestavu in debelini zelo različne. Podsnove iz sadre, krede ali gline so za rentgenske žarke zelo propustne, podsnove iz svinčenega ali cinkovega belila pa rentgenske žarke zelo zadržujejo. Včasih je podsnova neke slike tako zelo nasičena s svinčeno barvo, da je za mehke rentgenske žarke nepropustna, zato rentgenske slike barvne plasti sploh ne morejo doseči. Če bi v tem primeru uporabili trde žarke, bi ti tako podsnovo sicer prebili, vendar barvne plasti ne bi registrirali na filmu.

S pomočjo rentgenskih žarkov pridemo še do mnogih drugih podatkov o podsnovi, ki so sicer našim očem skriti pod barvno plastjo in pod retušami. Ugotovimo lahko celo, ali je nanešen grund na gladko ali na hrapavo osnovo. Vidne so tudi razne poškodbe podsnove, kot so razpoke ali nove plombe. Plombirana mesta so vedno vidna in se ločijo od podlage kot svetlejše ali temnejše lise glede na material, iz katerega so plombe narejene. Včasih zasledimo na rentgenskem posnetku svetlejše in temnejše lise od ostale površine. To je neizpodbiten dokaz, da je bila slika že dvakrat restavrirana. Kar pa se tiče krakelir, so te običajno temne, ker na teh mestih rentgenski žarki brez ovire pridejo do filma. Zgodi se tudi, da rentgenski posnetek poleg črnih pokaže tudi bele krakelire. Do tega pride samo tedaj, če je bila originalna slika preslikana, in to tako, da je avtor preslikave original najprej prekril s svinčeno ali s cinkovo barvo, katera je zapolnila razpoke. Črne krakelire so v tem slučaju mlajše, ker nastopajo istočasno v preslikavi in originalu.

Sedaj si oglejmo še elemente za rentgensko slikanje slik na lesu. Za primer vzemimo temeljnik z debelino 2 cm. V Ermitažu so elementi naslednji:

1. distanca	60 cm
2. jakost toka	20 mA
3. napetost toka	35 KV
4. čas ekspozicije	20 sek.

Podatki v Centralnih ateljejih pa so:

1. distanca	80 cm
2. jakost toka	10 mA
3. napetost toka	30 KV
4. čas ekspozicije	30 sek.

Kolikor mi je znano, so pri nas diagnostični rentgenski aparati urejeni za rentgeniziranje pri višjih napetostih, običajno od 50 KV dalje. Vsaj v Celju nisem našel rentgenskega aparata niti v bolnici niti v zdravstvenem domu, ki bi omogočal slikanje z nižjo kilovoltazo.

pota, zaradi želje po arheološkem gradivu in zaradi antagonizma z Deželnim V preteklem letu sem namreč restavriral Plajnerjev oltar iz petrovške cerkve. To so bile štiri manjše slike in predela, vse slikane na lesu v tempera tehniki. Vse so bile preslikane. Preden sem se odločil za snemanje preslikav, sem po opravljeni tehnični restavraciji tudi rentgensko fotografiral. Slikanje sta sicer izvedla višji rentgenski tehnik Andrej Vogelsang in nejkova sodelavka Jožica

Hrašovec v Zdravstvenem domu v Celju. Povedala sta, da dotlej sploh nista vedela za možnost takega slikanja. Rentgenski aparat je delal pri najnižji napetosti 50 KV. Za poskus smo vzeli kos filma, ga zavili v črn papir in izbrali naslednje elemente:

1. distanca 1 m
2. jakost toka 20 mA
3. napetost toka 50 KV
4. čas ekspozicije 2 sek.

Pri prvem poskusu je bil film nekoliko preveč eksponiran. Ne smemo namreč pozabiti, da so rentgenski žarki pri 50 KV že prilično trdi z veliko probojno močjo. Pri drugem poskusu smo dali probni košček filma v aluminijasto kaseto, iz katere smo odstranili fluorescenčni foliji. Tokrat je bil posnetek popolnoma zadovoljiv. Stena aluminijaste kasete je do neke mere oslabila snop rentgenskih žarkov, in tako smo dobili dokaj dobre posnetke, čeprav nismo imeli zato idealnih pogojev. Na fotografijah si lahko ogledamo, kaj in zakaj smo rentgensko slikali. Vzemimo za primer eno od slik omenjenega oltarja. Na fotografiji 1 vidimo sliko Obrezovanja med restavriranjem. Na sredi je lepo vidna zaplata še ne snetega firneža. Če upoštevamo, da je bil oltar slikan 1605. leta, je bila glede na to starost barvna plast odločno preveč zdrava. Predvsem sta me motili arhitektura in nebo, vidno pod masivnim obokom. Rentgenski posnetek sl. 2 nam lepo pojasnjuje vso situacijo. Na desnem delu posnetka, kjer je naslikano nebo, vidimo svetlejšo površino, ki izstopa kot položena zaplata. Zelo pazljivo oko lahko zasledi na istem delu slike celo vrsto lokov, kar jasno dokazuje, da so to arhitekturni elementi. Na vsej površini dvomljive arhitekture vidimo drobne krakelire, medtem ko jih na prvi črno-beli fotografiji ne opazimo. Na rentgenskem posnetku lahko tudi na tem delu sledimo nekoliko manj vidnim lokom, kar zopet dokazuje, da je spodaj drugačna arhitektura. Naslednja oporna točka je v spodnjem levem delu rentgenskega posnetka, kjer je še vidno teme Jezuščkove glavice, nad njim pa sij, na sl. 1 pa je viden le krogec, površina okoli glavice pa je naslikana v istem tonu kot ostalo polje. Tako smo torej prišli do neizpodbitnega dokaza, da sta nebo in arhitektura na sl. 1 sekundarni. V taki situaciji se je treba še s sondami prepričati, kako je ohranjena originalna plast. Isto sliko sem dal rentgensko fotografirati še na dveh drugih mestih; po pazljivem snemanju preslikav sem prišel do zadovoljivega rezultata, kar je vidno na sl. 3, ki se od prvega posnetka vsestransko razlikuje.

Rentgensko slikanje umetnin je z neprimernimi diagnostičnimi aparati zelo otežkočeno in ne da vedno zadovoljivih rezultatov. Poleg tega so težave tudi v tem, da nam ti aparati niso vedno na voljo. Rentgenolog-diagnostik navsezadnje niti ne zna razbrati rentgenske slike neke umetnine, ker ne ve, kaj je za restavratorja važno na posnetku. Lahko je sicer zadovoljen s posnetkom, vendar ostane pri tem popolnoma neprizadet. To delo zahteva najprej primerno opremo, razen tega pa še posebej izurjenega rentgenologa, ki dobro pozna slikarsko tehnologijo in samo restavriranje. Pri nas je na žalost restavrator navezan v glavnem sam nase in na svoje bolj ali manj široko znanje.

V ostalih jugoslovanskih republikah so v tem pogledu veliko na boljšem kot mi. Ateljeje oziroma laboratorije imajo veliko boljše opremljene, za restavratorje pa ne bi rekel, da so strokovno sposobnejši od slovenskih.

Rentgensko fotografiranje slik z dvojnimi licem

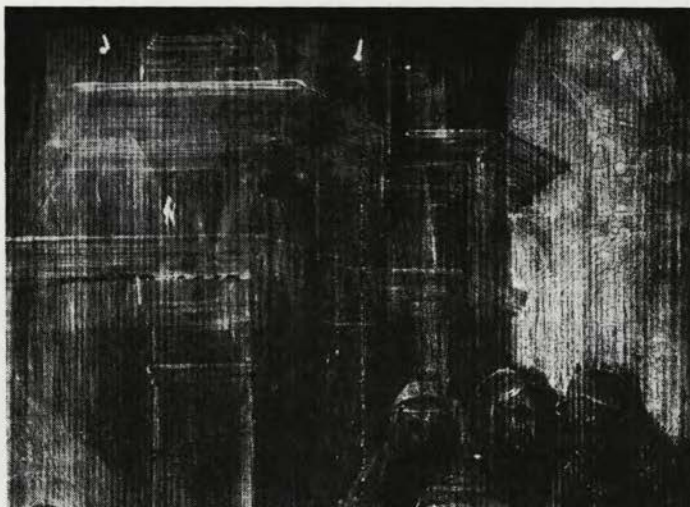
Velikokrat se primeri, da pride v restavratorjeve roke tudi slika — bodisi na platnu ali na lesu —, ki je slikana na obeh straneh.

Že utrjevanje barvne plasti, sploh pa zamenjava dotrajanega temeljnika, če je slika na platnu, zahteva povsem drugačne posege, kot pa običajna obravnava slike, kjer imamo pri utrjevanju barvne plasti tudi popolnoma prost dostop s hrbtne strani. Uspešno in pravilno tehnično restavratorjevo delo na taki sliki izvede lahko samo zelo izurjen in spreten restavrator.

Zamislimo si, da imamo tudi mi opravka z dragoceno sliko z dvojnimi licem. Tehnično restavratorjevo delo smo sicer zadovoljivo izvedli. Sedaj pa nastane radovednost, kaj vse je skrito našim očem na eni ali drugi strani slike. Nič lažjega, bi kdo mislil, saj so nam postopki rentgenskega slikanja že popolnoma znani. Slika bi mi torej rentgensko slikali kot vse ostale, pa bomo videli, kaj skriva. Premislimo malo, saj vendar ne moremo vsega sprejeti nekritično in za vse veljavno. Zaenkrat vemo to, da dobimo pri rentgenskem fotografiranju neke slike na film vsoto vsega, kar se v slikanem predmetu nahaja: mrežo platna ali strukturo lesa, razpoke, krakelire — bele in črne in lahko še krakelire nedoločnega karakterja, ki so običajno umetno narejene. Vidimo tudi projekcijo barvne plasti z gradnjo in linijami. Če je slika enkrat preslikana, pride na filmu do, lahko rečemo, nečitljive zmešnjave, in le večje oko je sposobno pravilno razbrati, kar je film registriral.

M. Plainer: krilo petrovškega oltarja (del) pred restavratorjevo delo in po njej. — Foto V. Berk
M. Plainer: un côté de l'autel de Petrovče (détail) avant la restauration et après. — Photo V. Berk

Detajl Plainerjevega
oltarja pred
restavracijo.—
Foto F. Kokalj

Détail de l'autel
de Plainer avant sa
restauration —
Photo F. Kokalj

Zamislimo si, kakšen kaos bi nastal, če bi imeli opravka s sliko, ki ima dvojno originalno lice. Ali sta res originalni? Prav to vprašanje nas muči in razburja našo radovednost.

S tem problemom so se ubadali rentgenologi, restavratorji in umetnostni zgodovinarji že kmalu po začetku proučevanja barvne plasti s pomočjo rentgenskih žarkov. Pionirsko delo v tem pogledu je opravil K. Majer, ki je že 1914. l. rentgensko slikal »dvolične« slike. To je izvedel tako, da je elemente slikanja prilagodil maksimalnemu času ekspozicije. Ko je tako sliko in film izpostavil sevanju, je imel dovolj časa, da je v teku ekspozicije premaknil istočasno sliko in film. Sedaj si pa zamislimo, kaj se je pri tem dogajalo in kakšen je bil končen rezultat. Ko smo rentgensko fotografirali sliko v mirovanju, so bile vse linije, krakelire itd. na filmu jasne, ostre, nerazmazane. Pri Majerjevem premikanju pa so na sliko padali rentgenski žarki pod različnimi koti, ki so se spreminjali v vsem trajanju ekspozicije. Za lažjo predstavo vzemimo npr. 2 cm debelo desko, ki ima na vsaki strani podsnovo, le slik še ni na njej. Na eno stran narišemo nato krog s premerom 4 cm, na drugo pa kvadrat s stranico 4 cm, in to tako, da lika sovpadata. Rišemo s svinčeno belo barvo, da bodo rentgenski žarki like lažje registrirali. Če sedaj to slikamo z običajno statično rentgensko metodo, bomo dobili na filmu dva jasno zarisana lika — krog in kvadrat —, ne da bi vedeli, kateri od obeh likov, se nahaja na zgornji in kateri na spodnji strani deske. Videti je torej, kot da sta oba lika na isti strani temeljnika. Pri ponovnem slikanju izpeljemo operacijo tako, kot je to naredil Majer. In rezultat? Na filmu bomo dobili popolnoma jasen posnetek tistega lika, ki se je med ekspozicijo tesno prilegal filmu. Okoli njega pa bo cel sistem zabrisanih linij oziroma krožnic, ki so tako nejasne, da tvorijo nekako meglico ali nedoločno razmazano ploskev. Prav isto se bo zgodilo, če tako fotografiramo našo sliko. Ena stran bo jasna z vsemi detajli, druga pa bo le slutena in pri čitanju rentgenskega posnetka ene od plasti druga ne bo motila. Tako lahko ugotovimo vse kar smo ugotovili pri rentgenskem slikanju slik z enojnim licem.

Ta postopek je poenostavil Oll Olsson. Njegova izpopolnitev je samo v tem, da med ekspozicijo ni premikal eksponata s filmom, ampak je le dvigal oziroma spuščal rentgensko cev, in s tem dosegel isto kot Majer. Ta posnetek je boljši, ker je vsak posnetek zanesljivo dober.

Rentgenostereografija slik

Do sedaj smo se seznanili že z nekaterimi svojstvi in z uporabo rentgenskih žarkov za proučevanje slik. Zanima nas še prostorninski pogled v material. Rentgenologi se niso zadovoljili samo s pogledom skozi materijo. Velikokrat je treba namreč tudi določiti, v kaki globini materije se nahaja neka za nas pomembna točka, delček neke druge materije ali okvara. Pri večjih kubusih ali pri slikanju človeškega telesa so to rešili enostavno tako, da so slikali človeka najprej s tilne ali čelne strani, nato pa še z boka, se pravi, naredili so dva posnetka pod kotom 90° . L. 1934 so iznašli metodo tako imenovanega poslojnega slikanja — tomografijo. Ta metoda je prišla v poštev samo za slikanje teles z debelino več kot 2 cm. Jasno je, da niti ta niti prejšnja metoda nista bili sprejemljivi za prostorninsko proučevanje slik od barvne plasti preko podsnove do temeljnika. To je bilo omogočeno šele z rentgenostereoskopijo.

Že sama beseda »stereo« pomeni prostornost. Vzemimo za primer človekovo gledanje. Človek gleda z dvema očesoma v obdajajoči ga prostor in tako zaznava njegovo globino, posamezne predmete in njihovo razporeditev v prostoru. Pri tem vsako oko posebej dojema predmete pod drugim kotom. Zaradi tega nastane v vsakem očesu drugačna slika, ki se po še nepopolnoma pojasnenih psihofizičnih procesih v človeških možganih združita v eno samo sliko. Človekova sposobnost gledanja je torej pogojena od optično fizioloških lastnosti njegovih oči. Vzemimo za primer dve kroglici in ju postavimo na mizo v očesni ravnini. Prva naj bo oddaljena 50, druga pa 60 cm, se pravi, da sta med seboj oddaljeni 10 cm. Prvo kroglico gledamo pod drugačnim kotom kot drugo, drugi kot je ostrejši od prvega. In prav z ozirom na različnost kotov, ki so med objekti našega gledanja in med obema očesoma, gledamo na skupino predmetov prostorno. Poglejmo npr. na naši kroglici najprej z enim očesom, in to tako, da dobimo drugo kroglico za prvo. Vidimo eno samo kroglico. Ko pa pogledamo z obema očesoma, vidimo hkrati obe. Če bi sedaj ti dve kroglici oddaljevali od naših oči, bi se razlika med kotoma našega gledanja na prvo in drugo kroglico zmanjševala, dokler ne bi postala tako majhna, da je naše oči ne bi zaznale več; zdelo bi se nam, da sta obe enako oddaljeni. S pomočjo optičnih naprav lahko zopet zaznamo za proste oči že zgubljeno globinsko distanco. To pa zato, ker smo posredno povečali medsebojno razdaljo naših oči. Z raznimi binokularnimi stereo cevmi lahko povečamo to razdaljo tudi do nekaj metrov in tako dosežemo velik stereoeffekt.

Pa poglejmo, kako lahko to dosežemo s fotografiranjem. Vemo torej, da navaden fotoaparati z enim objektivom beleži dvodimenzionalno, tako kot bi gledali z enim očesom. Poznamo tudi aparate z dvema objektivoma; ti zabeležijo vidno polje istočasno ločeno na dveh koščkih filma. Iz teh napravljene fotografiji sta vsaka zase čisto navadna dvodimenzionalna fotografija. Razlika med njima je tako majhna, da jo oko komaj zazna. Če pa taki fotografiji gledamo istočasno s pomočjo stereoskopa, bomo videli eno samo sliko — trodimenzionalno.

Stereoeffekt lahko dosežemo in močno potenciramo tudi s tem, da slikamo globoko pokrajino z enim aparatom, in to isti kader dvakrat z raznih mest. Čim

bolj bomo razdaljo med mesti fotografiranja povečali, tem večji stereoeфекt bomo dosegli. Poglejmo še, kako bi dosegli le-tega pri slikanju drobnih predmetov z minimalnimi globinskimi distancami, npr. od 2 cm—1 mm. Zamislimo si, da sta druga za drugo zapičeni v mizo pred nami dve enaki zelo drobni igli. Če bi hoteli ti dve igli fotografirati na razdalji npr. 60 cm, bi morali razdaljo zelo spreminjati. Čim večja bi bila ta razdalja, tem večji stereoeфекt bi dosegli. Do istega rezultata bi prišli tudi, če bi bil naš fotoaparatus fiksiran, in bi mizo za določen kot zasukali okoli vertikalne osi.

Ta spoznanja so v Ermitažu uporabili tudi za stereorentgenografijo slik. Poslužili so se iste rentgenske cevi in iste mize, le z razliko, da se je v tem primeru dalo poljubno spreminjati naklonski kot mizine ploskve okoli horizontalne osi. S tem je spreminjala naklonski kot tudi slika s filmom vred. Tako so potem eksponirali film najprej pod enim kotom, nakar so mizino ploskev nagnili za popolnoma enak kot na drugo stran, zamenjali eksponirani film z novim, ga postavili točno na isto mesto, kot je bil prejšnji. Pri tem slikanju pa je treba paziti na več stvari hkrati. Distanca in naklonska kota pri slikanju morajo biti enaki. Čim večja bosta naklonska kota, večji bo stereoeфекt. Važno je tudi, da sta oba filma popolnoma enako eksponirana in pozneje oba istočasno in, kolikor je mogoče, enako razvita. Filma nato hkrati razrežemo v koščke 6×6 cm, jih oštevilčimo ter v parih opazujemo s pomočjo stereoskopa. Lahko pa iz teh filmov naredimo preko negativov fotografije, ki jih tudi razrežemo in po parih gledamo.

Ta metoda ima velik minus prav zato, ker je mogoče opazovati posamezne dele slik le s pomočjo stereoskopa, in še to v razmeroma majhnih površinah. Druga slaba stran je v tem, da takih slik ne moremo uporabiti pri predavanjih.

Vendar pa je rentgenostereografija slik in drugih tankih predmetov tako zelo pomembna, da se v SZ kljub pomanjkljivostim že precej uporablja. Ta metoda pride posebno v poštev, kadar hočemo neko sliko poslojno proučiti. Rentgenostereografija nam pokaže še preslikave na tistih posameznih mestih neke slike, kjer ultravioletni žarki zaradi debelega sloja tako odpovedo.

Često so preslikane ikone. Ta postopek nam omogoči določiti, kolikokrat je preslikana in kako so posamezne plasti ohranjene oziroma poškodovane. Ti podatki so važni za restavratorje pred odločitvijo za snemanje posameznih barvnih plasti. Ta način fotografiranja nam pomaga tudi pri odkrivanju falsifikatov.

Na žalost se moramo sprijazniti z dejstvom, da tudi ta metoda proučevanja slik pri nas še ni uporabljena. Sicer pa ne predstavlja kake posebne težave. Potrebna je le odgovarjajoča aparatura in spreten rentgenolog.

Prihodnjič bomo proučili našo sliko še s pomočjo ultravioletnih in infrardečih žarkov in šele nato bomo nadaljevali s tehničnimi operacijami, kot so: regeneracija in snemanje starega laka, snemanje preslikav itd.

LITERATURA

T. N. Siljčenko: Issledovanie kartin rentgenovskimi lučami.

M. P. Viktorina, L. J. Gladkova, G. V. Ignatova: Soobščeniya 17—18, str. 29; VCNi LKR, Moskva 1966.

M. P. Viktorina: isti zbornik, str. 25.

T. N. Siljčenko: Restavracija i issledovanie hudoženstvennyh pamjatnikov, str. 22; Iskusstvo, Moskva 1955.

Babja jama pri Gorjušah nad Dobom (Domžale). Ob pregledu podzemeljskih jam na gričevnatem apneniškem svetu med Domžalami in Moravčami je pritegnila s svojo lego in izoblikovanostjo vhoda vso pozornost Babja jama (340 m n. m.) pri vasi Gorjuše nad Dobom. Možnost, da je jama že v ledeni dobi rabila človeku za zatočišče, je potrdila poskusna sonda (2,5 × 1 m), izkopana v maju od članov domžalskega jamarskega kluba pod vodstvom dr. Fr. Osoleta. Pod plastni rjavih ilovic z večjim podornim skalovjem je bila 1,60 m temnejša ilovnato gruščasta proga z ostanki lesnega oglja in razbitimi živalskimi kostmi. Najdbe do gl. 1,95 m niso pojenjale. V gl. 1,83 m je bil odkrit tudi večji kremenast (zelenkast tuf) odbitek, ki izpričuje, da ga je obdelal ledenodobni lovec. Tudi analiza v jami odkritih živalskih kosti, pripadajočih vrstam *Castor fiber*, *Alces alces*, *Marmota marmota* in *Bos seu Bison*, dokazuje ostanke lovskega plena pračloveka. Obdobje pleistocena oz. paleolitsko kulturno stopnjo novega najdišča še ni mogoče presoditi. Vendar ni dvoma, da gre za odkritje nove paleolitske postaje na Slovenskem. — F. O.

Županov spodmol pri Sajevčah. Izsledki predhodnih izkopavanj (1965 in 1966) ter za izkopavanje in raziskavo še v poštev prihajajoči jamski teren so narekovali še 3. nadaljevanje sistematičnega odkopa do S. Brodarjeve sonde iz 1952, in sicer do globine, ki v celoti zajame spodnji mlajšepaleolitski horizont AB. Nadaljevati pa je bilo tudi z odkopom moustérienske plasti, dognane že pri prejšnjih izkopavanjih. Od 10. 7. do 9. 8. 1967 je kopalo 6 študentov pod vodstvom dr. F. Osoleta. Potrebni denar je zagotovil Sklad Borisa Kidriča v Ljubljani. — Odkopavati smo začeli pri prečnem profilu $x = +11,00$ m, kjer smo 1966 nehali kopati zgornje plasti. V vsej širini jame je segel odkop do prečnega profila $x = +13,00$ m in le na manjši površini ob d. jamski steni do $x = +15,00$ m. Na vsej tej površini smo kopali najprej le do gl. $z = -2,50$ m, s čimer pa na vsej širini jame še nismo dosegli sp. meja mlajše paleolitske kulturne horizonte vsebujoče plasti 2. Bila pa je možnost, da so v neprekopanem sp. delu plasti ostanki kulturnega horizonta AB, ki je imel zaradi krioturbatnih dislokacij zelo nepravilen potek. Zato smo vso površino med $x = +7,00$ m do $x =$

$+13,00$ m načrtno prekopali in preiskali še pol metra globlje (od $z = -2,50$ m do $z = -3,00$ m). Odkop najmlajših pleistocenskih plasti v Županovem spodmolu je v 3. fazi zajel površino 50 m², prekopali in izvozili smo pribl. 50 m³ jamskih sedimentov.

Stratigrafija zg. dela profila (do gl. $z = -3,00$ m) je ostala v primerjavi s prejšnjimi profili domala nespremenjena, le mlajše sigaste tvorbe v krovlini so se močno pojačile in tudi debelejši kameninski material se je z večjo oddaljenostjo od jamskega vhoda znatno pomnožil.

Zadnji profil poznopleistocenskih sedimentov ($x = +13,00$ m) sestavljajo do globine $z = -3,00$ m naslednje plasti:

1a — Drobtinčasta siva siga, omejena le na d. polovico profila in najdebelejša ob d. steni jame.

1 — Črn humus z gruščem. Vseboval je prazgodovinsko in srednjeveško keramiko in precej fragmentov kosti domačih ter recentnih lovnihih živalih.

2 — Osnovna komponenta plasti je droben grušč z rumenkasto rjavo ilovico. Plast preprezajo 3 dokaj nepravilne temne proge, ki predstavljajo 3 mlajšepaleolitske kulturne horizonte: AB na bazi, D v sredi in C ob zg. meji plasti. Zlasti ob stenah je plast vsebovala več debelejšega kameninskega materiala pa tudi manjše skale.

2a — Grušč z drobtinčasto svetlo sigo, ki je od d. steni jame zlezla globlje v grušč in ga zlepila v trdo brečo. Globlje nismo kopali.

Z oddaljevanjem od jamskega vhoda so postajale arheološke in paleontološke najdbe vse redkejšje, niso pa popolnoma pojenjale do zadnjega odkopanega profila. V 3. fazi je bilo skupno odkritih v vseh treh poznopaleolitskih horizontih plasti 2 okoli 120 kamenin artefaktov in odbitkov. Večja množina fosilnih kostnih fragmentov in posamičnih zob iz teh horizontov, ki v glavnem pripadajo alpskemu svizcu in raznim cervidom, je pripravljena za končno paleontološko obdelavo. Več vzorcev oglja s kurišč posameznih kulturnih horizontov smo predali v antrakotomsko analizo tov. dr. A. Šerclju, višjemu znanstvenemu sodelavcu SAZU v Ljubljani.

Nadaljevali pa smo tudi raziskavo moustérienskega horizonta, ki je vezan na rdečeilovnato plast 6. Zato smo odkopali globlje jamske sedimente med $x = +5,00$ m in $x = +7,00$ m do globine $z =$

Babja jama pri Gorjušah nad Dobom (Domžale). Ob pregledu podzemeljskih jam na gričevnatem apneniškem svetu med Domžalami in Moravčami je pritegnila s svojo lego in izoblikovanostjo vhoda vso pozornost Babja jama (340 m n. m.) pri vasi Gorjuše nad Dobom. Možnost, da je jama že v ledeni dobi rabila človeku za zatočišče, je potrdila poskusna sonda (2,5 × 1 m), izkopana v maju od članov domžalskega jamarskega kluba pod vodstvom dr. Fr. Osoleta. Pod plastni rjavih ilovic z večjim podornim skalovjem je bila 1,60 m temnejša ilovnato gruščasta proga z ostanki lesnega oglja in razbitimi živalskimi kostmi. Najdbe do gl. 1,95 m niso pojenjale. V gl. 1,83 m je bil odkrit tudi večji kremenast (zelenkast tuf) odbitek, ki izpričuje, da ga je obdelal ledenodobni lovec. Tudi analiza v jami odkritih živalskih kosti, pripadajočih vrstam *Castor fiber*, *Alces alces*, *Marmota marmota* in *Bos seu Bison*, dokazuje ostanke lovskega plena pračloveka. Obdobje pleistocena oz. paleolitsko kulturno stopnjo novega najdišča še ni mogoče presoditi. Vendar ni dvoma, da gre za odkritje nove paleolitske postaje na Slovenskem. — F. O.

Županov spodmol pri Sajevčah. Izsledki predhodnih izkopavanj (1965 in 1966) ter za izkopavanje in raziskavo še v poštev prihajajoči jamski teren so narekovali še 3. nadaljevanje sistematičnega odkopa do S. Brodarjeve sonde iz 1952, in sicer do globine, ki v celoti zajame spodnji mlajšepaleolitski horizont AB. Nadaljevati pa je bilo tudi z odkopom moustérienske plasti, dognane že pri prejšnjih izkopavanjih. Od 10. 7. do 9. 8. 1967 je kopalo 6 študentov pod vodstvom dr. F. Osoleta. Potrebni denar je zagotovil Sklad Borisa Kidriča v Ljubljani. — Odkopavati smo začeli pri prečnem profilu $x = +11,00$ m, kjer smo 1966 nehali kopati zgornje plasti. V vsej širini jame je segel odkop do prečnega profila $x = +13,00$ m in le na manjši površini ob d. jamski steni do $x = +15,00$ m. Na vsej tej površini smo kopali najprej le do gl. $z = -2,50$ m, s čimer pa na vsej širini jame še nismo dosegli sp. meja mlajše paleolitske kulturne horizonte vsebujoče plasti 2. Bila pa je možnost, da so v neprekopanem sp. delu plasti ostanki kulturnega horizonta AB, ki je imel zaradi krioturbatnih dislokacij zelo nepravilen potek. Zato smo vso površino med $x = +7,00$ m do $x =$

+13,00 m načrtno prekopali in preiskali še pol metra globlje (od $z = -2,50$ m do $z = -3,00$ m). Odkop najmlajših pleistocenskih plasti v Županovem spodmolu je v 3. fazi zajel površino 50 m², prekopali in izvozili smo pribl. 50 m³ jamskih sedimentov.

Stratigrafija zg. dela profila (do gl. $z = -3,00$ m) je ostala v primerjavi s prejšnjimi profili domala nespremenjena, le mlajše sigaste tvorbe v krovnini so se močno pojačile in tudi debelejši kameninski material se je z večjo oddaljenostjo od jamskega vhoda znatno pomnožil.

Zadnji profil poznopleistocenskih sedimentov ($x = +13,00$ m) sestavljajo do globine $z = -3,00$ m naslednje plasti:

1a — Drobtinčasta siva siga, omejena le na d. polovico profila in najdebelejša ob d. steni jame.

1 — Črn humus z gruščem. Vseboval je prazgodovinsko in srednjeveško keramiko in precej fragmentov kosti domačih ter recentnih lovnihih živalih.

2 — Osnovna komponenta plasti je droben grušč z rumenkasto rjavo ilovico. Plast preprezajo 3 dokaj nepravilne temne proge, ki predstavljajo 3 mlajšepaleolitske kulturne horizonte: AB na bazi, D v sredi in C ob zg. meji plasti. Zlasti ob stenah je plast vsebovala več debelejšega kameninskega materiala pa tudi manjše skale.

2a — Grušč z drobtinčasto svetlo sigo, ki je od d. steni jame zlezla globlje v grušč in ga zlepila v trdo brečo. Globlje nismo kopali.

Z oddaljevanjem od jamskega vhoda so postajale arheološke in paleontološke najdbe vse redkejšje, niso pa popolnoma pojenjale do zadnjega odkopanega profila. V 3. fazi je bilo skupno odkritih v vseh treh poznopaleolitskih horizontih plasti 2 okoli 120 kamenin artefaktov in odbitkov. Večja množina fosilnih kostnih fragmentov in posamičnih zob iz teh horizontov, ki v glavnem pripadajo alpskemu svizcu in raznim cervidom, je pripravljena za končno paleontološko obdelavo. Več vzorcev oglja s kurišč posameznih kulturnih horizontov smo predali v antrakotomsko analizo tov. dr. A. Šerclju, višjemu znanstvenemu sodelavcu SAZU v Ljubljani.

Nadaljevali pa smo tudi raziskavo moustérienskega horizonta, ki je vezan na rdečeilovnato plast 6. Zato smo odkopali globlje jamske sedimente med $x = +5,00$ m in $x = +7,00$ m do globine $z =$

— 5,00 m. V tem sektorju je plast vsebovala dva moustérienska artefakta in nekaj skromnih kostnih fragmentov. Vse najdbe so bile zgoščene ob meji lanskega odkopa ($x = + 5,00$ m), naprej proti notranjosti jame pa je bila plast popolnoma sterilna. Zaradi redkosti najdb in sorazmerno globokega odkopa smo raziskovanje tega kulturnega horizonta do nadaljnega opustili. Kopali pa smo na vsej površini med $x = + 5,00$ m in $x = + 7,00$ m do globine $z = - 6,60$ m in izvrtali z železnim drogrom še luknjo do globine $z = - 7,20$ m. Sp. del profila pri $x = + 7,00$ m sestavljajo od zgoraj navzdol naslednje plasti.

3 + 4 — Dve plasti prejšnjih profilov zamenja tu enoten droben grušč, zlasti ob l. jamski steni, vmes tudi več večjih kamnov in skal, pomešan z rdečkasto rjavo ilovico. Blizu dna plasti šibkejša temna proga.

5 — Srednje debel grušč z umazano rumenkasto rjavo ilovico.

6 — Temno rdečkasto rjava ilovica in nekaj grušča — moustérienski horizont.

7 — Rumenkasta drobtinčasta siga z nekaj grušča.

9 — Zelenkasto rumen flišni pesek s preperelimi flišnimi splakami. Dna flišnega nanosa nismo dosegli.

S 3. odkopno fazo smo v glavnem zajeli še zadnje fertile ostanke plasti 2 s poznopaleolitiskimi horizonti AB, D in C in tudi tisti del plasti 6, ki je vseboval še skromne sledove kulture neandertalca, prvega obiskovalca Županovega spodmola. Terenska dela so s tem zaključena. Vse zbrano gradivo je v obdelavi z monografsko študijo o najdišču. Najdišče ne zahteva posebne konservacije, priporočljivo pa bi bilo zavarovanje jame z neposredno okolico vred kot naravnega in arheološkega spomenika. — F. O.

NEOLITIK

Ajdovska jama pri Nemški vasi. Pri obdelavi v Ajdovski jami 1935 izkopanega gradiva so se pokazale mnoge nejasnosti v zvezi z najdbami iz mlajših plasti. Zato smo se odločili prekopati sektor v rovu »A« ob l. strani sonde iz 1935. Raziskali smo samo mlajše plasti, starejše pa pustili nedotaknjene. Našli smo debelo kulturno plast z zelo bogatim kulturnim sedimentom, tako da so nova odkritja prinesla vrsto novih in zanimivih, zlasti pa zelo pomembnih rezultatov. — S pojavljanjem posameznih elementov spremljamo tu tudi relativno kronološko stratigrafijo alpskega izraza lengyelske kulturne skupine, ki so ji že prej pripisali najdbe iz te jame. Zlasti so pomembni kronološki elementi, ki govorijo o razmerju med kulturnim krogom vzhodnoalpskega ozemlja in tistim, ki v tem času nastaja vzhodno od tod. Poleg kronoloških ugotovitev smo dobili tudi vrsto celih posod (prejšnja izkopavanja so dala samo fragmente in je bilo možno oblike rekonstruirati le v risbi) in drugih elementov materialne kulture, povsem ali delno smo razjasnili nekaj problemov v zvezi z načinom pokopa ipd. Rezultati so pomembni, ker rešujejo vprašanje konca neolita in prehoda med kameno in kovinsko dobo. — Dela so trajala s pripravami vred od 1. 7. do 12. 8. Financiral jih je Kidričev sklad s participacijo občine Krško. Pri strokovnih vprašanjih je sodelovala Paola Korošec. — M. U.

Bevke na Barju. Arheološka skupina mladinskega raziskovalnega tabora na Barju (mentorji T. Bregant, I. Puš in I. Curk) je topografirala j. del bevškega osamelca z ledinskim imenom Gradišče (parc. 1163, 1076, 1080, 1074, 1165, 1167, 1060, 1057, 1062, 1073 in 1061 k. o Blatna Brezovica) in ugotovila na temenu griča, zlasti pa na j. vznožju tenko in premešano kulturno plast, kjer so bile poznoneolitske, železnodobne, antične in srednjeveške kulturne ostaline. — Poleg tega je ugotovila tudi precej antične in srednjeveške keramike v površinski plasti ob poti med Bevkami in Blatno Brezovico (parc. 1877, 1875, 1867, 1881 k. o Blatna Brezovica), sledov »rimske ceste« (izročilo domačinov) pa ni bilo moč ugotoviti. — I. M. C.

Borovnica. Na ledini Prevek je Pavle Drobnič iz Pakega 5 pri Borovnici v gozdu na parc. Drbavšca št. 307 k. o. Breg, last kmeta Kržič Marjana, našel 11,3 cm dl. (prevrtano, 2,6 cm pr.) kamnitno kladivo z ostrim rezilom in topim čelom iz serpentinke breče s kramitom, magnetitom in kremenjakom; serpentin je v glavnem že spremenjen v lojvec. Take kamenine pri nas ni in je moral biti predmet prinesen iz Italije ali Bosne (podatke je dal prof. dr. ing. Jože Duhovnik). — I. P.

Hlaponci pri Polenškaku. Pri oranju je bila na neki njivi najdena ploščata kamnita sekirica iz temno zelenega kamna, dl. 8,2., š. 4,6 in db. do 1,6 cm, ki so jo domači, Šoštaričevi, uporabljali za brušenje britvic, zdaj pa jo hrani F. Šerbel v Slov. Bistrici (T. I.). — S. P.

Jama pri Dvoru. Jeseni 1966 je Franc Glavan iz Jame pri Dvoru št. 27 pri kopanju krompirja na svoji njivi našel prevrtano kamnito kladivo, ki ga je oddal šoli v Žužemberku. Učitelj Srečko Kodre je najdbo oddal arheološki zbirki DM. Kladivo ovalne oblike iz sivo zelenega lisastega kamna je po vsej površini gladko zbrušeno (dl. 9,7 cm, š. 5,6 cm, db. 4,2 cm). Pri ogledu najdišča smo na robu njive, kjer so našli kladivo, opazili 3 majhne, zaobljene gričke nasute zemlje, ki močno spominjajo na prazgodovinske gomile. Enega med njimi so pred leti po sredini prekopali, da so skozenj naredili pot, in v njem našli črepinje lončenine, kar kaže, da utegnejo biti v teh kupih zemlje prazgodovinski grobovi. — T. K.

Jarše. V starem koritu Kamniške Bistrice je našel v gl. 1 m J. Pirnat kamnito

kopačo iz zelenkastega serpentina dl. 9,7, š. 6,0, db. 3,2 cm. Hrani jo M. Pirnat, Ljubljana, Scopolijeva 19. Na tem mestu so našli že pred vojno kamnito kopačo (Kamn. zbornik 10, 1965, 92). — P. P.

Loka pri Črnomlju. Na Rdečem hribu — j. od naselja Loka — je našel 1953 J. Stepan pri planiranju v gl. 20 cm kladivasto sekiro dl. 10,3, š. 6,2, vi. 4,6, pr. vrt. 2,2 cm. — J. S.

Radenci pri Gornji Radgoni. I. Peklar v Radencih je pri razkladanju gramoza, nakopane v Mirovi gramoznici, parc. 197/7, k. o. Radenci, našel preluknjano kamnito sekiro iz sivo zelenega zrnatega kamna, dl. 11,8, š. 4,5 in db. do 5,5 cm, ki jo je zdraviliški arhivar E. Markuš oddal mariborskemu muzeju, inv. št. A 2906 (T. I.). — S. P.

Slivnica pri Mariboru. Pri planiranju zemljišča za športno igrišče j. od osnovne šole, 10 m z. od ceste Maribor—Ljubljana, je bila spomladi najdena kamnita kopača iz temno zelenega kamna, dl. 10,5, š. 7,8 in db. do 2,7 cm, ki jo hrani najditelj F. Pajtler v Račah (T. I.). — S. P.

BRONASTA DOBA IN KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ

Ormož. 4.—14. 2. smo s prekinitvami nadaljevali in zaključili zaščitno izkopavanje ob gradnji stanovanjskega bloka na parc. št. 25 k. o. Ormož (VS XI, 115).

Izkop ni pokazal v primerjavi s prejšnjimi izkopavanji nobenih bistvenih novosti v tlorisnem razporedu hiš niti v ostalinah materialne kulture. — Z. S.

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

Deskle. Vzhodno od naselja Deskle so na hribu Gradišče sledovi prazgodovinske naselbine. Vrh Gradišča je zelo ozek in strm. J. pobočje se položno spuša v dolino potoka Rohot. Na z. pobočju je nekaj manjših teras in ok. 20 m pod vrhom manjše sedlo. Tu smo na površini našli nekaj drobcev prazgodovinske lončenine. Sledov utrditve ni opaziti. Prek v. pobočja Gradišča vodi trasa tovarne žičnice Tovarne cementa in salonita iz Anhovega. Najdbe so zdaj v GM. — D. S.

nekaj drobcev hišnega ometa iz žgane gline. Najdbe so sedaj v GM. — D. S.

Grmača pri Kostanjevici na Krasu. Na okopu »Griža«, ki obdaja prazgodovinsko gradišče na Grmači, smo našli več drobcev prazgodov. naselbinske lončenine, ki so povsem atipični in za točnejšo časovno opredelitev neuporabni. Našli smo tudi

Gradišče nad Ajdovščino. Na platoju, imenovanem Gradišče ali Školj, nad Ajdovščino, na katerem je bila prazgodovinska naselbina, je GM v juliju opravil zaščitno izkopavanje, da zavaruje in prouči odprti profil ob mlaki v sz. delu Gradišča (VS 10, 1965, 193) Mlaka je v po letu 1945 nastalem jarku, izkopanem v vojaške namene, ki je presekal dno kotline na mestu, kjer je bila plast zemlje najbolj debela. Izkopali smo 2 sondi 11 × 4 m in 6 × 4 m, in sicer ob s. in j. robu mlake na parceli (št. ev. 1002/31 k. o. Lokovec, last Janeza Lulika iz Gradišča št. 4. Največjo globino, do 80 cm, sta sondi dosegli tik ob mlaki, nato pa se plast tanjša, tako

da v sondi 14 m j. od roba mlake skala sega do površine, v sondi 2 pa je gl. sonde na j. robu le še 40 cm. Stratigrafija je preprosta. V vrhnji plasti sta ruša in rjav humus, pod njim je do 30 cm db. sivo rjava humusna plast s kulturnimi ostalinami, pod njo rdeče rjava »kraška zemlja« in nato skala. Dobili smo izredno množino keramike, leta 1965 najdena pušična ost pa je doslej edini, zagotovo na Gradišču najdeni kovinski predmet. Sledov arhitekture ni.

Le v drobcih ohranjena lončenina je izredno groba, slabo žgana, izdelana iz gline z močno primesjo peščenih zrn in kaže različne oblike. Skromni okras je omejen na bradavice in rebra. Natančnejša opredelitev najdb in s tem naselbine je ob gradivu, ki so ga dala ta izkopavanja, še negotova. — D. S.

Novo mesto. Poleti 1967 je gradb. podjetje Pionir iz Novega mesta začelo graditi novo stanov. sososko Znančeve njive na d. bregu Krke v Kandiji, sredi prazgodov. pokopališkega območja, ki obsega še zadnje 4 halštatske gomile in ob njih obsežno keltsko grobišče. Zato bo treba še pravočasno načrtno izkopati te grobove. Od 14. 8. do 22. 9. smo odkopali v. polovico halštatske gomile, kjer bo stal stanovanjski stolpček S-1 in odkrili 15 grobov, ki so bili vsi skeletni, le da se zaradi močnih kislin in kemičnih procesov v ilovici kosti niso ohranile. Pač pa smo obliko in velikost posameznih grobov lahko točno ugotovili zaradi njihove temne barve, ki so jo zapustile preperele organske snovi, sredi rumeno rjave t. i. marmorirane, sterilne ilovice. Vsi grobovi so bili vkopani v krogu bolj na obodu gomile, medtem ko je bila sredina gomile po najdbah iz 1967 sodeč prazna. Grobovi iz gomile I v Kandiji sodijo v najmlajšo halštatsko fazo (gl. še pod mlajša železna doba!). — T. K.

Podmolnik. Na gozdni parceli št. 681, kat. obč. Podmolnik, last Ivana Lampiča iz Podmolnika št. 33, p. d. »pri Frkovih«, je tik ob prehodu v dolino peskolom. L. 1933 so podaljšali izkop proti J in pri tem zadeli na s. rob prazgodovinske gomile, v kateri so uničili najmanj 5 grobov, od tega 4 skeletne in 1 žganega. Gornji del okostij je bil pokrit z do 1 m² veliko kamnito ploščo. V grobu 1 so našli bronasto narebreno zapestnico s presegajočima zoženima koncema. Žara iz neznanega žganega groba št. 2 do 5 je

bila bikonična ter v. ok. 30 cm. Oba podatka je dal Lampič Ivan ml. — L. 1966 so nadaljevali z izkopom na j. koncu kamnoloma, zadeli še na 2 grobova s skeletnim pokopom in ju uničili. Dobili smo nekaj kosti, in sicer od št. 8 dele lobanje, ki so bili še »in situ«, od št. 7 pa kose dolgih kosti. Tudi okostji 7 in 8 sta bili pokriti z velikima kamnitima ploščama ter s pridanimi, zdaj uničenimi lončenimi posodami. Po ostankih j. dela grobnih jam je videti, da so bile vkopane v živo dolomitno skaldo do gl. 80 cm. Grobne jame so v sloju dolomita, pomešanega z ilovico. Vidne so 3: ena na v. delu profila, kjer so še ostanki lobanje, ena malo globlje vkopana, z ohranjenim j. delom (dl. 40, ši. 90 ter gl. 35 cm), zasukata z ilovico, pomešano z drobnim lomljencem do 5 × 5 cm, in z ravnim dnom na sredi profila, in tretja grobna jama na z. strani profila, katere dno je v isti vi. kot pri jami št. 2 in ki ima, kot se zdi, ohranjen še s. zaključek jame. V 35 cm ši. in 35 cm gl. v skalno vkopani jami je zasip iz ilovice, pomešane z dolomitnim lomljencem. Profil pada na tem mestu od Z proti V in se zdi, da kaže (z uničenim j. delom vred) gomilo, v kateri so bili vsi do danes slučajno odkriti grobovi. Sodeč po ostankih grobnih jam so skeleti ležali v smeri J—S z glavo na J. Pri ogledu gozdne parcele I. Lampiča v podaljšku j. od kamnoloma smo ugotovili še 13 gomil, ki so posejane na območju vel. 200 × 80 m. Razporejene so v nepravilni vrsti, imajo nepravilno eliptično obliko in so različnih velikosti: 1. 11 × 8 m, 2. 13,4 × 7,2 m, 3. 6,2 × 3,4 m, 4. 9,2 × 6,8 m, 5. 14 × 5,4 m, 6. 12,1 × 4,4 m, 7. 9,8 × 4,7 m, 8. 12,6 × 7,4 m, 9. 11,6 × 9,8 m, 10. 8,1 × 6,8 m, 11. 12,4 × 12 m, 12. 8,8 × 5,8 m, 13. 6,4 × 6 m, 14. 8 × 3,1 m. Na V in Z je prostor gomil omejen z 2 ostro zarisanima, skoraj vzporednima črtama: z vznožja hriba na Z in z nepravilno lomljeno črto na pobočju v. od gomil. Ta je nastala z izkopom zemlje, ki je bila potrebna za nasipanje gomil.

S pričujočim terenskim posegom smo ugotovili samo obstoj in stanje objekta, ostala pa je nevarnost nadaljnjega uničevanja. S širjenjem peskoloma proti J so ogroženi še ohranjeni grobovi v gomili 1 in nato v gomili 2. Jeseni 1968 bi bilo treba preiskati ostanek gomile 1 in predvideti za naslednje leto načrtno izkopavanje gomile št. 2. — V. Š.

Stična. Prazgodovinsko naselje leži nad vasjo Vir, v. od nje pod hribom Gra-

dišče. Po obsegu je večje od običajnih halštatskih gradišč v Sloveniji. Po dolžini J—S doseže 800 m in je nekaj manj kot 400 m š., nepravilno podolgaste oblike; deli se v dva dela, ki sta domnevno ločena s prečnim nasipom, katerega obstoj pa še ni dokazan. Zgornji, s. del leži danes v gozdu, spodnji zajema njive in travnike, ki sodijo večidel h Kavčevemu gruntu. Obzidje je danes na zunaj različno dobro vidno. V s. delu, v gozdu, kjer se masiv naselja razteza proti Gradišču, je vi. tudi še do 4 m, sicer pa je spoznavno v nižjem nasipu, na J pa večinoma le v ravni terasi, ki se prevesi v strmo pobočje. Obzidje se prilaga terenu, na enem mestu pa je izpeljano ravno. — V nasprotju z gomilami naselje doslej ni bilo raziskano. Iskanje zakladov je komaj prizadelo ogromni naselbinski kompleks, prav tako kopanje divjih kopačev, od katerih je treba omeniti predvsem A. Hrasta. Od njegovega kopanja v naselju — vemo le, da na Kavčevem posestvu — hrani nekaj gradiva tudi Narodni muzej (inv. št. P 10710—10749), ki ga je dobil od samega A. Hrasta 10. 8. 1937 in 1938.

Sondiranje stiške naselbine naj bi pokazalo, s kakšnimi stratigrafskimi razmerami smemo računati v slovenskih halštatskih postojankah. Ugotovilo naj bi, kako je bilo grajeno obzidje, določilo njegove kronološke faze in jih zasledovalo tudi v notranjosti naselbine. — Izkopali smo štiri sonde. — Sonda I (34 × 4 m), sonda II (19 × 2 m) in sonde III in IV (12 × 2 m) so sekale obzidje in se nadaljevale v notranjost naselbine. Izkopavanje je pokazalo, da so stratigrafski pogoji na skrbno izbranih mestih kraških tal ugodni, saj sega kulturni sloj do 4 m gl.

Sistem obzidja očitno ni bil v vsem naselju enak. Po vsem videzu je bila konstrukcija v sondi I in II drugačna kot v sondi III in IV, saj sestoji iz ok. 2 m suhega zidu, pred katerim je zemljen nasip; tega je na skrajni vnanji strani omejeval spet suh zid, ki je ohranjen le v sondi II, kar bi lahko razložili s strmim pobočjem, na katerem je bilo obzidje postavljeno. Sodeč po stanju v sondi II je bil zemljen nasip š. ca. 5 m, ves sistem obzidja pa ok. 8 m. Sam zemljen nasip je bil ohranjen v vi. do 3 m. Medtem ko je v sondi II ohranjena le najstarejša faza obzidja, imamo v sondi I jasno 3 časovne faze: v fazi 2 in 3 so obzidje preprosto razširili v notranjost, s tem da so pred zidom iz suhega kamna postavili nov zid, zgrajen v enaki tehniki.

V sondi III in IV zemljeni nasip ni ohranjen. Če ponazorimo položaj s sondo IV (sonda III ima obzidje preslabo ohranjeno), potem je jasen dobro grajen suh zid, nad 2 m vi. prav tako do 2 m, zemljenega nasipa pa po vsej verjetnosti niti ni bilo. V drugi fazi so obzidje znatno razširili navzven na 3,5 m š., zgrajeno je spet samo iz kamna. V tretji fazi so ga podobno kot v sondi I razširili še v notranjost, s tem da so napravili nov suh zid. Sloj ilovice na zidu prve faze ne izključuje možnosti, da je bila naselbina nekaj časa brez obzidja. Tri kronološke faze, ki smo jih ugotovili na obzidju, je moč zasledovati tudi v notranjosti naselbine, pri čemer so tudi tu razmere delno različne. V sondi I je skromno ohranjen najstarejši spodnji sloj, prav nasproten pa je položaj v sondi IV, kjer je naselbinski sloj, ki pripada najstarejšemu obzidju, zelo močan, mlajši sloji pa so skromni. V vseh primerih pa so mlajše faze obzidja dosti slabše ohranjene kot najstarejša.

V sondi III smo naleteli na hišne temelje iz velikih neobdelanih kamnov, na katerih je slonela lesena konstrukcija. Les je bil ometan z ilovico. Številni ostanki hišnega lepa kažejo na razmeroma močan okrogel les; očitno gre za vodoravno leseno konstrukcijo (Blockhaus). Prihodnje leto bomo hišo odkrili do konca.

Kronološka vprašanja. Naselje se začne v starejšem halštatu (Ha C 1), kar je zanesljivo ugotovljeno z značilnimi najdbami v najstarejši plasti sond II in IV. V sondi II smo našli križno sekiro, v sondi IV skodelo z ročajem — tip Stillfried-Hostomice v glini! Manj obsežni so podatki za datiranje druge faze obzidja. Tik pred obzidjem druge faze smo v sondi I našli trakasto fibulo, ki je značilna za stopnjo Ha D 1—2, čas pred nastopom certoške fibule. V ta čas moramo postaviti tudi drugo obzidje. Tretjo fazo obzidja pa bi predvidoma, za sedaj še brez oprijemljivih dokazov, postavili v certoško periodo, tj. v čas Ha D 2—3. — V vrhnjih plasteh humusa, ki jih stratigrafsko nismo mogli ločiti od starejših plasti, smo dobili tudi poznolatensko keramiko. Rimskih ostankov ni bilo, razmeroma redke so tudi poznejše najdbe (beneški novc iz druge polovice 16. stol.). — S. G.

Valična vas. V peskopoku pod p. c. sv. Martina, nad cesto Novo mesto—Zagradec, so oktobra našli železno ozko listo sulično ost z močnim rebrom in tulaštim nasadiščem (dl. 33,7 cm, največja š.

3,5 cm). DM jo je podaril Lojze Zupanc, župnik v Šmihelu pri Žužemberku. — T. K.

Vir pri Stični. Zbiralec starin dr. R. Dolinšek iz Zagreba je poklonil PM nekaj

pred vojno zbranega arheološkega gradiva. Iz Slovenije so 4 bronaste falere (pr. 5 cm; bradavice na hrbtni strani 7 mm vi.) iz Vira pri Stični, podobne so fale-ram konjske opreme iz Libne (VS IX, 135). — S. Š.

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA

Dolje pri Tolminu. Pri kopanju temeljev za čebelnjak na parceli z ledinskim imenom »na gomilah« so 1957 našli bronasto fibulo s ploščatim profiliranim lokom, okrašenim na robovih z 2 nizoma izstopajočih pik. Visoka noga je deloma poškodovana. Peresovina ima 4 navoje in je spodvita pod lokom. Dl. 8,6 cm, vi. loka 2,8 cm; š. loka 1,2 cm. (Tab. II, 5.) — D. S.

Tolminsko. V muzejski zbirki GM v Tolminu sta 2 bronasti fibuli z neznanega najdišča, 1 vendar gotovo iz okolice Tolmina:

1. Bronasta samostrelna fibula. Čolnicasto razširjeni ploščati lok prehaja v dolgo nogo, ki se končuje z gumbom. Lok je s 4 skupinami po 5 vzporednih vodoravnih črt razdeljen na 5 polj, izpolnjenih s krogi s piko na sredi. Robovi noge so okrašeni s poševnimi vrezi in skupino vrezov pred gumbom. Dl. 9,2 cm, dl. noge 4,1 cm, dl. peresovine 4,3 cm, vi. loka 2,2 cm, š. loka do 1,9 cm (Tab. II, 2).

2. Bronasta fibula kasnolatenske sheme z visokim oglato oblikovanim lokom, ki se na prehodu v peresovino stanjša in razširi. Visoka noga se zaključuje z gumbom, ki je od ostalega dela noge ločen z ozkim rebrom. Lok je nad peresovino okrašen s 4 vtisnjenimi krogi. Dl. 5,4 cm, vi. loka 2,1 cm, š. loka do 1,4 cm, š. peresovine 1,4 cm (Tab. II, 1). — D. S.

Metlika. Ob urejevanju vrta in izkopu jam za sadike okrog nove osnove šole na Pungartu so našli naslednje posamične najdbe:

1. Kos železnega dvoreznega delno poškodovanega meča z zvončastim prehodom iz rezila v trn (dl. 53, od tega trn 16, š. rezila 4, db. 0,8 cm). T. 1, 1.

2. Delno poškodovana vrbolista železna sulična ost, okrepljena z ovalnim rebrom (list je dl. 23 cm, od tega tul 9 cm, pr. tula 2,2 cm). T. 1, 2.

3. Delno poškodovana širokolistna sulična ost z ravnim listom, ki je okrepljen s pravokotnim rebrom. Ost je zvita,

manjka večji del tula (dl. 13, skupaj s krajšim zavitim delom 24 cm, od tega tul 5 cm, list š. 5 cm). T. 1, 3.

4. Ovalno oblikovan kos železne pločevine, db. 1,5 mm. Krajša robova, ki sestavljata topi kot, sta pravokotno zaključena in ju smatramo za prvotno. Drugi robovi so lomljeni, zato menimo, da je naš kos del ovalnega umba. T. 1, 4.

5. Kos bronaste fibule, izdelane po srednjelatenski shemi. Ohranjen je ovalno oblikovan lok, del noge z objemko okoli loka in del peresovine s 5 navoji. Na nogi, neposredno pred objemko, so ostanki 2 bradavičastih odebeltitev. T. 1, 5.

6. Osem lončenih drobcev, ki pripadajo najmanj 3 posodam:

a) del oboda posode, izdelane prostoročno iz grobe temno rdeče pečene gline (T. 1, 6), — b) del dna in oboda posode iz temno rdeče grobe pečene gline (T. 1, 7), — c) del posode iz temno rdeče pepečene gline (T. 1, 8), — č) kos oboda posode iz svetlo rdeče pečene ilovice, — d) del oboda posode iz prečiščene temno sivo pečene ilovice z zglatjenima stenama, — e) kos oboda posode pod d).

7. Brezobličien kos iz prečiščene temno sive pečene gline.

Najdbe sodijo v časovni okvir makronoškega latenskega grobišča in so tudi skoraj popolnoma enake. — V. Š.

Modrej pri Mostu na Soči. Na pobočju »V griču« na koncu vasi so v gramozni jami v gl. ok. 4 m našli razno železno orodje. Ciril Kenda iz Modreja je zbral in jih odstopil muzejski zbirki GM v Tolminu. Po mnenju najditelja je bilo predmetov lahko tudi več, vendar pri kopanju delavci niso pazili in so se tako lahko porazgubili. Vse okoliščine kažejo, da gre v tem primeru verjetno za zakladno najdbo s konca mlajše železne dobe.

1. Železna kosa, z 77,2 cm dl. in do 2,6 cm š. rezilom; trnast nastavek za nasa-jevanje je skovan iz istega kosa kot rezilo (dl. 17 cm, š. 2,2 cm), proti koncu se

raho ložuje in končuje s konico, zavito navzgor za 2,8 cm. Prehod iz nastavka za pritrjevanje v rezilo ima srpasto oblikovano krivino (vi. krivine 14 cm). Hrbet rezila je precej odebeljen (do 1 cm). Tab. I, 1.

2. Železni srp. Rahlo ukrivljeno rezilo (dl. 36,7 cm, š. do 2,6 cm) v loku prehaja v nastavek za nasajanje (dl. 12,1 cm, š. do 2,2 cm), ki se končuje s konico, zavito navzgor v dolžini 2,6 cm. Hrbet rezila je močno odebeljen (do 0,8 cm). Tab. I, 2.

3. Podoben železen srp. Dl. rezila 32,4 cm, š. rezila do 3,1 cm, nastavek za nasajanje, dl. 14,7 cm, ima navzgor zavihano konico za 3,1 cm. Širina odebeljenega hrba 0,7 cm. Tab. I, 3.

4. Železen obroček, ploščato skovan, polkrožne oblike. S. 1,1 cm, pr. 3,9 cm; obroček je rabil za nasajanje kose ali srpa na toporišče.

5. Železna kopača. V loku upognjeno rezilo (dl. 21,3 cm, š. do 4,2 cm) se proti zaobljeno oblikovani konici nekoliko zožuje. Tulec (dl. 7 cm, š. 3,8—4 cm) za nasaditev ročaja ni zavarjen, ampak ga sestavljata nesklajeni plavuti. Na prehodu v rezilo se tulec nekoliko razširi. Tab. I, 5.

6. Podobna železna kopača, dl. rezila 25,6 cm, š. rezila do 5,2 cm, rezilo se končuje s konico. Tulec je dl. 7 cm, š. 3,7 do 4,1 cm. Tab. I, 7.

7. Železne škarje. Rezila imajo nekoliko odebeljen hrbet, trakasti ročaj se končuje z ovalno razširitvijo. Dl. 27,8 cm, dl. rezil 16,5 cm in š. rezil do 2,4 cm, pr. ovalne razširitve ročaja 4,8 cm. Tab. I, 6.

8. Železen nož. Tulec za nasaditev ročaja ni sklenjen, ampak ga sestavljata 2 plavuti, prehod v rezilo je neizrazit. V obliki raztegnjene črke »s« oblikovano rezilo ima nekoliko ojačen hrbet. Dl. 14,3 cm, dl. tulca 4,4 cm, š. tulca 2,2 cm, š. rezila 2,1 cm. Tab. I, 4.

9. Železne vilice ali ribiška ost. Okrogel votel tulec je zavarjen, na vrhu se nekoliko razširi in prehaja v 3 ploščate roglje (ohranjena sta 2, viden je nastavek tretjega). Pravokotno na tulec je tik pod roglji privarjena ploščica, ki ima na eni

strani 2 roglja. Dl. tulca 13,2 cm, pr. spodaj 1,4 cm, zgoraj 0,8 cm. Tab. I, 8. — D. S.

Most na Soči. A. Šuligoj je 1963 našel (točno najdišče ni znano) poškodovano poznolatensko ali zgodnjerimsko bronasto fibulo. Ohranjen je lok z delom samostrelne peresovine. Na loku je pred razširitvijo profiliran gumb. Dl. 5,4 cm, š. peresovine 2,7 cm, gumba 0,6 cm (Tab. II, 6). — D. S.

Novo mesto. V času od 25. 7. do 1. 8. smo na Znančevih njivah v Kandiji, ob zaščitem izkopavanju (gl. pod star. železna doba!) našli 42 keltskih grobov z žganim pokopom, ki niso bili posebno bogati, precej jih je bilo vojaških. Bronastih nakitnih predmetov je zelo malo. Vsi grobovi sodijo časovno v srednjelatensko obdobje. Med najdbami zbuja posebno pozornost prosopomorfní kantharos z dvema bradatima človeškima obrazoma in stiliziranimi živalskimi figurami na ročajih. Posoda je lep primerek keltske likovne ustvarjalnosti, a je bila ob gradbenih delih poškodovana, manjka pa ji tudi precej delov; dali smo jo restavrirati v delavnice Rimsko-germanskega centralnega muzeja v Mainz. — Temu keltskemu grobišču pripadajo tudi najdbe iz leta 1948 (gl.: F. Stare, Arheološka poročila SAZU, Ljubljana 1950, 41 ss) in večkratne slučajne najdbe iz vrta Vaneta Murna (VS 10, 1965, 196 s). — T. K.

Žabče pri Tolminu. 1952 je muzejska zbirka GM v Tolminu pridobila železno kopačo, slučajno najdeno v Žabčah pri Tolminu, z neskljenjenim tulcem, ki ga sestavljata 2 plavuti. Tulec v loku prehaja v tanko in ozko rezilo, ki se zaključuje s konico. Dl. rezila 20 cm, š. rezila do 5 cm, dl. tulca 9 cm, pr. tulca do 4,2 cm (Tab. II, 5). Iz Žabč sta v tej muzejski zbirki tudi 2 bronasta obročka: 1. bronast obroček polkrožnega preseka s 4 plastičnimi izrastki na zunanem robu pr. 3,4 cm, š. 0,5 cm, inv. št. 71a (Tab. II, 4) in podoben bronast obroček s pr. 3,2 cm, š. 0,5 cm, inv. št. 71b (Tab. II, 3). — D. S.

RIMSKA DOBA

Bilje. Na ledini Praprotno je pri oranju njive parc. št. 168 in 169/2 k. o. Bilje, lastnik Alojz Mozetič iz Bilj št. 190, našel več drobcev antične opeke. — Vzhodno od Bilj je v profilu opuščena opekar-

niškega izkopa ilovice viden z opeko granjen kanal, pokrit s kamnitimi ploščami. V okolici kanala je mnogo drobcev antične lončenine. Kanal je ok. 1 m pod današnjo površino, ki pa je nižja od

prvotne, ker je bila plast humusa posneta. Pri snemanju humusa so zadeli na ostanke antične ceste. Opuščeni izkop ilovice leži na ledini Kopanje, zdaj v družbeni lasti. — D. S.

Bukovica. Na vrtu Valerije Krpan iz Bukovice št. 20, ki zajema del prostora porušene cerkve sv. Lovrenca, so našli poznoantičen bronasti obroček, izdelan iz tanke, v cevko zvite pločevine. Oba konca sta poškodovana. Pr. 4,7 cm, db. 0,23 cm. Na istem mestu so našli kovan železen žebelj, odlomljen v sp. delu. Ohranjena dl. 3,8 cm, dl. glavice 1,9 cm. — D. S.

Celje. Pri odstranjevanju ometa na s. fasadi ž. c. sv. Danijela so odkrili za opornikom rimski relief. Na zahtevo ZSV Celje so ga vzdali na s. fasado med dva opornika. Relief meri 109 × 73 cm, debelina ni znana. Razdeljen je v 2 polji. Večje polje ima navaden okvir, ki je spodaj š. 10 cm, zgoraj in ob straneh pa

5 cm. Polje izpolnjuje sedeč krilat hipokamp — grifon. Opira se na d. nogo, l. je dvignjena. Zaviti luskast rep prehaja na koncu v čašasto plavut. Manjše polje izstopa za 2 cm. Preprosti okvir je spodaj š. 4,5 cm, drugod 2,5 cm. Po vsej površini polja je navpično postavljen delfin z glavo navzdol in valovitim trupom. V ozadju je prav tako navpično postavljen trizob. Rep delfina in trizob skupaj prehajata v plavut čašaste oblike. — Relief je izdelan iz pohorskega marmorja. Med obema poljema je preklan. Desno od izstopajočega ožjega polja se relief nadaljuje, vendar je tik za okvirjem odbit. Po motiviki lahko pripišemo relief večji grobnici šempeterskega tipa. — V. K.

Čadram pri Oplotnici. Ob ogledu terena »Belo mesto« (Blatt Rogatec, 18) od vasi in ceste Oplotnica—Slov. Bistrica je bilo ugotovljeno, da leži središče ruševin antične stavbe znotraj prostora pribl. 100 × 100 metrov, pri čemer so površinski ostanki — črnikasta zemlja, črepinje,

Čadram, drobci lončenine. — Foto S. Pahič

Čadram, fragments de poterie. — Photo S. Pahič

drobci opeke in kamenje — najbolj vidni na vzpetini njive parc. 195, k. o. Oplotnica v predelu te ledine. Površinske najdbe so zelo skromne, med črepinjami, ki jih hrani mariborski muzej (inv. št. A 2896 do 2905) pa prevladujejo drobci grobih močno poroznih posod. Ta tip keramike — v glavnem gre za ovalne lonce brez okraska ali z vodoravnimi žlebički — se v severni Sloveniji večkrat pojavlja na podeželskih najdiščih (npr. Andrenci — VS 7, 1960, 327 ali Zg. Volčina — ČNZ 1, 1965, 33, sl. 24 itd.). Ker je poroznost odvisna v prvi vrsti od primesi gline, ni določen kronološki pokazatelj, saj se pojavlja že na loncih s keltsko tradicijo pa do keramike pozne antike in zgodnjega srednjega veka. Spričo tega površinske najdbe iz »Belega mesta« pri Čadranu doslej ne prispevajo nič konkretnega k časovni opredelitvi tamkajšnje antične stavbe. Po skromnosti seliščnih najdb, kolikor so doslej bile evidentirane (doslej ni opor, da bi mogli tudi marmorne kamne iz stare čadramske cerkve — Blatt Rogatec, 18 — lokalizirati na to sicer najvernejše mesto) in brez poznavanja strukture še ohranjenih temeljev je mogoče za sedaj ugotoviti le, da gre na tem mestu bržkone za pristavo (vilo rustiko), ki leži 250 m severno od črte, kjer je domnevana rimska cesta (Blatt Rogatec, 18 in karta).

V antiki naseljeno območje »Belega mesta« leži približno 700 m oddaljeno od vznožja prvih pohorskih pobočij, na suhih tleh, ob bližnjem Čadramskem potoku in na severnem obrobju Oplotniškega polja. Sodeč po marmornih spomenikih in sledovih rimske ceste je bilo to območje v antiki dokaj obljudeno (marmorni bloki govore skupno s kipom Jupitra tudi za svetišče, žrtvenik Termunam opozarja na bližnje provincijsko mesto, sarkofag na bogatejše naseljenje). Odtod je bilo verjetno tudi izhodišče k mitreju pod Modričem (Blatt Rogatec, 14 s) in naselitvi pohorskih obronkov, kot jo izpričuje nagrobnik CIL III 5291 s Koritnega, medtem ko bo gospodarski pomen tega dela Pohorja (doslej o tem: F. Ferk, MhVSt 41, 1893, 23 in V. Skrabar, Strena Buliciana, 1924, 159) treba še preučiti. K vprašanju lokaliziranja postaje »mansio Ragando« na ledino »Belo mesto« (B. Saria, Blatt Rogatec, 76) prim. novejša naziranja S. Pahiča v AV 19, 1968, 111 ss. Vsekakor gre tu za dovolj intenzivno naseljeno območje, ki bi zaslužilo obsežnejše raziskave. — S. P.

Črešnjevce ob Dravi. Na Stupanovi njivi, parc. 76, k. o. Gerečja vas, z. od vasi proti Fali, smo na prostoru pribl. 40 × 20 m ugotovili sledove ruševin antične stavbe. Na površini te »kamnate njive« so vidni 3 m krpa ozgane zemlje ter raztreseni kamni in opeka. Lastnik je v predvojnih letih odstranil del ruševin, ki so ga ovirale pri oranju, ter pri kopanju »več kot poldrugi meter globoko« našel tudi precej kosti. — S. P.

Dobja vas pri Prevaljah. Na robu terase j. od ceste Dravograd—Prevalje in domačije Oblakovih, Dobja vas 16, so nad gramozno jamo na Tomaževem, parc. 80, k. o. Dobja vas, vidni zidani temelji neznanih stavb iz lomljenih in z malto krepko zvezanih skrilavcev. Temelji segajo na dveh mestih tik pod rušo, v vzporednim potekom prek rastega vogala terase pa izdajajo 10 m š. stavbe smeri V—Z s porušenima koncema. Del temeljev se je na v. strani že odlomil in padel v jamo. Drugih časovno opredeljujočih najdb ni, vendar dajo koščki opeke v malti slutiti, da gre za antičen objekt. To mesto leži približno 400 m z. od pred leti odkritih antičnih najdb z žganim grobom pri posestvu Dobji dvor na enako visoki terasi (VS 9, 1965, 142) ter skoro tik nad rimsko cesto Celeia—Virunum, ki je tekla po ravnini približno 15—20 m niže. Zato je upravičena domneva, da gre za antično seliščno najdbo, ki bi utegnila biti morebiti v zvezi z grobnimi najdbami v Zagradu 1 km proti zahodu (Kronika 1, 1953, 15 ss.). — S. P.

Grmovlje. Pri kopanju jarkov za vodovod in rezervoar v Grmovljah pri Škocjanu na Dolenjskem so sredi novembra našli na njivi posestnika Marinčiča starine. Hitri spomeniškovarstveni poseg ZSV SRS je rešil pred popolnim uničenjem rimski grob pravokotne oblike, ki sodi v vrsto z obdelanimi peščenčevimi kamni obloženih (suh zid) grobov. Dno groba je bilo tlakovano s ploščami peščenca. Ob prihodu strokovnjaka na teren sta bili ohranjeni le še s. in v. stranica (dl. 150 in 170 cm) groba, drugi dve sta bili že porušeni. Grobni pridatki so bili skoraj uničeni, le večji lonec, žara, je ostal sicer zlomljen, a cel v sv. kotu groba. V grobu so bili: 1. večji lonec rdeče rumene barve z visokim trebuhom, ozkim vratom in močno izvihanim gornjim robom, 2. drobci večje rdeče posode, 3. dno keramične čaše, 4. večja sivo črna skleda, ohranjena samo v fragmentih, in

5. večja poškodovana sivo črna skleda. Keramika še ni restavrirana, zato ne moremo dati natančnejšega opisa z merami. — T. K.

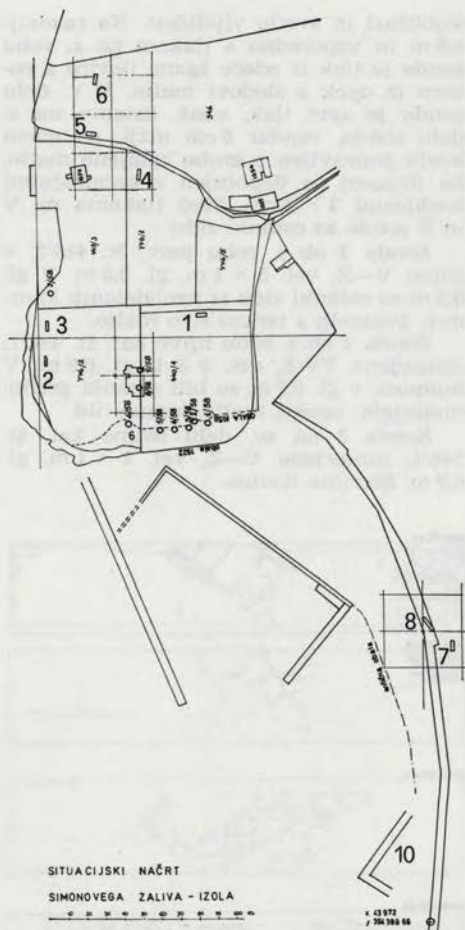
Grubelce pri Piranu. Pomorski muzej v Piranu je nadaljeval načrtno odkrivanje antične stavbe v. od že odkrite površine, na parceli 15/3 k. o. Korte, kjer smo letos odkopali novih 128 m². Po dosedanjih najdbah, obliki in razporeditvi prostorov sklepamo, da so odkriti temelji pripadali prostorom kopalnice. Opredeliti je bilo mogoče kalidarij, tepidarij, apoditerij ter frigidarij z banjo. V. od teh prostorov smo odkrili temelje večjega prostora, katerega z. stena se vleče v smeri S po vsej širini stavbe vzporedno s steno frigidarija in apoditerija. Odkrita je v dolžini 8 m, verjetno pa sega še dalj proti J v neprekopani del parcele, saj j. stena tega prostora še ni odkopana.

Vse kaže, da gre za obsežnejši prostor, katerega tla so bila pokrita z estrihom iz apnene malte, mešane z drobci opeke. V tlaku so bili slabše ohranjeni pasovi 2 vrst belih in črnih mozaičnih kamenčkov, ki so sestavljali 2 stikajoča se kvadrata s prekrizanimi črtama v sredini. Doslej je odkrit tlak 8 × 12 m. O njegovem resničnem obsegu in namenu pa še ne moremo govoriti. Kaže, da je bil med novo odkritim prostorom in kopalnico 1,6 m š. hodnik, ki se na s. strani razširi. — E. B. T.

Hajdoše. Ob izkopu jarka za hidrocentralo so 1966 našli v gramozu v gl. 5 m poškodovan oltar iz pohorskega marmorja s profiliranim ovršjem (vi. 74 cm, š. 42—56 cm, db. 27 cm) z nastavkom (vi. 13 cm, š. 42,5 cm, db. 27 cm). Manjkata sp. poolvica in baza oltarja. Napisno polje je izprano, ohranjeni le sledovi 6. nečitljivih vrst. Na obeh str. ploskvah je še delno viden reliefni okras, levo: kantaros z bršljanovimi viticami, desno: kantaros, nad njim patera. — Z. Š.

Izola. Narodni muzej iz Ljubljane je 1960 izkopal na območju Simonovega zaliva 10 sond, da bi ugotovil velikost rimske naselbine.

Sonda 1 na parc. št. 446/4, vel. 5 × 1 m, gl. 1,2 m. V gl. 60 cm ob s. profilu sonde je bila ploščad 0,8 × 0,35 m iz pravokotnih apnenčevih plošč. Ob v. profilu sonde so v gl. 70 cm ležale 4 večje pravokotne kamnite plošče, med tema skupinama pa manjši neobdelani kamni, koščki rimske opeke in oglja. Plošče obeh skupin ležijo

Izola, Simonov zaliv, situacijski načrt arheološkega območja in sond. — Risal V. Sribar

Izola, Simonov zaliv, plan de la situation de la site archéologique avec des sondes. — Dessin V. Sribar

na podlagi iz lomljenca, db. do 15 cm. Na ploščah in lomljencu so sledovi malte. Najbrž gre za vogala stavbe.

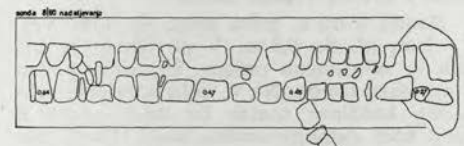
Sonda 2 ob s. robu parc. št. 446/, vel. 5 × 1 m, gl. do 0,5 m. V gl. 30 cm je bil tlak iz zglajenega ometa, ki pokriva vso z. polovico sonde. Na v. delu sonde je bilo veliko koščkov malte in med njimi 3 večji kosi zidnega ometa, med njimi ima eden na beli osnovi sledove temno zelene in vijoličaste barve. Temno zeleno polje je trikotno, proti vogalu polja teče 2 cm š. pas 3 barvnih odtenkov: temno zelen,

vijoličast in svetlo vijoličast. Na razdalji 0,6 m in vzporedno s tlakom na z. robu sonde je tlak iz rdeče žgane ilovice z robom iz opek s sledovi malte. V v. delu sonde je spet tlak, enak tistemu na z. delu sonde, vendar 6 cm nižji, na enem kraju popravljen z grobo zglajeno malto, na drugem pa dopolnjen s keramičnimi kockicami 3 × 3 cm. Med tlakoma na V in Z sonde so ostanki zidu.

Sonda 3 ob s. robu parc. št. 446/2, v smeri V—Z, vel. 5 × 1 m, gl. 0,8 m. V gl. 0,6 m so ostanki zidu iz neobdelanih kamnov, zvezanih s temno sivo malto.

Sonda 4 ob s. robu njive kat. št. 446/1, usmerjena V—Z, vel. 5 × 1, gl. 0,9 m. V humusu, v gl. 0,7 m so bili ostanki gradb. materiala: opeke, malte, kamna itd.

Sonda 5 na sv. delu ledine kat. št. 546/1, usmerjena V—Z, vel. 5 × 1 m, gl. 0,9 m. Sterilna ilovica.

Izola, Simonov zaliv, pregled sond. — Risal V. Sribar

Izola, Simonov zaliv, aperçu des sondes. — Dessin V. Sribar

Sonda 6 m na sz. delu ledine kat. št. 546/1, usmerjena S—J, vel. 5 × 1, gl. 1,2 m. V sondi je bil enoten humus, pomešan z redkimi sledovi drobnega gradb. materiala. Zaradi talne vode nismo prišli do sterilne plasti.

Sonda 7 ob sz. robu parc. št. 436, usmerjena V—Z, vel. 5 × 1, gl. 2,5 m. Do gl. 2 m je bil enoten humus, sledila je plast morskih usedlin: kamen, pesek in zbrušeni kosi lončeline in opeke. V gl. 2,4 m smo v osr. delu sonde odkrili 1,2 m dl. temelje zidu š. 0,4—0,45 m, ki teče v smeri SV—JZ, iz večjih lomljencev, zvezanih z malto. Dno temeljev leži danes v talni vodi.

Sonda 8 na morski obali pod parc. št. 436, 459 v podaljšku meje med njima. Vel. 10 × 2,5 m, gl. do talne vode. Po daljši osi sonde teče zid dl. 9,7 m, š. 0,6 do 0,7 m. Na j. koncu pokriva nadaljevanje zidu 2 m db. plast humusa. Zdi se, da sta zidova v sondah 7 in 8 sočasna in po vsej verjetnosti sodita k pristaniškemu objektu.

Sonda 9. Ob izkopu vodnjaka na meji med parc. št. 457/2 in 445/7 so v gl. 2 m zadeli na ostanke antičnih zidov in mozaični tlak.

Sonda 10. V morju je ok. 120 m z. od pomola rimskega pristanišča vogal neke večje stavbe. Daljši zid teče vzporedno s pomolom, dl. ok. 50 m in od pomola oddaljen ok. 90 m. Krajši zid, dl. ok. 20 m, je pravokoten. Zidova sta iz masivnih, lepo obdelanih blokov apnenca. Z notr. strani zidov leži več obdelanih blokov, najbrž ostankov nekega večjega antičnega pristaniškega objekta, katerega 2 steni sta stali ob vodi (5. 9. 1960 ob 16. uri je bil objekt 1 m pod morsko gladino).

Sonde so dale podatke o razprostranjenosti antične naselbine v Simonovem zalivu. Po ostalinah v sondah 2, 3 in 7 je naselbina segala do s. roba Simonovega rtiča, proti V do 446,1 in 448 oz. do struge hudourniškega potoka, na J pa do strmege obrežja, proti Z meji na pristanišče. Torej je bil v antiki pozidan ves prostor na Simonovem rtiču ter vsa planjava med strmim bregom in j. obalo Simonovega zaliva. Zanimivo je, da so zidovi v sondah 1 in 2 (na Simonovem rtiču), 7 in 8 (na ravnini ob j. obali Simonovega zaliva), kakor tudi zidova v sondi 10 (v morju z. od pristanišča), vzporedni. Usmerjeni so tako kot zidovi 1. 9. 1958, ki smo jih ugotovili ob v. obali Simonovega zaliva (AV 9—10, 1958—59, 271 ss; Anthemon 1955, 134; VS I, 1960, 331).

Načrt rimskega pristanišča, ki ga je dal 1922 izmeriti A. Degrassi (ponovno objavljen v AV 9—10, 278) je treba dopolniti: obalni zid je dl. 101,3 m, nakar zavije v pravem kotu proti valovom, zato lahko govorimo o sv. zidu pristanišča in ga štejemo za podaljšek bankine, kar je bil tudi po funkciji. Bankina in sv. zid sestavljata gradbeniško pravilno vezan vogal. V podaljšku stare smeri nismo mogli zaslediti nadaljevanja bankine. Sv. zid smo opazovali mestoma v d. do 25 m. Oba zidova sta po izvedbi enaka: zložena iz večjih obdelanih blokov, ki so med seboj nepovezani. Bloki v nižji vrsti so postavljeni tako, da se ne stikajo na istem mestu kot kamni v kroni. To je tehnika križne povezave vrat. Kamni oz. kvadri so različnih velikosti, od najmanjših $50 \times 80 \times 40$ do največjih $110 \times 80 \times 50$ cm. Višinska razlika med začetkom in koncem bankine je 32 cm. Pri bankini in sv. zidu je ohranjena rimska krona zidu. — Od l. 1958 do poletja 1967 se je pomaknil breg v. obale Simonovega zaliva za 1—2 m proti V. Komplex zidov št. 5/AV 1958/59, IX/3—4, 271, priloga 5, ki ga je 1958 pokrival še deloma profil vzhodne obale zaliva, je danes ok. 2 m z. od zdaj formiranega brega. — V. Š.

Ljubljana. V pritličju gostilne Vitez 1. od glavnega vhoda Breg 20, so pri drenaži tal odkrili več premetanih glinastih plasti, v katerih so ležali drobcji antične opeke, lončenih posod, kocke antičnega tlaku ter kos grobo klesanega, verjetno antičnega stebra iz podpečana. — Pri izkopu gradbene jame za prizidek Mestnega gledališča smo na **franciškanskem vrtu** našli ob dvorišni fasadi gledališča naslednji zemeljski prerez: pod 20 cm db. tlakom je ležala 40 cm db. plast humusa, sledila je rjava prodnata plast (80 cm), pod njo pa čist prod. V rjavi prodnati plasti in nekaterih premetanih plasteh smo zasledili ostanke antične keramike ter koščke živalskih kosti. — Pri zemeljskih delih v kleti in na dvorišču nekđ. Obrtniškega gledališča **Komenskega 12** so našli pri zemeljskih delih v kleti in na dvorišču na Komenskega 12 ostanke 3 skeletnih in 2 žganih antičnih grobov s pridatki. Zaščitna izkopavanja izvršil ZUSL. — V pritl. prostorih l. od vhoda hiše Novi trg 4 so delavci pri poglobljanju tal našli v premetanih plasteh ostanke amfore in druge antične keramike. — 5 m od križišča s Tržaško cesto so ob l. robu Oražnove ulice delavci iz-

Ljubljana, Vošnjakova 8, pogled na rimsko pepelnico. — Foto M. Slabe

Ljubljana, Vošnjakova 8, vue d'une urne romaine. — Photo M. Slabe

kopali jarek za vodovodne cevi. Pri tem smo izrisali naslednji profil plasti: pod nasutjem (40 cm), gruščnato plastjo (25 cm) ter plastjo mivke (35 cm) je ležala 15 cm db. prodnata plast, na dnu katere je bilo opaziti sledove rimske ceste. V plasti so ležali tudi drobcji antične opeke in lončenine. — Na dvorišču hiše Vošnjakova ul. 8 so delavci pri izkopu za vhod v kletne prostore našli ostanke antičnega žganega groba. Ohranila se je delno poškodovana kamnita pepelnica z okroglo vdolbino (vi. 35 cm, š. 46 cm, dl. 45 cm, gl. vdolbine 20 cm, pr. odprtine 33 cm.) — M. S.

Miklavž pri Mariboru. V mariborski muzej so prepeljali pepelnico ($1,55 \times 1,0 \times 0,75$ m), ki so jo našli Horvatovi v Miklavžu št. 10 a, ko so pred leti začeli izravnavati 12 m š. in 1,6 m v. gomilo pred svojo stanovanjsko hišo. Pepelnica iz korenškega apnenca je stala v jami, poglobljeni za 50 cm v nekdanja tla in je bila pokrita s kamnitim pokrovom, ki so ga kopači razbili, a se je ohranil in je skupno s pepelnico v muzeju (inv. št. A 2869). Po izjavi lastnika je bila v pepelnici le »črna zemlja«. Gomilo je ugotovil že F. Ferik (Ferien-Tagebuch 1901—1902, 11 za 1902) in je bila pribl. 300 m od velikih gomil ob ptujski cesti (VS 8, 1962, 246), ki prav tako ležita ob robu terase, pod katero naj bi bilo po ljudskem izročilu na današnji mokrotni ravnici nekoč »potopljeno mesto« (ČZN NV 2, 1966, 19, op. 150). — S. P.

Pavlovci. Glede na topografske ugotovitve VS 7, 355) smo 16. 10.—4. 11. zaščitno izkopavali na parc. št. 153/1 in 151/4 k. o. Pavlovci, ogroženih s poljedelskimi deli. Na raziskani površini 220 m² smo po ostankih ugotovili tri gradbene faze antične podeželske vile s prostori, tlakovanimi z estrihi in ogrevanimi hipokavsti; druga faza je opredeljena z antonianom Klavdija II. — Z. S.

Pristava pri Trebnjem (Praetorium Latobicorum). Pri poglobljanju zemljišča pred vhodom v hišo št. 8 in pred garažo, last Janeza Gabrijela, so v začetku maja našli rimska groba. O najdbi je obvestil DM Tone Gabrijel. Pred našim prihodom je Tone Gabrijel groba že deloma odkopal, tako da vrhnji deli niso bili več in taktni. Zemljišče na tem mestu pada od S proti J, tako da je bil bolj s. ležeči grob 18 najden v gl. 180 cm, vrh groba 17 pa komaj 65 cm gl. Teh globin pa ne moremo imeti za prvotne, saj so tu zemljišče nasipali, verjetno ob gradnji nekđ. glavne ceste Trebnje—Ljubljana, ki teče tik pod Gabrijelovo hišo. V zbito rjavo ilovico vkopana groba sta nadaljevanje pristavkega grobišča proti V (VS 8, 1960 do 1961, 209 s). Opis grobov (zaporedne številke se vežejo na najdbe iz prejšnjih let): Grob 17 (tab.) je bil pravokoten, 130 × 103 cm, gl. 60 cm in sodi med grobove z žganim pokopom, obdane s kamnitimi ploščami, ki so tu iz domačega sivga apnenca, razmeroma tanke in neobdelane, na s. strani 2, drugod pa ena, vse pa na vogalih tesno staknjene. Ob odkritju grob ni bil pokrit s kamnito ploščo, vendar nekatere okoliščine kažejo na to. Plošči na s. strani groba sta se zaradi pri-

Pristava pri Trebnjem, pogled na grob št. 17. — Foto T. Knez

Pristava près Trebnje, vue d'une tombe — Photo T. Knez

tiska zemlje nagnili proti notranjosti groba. Vse posode v grobu so bile v z. polovici groba, tik ob steni. V velikem sivo rjavem loncu, žari, tesno ob z. steno groba je bil manjši rdeč lonec. Okrog žare so bili naloženi: 4 posode, oljenka, ostanki 2 steklenih posod in močno zlihan bronast novc. Dno groba je bilo na tenko posuto s peskom. Po vsej površini groba smo našli koščke oglja in drobnih, nezgorelih koščic. V jv. kotu smo našli 3 drobce živalskih kosti. Opis grobnega inventarja:

1. Velika sivo rjava žara (vi. 41, š. 30 cm) z močnim, ravno izvihanim zgornjim robom, izdelana prostoročno, zato nekoliko vegasta, iz grobe gline, ki vsebuje precej peska, zunaj okrašena z metličastim ornamentom. Tab. IV.

2. Srednje velik lonec (vi. 22, š. 19,4 cm) z ozko nogo in visokim trebuhom, ustje ozko in kratko izvihano, iz rumene gline, zunaj rdeče rjavo pobarvan. Tab. IV.

3. Večji trebušast lonec (vi. 21,8, š. 21,4 cm) z ozko nogo in ozkim, kratko izvihanim ustjem, iz rdeče rjave gline. Tab. IV.

4. Grobo oblikovan, visok in ozek sivo črn lonec (vi. 24, š. 19,4 cm) s široko izvihanim zgornjim robom, izdelan prostoročno iz gline, ki vsebuje dosti peska. Na zun. strani so sledovi metličastega okrasa. Tab. IV.

5. Zg. polovica sivo črnega prostoročno izdelanega grobega visokega lonca iz gline, mešane s peskom, okrašenega z metličastim ornamentom. Tab. IV.

6. Lončen krožnik (vi. 4,2 cm, š. 18,6 cm) sivo rjave barve iz grobe, s peskom mešane gline. Tab. IV.

7. Dno in majhen del ostenja žare (pr. dna 9 cm) iz zelenkastega stekla. Tab. IV.

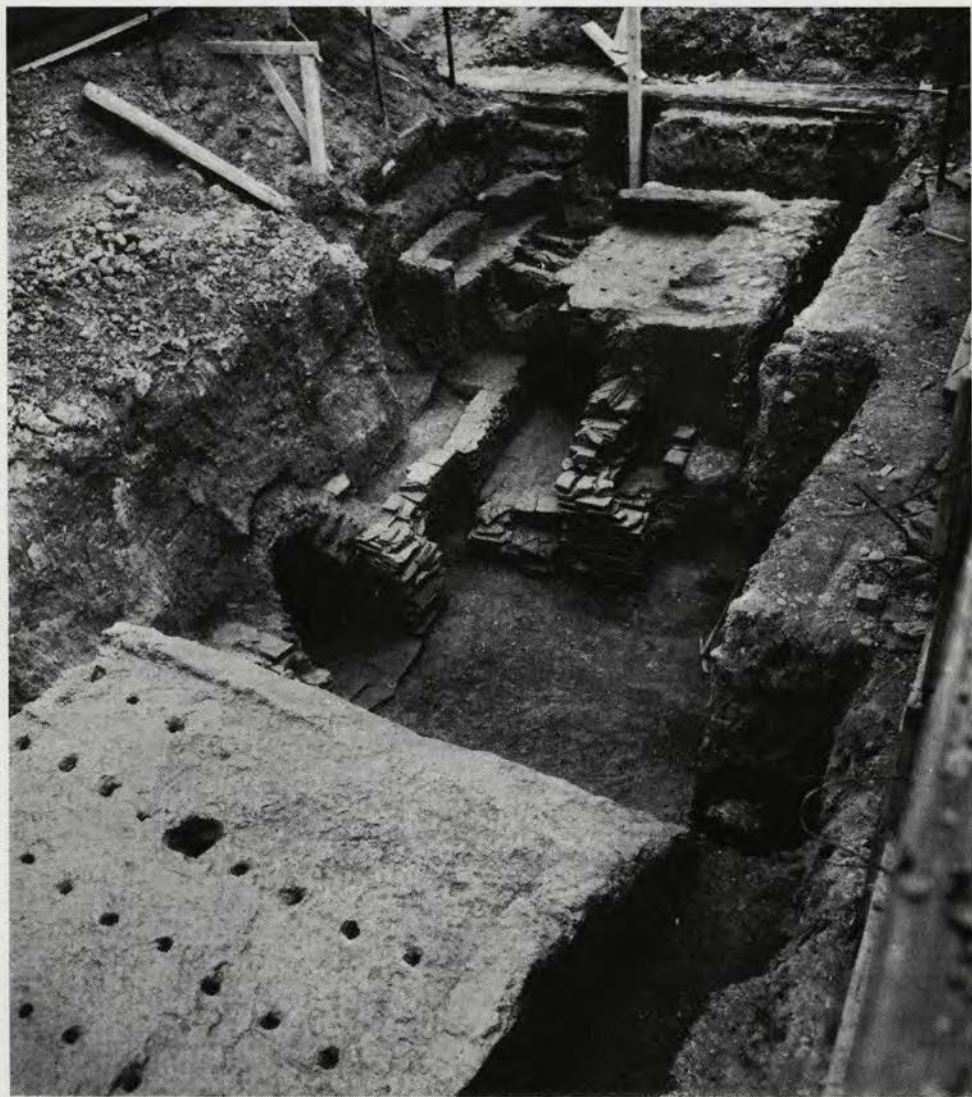
8. Drobci stekleničke iz tankega prozornega stekla s kvadratnim dnom 4,2 × 4,2 cm.

9. Delno poškodovana glinasta oljenka rdeče barve z žigom COMMVNIS na sp. strani (dl. 11,5, š. 7,7 cm). Tab. IV.

10. Bronast nečitljiv novc.

Grob 18 (tab. IV.) so našli 3 m sz. od groba 17. Sodi v vrsto grobov s pokopom v žari. V tesno odmerjeni grobni jami je bila visoka žara z debelimi stenami pokrita z veliko, do 12 cm db. neobdelano ploščo iz sivga apnenca. Na dnu žare je bila do 18 cm db. plast pepela, drugo je bilo zasuto z zemljo. Opis žare:

1. Zelo velika, visoka in ozko oblikovana žara s široko izvihanim zg. robom. Izdelana je prostoročno iz zelo debele,

Ptuj, rimske opekarske peči. — Foto M. Grčević
 Ptuj, fours à briques romains. — Photo M. Grčević

neprečiščene gline, ki je mešana s ple-
 vami, rumeno rjave do sive barve. Na
 zun. strani metličast okras. (Vi. 62,5, š.
 38,5 cm). — T. K.

Ptuj. Ob izkopu temeljev samopostrež-
 nega paviljona so v Ciril-Metodovem
 drevoredu na parc. št. 341, 342 in 299 k. o.

Ptuj odkrili 3 rimske opekarske peči ter
 del z estrihom tlakovanega prostora. Raz-
 iskali smo peči A in B, ki sta rabili za
 žganje imbreksov in tobulov, ter kurišče
 peči C. Slednja je ostala neraziskana in
 je v celoti ohranjena pod zahodnim po-
 dom kleti nove stavbe (poročilo v tisku
 v AV). — Ob izkopu za vodovod v Na-

selju bratov Rešev na robu parc. št. 523/9 k. o. Krčevina našli drobce sive trebušaste žare. — Na tej parceli so našli sledove 4 rimskih grobov: 1. Skelet, položen na ploščo pohorskega marmorja (dl. 113, š. 85, db. 8 cm), podaljšano z drugotno uporabljenim oklesanim dnom pepelnice, ki je imela s profiliranimi robovi razdeljeno prednjo steno (dl. 60, š. 98, db. 10 cm). Večja plošča je bila ob straneh obložena s kosi lomljenca. Plošči vkopani v sivo rjavo ilovico 45 cm gl. Grob poškodovan pri poljskih delih, ohranjeni le ostanki levega femurja in tibije ter desne tibije. Brez pridatkov. — 2. Tegulni grob brez pridatkov, verjetno otroški skeletni pokop, poškodovan pri izkopu za stavbo. Skelet ni ohranjen, pač pa je v gl. 90 cm pod površino dno groba in 2 zaporedno postavljenih strešnih tegul (54 × 39 — 35 × 4 cm). Grob je bil ob ožjih straneh obložen s kosi lomljenca, prekrit pa s 6 strešnimi tegulami in na vrhu z imbreksi. — 3. Tegulni grob, verjetno otroški skeletni pokop. Vkopan 120 cm pod površino, zelo poškodovan pri izkopu. Brez pridatkov. Grobna konstrukcija enaka kot pri grobu 2. — 4. Narobe obrnjen strehast pokrov pepelnice iz pohorskega marmorja vi. 36, š. 132, dl. 104 cm, sekundarno uporabljen kot podlaga za verjetno skeletni pokop. Brez najdb, zg. nivo le 40 cm pod površino. Ostanki groba uničeni in razneseni pri poljskih delih. V vseh štirih ogelnih akrotierjih je reliefno doprsje, na sprednjem trikotnem polju pa so upcdobljena doprsja 3 pokojnikov.

Ob izkopu za ponikalnico na **Spodnjem Bregu** so na parc. št. 318/3 k. o. Sp. Breg odkrili sarkofag iz pohorskega marmorja (dl. 208, š. 100, vi. 50, gl. 36 cm, pokrov — dl. 223, š. 108, vi. 15 cm) z ravnim pokrovom, zaprt z železnimi klini in zalit s svincem. Rakev je nedokončana, sprednja stena je s profiliranimi okvirji razdeljena na 3 polja: stranski polji sta pripravljene za reliefni okras, srednje je zgajeno za napis. V sarkofagu, vkopanem 1,85 m pod površino, je bil ženski skelet s pridatki: steklen vrček z ročajem, steklena okrogla steklenička, svinčena ploščica s plastičnim okrasom (smrekova vejica nad krogom) in bron. novc AK — Klavdija I. Zunaj sarkofaga smo na gl. vkopa našli še stekleno okroglo trebušasto stekleničko z daljšim vratom, okrogel bron, okov, zapestnico — na bron. žici z odebeljenimi konci nanizane valjaste jantarjeve jagode — ter polovico diskaste jantarjeve jagode. Na tedanjem tlaku smo našli še drobce 2 kadirnic, 3

krožnikov ter poškodovan lonček, okrašen z vrezi in barbotinom. — Ob urejanju okolja nove šole v **Trubarjevem naselju** (parc. št. 229 k. o. Ptuj) so našli podstavek nagrobnika (vi. 32, dl. 106, š. 76 cm) z vdolbino za nasaditev stele (dl. 60, š. 22, gl. 15 cm). Ob ožjih straneh vdolbine je po ena kvadratna moznica (5 × 5 cm) za vlivanje svinca, ki je v levi še ohranjen. Pohorski marmor. — V bližini so našli tudi del d. zaključka nagrobne stele iz pohorskega marmorja s profiliranim okvirom trikotnega polja (vi. 32, š. 27, db. 7 cm). — Izkop temeljev stanov. hiše na **Zgornjem Bregu** parc. št. 16/2 k. o. Zg. Breg rezal ruševinski sloj brez gradbenih ostalin. Našli drobce domače lončenine, rdeče barvanih krožnikov, terre sig. (D 31 in 33), fragm. stekla, steklene jagode, bron, okovov, obeskov, žebličkov ter bron. okrasno iglo in ključek. — Ob izkopu za ponikalnico so na **Zg. Bregu** na meji med parc. št. 144 in 295/1 k. o. Zg. Breg našli miniaturno sivo-rjavo posodico s fragm. ročajem. — Ob izkopu za temelje stanovanjske hiše na **Zgornjem Bregu** so na parc. št. 312/15 k. o. Zg. Breg odkrili sledove dveh skeletnih pokopov: 1. Otroški skeletni grob, vkopan 70 cm gl. v mivkasto glino. Po pripovedovanju lastnika parcele je bila glava obložena s tegulami, poleg položeni 2 šeststerokotni prizmotični opeki za tlakovanje, ob skeletu pa kosi sivega krožnika. V bližini groba so našli bronast novc — as Gordijana III. — 2. Sledovi skeletnega groba, obloženega s tegulami. Grob uničen ob izkopu. — Z. Š.

Regerča vas pri Novem mestu. Aprila je Marija Židanek iz Regerče vasi 80 obvestila DM, da je na dvorišču svoje hiše našla lončene posode, verjetno iz rimskega časa in prinesla tam najden bronast novc. Po ogledu terena parc. št. 848/12 k. o. Gotna vas in kratkem izkopavanju smo ugotovili: pri prekopavanju dvorišča je lastnica našla že jeseni 1966 preprost grob z žganim pokopom (grob 1), spomladi 1967 pa še en grob v neposredni bližini (grob 2).

Grob 1. Po pripovedovanju lastnice je bil ta grob obložen s kamenjem, vseboval pa je baje 2 lončeni posodi, od katerih je lastnica eno, ker je bila močno razbita, zavrgla. Tako se je ohranila le majhna lončena gubanka (vi. 16, š. 10 cm) iz prečiščene svetlo sive gline, ki je zunaj in znotraj sivo črno pobarvana. Vrat posode je visok in konično oblikovan, zg. rob je ozek in komaj izvihan (tab. IV.).

Regerča vas, pogled na grobnico. — Foto T. Knez

Regerča vas, vue d'une tombe. — Photo T. Knez

Grob 2 je bil ovalne oblike in zidan s kvalitetno apneno malto, ki je čvrsto vezala kamne lomljenca. Grob je bil grajen na obok, vendar je bil ob odkritju zid groba visok le še komaj pol metra (dl. 122 cm, š. 86 cm, zid do 30 cm db.). V grobu so bile 3 lončene posode in bronzast novček: 1. široka in globoka skleda-terilnik (vi. 11,6 cm, š. 32,6 cm) iz rumeno rdeče gline, znotraj po stenah in na dnu potresena z drobnim ostrim peskom in položena z olivno zelenim loščem, ravno izvihan širok gornji rob je profiliran, na njem pa je tudi izoblikovan izlizek (Tab. V.). 2. Od ramena navzgor fragmentirana ločena čaša iz rdečkaste gline (ohr. vi. 9, š. 10 cm). (Tab. IV.). 3. Večji lonček z visokim kroglastim trebukom, ozko stojno ploskvijo ter ozkim, kratko izvihanim zg. robom, izdelana iz rumeno rjave gline, zunaj pa je rdeče rjavo barvana (vi. 24, š. 20,2 cm). Tab. IV. Bronzast novček Licinija.

Zelo verjetno pripadata oba groba nekemu antičnemu podeželskemu posestvu. Novček Licinija nam postavlja grob 2 v čas 4. stol. Najdba pove še nekaj več: v 4. stol. še vedno traja žgani pokop in ne samo skeletni, kot govorimo za čas pozne antike. — T. K.

Seča pri Portorožu. Na v. strani grebena polotoka Seča, nad naseljem Jernej, so našli med zidovi porušene cerkvice rimski kapitel iz peščenca, sodeč po skrbno izklesanih akantovih listih iz 2. stol., zdaj shranjen v Piranskem muzeju. V bližini so našli menda tudi ostanke mozaičnih tal in kose rimske opeke. Točnejših podatkov o tej najdbi nimamo. Prav tako tudi ni bilo mogoče ugotoviti najdišča. — E. B. T.

Slivnica pri Mariboru. Na pokopališki ograji j. od cerkve leži danes 2 m dolg marmorni polvalj s pr. 50 cm, ki je rabil za cerkveni prag in je bil od tam v zadnjem času odstranjen. Kamen je enakomerno jamičasto oklesan po vsej obli površini in po obeh koncih. Na vrhnjem delu ima točno v sredini vklesano pravokotno luknjo (dl. 12, š. 4,5, gl. 6 cm). V tej obliki najbolj spominja na vrhnje preklade ograje grobišča v Sempetru (J. Klemenc, Rimske izkopenine v Sempetru, 1961, 56 ss, sl. 55 in 61). Dosedanje najdbe iz marmorja v Slivnici (Blatt Rogatec, 56 s; VS 8, 1962, 158 s in 9, 1965, 153) dopuščajo možnost bogatejšega grobišča ali groba v tem kraju, kjer je rimska cesta iz Celeje proti Flavii Solvi prek Stražgojnce in Rač dosegla pohorsko vznožje. Točnejše lege tega najdišča danes še ni mogoče ugotoviti, kot migljaj v tej smeri pa bi lahko rabili nekoč brčkone v prvotni legi odkriti fragmenti sarkofagov na bližnjih njivah (Blatt Rogatec, 57). — S. P.

Slov. Konjice—Slov. Bistrica. V juliju in avgustu je podpisani pregledal traso rimske ceste, ki jo je med tema krajema 1892 ugotovil F. Ferk ter jo opredelil kot del vojaške ceste Celeia—Flavia Solva (MhVSt 41, 1893/222). Pri tem je bilo ugotovljeno, da gre za glavno rimsko cesto Aquileia—Carnuntum, ki tod ni tekla, kot je domneval R. Knabl (AfKÖGQ 26, 1861, 54 s) tik pod Pohorjem mimo Oplotnice niti, kot je razlagal F. Ferk (MhVSt 41, 1893, 218) mimo Šmarja pri Jelšah in Poljčan, temveč do Križevca pod Stranicami v glavnem pod današnjo cesto Celje—Maribor, nato pa od Slov. Konjic do

Slivnica, del ograje rimske grobnice. — Foto S. Pahič

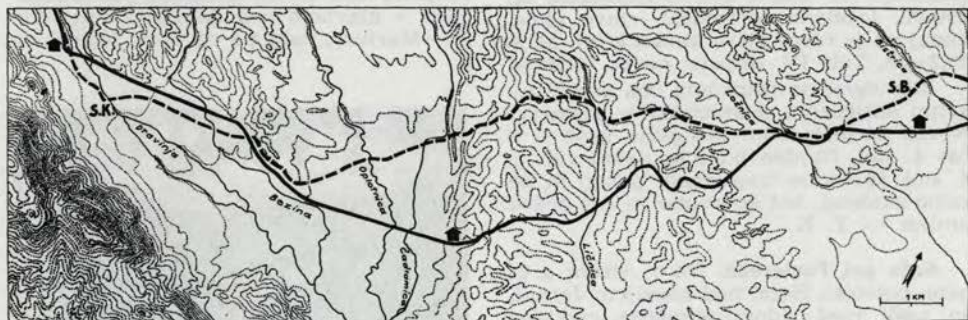
Slivnica, partie de l'enclos d'une tombe romaine. — Photo S. Pahič

Slov. Bistrice po lastni trasi, dokler se pri Šikolah ne spoji z njo današnja cesta Pragersko—Ptuj. Na tem odseku so veliki deli cestišča še ohranjeni ali dobro vidni, deloma pa so ga poškodovali prečni potoki. Na kratko povedano je potek rimske ceste takle: do pričetka Slov. Konjic, kjer so bile v Sp. Prelogah ugotovljene ruševine antičnih stavb (Blatt Rogatec, 50 — pod Gornja Pristava), ni površinskih sledov, ker poteka po njej današnja cesta oz. je teren uničila erozija potoka Koprivnice. Od kraja antičnih ruševin zavije rimska cesta prek Dravinje pod vzhodno Škalc, kjer je zaradi novogradenj večinoma uničena vse do njiv v Vešeniku. Tod se v ravni črti nadaljuje prek potoka Bezine in mimo dvorca Golič v Dobrnež, deloma vidna kot proga gramoza po njivah, prečka ob vzhodju gričevja današnje ceste ter teče po robu ravnine pod njo do ovinka pred Tepanjemem. Tam potočka spet v ravni črti prek doline do gričevja v Sp. Grušovju, večinoma pod današnje krajevno cesto v Perovec in kolovozi, ob potokih Oplotnica in Čadramica pa je zmanjka. Nato prečka prvi greben gričevja na najožjem mestu in se spusti v dolino Ličnice pod Prepužem, ki jo doseže precej naravnost prek ozke stranske dolinice, kjer so v gozdovih sledovi cestišča v pobočnih usekih in nasipih razločno vidni. Po prekoračenju doline Ličnice se vzpne na drugi greben gričevja in po številnih, pobočju prilagojenih ovinkih doseže dolino Ložnice pri Cigonci, ki jo prečka v ravni črti. Vzhodno od tega po-

toka se približa današnji cesti, skupno z njo prečka tako imenovani »Šugarski graben« na z. obrobju Slov. Bistrice, potem pa cesto Slov. Bistriča—Poljčane ter v ravni črti prek njiv južno od mesta doseže potok Bistrico in gričevje pri Sp. Novi vasi, odkoder se nadaljuje proti Pragerskemu. Zunaj gozdov so njeni sledovi najočitneje vidni še na njivah pri Slov. Bistrici, medtem ko je v okolici potokov cestišče večinoma razdejano.

Glavne značilnosti kaže ta cesta tudi na tem odseku: kar se da premočrtna trasa, čim lagodnejše prečkanje gričevja, kjer so vzpni večinoma 5—6‰ in le na kratkih odsekih 10‰ (medtem ko ima severno od nje potekajoča sedanja cesta ob Ličnici npr. dolge 18‰ klanca), 6—7 m š. cestišče, pri čemer so sp. mere nasipov 9—10 m, ter iz nasutega gramoza izdelano cestno telo.

Ves potek rimske ceste na tem odseku smo izmerili in vrisali na katastrske načrte, kopanje prečnih profilov pa so tokrat morale nadomestiti skromne sonde, s katerimi je bila ugotovljena debelina nasutega gramoza do db. 1 m in vsaj dvoje temeljitejših popravil. Poleg že omenjenih ruševin pri Slov. Konjicah so bili lokalizirani tudi sledovi rimskih stavb v Sp. Grušovju (VS 7, 1960, 342), ki se po legi in razdaljah ujemajo z vmesno postajo **mansio Ragando** ter ruševine pri Slov. Bistrici (VS 7, 1960, 293), ki ob odcepu poti k marmorolomom na Pohorju najbrž prav tako predstavljajo obcestno postojanko.

Floris poteka rimske ceste Aquileia—Carnuntum (—) med Slovenskimi Konjicami in Slovensko Bistrico z vrisanimi najdišči antičnih ruševin pri Slov. Konjicah, Sp. Grušovju in Slov. Bistrici ter potek današnje magistrale, nekdanje »glavne komercialne ceste« Dunaj—Trst na tem odseku. — Risal S. Pahič

Plan du tracé de la route romaine Aquileia—Carnuntum (—) entre Slovenske Konjice et Slovensko Bistrica avec les endroits où l'on a découvert des ruines antiques près de Slovenske Konjice, Sp. Grušovje et Slovenska Bistrica, et tracé de la grand'route actuelle, ancienne »route commerciale principale« Vienne—Trieste dans ce secteur. — Dessin S. Pahič

Opisani odsek predstavlja poleg tistih v. od Ptuja najboljše ohranjene ostanke rimske ceste Aquileia—Carnuntum na Slovenskem. Vzporedna raziskovanja območja pod Pohorjem so o Knablovi trasi iste ceste dala mnogo bolj skromne rezultate in dovoljujejo za zdaj le možnost vzporedne ceste ali lokalnih povezav. — S. P.

Sobenja vas pri Čatežu ob Savi. Pri kopanju zajetja za vodvod so delavci našli na parceli »Pri studentu«, parc. št. 846/13 k. o. Sobenja vas, 4 novce: Klavdij I, as, kovan med leti 41—54 — Hadrijan, as, kovan med leti 125—128 — Galijen, antoninijan, kovan med leti 260—268 — Konstantin I, folis iz kovnice Siscia iz leta 335/36. Novce hrani PM. En novec in železni nož so delavci izgnubili. — S. Š.

Sp. Hajdina. Pri urejanju okolice stanovanjske hiše so na parc. št. 1116 k. o. Hajdina v ruševinskem sloju našli drobce sivo in rdeče zabarvanih posod, tere sigilate in bron. fibulo (Almgren 236). — Ob izkopu za stanov. hišo so na parc. št. 1153/2 k. o. Hajdina prerezali ruševinski

sloj brez gradbenih ostalin. Našli smo kose terre sig., rdeče barvanih krožnikov, večjih sivo črnih loncev z metličastim okrasom (eden z žigom NINNIA), rdeče pobarvanih posod z vrezi in barbotinom, v obliki dleta obdelano živalsko kost ter fragm. terilnic in sivih lončkov z žigovanim okrasom. — Z. Š.

Straža pri Novem mestu. Dne 28. 7. smo izvršili manjše zaščitno izkopavanje, ker so pri kopanju temeljev za novo upravno poslopje tovarne Novoles zelo plitvo pod rušo (20—25 cm) zadeli na zidove, ki smo jih odkopali ter odkrili rimsko grobnico, ki pa je bila v preteklosti že porušena in oplenjena (tloris 300 × 245 cm, zidovi db. 45—50 cm, ohranjeni pa največ do 30 cm vi.). V jz. vogalu je zid grobnice podaljšan za 70 cm. Grobnica je bila sezidana iz lomljenega kamena in prečiščene malte, dno je bilo tlakovano s kamni in premazano z estrihom. Našli nismo niti ene črepinje, samo nekaj ogleline. Grobnica sodi k nekropoli, ki smo jo delno odkopali že 1959 (AV 15—16, 1964/65, 145 ss.), pribl. 15 m s. od groba 7. Leta 1967 odkopana grobnica je po veli-

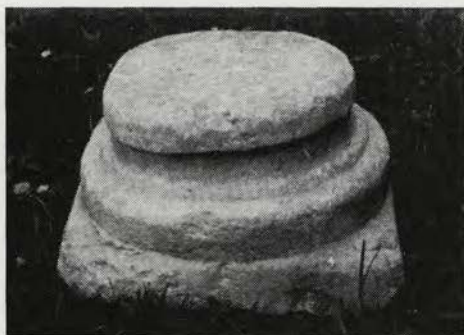
Straža pri Novem mestu, pogled na zidano grobnico. — Foto T. Knez
Straža près Novo mesto, vue d'une tombe bâtie. — Photo T. Knez

kosti daleč največja na straškem grobišču. — T. K.

Sempeter v Savinjski dolini. V času od 12. 7. do 26. 7. smo nadaljevali izkopavanja antične nekropole v. od naselja. Preiskali smo še zadnjih 7 kvadrantov. Sledili smo rimski cesti do roba brega, kjer je odtrgana. Dobro je ohranjen s. obcestni jarek, ki se na tem mestu že poglablja. Skozi cesto smo v kvadrantih 277, 278, 279 potegnili 70 cm š. in 12 m dl. jarek v smeri SJ. Dobili smo presek cestišča: ohranjeno je le še 20 cm drobnejšega gramoza, pod njim pa trda rjava plast zemlje z večjimi oblicami. Cesta meri od jarka do jarka točno 9 m. — Grobišče poteka še skozi kvadrante 310, 314 in 317. Tu je večja grobna parcela z osrednjim grobom (gl. 118 cm) skoraj kvadratne oblike. Prek vsega kompleksa je debel sloj — tlaka, prav tako na grobu. V grobu je bilo med večjimi ožganimi oblicami precej drobcev raznih posod, 3 kosi stekla, 14 bronastih gumbov — okras pasu, del fibule, pasne sponse, predrta pločevina pasne sponse in 4 železni žebliji. Med žganino so bili ostanki kosti. V kvadratnem zidu je bil grob nepravilnih oblik, poln oblic. Zunaj osr. groba je nasip iz oblic debel ponekod do 150 cm, drugod le 58 cm; razlika je posledica izravnave terena ob gradnji parcele. V kvadrantu 314 je zid 300 × 50 cm. Tik pred njim je v cestišču kvadratast tlak, ki se je ob poplavi premaknil iz temelja grobnice in se zagodzil v cestišče. Pred nadaljnjim drsenjem ga je obvaroval zadnji del slemena in kos plošče s profiliranim robom, sestavna dela stebriščne grobnice iz peščenca.

Z izkopavanji v letih 1964, 1965 in 1967 smo odkrili 315 m dl. grobišče s 96 grobnimi parcelami in grobnicami ter rimska cesta ob njem. Poleg tega smo odkrili v rimskem tlaku 6 prazgodovinskih grobov. Grobni pridatki in druge drobne najdbe so dali 2331 inv. št. Ves izkopani teren je izrisan v merilu 1 : 10 in 1 : 100 — profil skozi cesto pa v merilu 1 : 50. Za dokumentacijo je bilo izdelanih 356 fotografskih posnetkov.

V vrtu hiše št. 2 (Štokl) so kopali jamo za smreko in pri tem odkrili velik bronast novc Antonina Pija. Av.: Cesarjeva glava z lovorjevim vencem na desno. — Rev.: V sredini jezdec na konju v desno. Levo in desno po ena moška postava. Slabo ohranjen. Napis nečitljiv. — V. K.

Smartno na Pohorju, podstavek stebra. — Foto S. Pahič

Smartno na Pohorju, piédestal d'une colonne. — Photo S. Pahič

Smartno na Pohorju. V ž. c. hranijo marmorni podstavek stebra, ki je bil nedavno odkrit pri preureditvenih delih. Podstavek ima 34 cm š. kvadratno bazo, je v celoti 19 cm vis., pr. vrhnjega dela je 25 cm. Izdelan je precej rustikalno, kot je pri podeželskih stavbah večkrat opaženo (npr. E. B. Thomas, *Römische Villen in Pannonien*, 1964, T. 7—11), vendar že glede na marmor skrbneje od navedenih primerov. V Podravju je najbližja podeželska primerjava podana v podstavku iz peščenca, odkritem v stavbni skupini II v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah (F. Lörger, *ČZN* 31, 1936, 80, sl. 4). Podrobno mesto najdbe ni znano, ker je bil podstavek v cerkvi že v drugotni rabi, vendar skupno z doslej znanimi najdbami (Blatt Rogatec, 62 s) ponovno opozarja na pomen tega kraja kot kamnoseškega središča na Pohorju. Podobne najdbe — »razbitine glavičev, stebrov, napuščev, ograj, korit, plošč« itd. — omenjata že A. Muchar, *Steiermark* 1, 1844, 400 in F. Pichler, *Text zur archiologischen Karte von Steiermark*, 1879, 32. — S. P.

Videm pri Ptujju. Pri obnovitvenih delih na p. c. sv. Janeza na Dravinjskem vrhu so 1966 pri čiščenju zunanjih sten odkrili na j. steni prezbiterja vzdana 2 rimska reliefna spomenika:

Del pepelnice ali sarkofaga, pohorski marmor, dl. 80, vi. 53, š. vidno le 10 cm. Ohranjeno je l. stransko polje s profiliranim okvirom, ki ga zgoraj zaključuje noriško panonska voluta. V polju je lik golega vojaka s čelado, sulico in ščitom ter del srednjega polja v profiliranem

okviru s prizorom, ko Ifigenija beži s Tavride in stopa na ladjo. Poleg nje stoji Orest ali Pilades, ki je premagal enega izmed zasledovalcev. V ozadju je upodobljeno svetišče.

Del pepelnice ali sarkofaga, desni vogal z delom stoječega genija s prekrižanimi nogami. Pohorski marmor, dl. 12, vi. 61, ši. 88 cm.

Vrhnja plošča oltarne menze v p. c. je izklesana iz sp. dela rimske pepelnice z ostanki profilacije. Pohorski marmor, dl. 145, ši. 80, db. 14 cm. — Z. Š.

Zg. Hajdina. Ob izkopu za temelj garaže so na parc. št. 131 k. o. Hajdina našli tri poškodovane glinaste vrče z ročajem. — Z. Š.

ZGODNJI SREDNJI VEK

Batuje. V gramozni jami s. od Batuj je Leopold Ušaj iz Batuj št. 32 našel pred leti skeletni grob. Gramozna jama leži na ledini »Za gričem« (parc. št. 296 k. o. Batuje). Grob je bil vkopan 40—60 cm globoko v rjavo humusno zemljo, ki pokriva gramoz, usmerjen S—J. Brez pridevkov. — Na njivi »Za pozdevci« (parc. št. 286 k. o. Batuje), okoli 100 m sv. od gramozne jame »Za gričem« je Leopold Ušaj opazil širok pas peska, ki je potekal poševno preko njive v smeri Z—V; verjetno antično cestišče. V dolini Konjščaka je z. od Batuj na kompleksu z ledinskim imenom »Pri Sv. Juriju«, parc. št. 1527/66 k. o. Batuje, v septembru in oktobru Goriški muzej v sodelovanju z Narodnim muzejem iz Ljubljane raziskoval staroslovensko grobišče. Raziskovanje so omogočili ZSV SRS iz Sklada SRS za posp. k. d., SO Ajdovščina in SO Nova Gorica. Raziskovanje sta vodila dr. V. Šribar in Drago Svobljak. Prvotno so izkopavanja v Batujah mišljena le kot sondaža z namenom odkriti lego cerkve sv. Jurija. V tej fazi je bilo izkopanih 5 sond:

Sonda 1 na nizki terasi nad potokom Konjščakom na mestu, kamor izročilo postavlja najdbo 2 plošč s pleteninasto ornamentiko in drugih predmetov, ki jih povezuje s cerkvijo sv. Jurija, usmerjena V—Z, vel. 10 × 5 m, gl. do 70 cm, na z. delu pa podaljšana kot 8 m dl. in 1 m š. jarek 8 × 1 m. V sondi smo odkrili 25 skeletnih grobov.

Sond 2, 8 m z. od sonde 1 m v smeri SZ—JV, vel. 10 × 1, gl. do 0,90 m. Dno sonde je bilo na raščeni skali — laporju. V gl. ok. 45 cm je bilo več drobcev malte in živalskih kosti.

Sonda 3 v smeri S—J (12 × 1 m gl. do 0,53 cm), ok. 100 m j. od sonde 1 na manjši vzpetini, ki jo je učitelj M. Toplikar označil kot mesto, na katero se nanaša ledinsko ime »pri sv. Juriju«. V sondi ni bilo najdb.

Sonda 4 v. od sonde 1 v smeri SV—JZ, vel. 19,10 × 1 m. V profilu smo ugotovili lomljenec laporja, posamezne kose drobnega apnenca, drobce rdeče žgane opeke in srednje siv ter rdečkast omet. Med 12,90 in 13,60 m se je raščena skala dvignila do 20 cm nad dno. Na tem grebenu smo našli drobce malte. Pri 9,70 m sta bila na dnu sonde 2 večja kosa apnenca, vzporedna z omenjenim grebenom. Razen sledov malte in ometa v sondi ni bilo najdb.

Sonda 5, smer SZ—JV, ok. 50 m z. od sonde 1., vel. 12 × 1 m, 40—150 cm gl. tako da je prerezala poudarjen greben. Na 6. metru je bil v gl. 80 cm kos ročaja antične amfore.

Z razširjanjem sonde 1 smo začeli sistematsko izkopavanje. Izkopno polje je zajelo pribl. 146 m². Izkopano je bilo v sedmih planumih, ki so si stopničasto sledili od Z proti V, tako kot pada matična osnova. S sedmim planumom smo povsod dosegli raščeno skalo, lapor, v katerega so bile praviloma vkopane grobne jame. V jz. vogalu smo ugotovili vkop nekega jarka, ki je bil starejši od grobišča, in vkop, zasut s kamenjem in gradbenim materialom najbrž iz porušene cerkve sv. Jurija. To gradivo datira vkop v čas po porušenju cerkvice. Po mnenju domačinov je to bila drenaža ob vinogradu.

Značilnost vseh profilov je bila zapisa plast, db. 60—100 cm, dokaj enotna, zdi se, da je nastal z razkranjanjem laporja, tako da sta nastali 2 osnovni plasti: humus in subhumus. Pojav večjih kosov malte in ometa je bil v profilih izkopnega polja izjemen. Množina malte in ometa se je večala v smeri proti sondi 1. Na grobišču smo odkrili 56 okostij. Grobne jame so bile v 8 vzporednih vrstah, usmerjenih S—J, poglobljene v lapor do 50 cm gl. praviloma pravokotno oblikovane ter z zaobljenimi vogali. Velikost jam je bila zelo različna. V mnogih pri-

merih je bila prvotna oblika jame le težko določljiva zaradi poznejših pokopov. V 13 primerih so bile stene grobne jame deloma ali povsem obložene s kamni, ki so prekrivali deloma tudi skelet. Prav tako v 13 primerih je bil položen kamen v grob ob glavi, le v 2 primerih smo našli kamen tudi pri nogah. Osteološko gradivo je slabo ohranjeno. Pokojni so pripadali obema spoloma raznim starostim. Smer pokopa je razen v 2 primerih enotna in sicer V—Z z odklonom od smeri S—J za 75° do 135°. Groba št. 2 in 25 sta bila usmerjena S—J z odklonom za 195° in 190°. Pridevki so bili v 20 grobovih. Najbolj številni so obsenčni obročki, in sicer bronasti in srebrni s presegajočimi se konci, ki so praviloma razčlenjeni. Med najdbami so srebrni obsenčni obroček s »S« zanko, bronast obsenčni obroček s kvacič in bronast obsenčni obroček okroglega preseka s sploščenim delom, ki je ornamentiran z vrezi v obliki črke »x«. — Prstani so bili kot pridevek v treh grobovih: dva sta preprosta bronasta obročka okroglega preseka, eden je ploščat z rahlo presegajočimi se konci in ornamentiran z vtisnjenimi krožci in večjimi polkrogi, četrti pa je bronast obroček s sklenjenimi konci. — Uhani so bili v 4 grobovih: fragmentiran luničast uhan, ulit bronast luničast uhan, ki ima lunulo okrašeno z navpičnimi vrezi, 2 srebrna uhana z zvončastimi dodatki na obročke itd. — V grobni jami 25 je bila okrogla broša s podobo »agnus dei« izdelano z vložnim jamičastim emajlom. — Med najdbami so še: železna pasna spona, droben košček zelene steklene mase, šest železnih nožev, srebrn gumb, v sipu tudi kovani žebelji. Kos kamnitega stebra in del ometa s slikarijo pa so poleg malte priče, da je v bližini cerkev. — D. S.

Dobrava — Otok pri Šentjerneju. CSZŠ NM Lj je poleti izkopal 5 sond na prostoru. V sondi 1 smo odkrili 3 površine: rimsko in 2 poznosrednjeveški. Starejša poznosrednjeveška je dokumentirana z ostanki neke stavbe, mlajša pa s cestiščem. — V sondi 2 tik vasi Drama (parc. št. 2670 k. o. Drama, last Mencin), smo ugotovili ostanke 3 časovno zaporednih objektov: najstarejši so ostanki v loku oblikovanega zidu. Ob njegovi notr. strani je bilo kurišče, ob zun. pa plast »vareša«, tj. ilovice, pomešane z drobnim kremenčevim peskom. Zaradi kosov železove žilindre, barvnih kovin in »vareša« domnevamo, da najdba predstavlja ostank nek talilne peči. V srednjem delu sonde

so bili temelji kamnitega zidu (db. 60 cm) s tlakom mačjih glav ob vhodni strani zidu. — Najmlajši zid je na koncu sonde, zgrajen iz deloma obdelanih kamnov, zvezanih z malto. Za zidom je večji blok obdelanega peščenca, sodeč po obdelavi in ostankih kanelire ob robu rimskega izvora. — Sonda 3 je na koncu te njive. V gl. 2. pnauma sta najmanj dve površini: starejša v gl. 1 m, zložena iz mačjih glav in lomljenca; mlajša v gl. do 90 cm, prepečena od ognja, ki je uničil tudi objekt te faze, katerega ostanke smo našli v v. delu sonde. Ob tem objektu je nakopičen »vareš«. — V sondi 4, na parc. št. 2689, k. o. Drama, last posestnika Kralja iz Dobrave, v gl. ok. 90 cm, so bili suh zid in ostanki tlaka iz lomljenca. Med kamni so bili drobcji poznosrednjeveške lončenine. Na z. koncu sonde so bili pod suhim zidom črepi rimske lončenine. Na enem je obrazna maska. Med poznosrednjeveškimi najdbami je poškodovana železna ostroga. — Sonda 5 je bila v sadovnjaku z. od cerkve na parc. št. 2690, j. od poti, ki vodi od Miklavževe cerkve proti cesti Dobrava—Šentjernej (last I. Selaka). V gl. do 50 cm sta bila dva tlaka iz mačjih glav ter ostanki kurišča na z. koncu sonde. Ob tem in na obeh hodnih površinah so bili poznosrednjeveški črepi. — Sonda 6 je na robu parc. št. 2697, ok. 20 m od pokopališkega zidu. V gl. 2 do 3 m smo odkrili strugo kanala (šk. ok. 4 m, gl. ok. 5 m). Pribl. 2,5 m pod površino smo v strugi našli poznosrednjeveško lončenino.

Po mnenju prof. dr. Ferda Gestrina in publicista I. Pirkoviča so najdbe ostanki poznosrednjeveškega španhajmskega Gutenwertha, ustanovljenega v zač. 13. stol. in od Turkov uničenega v drugi polovici 15. stol. — V. S.

Gradišče nad Pivko pri Naklem. Nad vasjo Pivka je ob robu Udin boršta na 20 m vi. pečini gradišče. Obsega skrajni pomol lapornate terase, ki prepadno pada proti S in Z. Proti V je teren raven, s te strani sta branila dohod na gradišče do 4 m gl. v ilovico vkopan obrambni jarek, in polkrožen nasip iz tlačene ilovice, predrt na najbolj napetem delu polkroga. Odprtina je rabila za vhod v notranjost gradišča. Za v. delom nasipa je bil pomozni del gradišča, obdan le z v. strani s plitkejšim jarkom in nižjim ilovnatim nasipom verjetno iz trenutne potrebe nastal pomožen obrambni prostor. — V notranjosti terena A smo odkrili kvadratasto jamo z deli do 2 m db. zidanih te-

meljev obrambnega stolpa, ruševine njegovega zidu, jame za kole in drobno kulturno gradivo. Na osrednjem dvignjenem prostoru je bila do 20 cm db. plast oglja (jesen, jelka, bukev, hrast), kjer so našli največ puščičnih osti, žebeljev in delov zapaha, kremenovo puščico, kremenov odbitek, pod njo pa v sami ilovici posamezne črepe iz halštatskega obdobja. Zid obrambnega stolpa je bil sestavljen iz oblic, obdelane labore, razbitih kamnitih klad, delov nagrobnikov različnih okvirnih profilov, delno z napisi, in kosa pepelnice. Ti ostanki pripadajo grobnim arhitekturam s prostora današnje vasi Pivka, kar potrjuje tamkajšnja najdba okrogle pepelnice in železne dolge kose, ostanki napisov pa postavljajo nekropoli v zgodnjeantično obdobje. Gradivo je uporabljeno pač tako kot na kasnoantičnih gradiščih v Velikih Malencah, Vranju pri Sevnici in na Ptujskem gradu. — Stolp je varoval križišče tovornih poti iz Kranja (Carniuma) čez Ljubelj na Virunum oz. proti Radovljici v Bohinj in dalje v dolino Soče oz. odcepom proti Trbižu, ena pa je vodila mimo Pivke proti Mengšu; te poti so postale posebno pomembne v kasni antiki oz. v času preselejevanja narodov. Drobno kulturno gradivo pa nam priča o občasni uporabi tega mesta že v starejših časovnih obdobjih. Nastanek jarka in nasipa lahko povežemo z nastankom obrambnega stolpa. Navpične jame pilotov v nasipu pričajo delno o konstrukciji nasipa — prehod iz jarka v nasip je bil navpičen. Slabo ohranjena keramika z oblikami ustij in ornamentiko ne dopušča večjih možnosti časovnih in tipoloških primerjanj. Med železnimi predmeti, ki pripadajo času obrambnega stolpa, so kovani železni deli zapaha, železni dvokrilni žebelji različnih dolžin, železno klesarsko dleto, dva železna noža in del koščenega držaja. Med ostanki pod ruševinami so bile tudi posamezne kosti živali: svinja, srna, ovca in verjetno kozorog. Najdba puščic v plasti oglja nam kaže način in okoliščine razrušitve objekta, obenem pa njihovo časovno uporabo. Verjetno so obrambni stolp razrušili stari Slovani ob prvih naselitvenih navalih na današnje gorenjsko ozemlje. Različne oblike pa so značilne tudi za etnično opredeljevanje njihovih nosilcev. V doslej znanih staroslovanskih grobiščih opredeljujejo z njimi starejše slovanske grobove. — A. V.

Predlog za ureditev terena na gradišču nad Pivko pri Naklem je naslednji:

Dobro ohranjeni dvojni zemeljni nasip in jarek gradišča je varovati v nespremenjeni obliki. Ureditev slabo ohranjenega objekta znotraj gradišča pa ima dve rešitvi, uolje dve modulaciji iste rešitve. Ker stavbnih ostalin ni ohranjenih in prvotnem stanju (kompakten zid, tlorisna zasnova) niti toliko, da bi omogočale nesporno idejno rekonstrukcijo, bi konservacija stanja, vidnega po zaključnem izkopavanju zahtevala zelo obsežno rekonstrukcijo in dodajanje veziva. Tako rekonstruiranje in dodajanje veziva pa bi bilo s strokovnega gledišča potvorba. Tako preostane za konservacijo le druga pot, in sicer zasutje terena, ker moremo le tako ohraniti ostaline takšne, kot so bile pred izkopavanjem. — Vendar ostaline že pred izkopavanjem niso bile pokrite z debelo plastjo zemlje (humusa na teh gozdnih tleh skoraj ni, ostaline je prekrivala gozdna ilovica), zato bi se odločili, da jih spet enako zasujemo. Že pred izkopavanjem je bila na površini vidna oblika ruševinskega nasipa in delna poglobitev vkopa za temelj. To govorico površine pa bi želeli po zasipanju ohraniti. Zato bi ruševinski nasip spet pokrili s plastjo ilovice (večja kamniti bloki v njem ostanejo vidni), najbolj strme stene poglobitve bi nekoliko utrdili s plastjo ilovice. Tloris jarka za temelj (poglobitve) bi ohranili tako, da bi v dno pod vrhno plast ilovice, dali tenko plast betona (db. ca. 4 cm), ki bi preprečevala rast gozdne vegetacije. Tako bi ruševinski nasip povrnil v stanje pred izkopavanjem, ohranili pa bi tudi oblikovanost terena, da je že na prvi pogled viden tlorisni rezultat izkopavanja. Na tako urejeni objekt bi namestili še oblikovano tablo s kratko razlago in načrtom izkopišča. — Ureditvena dela po tem predlogu so bila opravljena jeseni 1967 in poleti 1968. — I. M. C. in P. F.

Rifnik pri Šentjurju. Od 10. 7. do 5. 8. in od 3. do 18. XI. 1967 smo prekopali 400 m² in odkrili 64 grobov, ki so ležali v različnih globinah; delno zaradi erozije, delno zaradi rigolanja — tu je bil svoj čas vinograd — so bili posamezni skeleti le 20 cm pod rušo, najgloblji v gl. več kot 1 m. Skeleti so ležali, z majhnimi odkloni, v smeri V—Z. Noge so iztegnjene, roke ležijo v večini primerov ob telesu ali pa so položene na prsni in v naročju. Samo pod 1 skeletom so bili sledovi lesene deske. Vsi drugi so bili prosto položeni v grobno jamo. V 44 primerih smo lahko ugotovili grobne prdatke in le 20 gro-

Rifnik, grob 86, fibula in lonec s pečatnim okrasom. — Foto L. Bolta

Rifnik, tombe 86, boucle et vase orné d'un décor estampillé. — Photo L. Bolta

bov je bilo brez okrasnih ali praktičnih predmetov ob skeletu.

Iz pridatkov v grobovih je razvidno, da so ženski pokopi zelo številni. Zelo številne ogrlice so iz steklenih jagod, jagod, pa tudi iz jantarja, gline in brona.

Jagode so okrogle, oktogonalne, podolgovate in narebrenne. Večina steklenih jagod, predvsem okroglih, je tudi poslikana. — Uhani so bronasti, nastopajo pa s kocko v različnih inačicah in s košarico. En par uhanov s košarico je srebrnih. — Glavniki imajo robe na eni ali na obeh straneh. Držaj je skoraj redno lepo okrašen. Zakovice so običajno železne, v enem primeru so bronaste. — Glavice igel so običajno sploščene, vrat pa lepo okrašen. Med njimi velja omeniti pozlačeno iglo s pleteninastim okrasom. Pri bronastih in srebrnih je trn oblikovan ščitasto in ornamentiran. — Železne pasne sponje so bolj preproste. — Doslej je bilo na vsem grobišču odkritih 6 kosov lončenine. Razen zadnjega so vsi neokrašeni. Zadnji, lepo ohranjen lonček pa kaže za 6. stol. značilni ornament 2 vodoravnih vrst žigosanih krožcev, ki jim sledijo v viseče trikotnike nanizani žigosani rombi.

V letošnjem letu smo našli 3 S fibule, značilne (po Wernerju) za Longobarde, in 2 dobro ohranjeni okrogli fibuli. Na eni je rozeta, druga pa ima človeško glavo in del poprsja s krili ob straneh in gloriolo okrog glave.

Tu naštevamo le nekatere predmete, ki vsaj do neke mere osvetljujejo dragocene najdbe s poznoantičnega grobišča na Rifniku. Našli smo tudi nekaj rim. novcev iz 4. stol. Grobišče še ni do konca izkopano, čeprav je odkritih že 93 grobov, ležečih v vrstah in z glavo obrnjenih proti sončnemu vzhodu. V več primerih smo lahko ugotovili namerno oblaganje s kamenjem. Pridatki v grobovih so dokaj pogosti. Od skupaj v letih 1963—66 93 odkopanih skeletov jih je 58 imelo ta ali oni pridatek in jih je bilo le 35 brez pridatkov. Večina predmetov govori za poznoantično tradicijo, ki se obdrži še tja do sredine 6. stol. Le redki predmeti pa razumljivo kažejo tudi posamezne tuje — langobardske in in vzhodnogotske — elemente. — A. B.

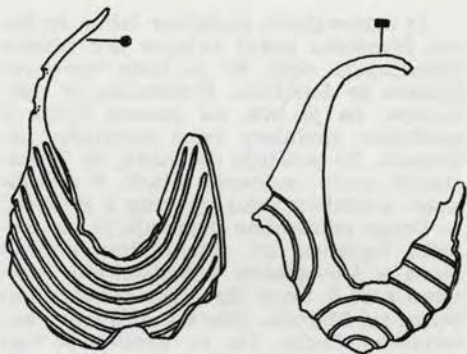
Spodnje Duplje. Pri gradnji hiše na pobočju Udin boršta je Andrej Urbanc iz Sp. Dupelj 44 odkril in deloma uničil staroslovanski skeletni grob ženske, stare ok. 30 let. Ob lobanji so našli 2 delno poškodovana luničasta uhana, kovana in okrašena na prednji strani z vgraviranimi vzporednimi črtami (1. vel. 4,7 × 3 cm, 2. vel. 4,2 × 9 cm). — A. V.

Svete gore nad Bizeljskim. Na predlog ZSV SRS je Pokrajinski muzej v Brežicah izvedel raziskovanje na Sv. Gorah

nad Bizeljskem kot pripravo za načrtno izkopavanje, da bi ugotovili, ali so tu poleg kapelic sv. Jurja in sv. Martina še kakšne starejše kult. ostaline. Po pregledu zemljišča je bilo jasno, da bo treba delo voditi v 2 smereh. Prva naj bi zajela zemljišče na prostem, druga pa naj bi se omejila na raziskavo arhitektonskih ostalin in pridobila še nove odgovore k vprašanju zgodnj srednjeveške arhitekture.

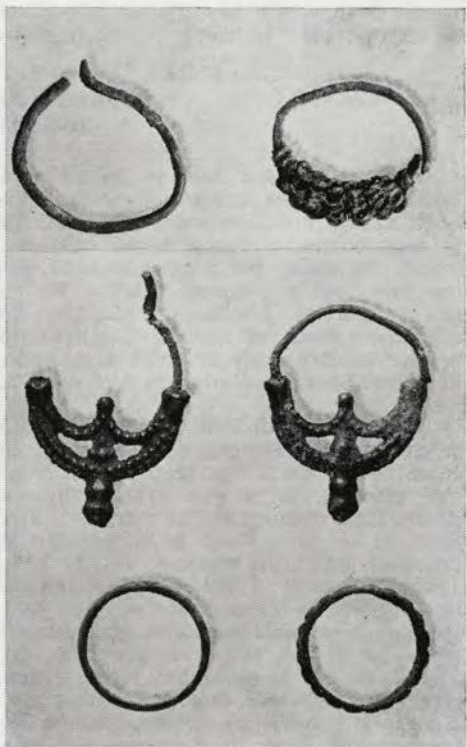
Za raziskavo zemljišča okoli cerkva na planoti smo izkopali 8 sond na mestih, kjer je bilo videti zemljišče še dokaj nespremenjeno in nedotaknjeno, in sicer na j. delu hriba: 2 med glavno cerkvijo in kapelico sv. Jurija na z. robu, 1 ob sami steni kapelice sv. Jurija, na s. delu pa 3 ob z., s. in v. steni kapelice sv. Boštjana, 1 nekaj metrov od s. sonde ob steni omenjene kapelice ter 1 v skrajnem s. kotu za kapelico Marije Lurdske. — Od 8 sond so bile 4 glede tvornih ostankov jalo ve na slagah 3 sond smo našli več drobec človeških kosti, kosov zgodnj srednjeveške slovenske lončenine naselbinske narave, nekaj ostankov recentnih predmetov ter poškodovano železno sulico v obliki lovorovega lista spodnjim delom za nasajanje. V sondi za apsidu Boštjanove kapelice pa smo odkrili nepoškodovan staroslovanski grob. Grobna jama je bila vklesana v skalo, na sp. v. strani zaradi padca terena zaprta z večjimi kamni. Okostje mlajše ženske je bilo v hrbtni legi z rokami iztegnjenimi ob telesu, usmerjeno Z—V. Ob njem smo našli: 2 lita bronasta uhana, uhan pilinskega tipa, obroček s S pentljo in 2 bronasta zaprta prstana. Ob glavi smo zasledili kosti manjše živali, ob nogah pa več drobec glinaste slovanske posode. Po pridatkih smo grob časovno opredelili v čas od druge polovice 9. do začetka 10. stoletja.

V zvezi z arhitektonskimi vprašanji tega najdišča smo poleg omenjenih sond (ob stenah Boštjanove in Jurjeve kapelice) naredili večjo sondo v presbiteriju Jurjeve kapelice. Zajela je skoraj ves svobodni prostor današnjega presbiterija ter del ladje do sredine cerkve. V presbiteriju smo pod današnjim tlakom ter pod 2 plastema (ena iz zloženih kamnov, druga — plast črne prsti) našli tloris starejše gradbene faze tega dela objekta. Z elementi, pridobljenimi s sondami v slavoločni steni in sledovi na podstrešju te stene (obakrat s presbiterijske strani), je izpričano, da je bil odkriti tloris povezan z ladjo današnje kapelice.

Sp. Duplje, bronasta uhana. — 1:1, risal A. Valič

Sp. Duplje, pendants d'oreille en bronze. — 1:1, dessin A. Valič

Sv. gore, pridatki iz staroslovanskega groba ob apsidu Boštjanove kapele. — Foto P. Korošec

Sv. gore, objets provenants d'une tombe vieux-slave près de l'abside de la chapelle St. Sebastien. — Photo P. Korošec

Iz ugotovljenih podatkov lahko že danes izvedemo nekaj sklepov kot osnovo nadaljnega dela, ki jo bodo nove raziskave še dopolnile. Pomembna je ugotovitev, da je bila na planoti hriba v zgodnjem srednjem veku slovanska nekropola. To potrjuje domneve, da je nastanek prvih cerkvenih stavb v slovenskem srednjem veku povezan z grobišči. — Drugo pomembno dognanje je, da pripada kapelica sv. Jurja tipu kulturnih stavb s štirioglatim presbiterijem. Verjetno sodi k temu tipu tudi prvotna kapelica sv. Martina. Obe sta zgrajeni v karolinškem čevlju, kar ju opredeljuje tudi časovno.

Kar zadeva prihodnje delo na tem kompleksu, bi bilo zaradi osvetlitve nastavljenih vprašanj nujno treba dokončno raziskati še Martinovo kapelico. Posebno pozornost bo treba posvetiti glavni cerkvi in Boštjanovi kapelici. Nadaljne raziskave teh dveh svetišč bi verjetno dale ključ za srednjeveško kulturno in topografsko

podobo tega najdišča. Verjetno bi tudi potrdile domnevo o daljši neprekinjeni poselitvi te točke, katere začetki segajo verjetno celo v prazgodovino. Poleg omenjenih del smo opravili še razne meritve in med drugim tudi verili mere in nekatere druge že dognane in objavljene podatke.

Med izkopavanji smo pregledali okoli hriba (sedlo in dolino v Bistrici ob Sotli). Na sedlu so zemeljski preseki pokazali na posameznih mestih kulturne sledove. Štiri tu izkopane sonde so bile negativne, ker pripadajo ostaline polpreteklem obdobju.

Na predlog Komisije ZSV SRS smo iz stene fasade Jurjeve kapele izločili kamen, na katerem je upodobljena človeška postava, in ga prenesli v delavnico ZSV SRS na konserviranje. Dela so trajala od 3.—17. novembra 1967. leta. Sodelovala sta še Josip Korošec in Marija Blagojevič. — P. K.

NEOPREDELJIVO IN REZULTATI NEGATIVNIH SOND

Avče. Južno od Avč je ledina »Na lajšču«, ki se kot izrastek s strmimi pobočji zajeda v dolino potoka Avščka. Tu je med obema vojnama kopal neki domačin, in našel, po pripovedovanju domačinov, več predmetov (zdaj v Museo civico, Gorica). Ledina na »Lajšču« je razdeljena med več lastnikov, zajema pa prostor okoli parcele št. 556/4 k. o. Avče, ki je last Skok Vladimirja iz Avč. — D. S.

Belo v Goriških brdih. Nad vasjo Belo se dviga hrib »Pungart«, na katerem so ruševine nekega stolpa (kota 314). Domačini pravijo, da je »na vrhu Pungarta grad«. Zun. stranica stolpa meri ok. 10 m, notr. pa ok. 6 m. Stolp je bil sezidan iz pravih kamnitih kvadrov, vel. do 20 × 20 cm, zvezanih z dokaj slabo apnejo malto. Stolp je ohranjen do v. 1,5 m, le j. stranica je povsem porušena. Vzhodno od stolpa je v živo skalo vkopan 15 m dl., 2 m gl. in 2 m š. obrambni jarek, ki zapira edini neoviran dostop k stolpu z v. Z., j. in s. pobočje pa strmo padajo v dolini potokov Reka in Kožbana. Verjetno predstavljajo ruševine na Pungartu nad Belim ostanke neke zgodnje fevdalne utrdbe v Brdih, t. i. hausberga. — D. S.

Črniče. Pri kopanju gramoza v zdaj opuščeni gramozni jami »Na hribu« (parc.

št. 1292 k. o. Črniče) v. od Črnič je Slamič Vladimir iz Črnič št. 6 pred leti našel skeletni grob, usmerjen S—J. Ob okostju je ležal železen nož in še neki železen predmet, po besedah najditelja britev ali puščica (predmeti so izgubljeni). Grob je bil po vsej verjetnosti iz zgodnjega srednjega veka. — D. S.

Devina pri Slovenski Bistrici. Mladinec F. Šerbel iz Slov. Bistrice je v gozdu na meji parcel 106/1 in 107/1, k. o. Šentovec, odkril gomili podobno tvorbo (pr. 25 × 26, vi. 1,5 m), na kateri naj bi po ljudskem izročilu nekoč stala cerkev (v zgod. virih je med Devino in Šentovcem omenjena cerkev Št. Ilja). Da bi preveril, ali gre za arheološki objekt, je v sporazumu in po navodilih iz mariborskega muzeja izkopal v griček prečni jarek, ki je dal naslednjo stratigrafsko podobo: trda rdečkasta ilovka — sterilna tla, nad njo 70 cm rumenkasto rjave humozne ilovke — kot nekdanja površina ter 60 cm rumenkaste rjave lisaste in 40 cm mehke rumenkaste ilovke — nasuta plast. V profilu smo ugotovili 40 cm v nekđ. tla vkopane in 1 m š. temelje s preperelo malto vezanih lomljenecv in oblic, ki so v deloma prekopani zemlji segali — razmetani — še 1 m visoko. S sondo je bil ugotovljen le 2 m dolg potek teh temeljev

v smeri proti SSZ, sicer pa je bila v močno in globoko razkopani »gomili« v zasipni plasti odkrita le črepinja antičnega (?) lonca iz porozne gline, okrašena z vdolbenimi vodoravnimi črtami in valovnic.

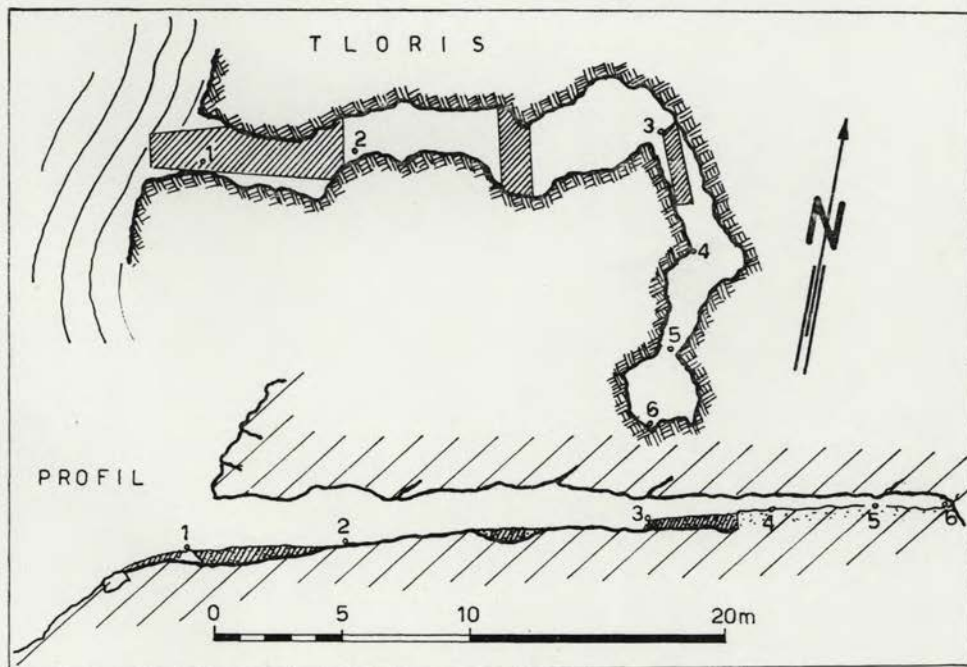
Najdba vzbuja pozornost že zato, ker leži ob stari, sedaj kot usek ohranjeni cesti, ki je nekoč peljala s šmartinskega Pohorja po tem obronku v dolino Devine. Nekoliko višje na pobočju, ob sedanji cesti Slov. Bistrica—Šmartno na Pohorju, naj bi bilo na ledini »gomile« nekoč pokopališče, vendar pri rigolanju za vinogradniški nasad ni bilo nobenih najdb. Pač pa v sosednjem gozdu parc št. 104, sz. od tega najdišča še vidna 30 cm vi. in 7 m š. gomili podobna tvorba.

Po poizvedbah F. Šerbela izvira pri Korenovih na Devini št. 37 za mizo na prostem porabljena marmorna plošča vel. $1,20 \times 0,76 \times 0,08$ m (zgoraj gladka, spodaj grobo oklesana, krajša grobo obdelana robova imata spodaj 4 oz. 7 cm š. odklesana okrajka, sledov črk ali okrasja pa ni) z njive parc. 560, k. o. Šentovec, na obronku poobčja tik v. od ceste Ljub-

ljana—Maribor na ovinku pred mostom prek potoka Devine. Tam so jo pred 1. svet. vojno izorali in našli zraven menda še 1 ali 2 zdaj izgubljeni novca, plošča pa je menda pokrivala obzidan prostor oz. navpične plošče, ki naj bi bile pozneje oddane kamnosekom v predelavo. Mogoče gre za žgan antični pokop? — S. P.

Dravinjski vrh nad Vidmom pri Ptuj. Na platoju ob p. c. sv. Janeza smo izkopali sondo (dl. 12, š. 1, gl. 2 m), diagonalno na s. steno cerkve; rezultat negativen. — M. T.

Kozarno v Goriških brdih. Severno od vasi Kozarno se dviga hrib, ki mu pravijo »Grad«. Na njem so ruševine z malo in velikimi kamnitimi bloki sezidanega stolpa, močno poraščene z drevjem in prekopane, ker so tu iskali zaklad. Pri tem so našli majhno okensko lino. Ruševine »gradu« nad Kozarnim so na parcelah št. 200, 201, 202, k. o. Dobrovo, ki so danes v družbeni lasti. — D. S.

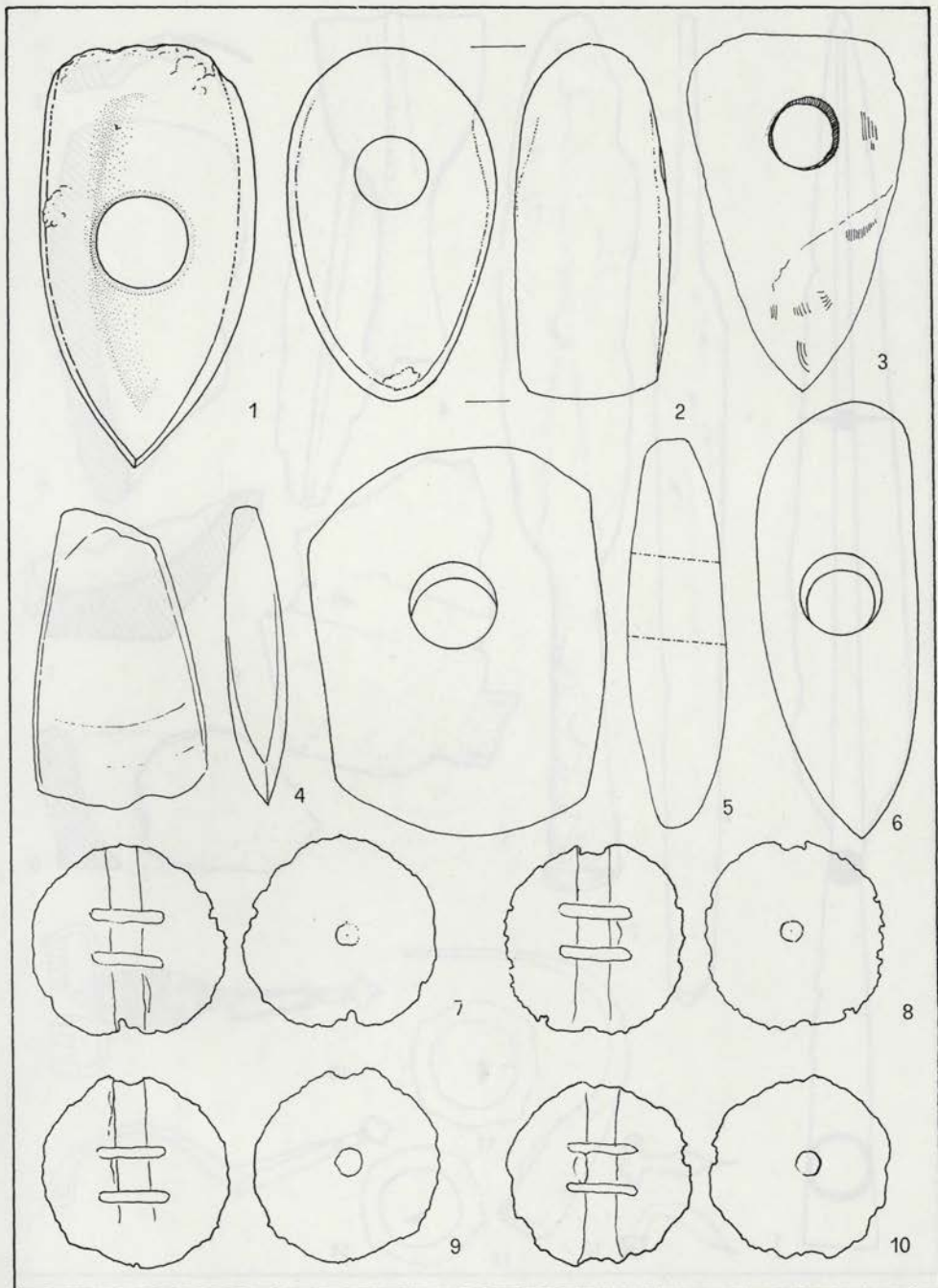

Velika planina, pregled sond. — Risal F. Leben

Velika planina, aperçu des sondes. — Dessin F. Leben

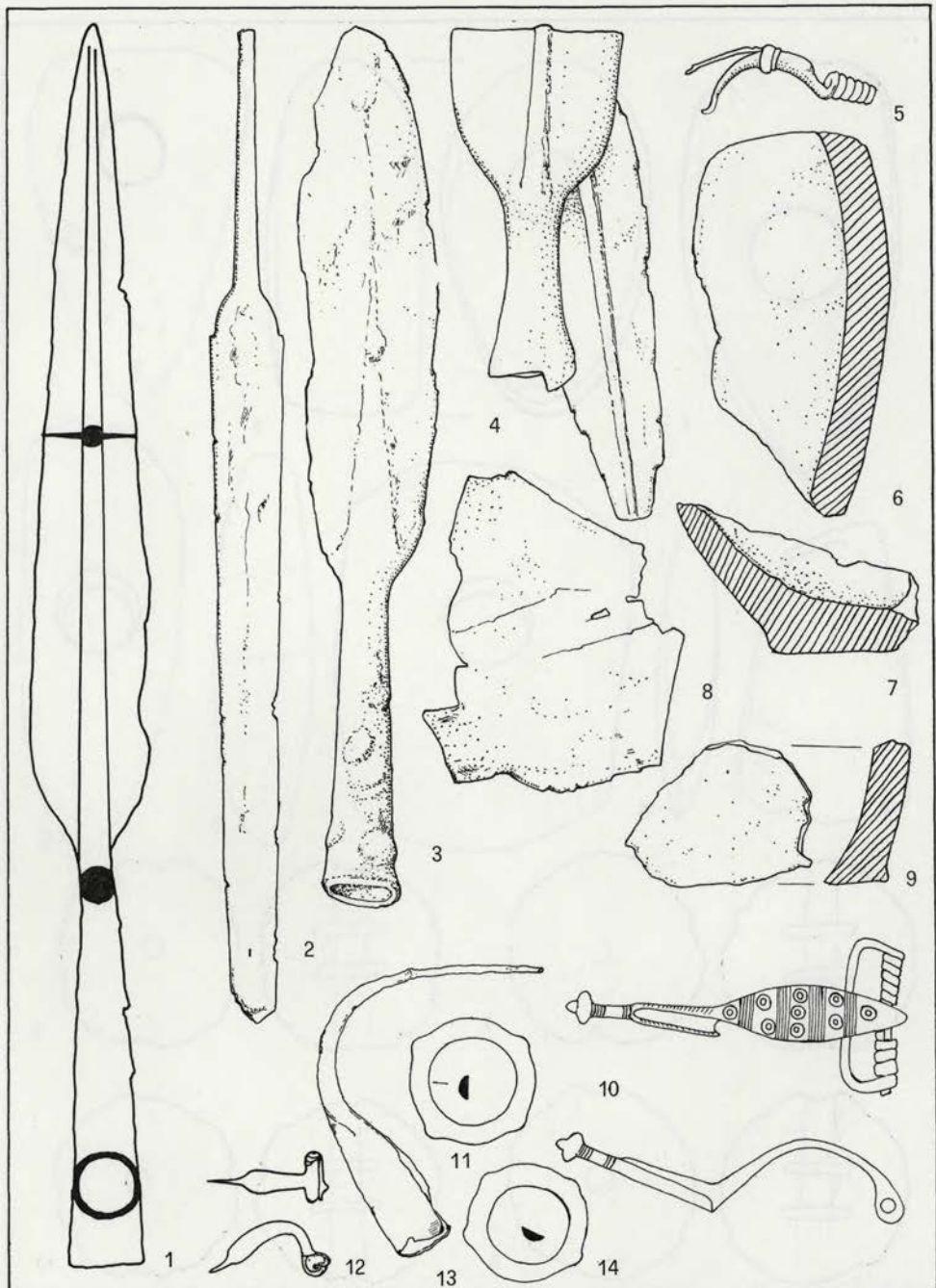
Velika planina. Na željo ZSV Ljubljana je Inštitut za raziskovanje krasa SAZU ob pomoči strokovnjaka Mestnega muzeja iz Ljubljane sondiral v zijalki v Dovji griči na Vel. planini. Delo smo opravili v času od 4. do 11. 8. 1966. Vhod v zijalko »Nandetova jama« (kat. št. DZRJS 376) se odpira v strmem, jz. pobočju Doveje Griče na nm. 1460 m, in sicer 1680 m in 51° sv. od vrha Njivic (Gradišča — kota 1665 m). Jama je 30 m dl. fosilni požiralnik, ki se je izoblikoval v triadnih apnencih. Jamski rov poteka zvečine proti V, v zadnji tretjini pa zavije pravokotno proti J in se slepo konča z majhnim, nizkim prostorom. Jamska tla so večidel živoskalnata; le v vzhodnem, srednjem in končnem delu jih pokrivajo pešeni in glinasti sedimenti.

Izkopali smo 3 poizkusne izkope. Sonda A je segala od predjamskega pobočja v vzhodni del jame po vsej širini rova. Za vhomom je plast zemlje 0,70 m db. in se v notranjost vedno bolj tanjša. Sonda B je v sredini, sonda C pa v zadnjem delu jame. — Palinološke analize usedlin so bile negativne, kar kaže na preprosto preperevanje apneniških skladov. V vzhodnem delu so na vrhu usedline pomešane s humoznimi nanosi od zunaj. — Kulturne ostaline smo našli samo v sondi A (VS 8, 1960—61, 259). Pri dnu sonde smo našli skupaj z že okamenelo kostjo (distalni del levega jelenovega radiusa — *Cervus elaphus*) štiri drobce rdečkasto rjave lončenine iz gline z drobcu peska pomešane. Po legi bi morala biti ta keramika starejša od srednjeveške, verjetno prazgodovinska. — F. L.

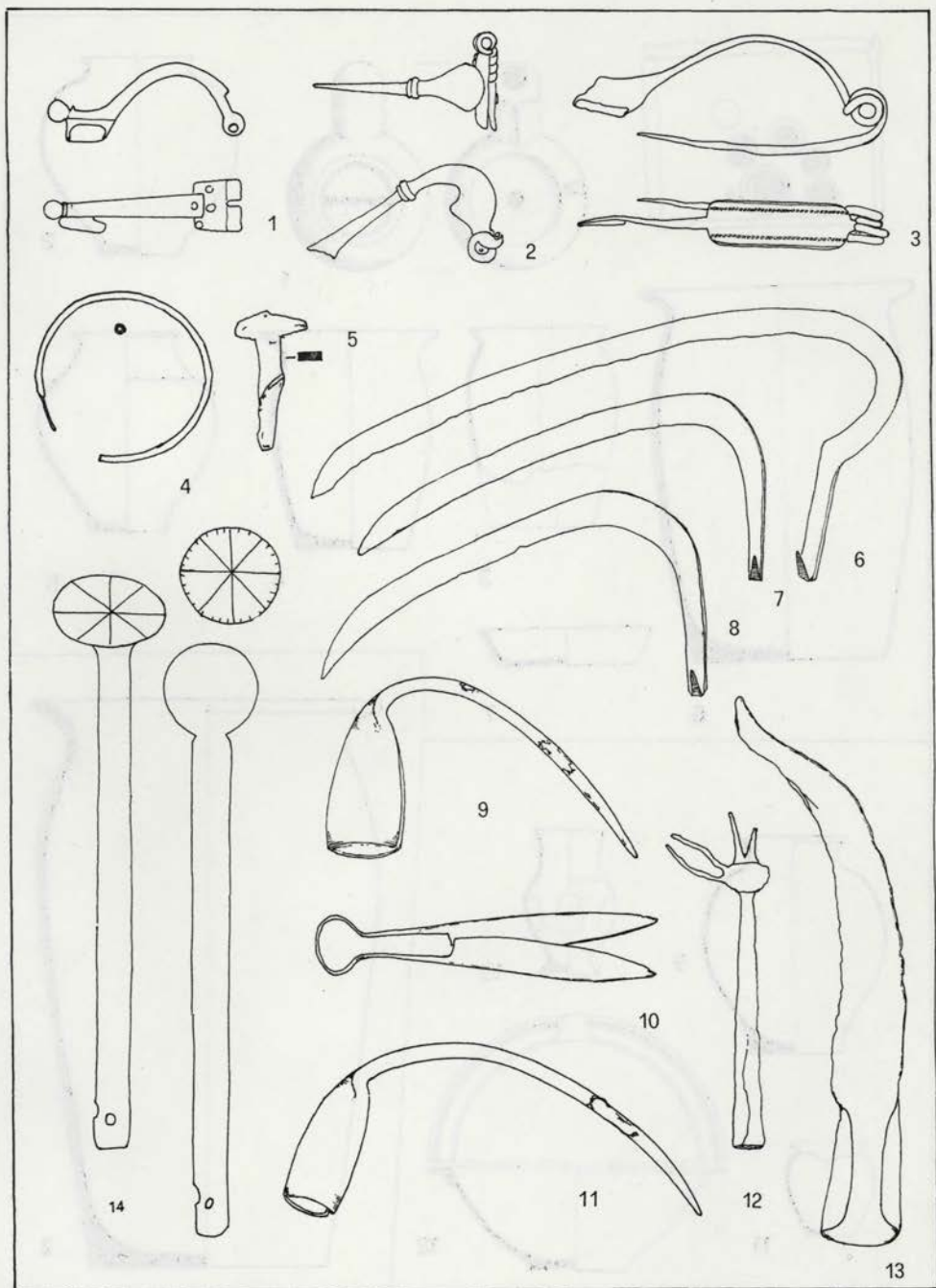
T. I. 1. Borovnica; 2. Jama pri Dvoru; 3. Jarše; 4. Hlaponci; 5. Slivnica; 6. Radenci; 7—10. Stična.
 — 4 = 1 : 4, ostalo 1 : 2

1 Borovnica; 2. Jama prës Dvor; 3. Jarše; 4. Hlaponci; 5. Slivnica; 6. Radenci, 7—10. Stična.
 4 = 1 : 4, le reste 1 : 2

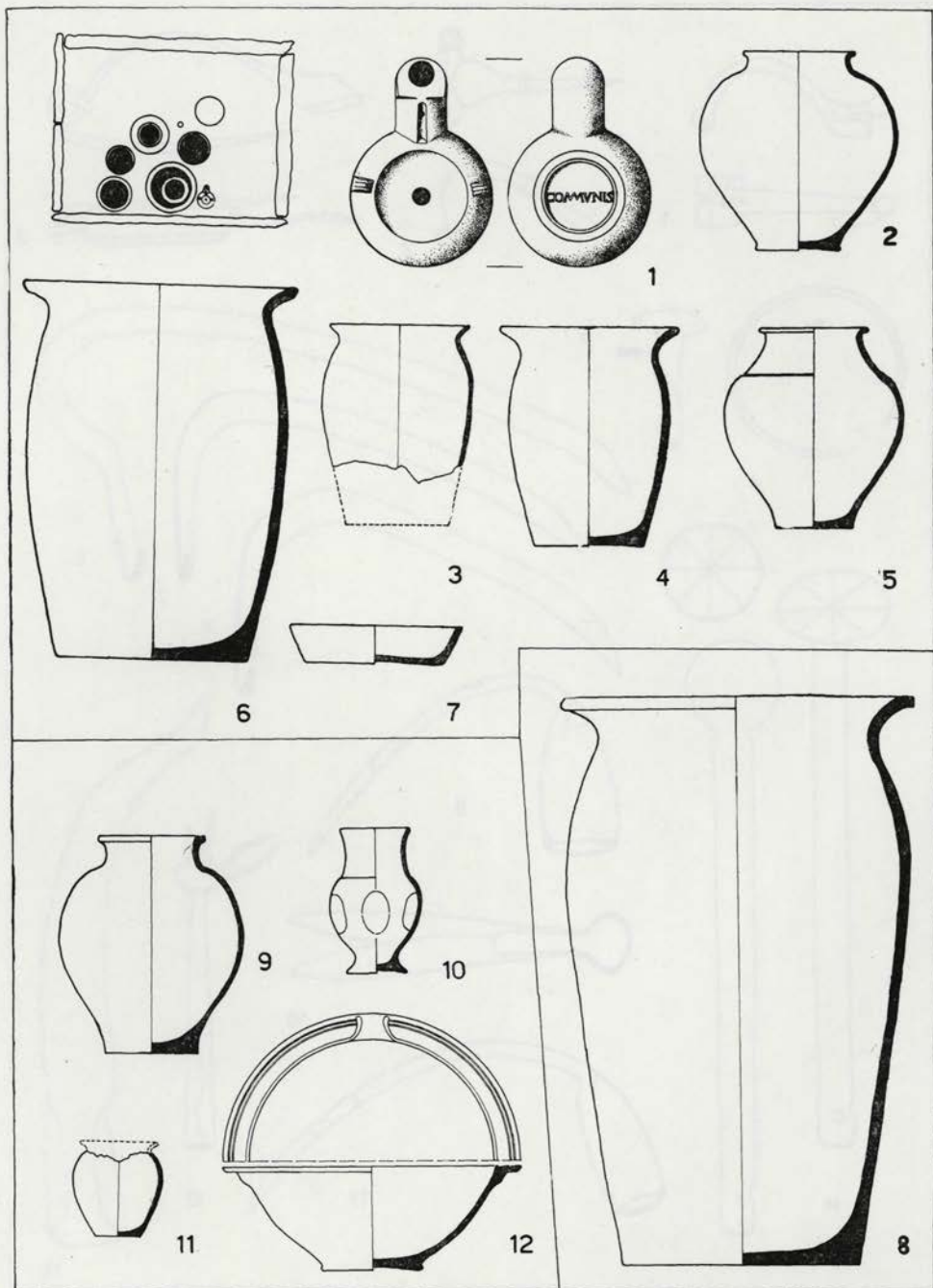
T. II. 1. Sv. Martin pri Valični vasi; 2—9. Metlika; 10. neznano tolminsko najdišče; 11, 13, 14. Zabče; 12. Avče. 2, 13 = 1 : 4, ostalo 1 : 2

1. Sv. Martin près Valična vas; 2—9 Metlika; 10. fouilles inconnues de Tolmin; 11, 13, 14. Zabče; 12. Avče. 2, 13 = 1 : 4, le reste 1 : 2

T. III. 1. Neznano tolminsko najdišče; 2. Most na Soči; 3. Dolje; 4-5. Bukovica; 6-13. Modrej; 14. Drnovo. — 1-5 in 13-14 = 1 : 2, 9, 11, 12 = 1 : 4, 6 = 1 : 8, 7, 8, 10 = 1 : 6, risal D. Svoljšak

1. Fouilles inconnues de Tolmin; 2. Most na Soči; 3. Dolje; 4-5. Bukovica; 6-13. Modrej; 14. Drnovo. — 1-5 et 13-14 = 1 : 2, 9, 11, 12 = 1 : 4, 6 = 1 : 8, 7, 8, 10 = 1 : 6, dessin D. Svoljšak

T. IV. 1—7. Pristava, grob 17; 8. Pristava, grob 18; 9—12. Regerča vas. — 1 = 1 : 4, ostalo 1 : 8, risala S. Knez

1—7. Pristava, tombe 17; 8. Pristava, tombe 18; 9—12. Regerča vas. — 1 = 1 : 4, le reste 1 : 8, dessin S. Knez

UMETNOSTNI IN URBANISTIČNI SPOMENIKI

AVTORJI:

A. D. — Anton Demšar
A. V. — Andreja Volavšek
F. G. — Franc Golob
F. K. — Franc Kokalj
F. N. — Franci Novinec

I. S. — Ivan Stopar
J. S. — Jernej Sušteršič
M. P. — Miha Pirnat
O. Z. — Olga Zupan
P. F. — Peter Fister

Ajdovščina. ZSV Gorica je nadaljeval pozidavo **rimsko-srednjeveškega stolpa** v ohranjenem v. traktu rimskega obzidja. Pozidan je gornji del stolpa in sicer tako, da njegov parapetni zid presega arkadno teraso za ok. 70—80 cm. Vsa dozidava je bila izvršena v kamnu na način, ki se kolikor mogoče prilagaja rimskemu tipu zidave. Denar sta prispevala ZSV Gorica in ZSV SRS. — Pregledali in odobrili smo načrte ing. arh. S. Križaja za adaptacijo nekđ. **poslopja pošte** za namene trg. podjetja »Hubelj«, ki so v največji meri upoštevali posebnosti stavbe in okolja. — Izdali smo soglasje za adaptacijo hleva na **Cankarjevem trgu 4.** Fasada stavbe, ki je obrnjena na trg, bo oblikovana v soglasju s fasadami ostalih stavb neposrednega okolja. — Načrt za adaptacijo hiše v **Gregorčičevi ulici** je predvideval radikalno spremembo fasade, ki jo danes oblikujejo tri samostojne hiše, katere so le v notranjščini funkcionalno povezane, zato smo ga v celoti zavrnili. Na našo pobudo je ing. arh. J. Suhadolc izdelal nov načrt, ki ohranja sedanjo fasado nespremenjeno. Investitor je soglašal. — K načrtu za adaptacijo hiše v **Slomškovi ulici 20** smo zapisniško predlagali svoje pogoje za ureditev fasade. — ZSV Gorica je izdal soglasje za adaptacijo hiše v **Slomškovi ulici 23** z nekaterimi zapisniško postavljenimi omejitvami glede fasade. — V zvezi z adaptacijo stavbe v **Šibeniški ulici 1** je ZSV zahteval, da ostane kamnito okno v j. fasadi nespremenjeno, da mora imeti vhod v tej fasadi kamnit okvir, druga okna pa cementni okvir, balkon pa mora v oblikah upoštevati lokalno tipiko. — Investitor za adaptacijo hiše v **Šibeniški ulici 14** je predvideval večje notranje spremembe, ki pa bi z novim prizidkom vplivale tudi na spremembo fasade. Stavba je ena najznačilnejših v starem delu Ajdovščine, zato je ZSV ugovarjal vsakršni spremembi fasade ob cesti. Investitor je sprejel zavodove zahteve. — ZSV Gorica se ni strinjal s projektom adaptacije hiše v **Štran-**

carjevi ulici 11, ker je kvaliteten etnografsko-urbani spomenik na obsežnem trgu. Izdelavo načrtov smo zaupali ing. arh. J. Suhadolcu. — Ob samovoljni adaptaciji fasade hiše **Titov trg 1** je ZSV interveniral. — Navodila ZSV o oblikovanju nove stavbe podjetja »Nanos« na **Titovem trgu** so upoštevali. Zahtevali smo poprejšnje arheološko izkopavanje na zemljišču, kjer bo stala stavba, saj gre za že s sondami ugotovljeno arheološko najdišče antične dobe. — E. S.

Sv. Benedikt pri Mestinju. Iz Avstrije so bile vrnjene plastike sv. Frančiška Ksaverija, sv. Henrika in 2 angelov, ki so bile 1966 ukradene in so del renesančnega zlatega oltarja iz 17. stol. — I. S.

Bodešče pri Bledu. V ladji p. c. sv. Lenarta je restavratska delavnica ZSV SRS (restavrador A. Demšar) nadaljevala z restavratskimi deli. Zaplombirane in lokalno tonirane so bile freske (odkrite v letu 1966) na j. steni s prizori iz Pasijona ter na slavoločni steni (Oznanjenje). Utrjene so bile s kalatonom.

Restavriranje sta financirala SOb Radovljica in Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS.

Župnemu upravitelstvu je bil predlagan nadaljnji ureditveni program notranjščine ladje, prezbiterija in popravilo zvonika. Za izsušitev sten je bil že 1967 obtočen omet v ladji do višine ca. 70 cm. Ureditvena dela se bodo nadaljevala v letu 1968. — O. Z.

Leta 1966 so bile v celoti odkrite freske na vseh stenah ladje v podružni cerkvi sv. Lenarta v Bodeščaj pri Bledu. Na j. steni, ki je vsa poslikana s pasijonskimi prizori Kristusovega trpljenja, je razporejenih 12 slik v dveh vrstah (velikost enega prizora 110 × 90 cm). Skupna poslikana površina na tej steni je 13 m². Freske z isto tematiko segajo na z. steno pri vhodnih vratih (4 slike) s površino 4 m². Na slavoločni steni predstavljajo

Bodešče, del gotskih fresk po restavraciji. —Foto A. Demšar

Bodešče, partie des fresques gothiques après la restauration. — Photo A. Demšar

odkrite freske Marijino oznanjenje s skupno površino 10 m².

Pri barokiziranju cerkvene ladje so freske močno naključevali s kladivom, da so valoviti gotski omet zravnali z novo plastjo v gladko površino zidu. Tako so bile freske, nastale ok. 1520, pokrite z ometom db. 2 cm. Tega smo 1966 odstranili s kladivi zelo narahlo, da ne bi zrahljali originalnega, poslikanega ometa.

Plast beleža smo mehansko odstranili s skalpeli, zasigana mesta pa z vidija rezili. Večje okvare na luknjastem ometu smo takoj utrdili.

V letu 1967 smo nadaljevali s konservacijo fresk. Gosto naključevali prvotni omet je bilo zelo rahel in ga je bilo treba povezati z novimi plombami. V bližini cerkve smo našli ležišče iste mehke mivke, kot jo ima gotski omet, in smo z malto

(staro apno, mivka — v razmerju 1 : 2) zaplombirali vse naključne luknje in večje manjkače poskve ometa. Tej mali smo primešali barvo istega tona, kot je bila na freski, in sicer za vsako barvo originala posebej, le s to razliko, da je bil vsak ton za nianso svetlejši. Tako se dobro loči original od dodane plombe. S tem je bil dosežen estetski videz kompozicije, ki zdaj deluje harmonično in umirjeno. Ta novi princip konserviranja fresk, da ostane original nedotaknjen, se je popolnoma posrečil, plombe so poslikani prvotni omet povezale in obenem nanovo utrdile, saj bi sicer začel spet odpadati. Vodja restavr. oddelka F. Kokalj je določil, da se po končanem plombiranju fresk barvna plast fiksira s calatonom CB, samo fresko Judežev poljub (1,10 × 90 cm) smo utrdili s 3% polimetilmetakrilatom, topljenim v tulolu, zato, da jo bomo še proučevali.

Na pročelju cerkve smo s calatonom CB utrdili tudi freske sv. Jurija in sv. Florjana.

Od talne vlage prepereli »žokel« (omet) smo odstranili do kamna 1 m višine. Ko bo zid suh, ga bo treba na novo ometati. — A. D.

Branik. ZSV Gorica je sodeloval pri lokacijski obravnavi za gradnjo stanovanjske hiše, ki naj bi bila locirana v kompleksu porušenega spodnjega braniškega gradu. Z lokacijo nove stavbe je spomeniška služba soglašala, zahtevala pa je, da ohranijo še stoječi del obzidja s kolonami in portalom s Lanthierijevim grobom iz 1650. — E. S.

Brje. ZSV Gorica je pripravil navodila za obnovo gotske cerkvice sv. Martina na Brjah, ki je brez ustrezne kritine v ladji in ima tudi močno poškodovan vrhnji del zvonika. Del sredstev za obnovo so pri zavodu deponirali zasebniki, vendar jih še ni dovolj za začetek obnovitvenih del. — E. S.

Brod pri Bohinju. ZSV Kranj je nadaljeval restavratorska dela zunaj in znotraj p. c. M. Magdalene. S sodelovanjem vaščanov so bila izvršena razna gradbena in krovna dela. S škodlami je bila prekrita streha na j. strani prezbiterija in narejena zaščitna streha nad fresko sv. Krištofa, delo Jerneja iz Loke. Z novo pokositveno pločevino so bili prekriti stiki zvonika in prezbiterija. Nameščen je bil nov žleb za odvod meteorne vode. Popravljen so bila lesena vrata na j. strani

cerkvene ladje in oblečen v bakreno pločevino sp. rob glavnih in stranskih vrat. Škarpa potoka, ki teče v neposredni bližini zadnje stene prezbiterija in zvonika, je v dolž. 6 m zgrajena iz betona. S tem je preprečen vdor vode v prezbiterij. V ladji in prezbiteriju so bila opravljena zidarstva dela (krpanje sten) Na zunanji steni sta bili restavrirani freski MB v mandorli (prileško-suški krog) in Krištof (furlanski krog). Utrjena je bila kompozicija Krištofa in svetnikov, delo Jerneja iz Loke. Vse tri freske so prevlečene s kalatonom. V notranjosti prezbiterija so bile plombirane freske Katarinine legende. Na l. strani slavoločne stene v ladji je delno odkrita močno zasigana freska, ki predstavlja moško figuro z mečem v desnici. — F. G.

Bukovci. Zaradi preglednosti na ovinu proti Borlu bi bilo treba odstraniti kapelico. Da bi jo ohranili, so jo domačini premestili na ugodnejše mesto. — A. V.

Celje. Ponovno so se pojavile težnje po odstranitvi razpadajočih baročnih križevpntnih kapelic na **Jožefovem hribu**. ZSV je dal še ohranjene plastike deponirati v pokrajinskem muzeju Celje, zavrnil pa je predlog za rušenje, saj so predračuni pokazali, da bi obnova kapelic veljala komaj še enkrat toliko kot rušenje. ZSV bo zato ponovno zaprosil za sredstva za njihovo sanacijo. — **Stari grad** je očiščen drevja, ki ga je zakrivalo. S tem se je njegova vedutna vrednost močno povečala. Celjsko turistično društvo je v njem s soglasjem ZSV preuredilo gostišče, opravljena pa so bila tudi večja obnovitvena in vzdrževalna dela na grajskem obzidju. — Restavratorska in konservatorska dela pri **ž. c. sv. Daniela** organizira in financira ž. urad Celje. Ostanki slikarje na z. steni kapele ŽMB predstavljajo po mnenju dr. Cevca hortus conclusus (zgodnje 17. stol.), pod njim pa so fragmenti fresk iz 15. stol. Slikarja je bilačasno samo odkrita in fiksirana, problem prezentacije ostaja odprt. V letih 1967/68 je bila obnovljena vsa zunanjščina. Izbrali smo tanek apnen omet, prilagojen strukturi površine, tako da kamnoseško obdelani členi naravnost prehajajo v steno. Ko je bil novi omet odstranjen, smo ugotovili, da so oporniki kapele ŽMB in prezbiterija samo prislonjeni in torej recentni. Izpostavljeni deli opornikov so bili prekriti z bakreno pločevino, kamnitni profili pa obrušeni. Na j. steni prezbiterija so se po odstranitvi

recentnega ometa pokazali deli stare got-ske bordure, naslikane z rdečo barvo — motiv obrnjene križne rože. Ugotovljeno je bilo, da je okno v s. steni kapele ŽMB neavtentično (opečno psevdogotsko oste-nje), zato smo ga zazidali. Okna v sklepu kapele imajo še pristne kamnitne okvire, na v. stranici sklepa pa je ohranjeno tudi prvotno krogovičje. Nasprotno so ostenja oken v sklepu prezbiterija nepristna, kar kaže, da so ta del prezbiterija nekoč temeljito predelali. Pri delih na zunanjsčini smo za enim opornikom na s. steni ka-pele ŽMB našli kamnit antični relief iz pohorskega marmorja, ki ga je ž. urad sporazumno z ZSV dal prestaviti, tako da je zdaj fiksiran v steni med dvema opornikoma. Na enem od opornikov ob v. stranici sklepa kapele je zašiljena niša, izklesana iz kosa peščenca, ki smo jo pustili odprto. Letos smo odstranili tudi omet z notranjih sten kapele ŽMB. Pri tem se je pokazalo, da so v stenah po-vsod vzdane zvočne posode, na oboku pa so se pokazali sledovi fresk, ki jih je dal župni urad odkriti. Obok je v celoti po-slikan. V osrednjem polju na v. strani je upodobljen Prestol milosti, okoli njega so v 10 poljih razvrščeni angeli z orodji Kri-stusovega mučenja. V naslednji poli križ-nega oboka so razporejeni simboli evan-gelistov in cerkvenih očetov, v zadnjih 2 polah pa je naslikana gotska rastlinska ornamentika. V ločnih poljih pod svosvodnicami je v v. polju naslikan Veronikin prt, levo od njega pod svosvodnicama je domnevno Marijino kronanje, desno pa podoba Janeza Evangelista z atributi. Slikarija je za naše razmere nadpovprečno kvalitetna. Po stilnih elementih sodeč jo lahko postavimo v čas med leti 1410 do 1420, vse pa kaže, da jo lahko natančno datiramo v leto 1413, ko je bila kapela (če je naše sklepanje pravilno) posveče-na. — Preurejen je tudi prizidek na j. strani ž. c., današnja zakristija: odstranjeni so nekateri nekvalitetni neogotski elementi, prekrit je z etnotno dvokapno streho, obenem pa je bil sproščen prez-biterij, kjer se zdaj polno uveljavlja vene-c obdajajočih ga opornikov. — V pri-hodnje bo treba kompleksno urediti ka-pelo ŽMB, ki bo spomeniško najbolj poudarjeni del stavbe. Odstranjeno bo neogotsko krogovičje in okras okna na v. strani sklepa kapele, na novo odkrite ol-tarne niše na s. in j. steni bodo dobile novo funkcijo, očiščene bodo vse konzole, fiale, sedilje itd. — skratka, kapela bo po najbolj doslednih spomeniškovarstvenih načelih prezentirana in tako preure-

jena, da bo lahko rabila svoji novi na-membnosti. Posebej velja poudariti, da je vso skrb za prezentacijo objekta prevzel župni urad. Restavratska dela na freskah opravlja restavrtor Viktor Povše ob pomoči študentov ALU. — I. S.

Cvetkovci. Kamnito znamenje ob cesti, postavljeno 1657, je konservirala kipar-ska restavratska delavnica ZSV Mari-bor. — A. V.

Črnci. Obnovljena je bila zunanjsčina gradu, pri čemer so ohranili dosedanji ton fasade. — A. V.

Črničje. Na stroške ž. urada so bila iz-vršena preureditvena dela v notranjsčini ž. c. sv. Vida. ZSV Gorica je določil barve novega opleska ter predlagal, kako naj prezentirajo notranjsčino, ki ima ohranjeno, toda deloma po Del Neriju preslikano slikarijo slikarja Janeza Wol-fa. — E. S.

Dobrovo. ZSV Gorica je sodeloval pri razpravi o možnostih preureditve dobrovske graščine v gostinski lokal. Izkazalo se je, da investitor trenutno nima denarja za takšno ureditev. Nevarno je, da bo grad zaradi slabega vzdrževanja začel vidneje propadati. — E. S.

Domžale. V okviru praznovanja občinskega praznika v Domžalah 21. do 31. julija 1967 sta Muzej Kamnik in ZSV Kranj pripravila razstavo »Kulturni spomeniki v občini Domžale«, ki naj bi seznanila občane s kulturno dediščino bližnje in daljne preteklosti iz njegovega domačega okolja. Razstavljeno dokumentarno gra-divo, ki so ga dopolnjevali nekateri origi-nalni eksponati, je zajemalo spomenike iz narodnoosvobodilne borbe, spominske plošče pomembnih mož, ljudsko stavbarstvo, ljudsko umetnost in domačo obrt, sakralno arhitekturo, stensko slikarstvo, tabelne slike in plastike ter grajsko arhi-tekturo in arheološke najdbe in lokalite-te. Večji del gradiva se je omejil na najkvalitetnejše in najznačilnejše pri-mere, razen srednjeveških fresk s tega področja, ki so bile prikazane v celoti. V razstavno gradivo so bili vključeni tudi fragmenti fresk, ki še čakajo na odkri-vanje (Miklavž nad Drtijo in Krašce pri Moravčah). — O. Z.

Dornava. Na prošnjo Mladinskega za-ščitnega doma je ZSV SRS dovolil nadzi-davo z. krila po vzoru vzhodnega in pre-delavo oken v pritličju glavnega krila v

Celje, glavi angelov iz zač. 15. stol. na oboku kapele ŽMB v opatijski cerkvi. — Foto V. Berk

Celje, têtes d'anges du début du 15e siècle sur la voûte de la chapelle de la Mère Douleoureuse dans l'église abbatiale. — Photo V. Berk

vrata, da bo mogoče voziti nepokretne otroke iz spalnic naravnost na vrt. — Plastike pritlikavcev, ki so bile v dornavskem gradu neprimerno vzdrževane, je po našem posredovanju prevzel v oskrbo Pokrajinski muzej v Ptuj. — A. V.

Družmirje. Rudnik lignita Velenje namerava odpreti novo proizvodno polje v smeri proti Šoštanju. Pri tem bo odkopavanje prizadelo tudi 2 spomeniška objekta, družmirsko cerkev in Vošnjakovo pokopališko kapelo. Ker gre za življenjske interese rudnika, je ZSV Celje zahteval samo, da ju pred rušenjem tehnično in fotografsko dokumentirajo, vsi umetnostni predmeti iz cerkve, zlasti baročni, pa naj se ohranijo in prezentirajo bodisi v sestavi predvidenega novega sakralnega objekta, bodisi kako drugače. — I. S.

Famlje. V letu 1967 se je nadaljevalo odkrivanje fresk. Sistematično so bila odkrita vsa prepleskana polja na oboku in na stenah prezbiterija. Desna stena prezbiterija je bila fiksirana z natrijevim

pentaklorfenolom, ker je bila zelena od glivic. Odkrito je bilo biforno gotsko okno z ohranjeno rozeto. Freske so mestoma močno odstopale od podlage, zato jih je bilo treba ponovno pritrditi. Vsa mesta, kjer manjkajo freske, so bila očiščena, nanesen je bil nov grobi in nato še fini omet ter zaglajen tako, da je površina podobna originalu. Slavoločna stena s freskami je dobro ohranjena, zakitati je bilo treba le razpoko, ki je bila široka 1 cm in je tekla po celi širini svoda. V ladji sta bili odkriti dve romanski okni prvotne cerkve ki je bila precej manjša in nižja. Restavratorska dela se

Sistematično in dokončno smo odkrili vsa prebeljena polja na oboku in stenah prezbiterija in utrdili d. steno z natrijevim pentaklorom fenolom, ker je bila zelena od glivic. — Mesta, kjer so odkrili rebra, smo očistili. Na več mestih smo našli ostanke reber, polnila zidu, kjer so rebra odbili. — D. stena je skoraj popolnoma uničena, verjetno od takrat, ko so posekali rebra. — Okno za oltarjem je ornamentirana bifora, krogovičje je še

ohranjeno, treba je samo ustaviti nova stekla. — D. poševnica predstavlja zgoraj sv. Mihaela z zmajem in je dokaj dobro ohranjena, vendar skoraj do polovice odstopa od prvotnega ometa. Sp. del je skoraj docela uničen. Nekaj pred leti po tleh pobranih kosov bomo spet povezali s kompozicijo. Mesta, kjer freske manjkajo, smo očistili, nametali grobi omet, nato še finega in ga zgladili, tako da smo dobili izvirniku podobno površino. Pesek okrašto sivega odtenka z Bleda je po barvi in zrnatosti doslej najboljši. Prezbiterijska stran slavoločne stene z daritvijo Kajna in Abela je dobro ohranjena. Skoraj po celi sredini svoda pa je bila do 1 cm š. razpoka, ki smo jo zakitali. Ladijska stran slavoločne stene je bila ob prezidavi uničena, dobili smo samo majhen košček, po katerem lahko sklepamo, da je bila poslikana. V ladji smo odkrili 2 romanski okni prvotne, precej manjše in nižje cerkve. Na l. steni ladje sta vidna 2 posvetilna križa. — F. K. in F. N.

Gabrje pri Štanjelu. Lastnik hiše št. 39 v Gabrjah je nameraval preurediti notranjščino stanovanjske hiše tako, da bi močno prizadel fasado. Stavba predstavlja izredno kvalitetno arhitekturo 18. stol., pozidana je bila kot izpostava štanjelskega gradu, odlikujejo jo lepi proporci, v centralni fasadi pa sta zlasti kvalitetna lep kamnit vhod in portal in kamnit balkon na konzolah v osi nad njim. Kamnita okna imajo profilirane okvire. Stavba, ki ima še vogalni erker in slikovito izstopajoč napušč, je tudi dominantna manjšega vaškega trga. Zavod je odklonil spremembo fasade in nova trodelna okna. — E. S.

Gorišnica. Neznanci so prevrnili znamenje iz l. 1668. S sredstvi OS Ptuj ga restavrira kipar ZSV Maribor. — A. V.

Gornji grad. Veletrgovina Mercator je nameravala prevzeti stavbo »Štekel«, del starega utrdbenega sistema, da bi jo preuredila za svoje potrebe. V zvezi s tem so bile opravljene dodatne sondaže na s. steni stavbe, ki so pokazale, da je stari vhodni portal s kamnitimi podboji pod recentnim ometom še v celoti ohranjen. Izluščili smo njegov profil s posnetim robom ter teme njegovega loka. V programu je bilo, da bodo v pritličju preurejene stavbe odstranili recentne stene in s tem odprli nekdanji prehod, vendar se je investitor iz neznanih vzrokov umaknil — I. S.

Gradišče pri Divači. Popravili so ca. 4 m² škrlaste strehe, ker je v notranjščino zamakalo. Za popravilo smo uporabili škrlje stare kritine p. c. v Famljah, ki je bila prav tako na novo prekrita. Pri odstranjevanju beleža na d. steni ladje je bilo ugotovljeno, da je omet zelo pokvarjen, hkrati pa seveda tudi freske. Pri obnovi strehe smo zasledili v strešni konstrukciji ostanke kasetiranega stropa. — Freske bodo dokončno restavrirane v zaključni fazi 1968. — E. S.

V dogovoru z ž. u. Lokve in Vremski Britof smo obnovili pribl. 4 m² strehe, nosilec in hrastove deske. D. steno smo dokončno odkrili, vendar so nekateri prizori samo še v fragmentih. Odkrili smo tudi stranski gotski okni. Tisto pri slavoločni steni je bilo povečano in je ostala le še l. stran, zadnje, tretje, pa je še dobro ohranjeno. Prizori se nadaljujejo v oken-ske niše. Zgornji prizori med okni so skoraj popolnoma uničeni, verjetno že od povečave cerkve. Grobi omet je bil zaradi preslabega veziva že dotrajan in smo ga tam, kjer ni bilo fresk, odstranili, tam, kjer so še, smo ga delno utrdili, dokončno pa ga bomo prih. leto. — F. K. in F. N.

Grize pri Vrabčah. Ob sistematičnem sondiranju kraških cerkva je ZSV Gorica našel freske v p. c. sv. Martina. Po sondah sodeč je poslikana vsaj vsa stena ladje. Odkrili jo bomo 1968. — E. S.

Grize. ZSV je pri obnovi p. c. Marija Lurd na Gradišču iz 1890 odsvetoval uporabo teranove, priporočil pa obnovo fasad v tehnički glajenega ometa. — I. S.

Idrija. ZSV Gorica je po predhodnem dovoljenju za rušenje p. c. sv. Križa v Idriji izdal še soglasje o prenosu inventarja v pokopališko cerkev. Objekt sam so začeli rušiti in graditi na njegovem mestu novo cerkev po načrtih ing. arh. T. Bitenca. Od stare cerkve je ohranjen le zvonik.

ZSV Gorica je odklonil načrt za adaptacijo hiše št. 12 v Prelovčevi ulici v Idriji, ker projektant ni upošteval sugestij zavoda za ureditev j. in v. fasade omenjene stavbe. — E. S.

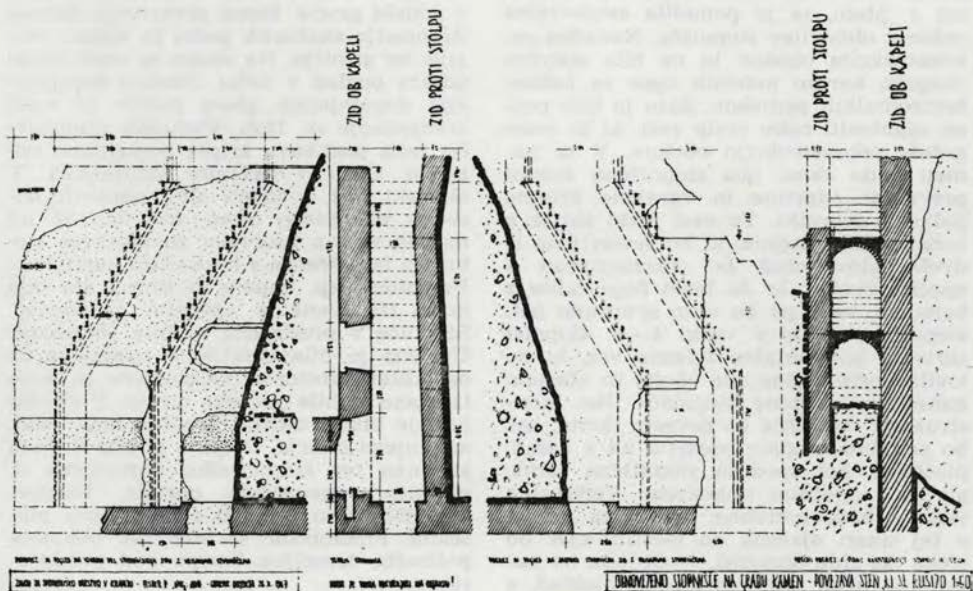
Jelšingrad pri Šmarju pri Jelšah. V neposredni bližini gradu tik ob parku je Radio Šmarje hotel postaviti nov oddajnik. ZSV Celje je lokacijo odobril s pogojem, da grad vedutno ne bo prizadet

in je zato zahteval, da mora biti stavba tako globoko vkopana v zemljo, da njena streha ob pogledu z glavne ceste ne bo vidna. Nedotaknjen mora ostati tudi grajski drevored, posebej pa je paziti tudi na možnost arheoloških najdb, saj je v neposredni bližini tekla mimo stara rimska cesta. — I. S.

Sv. Jošt na Dobrovljah. P. c. so pred letom dni prekrili, vendar jo še vedno uničuje talna vlaga. ZSV je predlagal, naj stene obklepljejo ca. 2 m visoko, obenem pa naj na s. strani zunaj izkopljejo drenažni jarek. Razpoke v stenah kažejo, da se cerkev na j. strani pogreza, vendar se konservatorju zaenkrat še ne zdijo nevarne. Večjo škodo povzroča cement, s katerim so pred nekaj desetletji preoblekli gotške arhitektonske elemente. Ob ogledu so bile sondirane tudi stene prezbiterija. Pokazalo se je, da je vsa notranjščina prezbiterija poslikana s freskami iz 14. stol., ni pa mogoče reči, koliko so slikarije iz 19. stol. prvotne poslikave uničile. Isto velja za ladijske stene, saj je na podstrešju cerkve nad gotskimi oboki že dr. Stegenšek ugotovil freske iz 14. stoletja — I. S.

Jurklošter. Vprašanje ostankov nekdanjega gradu je postalo spet aktualno. ZSV je rušenje sicer načelno že odobril, pa je rušilna dela nato ustavil, ker ni bila zagotovljena strokovna izvedba del in bi rušenje razvalin lahko statično ogrozilo še ohranjeni del gradu. — I. S.

Kamen pri Begunjah. Obseg konservatorskih del v letu 1967, ki jih je izvajal ZSV Kranj v okviru programa obnovitve razvalin gradu Kamna, se je omejil na odkop sesutinj v renesančnem sr. traktu ter utrjevanje in pozidavo sten. Očiščen je bil z opečnim tlakovcem tlakovani hodnik ob arkadah. Delno so bile odprte arkade, ki so vodile v pritlične prostore ter stopnišče v zgornje nadstropje. V ometu arkadnega oboka je bila odkrita vrezana letnica 1551. Pozidana je bila stena nad sp. obrambnim jarkom, manjkajoči polkrožno profilirani zidec je bil dopolnjen s cemetnimi bloki, odlitimi po modelu originalnega kamnitega zidca. Utrjeno in pozidano je bilo zidovje vzdolž obrambnega jarka in sp. teras. — Izdelana je bila študija za utrditev in izravnavo stene nad stopniščem, ki vodi v zgornji stolp. Dokončni predlog za utrje-

Kamen, detajl rekonstruiranega stopnišča z vrisano konsolidacijsko vezjo. — Risal P. Fister
Kamen, détail de l'escalier reconstruit avec le lien de consolidation dessiné. — Dessin P. Fister

valna dela v letu 1968 bo izdelal statik ing. J. Ribnikar. — Konservatorska dela 1967 sta omogočila SO Radovljica in Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS. — O. Z.

Ob čiščenju renesančnega zgornjega dela gradu Kamen pri Begunjah (VS VII, 160; VS IX, 222; VS X, 223; VS XI, 147) je bilo odkrito stopnišče, ki je povezovalo nivo grajskega dvorišča s precej više ležečim nivojem sz. grajskega stolpa, ob katerem so nanizani renesančni stanovi. Enoramno stopnišče vodi med z. zidom nekdanje grajske kapele (ki je popolnoma porušena, ostal je le stopniščni zid in del s. zidu) in zidom, ki meji na skrajni z. del kompleksa ob z. stolpu. Stopnice, ki so položene direktno na skalo (najnižja rama), so v celoti ohranjene, od obeh zgornjih pa so ostala le vsekana ležišča v obeh zidovih, kamor se je naslanjal stopniščni obok. Ob čiščenju se je pokazalo, da sedaj prosto stoječega z. zidu kapele ne bo moč konsolidirati — že zdaj je rahlo nagnjen — posebno še, ker je tudi vezivo že precej uničeno. Tudi z. zid stopnišča je izbočen, ker pritiskajo nanj sesutine j. zidu z. stolpa, ki jih je treba čimprej odstraniti. — Da bi ohranili oba zidova, ki segata do višine 10 m, in da bi obenem rešili še pristan na gornji z. plato, se je ponudila svojevrstna rešitev: obnovev stopnišča. Navadna rekonstrukcija obokov bi ne bila statično mogoča, ker ni nobenih opor za ločitev horizontalnih pritiskov. Zato je bilo nujno zagotoviti neke vrste vezi, ki bi omogočale rekonstrukcijo obokov. V ta namen bodo skozi oba stopniščna zidova prevrtane odprtine in vgrajene železne palice s svorniki. Te vezi bodo skrite v konstrukcijo stopnic, ki bo sestavljena iz dveh delov: obok bo rekonstruiran v opečni izvedbi, le da bodo fuge zalite z betonom, vanj pa bo vlit armirano bet. stopnišče; to bo v vsaki 4.—5. stopnici skrivalo horizontalno železno vez, ki bo lovila horizontalne sile oboka in obenem konsolidirala stene stopnišča. Bet. konstrukcija stopnišča bo povsem skrita, ker bo površina stopnic prekrita ali s kamn. ploščami, kot spodnja stopniščna rama, ali pa z opečnim tlakovcem. Vertikalne vezi ne bodo potrebne, ker bosta zidova v tej smeri ojačena na mestih, kjer bo treba del zidu obnoviti. — Ob tem bo nastala še neke vrste razgledna ploščad, s katere bo omogočen izredno lep pregled vseh razvalin. Ker pa ima ZSV v Kranju namen rekonstruirati sorazmerno še do-

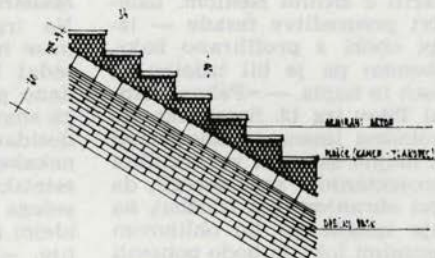
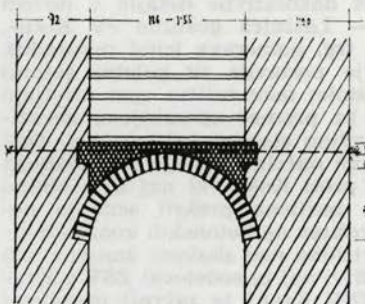
bro ohranjeni sz. kvadratni stolp in ga tudi prekriti s streho, tako da bo mogoče v njem dobiti uporabne prostore, bo tako rešeno tudi vprašanje dostopnosti za obiskovalce (zdaj je bil možen dostop le preko ruševin). S tem bo obnovljeno stopnišče služilo tako statični konsolidaciji kot tudi obnovljeni funkciji povezave obeh platojev. — P. F.

Kamnik. Na Stražnem stolpu na Malem gradu so bile 1967 plombirane in pozidane poškodovane stene, predvsem pa s. in z. del temeljne škarpe. Predvidoma bo v stolpu urejen manjši gostinski lokal z razgledno ploščadjo.

V letu 1966 je ZSV Kranj urejeval zunanjiščino kapele na Malem gradu, v nadaljevanju obnovitvenih del v letu 1967 pa je bila skoraj v celoti obnovljena notranjščina kripte in spodnje kapele. V ladji sp. kapele so bili očiščeni in utrjeni ometi s. in j. stene, obok in fragmenti fresk. Utrjena je bila slavoločna stena ladje in sneta dekorativna poslikava notranjih slavoločnih pasov iz 19. stol. Z. stena ladje je bila obnovljena z novim ometom. V prezbiteriju sta bili obnovljeni okni v s. steni in za gl. oltarjem. Obnovljena je bila tudi oltarna menza. V kriпти je odkrita (restavrador ZSV Kranj, F. Golob) baročna fresko poslikava v smislu grotte. Stene prekrivajo slikane dekoracije skalnatih pečin in rastlin ovijalk ter grmičja. Na oboku se med oblaki odpira pogled v nebo. Obočno kompozicijo dopolnjujejo glave puttov in sredi kompozicije sv. Duh. Vsekakor predstavlja taka poslikava kripte pomembno odkritje, zlasti v sakralni arhitekturi. V okenski niši v kriпти smo obnovili baročno zastekleno okno. Pri tem je bil najden vzidan fragment romanskega stebrička iz peščenca s kockastim kapitelom. Prezbiterij sp. kapele in kripta sta bila novo tlakovana z opečnim tlakovcem. Stopnice v prezbiterij so bile obklesane. Urejena je bila električna napeljava za osvetlitev prostorov. Obnovljene in novo izdelane so bile okenske mreže. V vhodni lopi je bila pozidana baročna niša nek. zunanjega oltarja. Utrjena je bila d. baza služnika ter kamnoseško dopolnjena d. stranica romanskega portala. Parapet stopnišča smo prekrili s kamnitimi ploščami. Plombirane so bile tudi nekatere poškodbe temeljne škarpe pod prezbiterijem.

Vsa dela smo opravili s sredstvi SO Kamnik in Sklada za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS. Za leto 1968 je

STOPNIŠČE JE KAMENI POKRITO S POCINKANO PLOČEVINO
 NA UTRJENI NEKAMPNI STOPNIŠČNI ZIDU, KI JE OZ-
 NARJEN IN POVLISAN. NA OPAJAH STENO JE VIZUJNA
 ŽALIT Z BETONOM. SAKSI STOPNIŠČE SO VIZUJNO
 IZLOČENE VRAČ. K. SAJATI STA ZIDAVA.

STOPNIŠČE NA GRADU KAMEN - PREREZ 1:25
 ZAVOJ ZA VNO. NADSTRO V KRANJU PISTIA P. ALG. 1966

Kamen, tloris, pogled in prerez, konsolidiranega stopnišnega zidu. — Risal P. Fister

Kamen, plan, vue et coupe, de la muraille consolidée de l'escalier. — Dessin P. Fister

izdelan program nadaljevalnih del v zgornji kapeli. — O. Z.

Kanal. ZSV Gorica je ponovno interveniral pri lokalnih faktorjih in pri Turističnem društvu, da bi čimprej zbrali sredstva za restavriranje Neptunovega vodnjaka. — E. S.

Kog. Zaradi razširitve avtobusne postaje so prestavili trikotno zidano znamenje. Pred prestavitvijo je bil objekt tehnično in fotografsko posnet. Kiparsko restavratorska delavnica ZSV Maribor je restavriralala kamniti kip bičanega Kristusa in ga namestila v na novo pozidano znamenje. Obenem je bila vzdana tudi napisna plošča, ki govori, da je bilo znamenje postavljeno v spomin na kugo 1661. — A. V.

Koseč nad Drežnico. ZSV Gorica je tudi 1967 nadaljeval odkrivanje fresk v p. c. sv. Justa na s., j. in z. steni ladje. Po odkritju so bile freske očiščene in utrjene. Dela, ki so doslej potekala zaradi pomanjkanja sredstev v več fazah, so zdaj v glavnem zaključena. — E. S.

Kostrivnica. Ž. urad je obnovil vso zunanjščino baročne ž. c. ZSV o teh delih

ni bil pravočasno obveščen, zato ni mogel vplivati na način izvedbe. Novi omet je izdelan v tehniki teranova. Zvonikova kapa je na novo pokrita s pocinkano pločevino. Pozneje naj bi jo po predlogu ZSV vinsko rdeče prebarvali. — I. S.

Kranj. ZSV Kranj je 1967 sodeloval pri obnovi kranjskih fasad. Ob obnovitvenih delih na fasadi »Pavšlarjeve hiše«, Titov trg 18 so se pokazale na l. strani nad vhodnim portalom v vi. I. nadstropja barvne sledi. ZSV v Kranju je pričel s sondiranjem in odkril dve freski. Na prvi je naslikan na l. strani sv. Krištof, na d. strani sv. Florijan. Freska je gotška. Po načinu slikanja (roke, oči, draperija) je delo istega mojstra kot freska na stopnišču te hiše v I. nadstropju. Freska je odkrita, utrjena in plombirana. Druga freska, ki sega v 2. nadstr., predstavlja sv. Florijana in je samo sondirana. Freska je baročna in signirana z letnico in napisnim trakom:

HÉLIGER FLORIAN DU EDLER HELD
 DICH HAB ICH ZUM HAUSBESCHÜTZ
 F. RERWÄHLT

RENOVATUM PRIMO 1750 AC:

ITERVI ...

Odkritje je pomembno, saj predstavlja ohranjena gotska freska na fasadi profane arhitekture na Gorenjskem izjemo. Restavriranje bo končano 1968. — F. G.

Pritlični del baročne fasade **Titov trg 2** (trg. lokal Alpina) je bil adaptiran pred 10 leti. Segmentni slepi loki so bili neugledno in tehnično slabo (zaradi zamakanja) zakriti z žičnim steklom. Izdelali smo načrt preureditve fasade — izpolnjeni slepi oboki s profilirano bakr. pločevino, obenem pa je bil izdelan še načrt za izvsek in napis. — »Peko« adaptira trg. lokal **Titov trg 13**. Secesijsko fasado kazni neokusna lesena izložba izmed obeh vojn. Z idejno skico in večkratnimi dogovori s projektantom smo dosegli, da bo portal ostal ohranjen (kot izložba), na mestu sedanje izložbe pa bo oblikovan vhod s segmentnimi loki, ki bodo ponovili motiv treh sosednjih hiš in bodo z novim zidanim slopom uskladili pritlični del fasade z zgornjim. — »Borovo« hoče preurediti svoj lokal **Titov trg 21** v bogato okrašeni secesijski stavbi, ki je imel doslej zelo neprimerno leseno odprtino za trgovino. Posredovali smo idejno rešitev fasade, ki upošteva razmerja celotne fasade in ne posebej pritličja in posebej zgornjega dela, kar je navadno način adaptiranja starejših zgradb.

Ob izdelitvi lekarne iz stavbe **Titov trg 23** je trg. podjetje Elita preuredilo pritličje. To sta v bistvu dve stavbi, ki jih je bilo treba obravnavati ločeno. Manjšo, starejšo, je podjetje že obnovilo z malenkostnimi spremembami, pri novejši pa bo možno delno povečati izložbene površine, ne da bi s tem razbili koncept sicer skromno oblikovane stavbe, ki je bila adaptirana med obema vojnama.

Novi urbanistični načrt mesta predvideva na **Koroški cesti** tik ob vhodu v mesto (vrh Jelenovega klanca) na mestu nekđ. kapuc. samostana nov hotel. Gradnja naj bi se začela 1968, zato so pričeli z rušenjem starih zgradb avg. 1967. Pred tem smo posneli tlorise in fasade nekdanje baročne kapele samostana iz 1644 in prizidkov iz 19. stol., nemogoče pa je bilo to narediti pri jz. traktu, kjer so bili zori. Sama arhitektura je že močno predelana, tako da o posebnih kvalitetah ni moč govoriti, kljub temu pa bo skušal projektant (arh. Ravnikar) vključiti del stavbe v novi hotel — morda kapelo. V hotelskem vrtu bodo lapidarijsko prikazani detajli iz prejšnje zgradbe: fontana J. Nepomuka in Ljudmile, delo kiparja Bernekarja iz 1911, ki ga je iz privatne

lastnine odkupila kranjska občina, ter baročni kropilnik, ki je bil vzidan v vrtni zid. Poleg teh detajlov je ZSV Kranj depoziral v svojem skladišču še del stebra z letnico 1645, ki so ga ob rušenju sedanjih zaporov našli vzidanega v steno, ter nekaj vrat in oken kar bo vse možno uporabiti kot dekorativne detajle v novem hotelu. — Lastnica gostilne »V Kotu«, **Maistrov trg**, namerava lokal preurediti. Na trg je postavila (v poletni sezoni) mize in stole; take rešitve spet oživljajo sedaj le za promet uporabljeno nezazidano površino starega jedra mesta. Dali pa smo tudi načelni pristanek za možnost dozidave proti Kokri, ki naj bi z obliko nekakega bastiona prekril sedanjo neestetsko rešitev na betonskih konzolah visečega prizidka nad skalami kanjona. Ob idejni rešitvi naj bi sodeloval ZSV v Kranju. — ZSV Kranj je zavrnil prezidavo stan. hiše **Trubarjev trg 9**. Lastnica je hotela na fasadi vgraditi garažna vrata, ki bi popolnoma uničila skladnost sicer ne visoko kvalitetne pritlične klasicist. stavbe, ki pa je dobro vključena v ambient. Nepravilnost zamišljene adaptacije smo dokazali s skico.

Zaradi večje obremenitve električne napeljave je bilo treba najti v starem jedru mesta prostor za precej velik transformator. Primerno skrito lokacijo smo našli v vrtu na vogalu **Jenkove in Tomičeve ul.** Načrt za velika vhodna vrata skozi zidano ograjo, ki so tako edini vidni novi objekt, je izdelal ZSV Kranj. — P. F.

Križ nad Kojskim. ZSV Gorica je ugotovil, da se poškodbe na arhitekturi gotske cerkve večajo. Predvsem je slabo stanje kritine in na enem mestu se je streha znižala za nekaj decimetrov. Razpokana je tudi z. stena cerkve, kjer se teren mestoma pogreza, bržčas zaradi usedanja zaispa nekdanjih strelskih jarkov, ki so potekali tik pred z. fasado do starega tabornega stolpa, ki je še ohranjen in restavriran. V cerkev je bila napeljana elektrika, v zvonici je bil nameščen nov zvon. — E. S.

Kromberk. ZSV Gorica je skupaj z Goriškim muzejem interveniral pri Obrtno gradbenem podjetju iz Nove Gorice zaradi zidave betonskega zidnega venca na zunanjščini sv. grajskega stolpa ter zahteval, da se ta venec izdela v kamnu, ker je bil tak tudi pred porušenjem stolpa. Podjetje je spomenilo intervencijo upoštevalo in odstranilo betonski venec. — Posebna komisija, v kateri so sodelo-

vali tudi konservatorji, je nadalje ugotovila, da se v grajskih zidovih pojavljajo razpoke zaradi pomanjkljive horizontalne povezave, slabe kakovosti malte, ki je na zunanjih mestih delno sprana, in nove kletne odprtine, zaradi katere se je pritisk v ostalem delu zidne mase povečal. Komisija je opozorila, da je treba zidove stolpov čimprej sanirati, zidne ploskve pa ometati. Komisija je predlagala še vrsto ukrepov, ki se nanašajo na statične probleme urejanja novih prostorov za muzejske zbirke. — E. S.

Lemberg pri Šmarju pri Jelšah. Na hribu nad p. c. sv. Pankracija, kjer so ostanki starega lemberškega gradu, so domači mladinci pričeli kopati. Izkopali so ca. 2 m š. in 5 m gl. jamo, od tam pa so kopali proti notranjščini objekta. ZSV je takoj ustavil izkopavanja, fragmente lončenine, ki je pri tem prišla na površje, pa oddal celjskemu Pokrajinskemu muzeju. — V avgustu 1967 je bila pri p. c. sv. Miklavža obnovljena fasada zvonika, ladje in prezbiterija, nato pa so p. c. prebelili še znotraj. ZSV je zahteval za zunanjščino in notranjščino belo barvo, ker so sonde pokazale, da je bil objekt tudi nekdanj tako poslikan. Kamnitne arhitekturne člene so v nasprotju z navodili prekrili s cementnim beležem. — I. S.

Lenart. Na d. strani ob vstopu v trg je gradbeno podjetje Stavbar projektiralo novo poslovno-stanovanjsko stavbo. Zaradi vključitve v trško okolje je ZSV Maribor zahteval, da gabariti, strešni naklon in kritino prilagodijo hišam v trgu. Namesto granita, ki ga je projektant predvidel za hišni podstavek, smo priporočili oseški apnenec, ki je v teh krajih doma. — A. V.

Lešnica pri Vel. Nedelji. Kiparska restavratorska delavnica ZSV Maribor je restavriralala gotsko stebasto znamenje z napisom Juri Lesjak 1691. — A. V.

Limbarska gora. Obnovljena je bila zunanjščina baročne cerkve na Limbarski gori (arh. Maček, 1735). »Plastično oblikovana fasada kot blok« (dr. N. Šumi — Lj. bar. arh.) zahteva belo barvo, ki je le rahlo tonirana. Izvajalci so ob obnovi navodilo sicer upoštevali, vendar ni uspel ton »ubito bele« barve, ker so beli primešali odločno preveč okra, tako da je rahlo zelenkasta. Ta barva in nepravilno izvedena »obnova« stebrov lope s cementnim obrizgom sta zmanjšali monumentalno baročno podobo. — P. F.

Lindek. V sklopu širše zasnovane akcije za odkrivanje in restavriranje grajskih razvalin je bil z gozdarskimi strokovnjaki opravljen tudi ogled Lindeka, ki šteje med najmarkantnejše razvaline celjskega območja. Določen je bil obseg sečne, dobljena pa so tudi že soglasja pristojnih organov, tako da bodo razvaline to zimo očiščene in bo mogoče razmišljati o prezentaciji. — I. S.

Ljutomer. Kiparska restavratorska delavnica ZSV Maribor je restavriralala 5 pozno-baročnih puttov iz ž. c. v velikosti 40—45 cm. — A. V.

Lovrenc na Pohorju. Kip sv. Miklavža je delo kiparja Strauba in stoji ob trški glavni cesti. Neznanci so mu oddrobili l. roko. Kiparska restavratorska delavnica ZSV Maribor je kip nadnaravne velikosti restavriralala in konzervirala. — A. V.

Lozice pri Podnanosu. Krajevna skupnost vasi se je obrnila na ZSV Gorica s prošnjo, da ji dovoli razdreti sedanji strešni stol s škrlasto kritino na Kapeli božjega groba, ki naj bi dobila betonsko streho, ker je kot sakralna stavba opuščena in trenutno rabi za avtobusno čakalnico. ZSV je takšen način adaptacije odklonil, ker gre za spomeniško pomembno arhitekturo 16. stoletja — E. S.

Mače nad Preddvorom. V p. c. sv. Miklavža so bile 1967 restavrirane poškodbe na freski »Pohoda treh kraljev« na s. steni ladje. Delo je izvedla restavratorska delavnica ZSV SRS (restavrator A. Demšar). Freske na s. steni in na slavočelni steni (prizor iz legende sv. Uršule) so bile hkrati očiščene ostankov beleža in sige ter utrjene s kalatonom. Očiščen je bil tudi dekorativni rob freske sv. Krištofa na j. zunanji steni ladje, freska pa utrjena s kalatonom. Restavratorska dela sta podprla SO Kranj in Sklad za pospeševanje kult. dejavnosti SRS. — O. Z.

Maribor. V Pristanu smo s sredstvi DEM pričeli sanirati minoritsko obzidje in Sodni stolp ter pripravljati dvig Vodnega stolpa. — V stolnici so preuredili kapelo Frančiška Ksaverija v krstilnico. Pri tem so stene prebarvali v prvotnem tonu, okenske šipe pa proti volji spomeniškovarstvene službe zamenjali z barvastimi šipami, za katere je izdelal načrte akad. slikar Stena Kregar. Ob obnovitvenih delih je bil restavriran baročni oltar. — Ne da bi obvestilo ZSV Maribor, je Stanovanjsko podjetje ob obnovi pročelja

Maistrova ul. 5 zaradi pomanjkanja denarnih sredstev zbil s fasade večji del secesijskih okraskov. — ZSV Maribor je potrdil projekt za nadzidavo **župnišča**, ki ga je izdelal višji gradbeni tehnik J. Požauko. Dozidana nadstropja bodo imela enako členitev kot že obstoječe. — S središtvu SO Maribor smo pričeli obnavljati baročno železno kovano ograjo pred **Alojzijevo cerkvijo**, ki je bila že močno dotrajana. — ZSV Maribor je potrdil projekt ing. arh. Branka Kocmuta za svetila na rekonstruiranem **Slomškovem trgu**. Svetila bodo imela stilizirano obliko plinske svetilke. — ZSV Maribor je potrdil obnovitveni projekt ing. arh. Branka Kocmuta, po katerem ostane prvo nadstropje **Naskovega dvorca** v dosedanji, prvotni obliki, neprimerne izložbe v prtiličju pa se nadomeste z ožjimi v lesenih okvirih. Nad obnovljenim portalom bodo namestili kopije originalnih grbov. — Kipi figuralne skupine nad trikotnim čelom fasade **grajske kapele** so bili močno poškodovani. Kiparska restavratska delavnica ZSV Maribor jih je restavrirala in konservirala.

Za razstavo Barok na slovenskem Štajerskem je kiparska restavratska delavnica ZSV Maribor restavrirala in konservirala 65 eksponatov. — A. V.

Marija Gradec. Odkrivanje in restavriranje fresk v p. c. je končano. Poleg že odkritih polj na s. in j. steni ladje so bile zdaj odkrite freske v sklepu prezbiterija in na oboku. Na s. steni se je pokazal izpod beleža fragment Marije Zavetnice s plaščem, ki je zaradi v 19. stol. prebitega okna ohranjen le fragmentarno. Sklepne in j. steno prezbiterija prekrivajo renesančne arabeske, kjer med vitčjem in rastlinskimi ornamentami srečujemo motive prekopicujočih se dečkov, mask, živali, simbole smrti itd. Posebno impresivni so Adam in Eva ob drevesu spoznanja, ki odločno kažeta na sorodnost s Cranachovo upodobitvijo tega motiva, ter motiv pogubljene device, ki je tu renesančno preoblikovan in vsebuje povsem nove ikonografske prvine. Vse te slike so razen Marije Zavetnice izdelane v tehniki grisaille. V ostenjih oken je anonimni slikar naslikal Jesejevo koreniko, ki se prične z Jesejem v sp. kotu okna v sv. stranici prezbiterija in se nato konča z Eleazarjem v d. sp. kotu okna na j. steni. Figure rodovnika so izrazito individualizirane, nekatere med njimi pa kažejo vprav portretne poteze. Posebno pozornost vzbuja med njimi podoba oča-

ka Eliahima, ki v mnogih podrobnostih kaže, da gre za slikarjev avtoportret. Na oboku imamo opravka s secco tehniko. Slikar je tu razporedil podobe okoli obeh osrednjih rombastih polj s Kristusom vladarjem in sv. Ano Samotretjo. Okoli Kristusa so razvrščeni simboli evangelistov ter angeli z orodji Kristusovega trpljenja, sv. Ano Samotretjo pa obdajajo podobe devic Barbare, Katarine, Doroteje, Neže, Apolonije in Uršule. Zadnja pola mrežastega oboka je ostala neposlkana. Na sosvodnicah so upodobitve angelov in krogovičja.

Zapis, ki govori o nastanku teh fresk in o katerem poroča Ignac Orožen, ni bil odkrit, vendar je bila pod fresko Pohoda Treh kraljev na j. steni ladje najdena letnica 1526, ki potrjuje avtentičnost sporočila. Odkrita slikarija namreč odločno kaže na nastanek v tem času, saj se v njej enkratno prepletajo poznosrednjevske in renesančne stilne prvine. V tej zvezi velja posebej omeniti funkcije naslikanega krogovičja, ki obrobja figure na oboku, ter funkcijo arabesk, ki obvladujejo sklep prezbiterija in ki so tudi na s. steni ladje kot okras prizorov iz Marijinega življenja. Zanimiva je tudi pričevalnost stilno avtentičnih noš.

Da bi bilo mogoče slikarski opus ustrezno prezentirati, so bili potrebni nekateri konservatorski posegi. Za stranskima oltarjema ob s. in j. ladijski steni je namreč dr. Stele ugotovil freski Oljske gore in Sv. Hieronima v puščavi, dve gotski oltarni podobi, ki sta ju pozneje zakrila renesančna stranska oltarja. Ta dva smo zato prestavili v z. del ladje, znotraj zazidali stari gotski portal na s. ladijski steni ter odstranili umetnostno manj pomembno prižnico ob j. ladijski steni. Prestavili smo tudi oltarni menzi, in sicer tako, da smo ohranili njuni vrhni kamnitni plošči, podstavek pa na novo oblikovali. Program dokončne prezentacije tega objekta predvideva rekonstrukcijo prvotnih gotških oken ter raziskavo tal, ki naj pokaže, ali imamo opravka z morda še starejšim kulturnim prostorom ali seliščem. Predvidena je tudi obnova vse zunanjščine objekta, ki je trenutno v skrajno slabem stanju.

Ž. urad, ki je preureditvena dela financiral, je oskrbel tudi obnovo 2 zlatih oltarjev (rezbar Tone Podkrižnik). — I. S.

Most na Soči. ZSV Gorica je sodeloval pri pripravljanju načrtov za ponovno prezentacijo notranjščine ž. c. sv. Lucije, ki ima še gotsko zasnovo in je bila ka-

sneje spremenjena zlasti v prezbitერიju; prezbitერიj in ladjo je poslikal akad. slikar T. Kralj. Slikarija je danes na več mestih poškodovana ter jo bo treba obnoviti, hkrati pa urediti tudi vso notranjščino. ZSV Gorica je predlagal, naj poškodbe na slikah restavrira sam avtor. Ureditev notranjščine tega spomenika, katerega zunanjščina je že urejena, se bo začela 1968. — E. S.

Mošnje. ZSV Kranj je sodeloval pri obnovi zunanjščine in zvonika na ž. c. sv. Andreja. Sondirani so bili ostanki uničene freske sv. Kristofa (vi. 6 m) na s. strani zvonika, ki so skoraj nezaznavni in zdaj spet prebeljeni. Na j. steni cerkvene ladje v vi. žlebov smo odkrili in očistili napis:

ERECTUM A° 1654 SUP ANDREA
NOVACKH PAROCHO MESNEUSE.

Na j. strani prezbitერიja smo odkrili ostanke šivanih robov, ki smo jih uporabili kot vzorec za sedanjo poslikavo šivanih robov. Na zadnji zun. steni in v oknu prezbitერიja je bil ponovno odkrit ciklus gotskih fresk. Barvna plast fresk je zelo obledela. Freske so bile samo očiščene in na nekaj mestih plombirane. Restavriranje se bi končalo 1968. — F. G.

Naklo pri Divači. ZSV Gorica je začel odkrivati in utrjevati kvalitetne srednjeveške freske v p. c. sv. Vrica. Pred odkrivanjem je bila urejena streha stavbe. Freske so na stenah in oboku prezbitერიja kot tudi na slavaločni steni. Zdaj so bile odkrite v celoti, nato utrjene, manjkajoči deli pa so dobili nov omet, ki se po strukturi in tonu ujema s prvotnim. Tako smo spomeniško prezentirali notranjščino prezbitერიja, ladja pa bo urejena 1968. — E. S.

Naklo pri Kranju. V letu 1967 je bila obnovljena zunanjščina ž. c. sv. Petra, ena najznačilnejših baročnih arhitektur iz petdesetih let 18. stol., »ki pomeni sintezo desetletnega razvoja lupine« (dr. N. Šumi — Lj. bar. arh.). Zato je sklenil ZSV Kranj obnoviti prvotno toniranje fasad, ki bi edino lahko vrnilo skladni arhitekturi prave poudarke. Sondiranje je pokazalo, da je bila osnovna barva baročno rdeča, vsi arhit. poudarki (lizene ipd.) pa so bili beli. Kar je bilo detajlov iz zelenega kamna (stolpna ograja, portali, okenski okviri), so bili očiščeni. Pravi ton barve smo dosegli z mešanico 1 dela cinobra (uvoženega iz Avstrije), 2

Marija Gradec, Adam in Eva v sklepu prezbitერიja po restavraciji. — Foto V. Berk

Marija Gradec, Adam et Eve, au bout du presbytérium après restauration. — Photo V. Berk

Marija Gradec, Kristus vladar in angeli z orodji trpljenja na oboku po restavraciji. — Foto V. Berk

Marija Gradec, Le Christ Roi, des anges et les instruments de la Passion sur la voûte après restauration. — Photo V. Berk

delov okra in 1/2 dela črne barve. Rezultat je bil dokaj točen posnetek značilne rdeče barve, ki jo nameravamo uporabiti tudi pri drugih podobnih delih. Težave so nastale le ob saniranju uničenih delov ometa, kjer so izvajalci sprva (predvsem na zvoniku) uporabljali cementne plombe. Zaradi hlastnejšega vpijanja vode so se pokazale lise, ki se niso skrile niti po 3 barvanjih. Po večkratnem pregovarjanju so začeli uporabljati plombe z nežganim apnom, ki so po primernem močenju z vodo dale podobno površinsko strukturo kot prvotni živoapneni omet. Nato se lise niso več pojavljale. — P. F.

Nazarje. Obnovljena je bila celotna zunanjščina ž. c. Napravljen je bil nov gladek apnen omet, obnovljen je bil talni zidec, kamnitni arhitekturni členi pa so bili očiščeni. Fasade so bile obarvane belo. ZSV je tudi soglašal s tem, da slikar Jože Horvat-Jaki okraši pročelje stavbe s sgrafitom, ki predstavlja Marijino oznanjenje. Dela so lepo uspela, zavod pa je izdal tudi navodilo za obnovno notranjščine, kjer naj s sondami ugotovijo tone prvotne poslikave. — I. S.

Okroglo pri Naklem. Obnovljena je bila zunanost Tomanove graščine, sedaj Doma slepih. Pri barvah fasade smo pazili predvsem na to, da so bili obnovljeni prvotni, sondirani svetli toni, ki poudarjajo poznoklasicistično arhitekturo z zač. 20. stol. — P. F.

Orehke pri Postojni. Žup. urad Slavina je izrazil željo in pripravljenost, da uredi notranjščino gotske p. c. sv. Florjana. ZSV Gorica je zato opravil zaporedne preiskave, da bi ugotovil razvoj in prvotno stanje njene notranjščine. Gre za kvalitetno gotsko arhitekturo z zgodnjo in kasnejšo fazo, samo ladja je bila barokizirana. ZSV Gorica je sondiral stene v prezbiteriju in ladji ter ugotovil, da je bila pod beležem slabo ohranjena baročna dekorativna poslikava, medtem ko prezbiterij ni bil poslikan. Po izvršenih sondažah so prebelili prostor prezbiterija, očistili rebra, poslikali slavolok ter prebelili ladjo in uredili novo električno napeljavo. Do jeseni je bila dokončana prezentacija notranjščine v smislu nekdanjega izvirnega stanja. — E. S.

Ozeljan. ZSV Gorica je interveniral pri Stanovanjskem podjetju iz Nove Gorice zaradi slabega vzdrževanja graščine v Ozeljanu. V notranjščino, kjer so tre-

nutno stanovanjski prostori, zamaka skozi slabo vzdrževano streho, v nevarnosti pa je tudi slikoviti in tipični kaminski dimnik. Zamakanje povzroča zlasti odpadanje štukatur v glavni grajski dvorani. — E. S.

Sv. Peter nad Kamnikom. ZSV Kranj je v p. c. sv. Petra snel polovico lesenega stropa s šabloniranimi ornamentami, nastalega v 2. pol. 15. stol., in ga prepeljal v depo ZSV v Čirčah. Strop je slabo ohranjen, močno črvojed. Barvna plast je obledela in se briše. Strop bo 1968 restavriran s sodelovanjem ZSV SRS. — F. G.

Petrovče. 1967 je bil prezbiterij ž. c. na novo prekrit s pocinkano pločevino. ZSV Celje je podprl prošnjo ž. urada, da se odobri pobiranje prispevkov za nadaljna vzdrževalna dela, ker so baročne freske že močno ogrožene. Ž. urad name-rava zavarovati tudi znamenite »petrovške križe«, kiparja Vida Königerja. — I. S.

Planina. Znova je bilo prezledano stanje propadajoče graščine — dvorca Hasberk pri Planini. ZSV je predlagal, naj se ta arhitektura uvrsti med najpomembnejše spomenike republike ter se v sedemletnem planu zagotovijo tudi potrebna sredstva za njeno obnovo. — E. S.

Podčetrtek. Grad pričinja propadati. Nekaj strank se je izselilo, tako da strehe nihče več ne vzdržuje. Gozdno gospodarstvo Celje, ki je grad do pred kratkim upravljalo, je ob izselitvi pustilo odprto celó sobo z delom starega arhiva. ZSV je o tem obvestil celjski mestni arhiv, ki je preostale raztresene kose starega grajskega arhiva zbral in jih prepeljal v Celje. — I. S.

Podgrad nad Vremami. ZSV Gorica je skupaj z ž. uradom Lokev pri Divači sodeloval pri prekrivanju p. c. DM. Prekrivanje je bilo nujno, ker je streha močno puščala. — E. S.

Podkoren. ZSV Kranj je sondiral na s. steni cerkvene ladje p. c. sv. Andreja poznorenesančno fresko sv. Krištofa. Pod njo je gotska freska sv. Krištofa. — F. G.

Podmelec. ZSV Gorica je 1967 opravil prvo fazo odkrivanja baročne slikarije v ž. c. Slikarija, ki je mestoma močno poškodovana zaradi kasnejših prezidav, pokriva vse stene prezbiterija. Odkrivanje se bo nadaljevalo. — E. S.

Podnanos. V ž. c. sv. Vida so bile pregleđane freske iz 2. pol. 15. stol. v srednjeveškem prezbiteriju. Nekoliko beneško občutene freske so izredno kvalitetne, toda mestoma poškodovane in deloma še neodkrita. Freske bo treba utrditi, še pokrite površine pa odkriti. — E. S.

Podsreda. Konservator je ob ogledu gradu ugotovil, da namerava domača lovška družina postaviti na mestu manjšega stolpiča pred objektom, ki je del grajske zasnove, svojo lovsko kočo. Na intervencijo pri SO nismo dobili odgovora. — I. S.

Polje ob Sotli. ZSV je izdal podrobna navodila za izdelavo sončne ure na stari ž. c. — I. S.

Ponikva pri Grobelnem. Pri obnovi župnijskega poslopja iz 19. stol. je ZSV Celje zahteval, da mora biti omet izveden v gladki tehniki in da okenskih odprtin ne večajo. Dela so zadovoljivo opravljena. — **Slomškov oreh,** ki so ga pred nekaj leti podrli in je bil začasno shranjen v župnišču, je zdaj saniran. Del debela je bil utrjen, nato pa obenem s spominsko ploščo prezentiran na z. fasadi ž. c. Deblo je utrdil in zavaroval proti nadaljnjemu razpadanju Tone Podkrižnik. — I. S.

Postojna. ZSV Gorica je interveniral pri skupščini, ker so bile ob prekopavanju zemljišča poškodovane tudi razvaline nekdanjega gradu na Soviču. — E. S.

Predjama. ZSV je zaprosil Upravo Postojnske jame za sopoliticacijo pri reprezentaciji p. c. Žal, MB, ki je del kompleksa kulturnih spomenikov okoli Predjamskega gradu. Uprava Postojnske jame je prošnji ugodila in votirala v te namene 1000 N din. Cerkev bomo začeli urejati v začetku leta 1968. — E. S.

Predoslje. Obnovljeno je bilo staro šolsko poslopje poleg ž. c. Fasade stavbe so skromno klasicistično oblikovane v drugi pol. 19. stol. in so likovno vezane na cerkveno fasado. Svetovali smo primernejšo obliko okenskih kril, ki prepuščajo več svetlobe, obnovitev profilov v ometu ter kombinacijo svetlega rdečkastega okra z belo barvo, kar so pokazale tudi sonde. — P. F.

Prevalje. Obnovljena je vsa notranjščina p. c. sv. Barbare v Zgradu, tako da že po različnih ometih lahko dobro

razločimo čas nastanka posameznih stavbnih delov. — A. V.

Ptuj — grad, zbirka NOB. Zaradi vlage, ki je močno napadala zidove v tem oddelku, so le-te očistili ometa. Za okna, ki niso zavarovana z okenskimi mrežami, smo priporočili železne okenske mreže, kakršne so na vseh drugih oknih v grajskem pritličju. — Zunanji sodelavec ZSV Maribor tov. Požauko je izdelal načrte za zaščito grajskih kazemat, preureditev pritličja j. trakta in namestitve novih sanitarij ter za odvajanje meteornih in kanalskih voda z grajskega kompleksa. — Ker je bil kip sv. Florjana na zun. vogalu grajskega obzidja ogrožen, so ga prestavili na notr. obzidni vogal. — Pregledan je bil podzemni obokani prostor vzhodno od poslopja ob j. vstopu v grajski kompleks. Ker skozi oboko zamaka, je le-te izolirati od gornjega nasutja. — Gostinsko podjetje Slovenske gorice, ki ima svoje lokale na gradu, je zaprosilo, da mu ZSV Maribor dovoli postaviti razženj na restavracijskem dvorišču. Ker bi predlagana konstrukcija zaprla pogled na Ptujsko polje, smo skupaj s kustosom za umetnostno zgodovino ptujskega Pokrajinskega muzeja zahtevali, naj bo objekt montažen, da ga bo mogoče v mrtvi sezoni odstraniti. Kljub temu je gostinsko podjetje postavilo fiksno barako.

Lastnik hiše **Hrvatski trg 1** je brez naše vednosti prepleskal z oljno barvo železne vratnice v pritličju. Zahtevali smo odstranitevopleska. — Na podstrešju hiše **Miklošičeva ul. 2** smo dovolili izdelavo 3 sob, ki se bodo z okni odpirale na dvoriščeno stran. Vsa okna morajo biti postavljena v oseh oken v spodnjih prostorih. — Ob prezidavi **Narodnega doma** smo zahtevali, da izvajalec ohrani dosedanje oblike oken. — V **Vodnem stolpu** smo dovolili odstranitev predelne stene v 1. nadstropju, da bi muzej tako pridobil nov razstavni prostor.

S predstavnikoma podjetja Elektro Maribor in Projektivnega biroja v Ptujju smo določili mesta **reflektorjev**, ki bodo osvetljevali grad, prezbiterij proštjske cerkve in Orfejev spomenik v Ptujju. Za nove **ulične svetilke** smo zahtevali stilizirano obliko plinske luči.

Na prošnjo Stanovanjskega podjetja smo skupaj s predstavnikoma Projektivnega biroja, Pokrajinskega muzeja in Stanovanjskega podjetja določili način obnove fasad mestnih hiš, ki jih je imelo Stanovanjsko podjetje v programu obnov za leto 1967: **Krempljeva 4** — d. aluminijasto

izložbo je odstraniti in na njeno mesto vzditati kamnit (ali iz umetnega kamna) podboj, po obliki in v vseh detajlih enak večjemu levo od vežnih vrat. Na vse odprtine v pritličju je namestiti stare železne vratnice, ki jih je očistiti in prepleškati s »šupenpancer« barvo. Reklamno tablo je nadomestiti z izveskom. **Krempljeva 6** — pritličje je vrniti v prvotno stanje, namestiti manjkajoči del profiliranega venca med pritličjem in prvim nadstropjem, odstraniti vitrino Planinskega društva in fasado na tem mestu zapolniti ter neprimerno reklamno tablo nadomestiti s primernim izveskom. **Murkova 1** — spremeniti je neprimerni navpični reklamni napis, odpreti z reklamnimi tablami zastrta okna v 1. nadstropju ter vse pritličje predelati. **Murkova 7** — ohraniti je vse arhitektonske detajle, tudi proti Aškerčevi ulici, tablo nadomestiti z izveskom in fasado primerno njenemu okolju tonirati. **Murkova 5** — po predhodnem projektu spremeniti fasado pritličja, tonacija ostane nespremenjena. **Slovenski trg 7** — po predhodnem projektu spremeniti pritlični del fasade. Pri toniranju poudariti vzdiano kamnito maso. **Slovenski trg 8** — pritličje preurediti. **Slovenski trg 9** — pritličje preurediti in ugotoviti, če so kje ohranjeni medaljoni

z desne strani fasade. **Prešernova 4** — vse kamnite podboje in železne vratnice očistiti oljne barve, nato vratnice prebarvati s »šupenpancer« barvo. — A. V.

Radlje ob Dravi. Z imetnikovimi sredstvi je bila obnovljena notranjščina ž. c. sv. Miklavža. Pri tem je bil ves prezbitarij očiščen neprimerne poslikave iz 30. let tega stoletja, rebra gotskega prezbitarija očiščena vseh preslikav in vsa notranjščina na novo prepleškana. — Pet baročnih plastik žalostnega dela Rožnega venca je dala neka vernica brez vednosti g. dekana ali ZSV Maribor prepleškali z oljno barvo. — A. V.

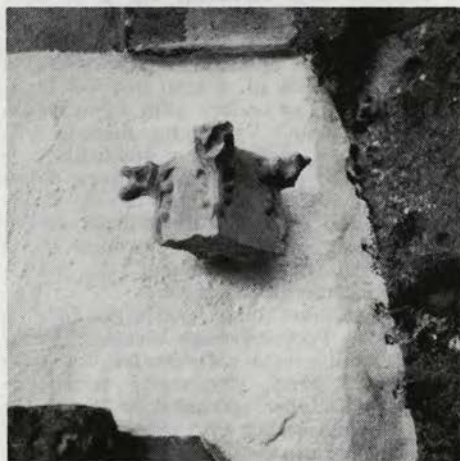
Radmirje. Poleti je v ž. c. udarila strela in napravila precej škode. Prizadeta je bila zlasti arhitektura, delno pa so bile poškodovane tudi nekatere slike in oltarji. ZSV Celje je pomagal oceniti škodo in izdal podrobna navodila za sanacijo. Škoda je bila ocenjena na pribl. 3 milijone S din. — I. S.

Radovljica. ZSV Kranj je odkril in restavriral na glavni fasadi ž. c. sv. Petra 8 m vi. poznogotsko fresko sv. Krištofa. Odkrito in restavrirano je bilo 30 m² slikovne površine. Barvne retuše je opravil restavrator M. Pirnat iz ZSV SRS. Površinsko je freska zaščiten s kalatonom.

V stari plombi na l. strani freske smo našli del fiale, ostanek prvotnega glavnega portala. Reprezentiran je na s. steni cerkve. Pri odkrivanju freske je bilo ugotovljeno s sondami, da je fresko omet nanesen neposredno na kamnito osnovo zidu. Pod njim ni starejših ometov ali barvnih plasti. Zato je z letnico na glavnem portalu 1495 dan čas, pred katerim freska ni nastala. — F. G.

Rakitnik pri Prestranku. ZSV Gorica je prisostvoval lokacijski obravnavi v zvezi z adaptacijskimi deli pri p. c. DM, ki so jih nekatera že opravili brez vednosti spomeniške službe, vendar še niso prizadela spomeniškega značaja cerkve. Urediti bo treba streho, ki zamaka in nadomestiti odpadajoči omet zunanjščine. Za novi omet smo predpisali način, kot so ga uporabljali pri prvotnem ometavanju zunanjščine. — E. S.

Ravne na Koroškem. ZSV Maribor je izdal soglasje k ureditvenemu načrtu starega ravnanskega trga za zahtevo, da cesto tlakujejo, ne pa asfaltirajo. — A. V.

Radovljica, del gotske fiale, najden v plombi, freske sv. Krištofa na vhodni strani župne cerkve. — Foto P. Fister

Radovljica, partie de fiale gothique, trouvée dans le plombage de la fresque de St. Christophe sur le mur oriental de l'église paroissiale. — Photo P. Fister

Ribno. ZSV Kranj je v prezbitერიj u ž. c. sv. Jakoba odkril na j. strani 3 m² predhodno sondiranih (sondirala restavradorja ZSV SRS F. Kokalj in A. Demšar) gotških fresk. Na j. strani prezbitერიj a je legenda sv. Jakoba, v obožnih polah pa so simboli evangelistov. Sonde so pokazale, da je prezbitერიj v celoti poslikan. Oltarni nastavek glavnega oltarja je zelo tesno primaknjen k zadnji steni prezbitერიj a, ki jo bo moč odkriti šele po začasnem odstranitvi oltarja. — F. G.

Rifnik pri Šentjurju. V okviru akcije za očiščenje starih razvalin smo si z gozdnimi strokovnjaki ogledali grajske ruševine. Zaradi nevarnosti rušenja sten ne bo mogoče posekati vsega drevja, ampak samo na z. in s. delu razvalin, tako da krošnje dreves ne bodo več zakrivala spodnjih delov zidovja. Nakar smo izdali odločbo. — I. S.

Rihemberk. Na gradu se konservatorska dela niso nadaljevala, ker je obč. skupščina odobrila svojo soparticipacijo šele v drugi polovici decembra. Soparticipacija bo porabljena 1968 za nastavitve čuvaja. Ta ukrep je nujen, ker so 1967, ko ni bilo čuvaja, povzročili obiskovalci, še zlasti otroci, nekatere poškodbe. Preostala sredstva bodo skupno s tistimi, ki jih predvidevamo pri skupščini in Skladu za pospeševanje SRS za leto 1968, uporabljena za konservatorska dela na obrambnem pasu tega gradu. Za ta dela so bili 1967 pripravljeni potrebni načrti.

ZSV Gorica je zaprosil Kmetijsko zadruo v Novi Gorici, da omogoči Bandlju Dušanu iz Branika št. 74 nakup zadrušnega zemljišča enake površine kot jo ima **zemljišče pod gradom**, ki je Bandljeva last, predvideno pa je za pripravo parkirnega prostora v bodočem urejenem grajskem objektu. Kmetijska zadruga je zadržala, da bo skušala vprašanje ustrezno rešiti. — E. S.

Rogaška Slatina. ZSV Celje je izdal podrobna navodila za ureditev klasicističnega templja ter odklonil zvišanje tlaka v njem, ki bi prekril baze slopov in stebrov. Predlagal je tudi, naj baročno plastiko Janeza Nepomuka prestavijo med oba stebra na sv. strani v osi stavbe s pogledom proti parku. Izdana so bila tudi navodila za obnovo klasicističnega objekta za kopališčem Styria. — I. S.

Runč pri Ivanjkovih. Kiparsko restavratska delavnica ZSV Maribor je

restavrirala baročno slopasto znamenje in leseni kip sedečega Kristusa. — A. V.

Selce pri Pivki. ZSV Gorica je izdal soglasje za obnovitvena dela v p. c. sv. Križa, t. j. za obnovo strehe in popravilo stropa v ladji. — E. S.

Senično pri Trziču. P. c. sv. Jerneja z obzidjem predstavlja kult. spomenik I. kategorije. ZSV Kranj je organiziral strokovno popravilo križevega pota Layerjevega kroga, ki ga obnavlja restavratski oddelek AUU. Ž. urad Križe bo popravil zunanjščino cerkve in oltarje, Krajevna skupnost Senično pa naj bi popravila razpadajoče cerkveno obzidje z vhodnim portalom. — ZSV Kranj bo po strokovni plati sodeloval pri obnovi zidu in portala. — J. Š.

Senožeče. Izmerjen je bil zvonik ž. c. sv. Jerneja. Odločeno je bilo, da se zvonik rekonstruira tako, da se napravi na vrhu oktagonalni nastavek. V notranjščini cerkve je še pet epitafov z grbi in napisi, ki so nedvomno ogroženi. V dobrem stanju sta le dva v stranskih kapelah, ki imata še dobro čitljiva napis. Župnik je en epitaf z domnevnim turjaškim grbom vzdal v j. zunanjščino zvonika. Tudi druge epitafe bo treba vzeti iz tlaka in jih postaviti na primerno

Ribno, sonde gotških fresk na južni strani prezbitერიj a župne cerkve. — Foto P. Fister

Ribno, sondes des fresques gothiques sur le mur méridional du chœur de l'église paroissiale. — Photo P. Fister

varno mesto. Ponuja se možnost prislo- nitve na j. zun. steno ladje, vendar bi kamni na tem mestu zahtevali posebno varovalno streho. — E. S.

Sladka gora. ZSV Celje je izdal po- drobna navodila za obnovo zunanjščine ž. c. Predlaga odstranitev starega ometa ter betonske obloge na talnem zidcu ter svetuje nov gladek apnen omet. Vse kamnitne dele naj oklešejo, z vratnic pa je odstraniti oljnate premaze. Cerkev naj ostane bela, lizene in druge arhitektonske člene pa naj obarvajo toplo sivo ali rož- nato. — I. S.

Slovenska Bistrica. S sredstvi SO Slo- venska Bistrica in Stanovanjskega pod- jetja so obnovili vso strešno kritino in ostrešje na grajskem poslopju. — A. V.

Slovenske Konjice. Razvaline starega **Tattenbachovega gradu** so bile očiščene drevja, tako da je impozantna grajska zasnova spet prišla do polne veljave. ZSV pripravlja kompleksno analizo tega ob- jekta, ki ga bomo prih. leto začeli sani- rati. Sredstva za začetek akcije so že za- gotovljena. — V nekđ. **Windischgrätzovi graščini** (še nekaj dragocene stare ope- me) je pričel gniti parket. ZSV Celje sumi, da se je pojavila goba, zato je izdal ustrežna navodila. — I. S.

Solkan. ZSV Gorica je predlagal, da kamniti baročni vodnjak za porušeno sol- kansko graščino, ki ga ne uporabljajo več, prenesejo v park v Novi Gorici. Z urbanisti je bila določena lokacija za po-

Slovenske Konjice, pogled na grajske ruše- vine z j. strani po odstranitvi drevja. — Foto V. Berk

Slovenske Konjice, vue des ruines du château du côté sud après enlèvement des arbres. — Photo V. Berk

stavitev vodnjaka in ureditev njegove okolice. Izdelani so bili potrebni načrti, prej pa bo treba nadomestiti nekatere manjkajoče dele vodnjaka. — E. S.

Spodnji Otok pri Radovljici. Brez vedo- nosti ZSV Kranj so pričeli barvati zvonik gotske p. c. J. Krstnika (freske, lesen slikan strop Jerneja iz Loke 1530). Močna rumena barva je bila povsem nemogoča, zato so na zahtevo ZSV Kranj zvonik prepleskali z belo barvo (tudi sonde!), ki je v njegovem zelenem okolju edino pri- merna. — P. F.

Središče ob Dravi. Z lastnikovimi sredstvi so obnovili zunanjščino ž. c. sv. Duha. Ob obnovitvenih delih smo ugotovi- li, da je prezbiterij sezidan iz opeke, cerkvena ladja nekdanje cerkve pa do višine 5,30 m iz lomljenega kamna. Iz enakega kamna je ves novejši del cer- kvene ladje. Gotska lina, ki se je poka- zala na stolpu, in talni zidec prezbiterija sta iz rezanega viniškega apnenca. V j. steni prvotne ladje je ohranjen desni lok gotskega okna. — A. V.

Strane pod Nanosom. Zaradi poškodb na zvoniku je ZSV Gorica organiziral strokovno komisijo za pregled že pred letom dni nameščenih plomb, ki naj bi pokazale premike v stavbni masi. Najbolje je počila plomba v notranjosti ladje in sicer za ok. 0,2 mm, kar dokazuje, da se teren sicer počasi, a stalno premika. Prav tako leze navzven vogalna podpora zvoni- ka, večja pa se tudi nagib zvonika v smeri ladje. Obstaja torej resna nevar- nost, da se zvonik poruši v smeri proti vasi. Predlagali smo, da se izdela načrt za sanacijo zvonika ali pa se zvonik podre in znova pozida na trdnih temeljih. Komisija je prepovedala dostop pod sla- bim zvonikom v notranjščino cerkve vse dotlej, dokler ne bo utrjen. Za ta čas je možno urediti vhod v notranjščino skozi steno zakristije. — E. S.

Stražišče. Podjetje za stan. in kom. izgradnjo v Kranju, ki je lastnik šempe- trske graščine v Stražišču, je hotelo ob- noviti fasade gradu. Na komisijskem ogledu je bil določen način obnove, ven- dar je bila izvedba nepravilna: podjetje je zaradi kratkega roka samo prebelilo omet, ki se tako še bolj lušči. H gradu spada tudi gotska grajska kapela (okrog 1500), ki jo namerava ZSV Kranj obnav- ljati 1968. — P. F.

Studeno pri Postojni. ZSV Gorica je, potem ko je že dokumentiral ž. c. sv. Jakoba, odklonil načrt za nadomestitev stare konice zvonika z novo, ki naj bi bila po predlogu investitorja napravljena v betonu, kar bi bilo docela neprimerno sedanjí arhitekturi in tuje širšemu umetnostno-geografskemu okolíšu. SO Postojna zato investitorju ni dala dovoljenja za spremembo zvonika v obliki, kot jo je predložil. — E. S.

Svete gore pri Bistrici ob Sotli. Ž. urad je pričel obnavljati notranjščino **Marijine cerkve**. ZSV je izdal podrobna navodila za vse predvidene posege, ki jih neposredno vodi ing. arh. Ciril Zazola iz Maribora. V cerkev so bili znova vrnjeni puttí, ki so bili pred nekaj leti ukradeni s stranskih oltarjev. ZSV je izdal tudi podrobnejša navodila za obnovo **p. c. LMB**, ki je tudi še gotska. V notranjščini so bile presondirane vse stene, pri tem pa je bilo ugotovljeno, da je pod novjšim izravnalnim ometom še v celoti ohranjen stari, neizravnani gotski omet. Notranjščino naj bi povsem uredili, glavni poudarek pa naj bi bil na prenovljeni gotski plastiki Marije, ki jo zdaj restavrira republiški ZSV. — I. S.

Svetina. Streha nad prezbiterijem je obnovljena: zamenjani so bili dotrajani deli strešnega stola, streha pa nato prekrita s skrilom. Zvonikove kape ni bilo mogoče obnoviti, ker za to ni bilo dovolj denarja, tako da je ostal provizorično prekrit z leseno streho, obito s strešno lepenko. Baročna lopa pred vhodom je dobila novo streho, krito s skrilom. V v. steni sklepa prezbiterija je spet odprto prvotno gotsko okno, ki so ga v baroku zamenjali za okroglo lino. Med gradbenim materialom je bilo tudi precej ostankov starega gotskega krogovičja. Na j. steni prezbiterija smo zazidali recentni portal iz 19. stol. in namesto njega odprli prvotnega, gotskega. V delu so načrti za nove vratnice, ki bodo ustrezale meram prvotnih vrat. V notranjosti prezbiterija je bil snet ves omet. Pri tem so bile uničene Brollove freske, ki so bile v že zelo slabem stanju. Pod novjšim ometom se je pokazal stari omet, za katerega pa ni mogoče trditi, da je še gotski. Utegne namreč izvirati iz časa po letu 1714, ko je cerkev pogorela in so jo v celoti obnovili. Vsekakor ni bilo nikjer najti sledov fresk. Po odstranitvi ometa smo odprli na s. steni prezbiterija tudi zazidani prvotni vhod v zakristijski in obramb-

ni stolp, na j. steni prezbiterija pa so se pokazali obrisí zazidanega sakramentarija, ki smo ga tudi odprli. Odprli smo tudi vsa zazidana gotska okna v zvoniku. Nadaljni program predvideva ureditev notranjščine v prvotni podobi, obnovo baročne opreme, odstranitev vsega, kar je nekvalitetno in stilno nepričevalno (del klopi, spovednice itd.) in ponovno namestitev poznogotskega razpela, ki je zdaj na velikem oltarju p. c. sv. Križa na Svetini. V prihodnjem letu bomo skušali obnoviti tudi vso zunanjščino. — I. S.

Svino pri Kobaridu. Skupaj z ž. upraviteljstvom pripravlja ZSV Gorica akcijo za ureditev notranjščine p. c. sv. Andreja in je že prekril streho, izvedel horizontalno izolacijo prezbiterija in restavriral freske. V letu 1968 bo treba urediti še ladjo. — E. S.

Sempas. ZSV Gorica je izdal soglasje za rušenje kapelice, ki je bila pozidana v 1. pol. 20. stol. ter je kot arhitektura

Svetina, novo odkriti gotski portal v j. steni prezbiterija. — Foto V. Berk

Svetina, portal gothique nouvellement découvert dans le mur méridional du presbytérium. — Photo V. Berk

skrajno skromna, povrhu pa še docela uničena. — E. S.

Sempeter. ZSV Gorica je izdal soglasje za začasno zazidavo j. vhoda v park Coroninijeve graščine, ki so jo terjale potrebe novogoriške bolnišnice. — E. S.

Sentvid pri Grobelnem. Ker gre za manj pomemben spomeniški objekt, je ZSV Celje soglašal, da doslej s skrilom prekrito streho prekrijejo z opeko. V notranjščini so odstranili kamnitno prižnico in nekvalitetni veliki oltar, zazidali nekaj recentnih niš, napeljali elektro, priskrbeli novo opremo. Žal ni bilo mogoče znova uporabiti baročnega oltarja iz j. stranske kapele, ki so jo 1964 zaradi razširitve ceste odstranili (kipi so zdaj na župnijskem podstrešju). — I. S.

Silentabor. ZSV Gorica je s svojim restavratorjem prof. R. Nemcem odkrival gotske freske na oboku in na slavoločnih stenah prezbiterija p. c. sv. Martina. Dela se bodo nadaljevala še 1968. Nujno potrebna bo tudi prezentacija notranjščine, predvsem pa temeljito zavarovanje vseh vhodov, ker v cerkev pogostokrat vdirajo nepoklicani. Poleg tega bo treba osušiti stene, ker so spodnje plasti dragocenih fresk ponekod že ogrožene. — E. S.

Škocjan. Popravljen je bila škrlista streha leve stranske ladje, skozi katero je zamakalo. — E. S.

Šmarje pri Jelšah. Leta 1967 so bila na že močno ogroženi romarski cerkvi sv. Roka opravljena najnujnejša vzdrževalna dela. Na novo je bilo prekrito s skrilom 220 m² strehe, napravljeni so bili žlebovi in odtočne cevi iz bakrene pločevine, izdelane so bile tudi nove žlebne in vetrne obrobe iz cinkove pločevine. Prekriti bo še okoli 60 m² strehe, ker je zmanjkalo skrila in desk. — I. S.

Štjak. Hkrati z Wolfovimi freskami na Vrabčah so bile restavrirane tudi njegove freske v prezbiteriju ž. c. na Štjaku. Delo sta opravila restavratorja ZSV SRS M. Pirnat in Fr. Kokalj — E. S.

ZSV SRS je sklenil z župnim uradom Štjak pogodbo za restavriranje fresk v ž. c. v Štjaku in na Taboru nad Vrabčami. Wolfove freske na svodu prezbiterija ž. c. sv. Jakoba so bile naslikane 1868. Slikar je delal na svež omet, končal pa velikokrat že na suho, ker so bile površine kompozicij prevelike za en dan sli-

kanja. Zato se nekatere barve brišejo, posebno oker, oksidno rdeča, temnejši toni — risba. Te partije sva s tov. Kolkaljem pred čiščenjem utrdila z 2% raztopino nylona v alkoholu. Zelo so se brisali tudi ornamentalni deli, kjer sva naredila isto. Freske so bile v glavnem zaprašene in sva jih čistila (umivala) z mehko vodo deževnico in mehкими gobami. Odstranila sva trdovratne preslikave na 3 Wolfovih modrih in 2 rdečih poljih. Preslikava na kobalt modrem je bila ultramarin modra, na rdečem polju pa siva. Manjše poškodbe sva zakitala in lokalno retuširala. Kot vezivo za barve sva uporabila 10% celulozo in vodo. Cerkev je suha in bodo retuše dobro držale. Odstranila sva rumenkasto preslikavo na profiliranem štukaturnem okviru na svodu prezbiterija pri sliki sv. Trojice in ga po prvotnem rdečkasto rjavo tonirala. S skalpelom sva očistila 2 kamnita puta in profile kamnitega oltarja, ki so bili dvakrat prebarvani z oljnato barvo. — M. P.

Štomaz pri Štjaku. ZSV Gorica je ob sondiranju našel srednjeveške freske v notranjščini p. c. sv. Tomaža. Restavrator zavoda je začel takoj z delom ter odkril vso s. steno ladje, ki je poslikana s starejšimi freskami furianske smeri ter s fresko iz 15. stol.; te so deloma poškodovane, deloma pa odlično ohranjene — E. S.

Tolmin. Hotel Krn, ki je investiral ureditev kletnega prostora tolminske graščine za »grajsko klet«, kot tudi projektanta so upoštevali sugestije spomeniške službe, da v prostoru ohranijo neometano sedanjo obočno konstrukcijo, da spremene zazidano okno v vitrino za nekatere arheološke predmete, izkopane na Kozlovem robu in pod njim, da postavijo v prostoru kamnit kamin in kamnit portal. Opremo sta projektanta izdelala tako, da sta se stilno prilagodila prostoru. — E. S.

Tomaj. Strokovna komisija, ki so je sestavljali konservatorji, arhitekt in statik, je ugotovila stanje kamnitega zvonika ž. c. sv. Petra in Pavla. Porušeni del stolpa so pred leti delno obnovili na statično pravičen način; horizontalna betonska vez neposredno nad porušnim delom in železobetonska plošča z vezmi pod zvonovi. Vmes je obnovljen stolp zidan iz kamna z dobro malto. Ta del cerkvenega stolpa je brez razpok. Pač pa je opaziti razpoke v stolpu pod porušnim delom, in sicer v stenah, ki sta vzporedni s stranskima stenama ladje. Razpoka v l.

Tržič, ureditev vogala Malijeve hiše. — Fotomontaža P. Fister

Tržič, arrangement d'un angle de la maison Mali. — Photomontage P. Fister

steni je poševna in je verjetno nastala zaradi posedanja 1. zun. stebra, tista v d. steni pa je skoraj navpična in je verjetno nastala iz enakega vzroka. Odločeno je bilo, da se zaradi opazovanja namestijo plombe, sprejeta pa so bila tudi priporočila za obnovo zvonika. — E. S.

Trbovlje. Pri rekonstrukciji ceste Trbovlje—Hrastnik je bilo treba porušiti staro mitnico, ki bi v osnovi utegnila izvirati še iz konca 16. ali začetka 17. stol. Ker je bila že dalj časa v razvalinah, je dal ZSV Celje soglasje k rušenju, vendar s pogojem, da SO Trbovlje poskrbi za predhodno tehnično dokumentacijo objekta. — I. S.

Tržič. Lastnica Valjavec Marija je želela dvigniti hišo **Blejska 7** v spomeniško varovanem jedru Tržiča, za eno nadstropje. Čeprav je bil primer sosednje hiše z dvignjenim slemenom in novo salo nitno streho pokazan kot neprimeren tudi na razstavi »Arhitektura naselij« (20. do 27. 2. 1967, Tržič), je lastnica poskušala isto. Predlog je bil odbit, našla pa se je sporazumna rešitev v malenkostnem dvigu slemena in z drugače obravnavano tlorisno rešitvijo — rešitev fasad je bila prikazana s fotomontažo. — V območju starega jedra mesta se pojavlja vprašanje

garaž. Sicer neprimeren zgled na črno adaptiranega dela pritličja v garažo z vrati na **Koroško c.**, je dal pobudo, za naslednja podobna dela, kar smo morali ostro odkloniti, ker bi to sprožilo plaz vgrajevanja garažnih vrat na trgu. To bi seveda povsem uničilo sicer še dokaj ohranjeno staro arhitekturo z značilnimi železnimi vrati in polkni. — Dotrajano stan. hišo v **Kosarski 3** nameravajo adaptirati. Stavba je vključena v fasado zanimivega starega gručastega jedra okrog ž.c. ZSV Kranj je z idejno skico (fotomontaža) dokazal, da jo je s primernim oblikovanjem možno modernizirati, ne da bi uničila skladnost anonimnega tkiva fasad. — S fotomontažo je ZSV Kranj pokazal SO Tržič način in obliko obnovitve močno okrušenega izpostavljenega vogala **Malijeve hiše** na Trgu svobode, ki je eden najlepših arhitek. spomenikov Tržiča, obsežna baročna stavba z arkadnim dvoriščem, ki pa je močno poškodovana; ZSV Kranj predvideva, da bo za začetek očistil zelo lep kamnit portal. — Dali smo na fotografiji vrisano idejno rešitev ureditve fasade trg. podjetja Loka v zgornjem delu **Trga svobode**. — Lastnik namerava adaptirati ali podreti sedaj opuščeno stavbo **Trg svobode 8** nad strugo Bistrice. Stavba je vključena v v. fasado starega mestnega jedra. Ker je

sorazmerno še dobro ohranjena in bi bil brez nje porušen ritem mestne fasade, je bila na fotografiji vrisana rešitev adaptacije, s čimer se je strinjal tudi lastnik. — ZSV Kranj je sodeloval pri obnavljanju **muzejske stavbe** s strokovnimi nasveti, vendar so fasado obnovili brez našega sodelovanja; monumentalna baročna stavba je precej izgubila z nepravilnim barvanjem (siv grobi obrizg), ki je prekrilo tudi kvalitetne kamnite okenske okvire iz zelenega kamna, portal pa je »popravljen« s cementnimi plombami... — Februarja 1967 je ZSV Kranj priredil v dvorani DU **poučno razstavo** »Arhitektura naselij«. Razstavljene fotografije in risbe so imele predvsem namen pokazati stanje kult. spomenikov v občini ter pravilne in nepravilne načine njih vzdrževanja. Poudarek je bil na adaptacijah arh. objektov, kjer je bil poleg fotografirane slabe rešitve pokazan s fotomontažo ali risbo tudi pravilni način, ki bi ga objekt zahteval, predvsem glede na okolje. Razstava je bila dobro obiskana, poživeli pa smo jo še s predavanjem in diapozitivi. — P. F.

Velenje. Na gradu se nadaljujejo restavratorska dela. Najpomembnejša so bila opravljena v pritličnih prostorih z. trakta grajskega jedra, kjer so rekonstruirali stari neravni apneni omet, zazidali recentno okno v z. obodni steni in uredili opečni tlak. Iz funkcionalnih razlogov so oba pritlična prostora povezali z decentnim prehodom. Urejen je bil tudi prehod iz kleti v v. traktu grajskega jedra v pritličje malega štirikotnega stolpča v jv. delu stavbe. Pri tem je bilo ugotovljeno, da stolpč ni del prvotne zasnove, marveč so ga šele pozneje prizidali k stari srednjeveški stavbni gmoti. Dela so se pričela tudi na obeh obzidnih prizidkih v jv. delu grajskega kompleksa. Odkrili so prej zazidana okna v j. steni prizidka, zato pa sta bila na s. steni tega prizidka zazidani 2 mlajši okni. V z. fasadi v. prizidka so odprli prvotni dostop, recentne odprtine pa bodo zazidali. Zavod je že pripravil podroben konservacijski program za ta del gradu, pripravlja pa tudi kompleksno analizo vsega objekta, ki bo osnova za izdelavo podrobnega konservatorskega programa. — I. S.

Velika Nedelja. Z lastnikovimi sredstvi so obnovili s. zun. steno ž. c. sv. Trojice. Ko so odstranili dotrajan omet, se je pokazala dolžina prvotne romanske ladje. Ohranjena je romanska lina in zi-

dava »na ribjo kost«. V zgodnjegotskem podaljšku so odkrili šilasto gotsko okence s trilistnim vrhom. Po meji romanske zidave lahko sklepamo, da je razmerje med prvotno ladjo in današnjo 1 : 2. — A. V.

Veliki otok pri Postojni. ZSV Gorica je s svojim restavratorjem prof. R. Nemcem odkrival dobro ohranjene gotске freske na s. in j. steni ladje p. c. sv. Andreja. Dela se bodo nadaljevala še 1968. Sočasno smo poskrbeli za zavarovanje arhitekture, ki je bila nekaj časa brez dobro zapirajočih se vrat. — E. S.

Sv. Vid pri Planini. ZSV Celje je izdal navodila za obnovitvena dela v notranjosti ž. c. Predlagal je uporabo svetle pastelne okrase barve za stene, oboki in ostenje oken in vrat pa naj bi ostala bela. ZSV je soglašal tudi z odstranitvijo nepomembne prižnice in z namestitvijo lesenega opaža ob ladijski steni. Posebej je priporočil odstranitev ometa s talnega zidca ob ladji in zvoniku, da bi se stavba lahko izsušila. — I. S.

Videm pri Ptujju. Ob pričetku obnovitvenih del romanske podr. cerkvice sv. Janeza je ZSV SRS izdelal konservatorski program, po katerem bo lastnik postopoma rekonstruiral ta spomenik. — A. V.

Vipava. Komunalno podjetje iz Vipave je predložilo ZSV Gorica načrte za adaptacijo sanitarij v prizidku s. dvoriščnega trakta **Lanthierijeve graščine**. Ker je prizidek recenten in se ne sklada z arhitekturo tega trakta iz 18. stol., je ZSV Gorica izdal soglasje za odstranitev prizidka ter soglašal z ureditvijo sanitarij v notranjščini grajskega trakta. Ob odstranitvi prizidka so se v steni pokazale prvotne okenske odprtine, ki jih je izvajalec adaptacije dolžan znova aktivirati ter urediti tako, kot so druga okna v tej dvoriščni grajski fasadi. ZSV Gorica je Upravi doma JLA, ki je v Lanthierijevi graščini, dal navodila za pleskanje lesenih okenskih okvirov na fasadah graščine kot tudi k izdelavi načrtov za ureditev škarpe in temeljev poslopja ob reki Vipavi. — ZSV Gorica je sodeloval pri lokacijski obravnavi **klavnice**. Staro poslopje klavnice je ob Lanthierijevi graščini, hoteli pa so ga razširiti v smeri griča ob izviru Vipave. Ker je kompleks Lanthierijeve graščine zavarovan arhitekturni in zgodovinski spomenik, naravno okolje izvira Vipave pa naravni spomenik, spomeniška služba ni dala soglasja

za širjenje objekta. — Ob konservatorskih pregledih smo znova ugotovili, da se poškodbe na ruševini **starega vipavskega gradu** večajo. V zadnjem času je padlo nekaj obzidja, ostalo pa je v nevarnosti, ker ni z ničemer zavarovano. Potrebni bodo hitri in dosledni konservatorski posegi, da se prepreči nadaljnje propadanje tega zgodovinskega spomenika. — E. S.

Vitanje. V okviru širše zasnovane akcije za odkrivanje in restavracijo grajskih razvalin smo si z gozdarskimi strokovnjaki ogledali Vitanje I, ki šteje med najmarkantnejše razvaline celjskega območja. Določen je bil obseg sečnje, dobljena pa so tudi že soglasja pristojnih organov, tako da bodo razvaline to zimo očiščene in bo mogoče razmišljati o njihovi prezentaciji. — I. S.

Vitovlje. ZSV Gorica je začel obnavljati gotsko renesančno cerkveno arhitekturo v tabornem kompleksu na Vitovljah. Za dovoz gradbenega materiala je bila z vasi do tabora speljana žičnica. Po izdelanih načrtih se bo delo nadaljevalo 1968. Sredstva za obnovitvena dela so prispevali občani novogoriške in ajdovske občine, Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti in naš zavod. — E. S.

Vogrsko. V Bozicijevi graščini, ki leži nekoliko vstran iz vasi in jo je kot arhitekturo pripisovati arhitektu N. Pacasiju, so se poškodbe v zadnjih letih povečale do take mere, da je objekt že delna ruševina, saj je brez strehe, vmesnih sten ter stropov v etažah. Kapela je docela razdrta ter prav tako razkrita, porušeni sta tudi obe stranski poslopji s stolpoma vred. V notranjščini raste iz kupov razvalin grmovje in drevesa, ki že preraščajo še preostale ohranjene zidove. Ker ni nobene možnosti, da bi za obnovo zagotovili družbena sredstva, je ZSV poskušal zainteresirati privatni sektor, da graščino prevzame ter jo obnovi kot stanovanjski objekt. — E. S.

Vrabče. Poseben problem v sežanskem spomeniškem gradivu predstavlja tabor nad Vrabčami. Ostanki tabornega obzidja se venomer rušijo, polagoma pa iz teh ruševin jemljejo tudi material za nove gradnje. V tem primeru gre za izreden koncept tabora, ki je svojčas zapiral važen prehod med Vipavsko dolino in Krasom in ga je leta 1604 narisal tudi Klobučarič, ki je za svoje topografsko delo nedvomno izbral najpomembnejše gra-

dove in mesta. Ostanke tabora z obzidjem in stolpi bi bilo treba konservirati, mogoče celo rekonstruirati. Znotraj obzidja je vidna celo dispozicija notranjih zidov.

Prezbiterij in ladjo v ž. c. MB je poslikal Janez Wolf. Ostanki fresk v medaljonih na stropu ladje pričajo, da so bila polja že prej poslikana, vendar jih je Wolf uničil in na sveži omet naslikal nove freske. Med vojno je streha puščala, zato je desna stran prezbiterija precej poškodovana. Na steni in poslikanih ploskvah se je pojavila siga, vse freske so bile zaprašene, na stropu ladje zelo plesnive. Desno posebno polje prezbiterija je bilo popolnoma zasigano, poleg temnih madežev pa je prek slikarije potekala močna bela koprena, tako da slike skoraj niso bile vidne. Restavratorski poseg ZSV SRS je odlično uspel. — E. S.

Leta 1866, dve leti prej kot na Štjaku, je Wolf poslikal cerkev na Taboru — Vrabče. Poslikal je svod in stene prezbiterija, v ladji pa tri medaljone na stropu, polkrožne ploskve nad zidci, vmesne prostore in slavoločno steno pa z ornamentami. — Freske v medaljonih na stropu so bile naslikane že pred Wolfom, ki je te freske odstranil in na novi omet naslikal svoje. Nekatere barve, npr. oker in oksidno rdeča, so se, ko je vezivo propadlo, brisale, isti problem kot na Štjaku. S tov. Kokaljem sva jih pred čiščenjem utrdila s 3% raztopino PVa na alkoholu. Prav tako sva fiksirala vse ornamentalne dele, posebno v ladji, kjer so ornamentni slikani na kredo in je barvno vezivo propadlo. Freske sva čistila, kakor v Štjaku, s čisto deževnico in mehкими gobami. V prezbiteriju na desni strani je bila streha med vojno poškodovana in je puščala. Zato se je napravila na dveh kompozicijah, ki sta druga nad drugo, tanka plast sige. Na površini so se pojavile tudi soli, tako da sta se kompoziciji komaj razločili. Čez freske sva nato položila celulozo, nakar sva jo namakala nekaj dni vsaki 2 uri z vodo. Voda je soli raztopila in jih deloma potegnila tudi iz zidu. Tako je sedaj barvna površina na teh prizorih vsaj 80% očiščena in sta prizora dobro vidna. S profiliranih štukaturnih okvirnov na stropu ladje sva delno odstranila rjavkasto barvo, ki se je prašila. Barva je ostala samo v žlebovih okvirjev, ki so zdaj čisti in bolj plastični. — Po čiščenju sva vse freske utrdila z 2% raztopino PVa na alkoholu. Lokalne retuše sva napravila z 10% celuloznim vezivom. — Strop

v ladji je bil v Wolfovem času — razen figuralnih kompozicij — pobeljen na starejši apneni belež z rahlo okrasto kredno barvo. Na to osnovo je Wolf naslikal tudi ornamente v ladji. Krednati belež se je luščil in v luskah odpadal, na ornamentih malo manj. Na praznih mestih sva luske krednatega beleža odstranili in z retušami rahlo okrasto izenačila. — Odkrila sva tudi preslikan ornament na notranji slavočno steni, ki je sočasen s freskami. — M. P.

Vrba. Cestno podjetje Kranj je namevalo zgraditi cestno bazo za področje Jesenic na parc. št. 748 in 848/2 k. o. Zabreznica. Lokacija je bila odklonjena, ker bi obsežna skupina barak, skladišč ipd. popolnoma uničila enega od redkih ohranjenih pokrajinskih ambientov: področje od Lesc do Žirovnice z ohranjeno gručasto razporeditvijo vasi po robovih ravnine, poleg tega pa bi bila še v bližini Markove cerkve v Vrbi in antične vile rustike. Predlagana in osvojena je bila nova lokacija na skriti gozdni jasi na Crnivcu. — P. F.

Vremski Britof. ZSV Gorica je pregleдал porušeno p. c. sv. Lovrenca, ki je stala sredi naselja in od katere se je ohranil le še stransko zaključeni in v baroku povišani prezbiterij, medtem ko je od ladje ostal le kratek pas zidu nekdanje južne stene. Struktura tega zidu je gotška. Ž. urad namerava cerkev znova pozidati, in sicer tako, da se ohrani prezbiterij, na novo pa se oblikuje ladijski prostor. ZSV ne nasprotuje obnovi, načrte za novi objekt pa bo izdelal ing. arh. B. Mikuž. Začeli so čistiti tisti del nekđ. cerkve, ki je ostal ruševina. — E. S.

Zgornja Vižinga. Na p. c. so na novo prekrili stolp s skodlami. — A. V.

Završe pri Grobelnem. S ponovnim sondiranjem je skušal ZSV Celje ugotoviti obseg in stopnjo ohranjenosti pred nekaj leti odkrite stenske slikarije v prezbiteriju. Ugotovljeno je bilo, da je poslikana vsa notranjščina prezbiterija, in sicer v 2 plasteh. Spodnjo lahko datiramo v čas ok. 1520. Izluščena je bila figura svetnika, brčkone apostola, naslikana dokaj shematsko v pravokotnem okviru, poudarjena z močnimi ravnimi črtami. Ob svetniku se kažejo noge neke živali, morda ptiča, tako da utegne biti slikarija ikonografsko dokaj zanimiva, saj očitno ne gre za simbol evangelista.

Nad to plastjo je ohranjena tudi baročna plast iz 18. stol. Na j. steni se pod beležem kažejo obrisi Marije in angela (Oznajenje). Na cerkvi je bila lansko leto popravljena streha. — I. S.

Žovnek. V okviru širše akcije za odkrivanje in restavracijo grajskih razvalin smo si z gozdarskimi strokovnjaki ogledali Žovnek, ki šteje med najmarkantnejše razvaline celjskega območja. Določen je bil obseg sečnje, dobljena pa so tudi že soglasja s pristojnih organov, tako da bodo razvaline to zimo očiščene in bo mogoče razmišljati o prezentaciji. — I. S.

DELO KONSERVATORSKE DELAVNICE

a) Delo v sami delavnici

Slike, plastike in oltar, ki jih je poslala v restavracijo Narodna galerija za razstavo slikarstva XVII. stoletja. Za to razstavo smo v zadnjih dveh letih restavriral 16 oljnatih slik, skoraj vse večjega formata. Razstava bo pokazala slikarstvo XVII. stoletja v novi luči, ker so bile skoraj vse slike zelo preslikane, povéini zelo nestrokovno in nekalitetno. Skoraj vse slike so bile tudi že dublirane, srečali smo se z različnimi lepili, od katerih so bila nekatera zelo trdovratna. Nekaj primerov: Večja oltarna slika »ROZENVENSKA MATI BOŽJA« s Pohorja je preživela skoraj neverjetne restavratske in renovatorske posege. Po temeljitem očiščenju preslikav in starejšega dubliranja je ostalo malo originala. Brezvestni slikarji so po svojem in naročnikovem mnenju preslikali vso sliko, barve in oblačila svetnikov pa prilagodili času, v katerem so sliko restavriral. Desno stran slike smo nadomestili z novim platnom in jo tonsko prilagodili celoti. Popolnoma sta bili preslikani sliki »ZALOSTNA MATI BOŽJA« in »MUCENJE SV. JERNEJA«. Zadnja je zelo dobra kompozicija, očitna kopija, saj slikar ni bil posebno dober. V delu smo imeli tudi sedem slik iz opusa dolenskega slikarja HGG, in sicer: »SV. DRUŽINO« (iz Goriče vasi pri Ribnici), izrez nekoč večje oltarne slike, ki je po kasnejših restavrtorjih zelo trpela in kjer smo spodaj našli skico prvotne cerkve, ki jo je bilo treba le malo rekonstruirati; dve votivni sliki iz ž. c. Nove Štife, kjer so pri restavraciji spodaj odkrili procesijo s cerkvijo Nove Štife; štiri oltarne slike iz p. c. na Vihru,

katerih tehnična zanimivost je v tem, da so skoraj vse rdeče barve izginile (verjetno kraplak rdeča), tako so slike videti kot kaki fotonegativi. — Zanimiva je bila tudi oljnata slika SV. VIDA (iz. p. c. sv. Vida pri Dravogradu), katere XVII. stoletju stilno neprimerna figura je zbudila našo pozornost. Z ultravioleto lučjo smo videli samo nekaj kasnejših retuš, s čimer se pa nismo zadovoljili. Rentgenski posnetek nam je končno pokazal, da je bila slika nekako sto let po nastanku preslikana: figura je bila v osi malo premaknjena in tudi glava je bila obrnjena. Pokrajina je bila doslikana. Zaradi pomanjkanja denarja preslikave nismo sneli, ampak restavrirali sliko takšno, kot je bila, vendar dokumentirano, da je preslikana. — Velike težave smo imeli s sliko »VSI SVETNIKI« slikarja o. Osvalda iz Vipavskega Križa, saj meri približno 4 × 4 m in nismo imeli primerne prostora. Ob vsakem prenašanju skozi vrata jo je bilo treba nositi na bobnu. — Posebno zanimiva je bila slika »SV. ANTON« iz Gaberč pri Senožečah, datirana 1677, verjetno naročilo senožeških grofov, saj nosi njihov grb. Za razliko od drugih slik je bila ta skoraj popolnoma uničena zgoraj, kar ni docela razumljivo (spodaj je logično, ker so slike stale za oltarjem večkrat vlažne kot suhe in je platno počasi preperelo). Ugotovili smo štiri preslikave, zadnja je bila najbolj zanimiva. Slikar Grilc je 1907 močno razpokano sliko nestrokovno obnavljal, tako da je že večkrat preslikano površino slike prevlekel s čebelnim voskom. S tem je sliko z lica zravnal. Po obrisih, ki so presevali, je potem naslikal novo sliko. Slika je bila po tehnični in estetski strani izrazito študijski kos, saj je terjala veliko natančnega dela. Delno rekonstrukcijo je bilo treba prilagoditi fragmentom in delno nakazanim ostankom angelov, ki držijo vence iz rož. Tej težki nalogi je bil kos M. Pirnat. Ni je bilo slike iz te skupine, ki ne bi bila vsaj enkrat preslikana.

Drugo večjo skupino slik smo restavrirali za razstavo **Slikarstvo XVIII. stol. na slovenski obali**, ki jo je organiziral Pokrajinski muzej v Kopru. Restavrirali smo 9 oljnatih slik večjega formata, na žalost ne najboljše kvalitete. Ena od njih je bila slaba kopija Tintorettove slike »Mrtvi Kristus«. Tej sliki je kopist ali kak drug slikar dodal dosti kvalitetnejšo figuro v ozadju. — Dve sliki večjega formata (220 × 290 cm), deli manj pomemb-

nega provincialnega slikarja iz cerkve Sv. Bassa v Kopru, sta bili v zelo slabem stanju. Po snetju preslikav v spodnjem delu skoraj ni bilo več figur. Zato smo morali spodnji pas figur rekonstruirati in na novo naslikati tri vojščake. To delo je mojstrsko opravil T. Kvas. Na oltarni sliki »Sv. TROJICA« iz cerkve Sv. Bassa v Kopru smo odkrili pod preslikavo podpis lokalnega slikarja »Natalis Bertolini pinxit anno Domini MDCCXXXII.

Tretja večja skupina je bila dvanajststolica slik iz ž. c. Nova Štifta. Duhovni urad je po prenovitvi cerkvene notranjštine sklenil, naj restavriramo vse slike. Dve od teh smo že omenili (deli slikarja HGG). Razstavljena bo tudi oltarna slika Marijino vnebovzetje, ki je slogovno ni mogoče primerjati z drugimi. V tej skupini je bilo nekaj prav zanimivih votivnih podob, ker je bila cerkev znana božja pot.

Med slikami, ki smo jih restavrirali za razne ustanove, župnije ali privatne ljubitelje in zbiratelje, smo prav tako imeli nekaj zanimivih primerkov. Od znanih slikarjev smo zasledili Layerja in njegov krog, Egartnerja, M. Langusa, Tommina, medtem ko smo s Primorskega dobili v restavriranje dobro Cebejevo sliko »Sv. Ana z Marijo«, iz Štjaka signirano sliko slikarja Mihaela Liechtenreita »SV ANTON«, ki pomeni za nas novo odkritje. Steska navaja, da je ta slikar delal v Gorici okoli 1750. — Končno moramo posebej omeniti tudi slike impresionistov Groharja, Jame in Jakopiča ter Veselove. — Od mlajših slikarjev smo restavrirali sliki Stupice »FLORA« in »AVTOPORTRET«. Restavriranje prve je zahtevalo poseben tehnični postopek, ker zaradi pastoznega nanašanja tempera barv slika poka in barvna plast odpada. Voščeno dubljanje ni prišlo v poštev, ker bi vosek spremenil videz tempera barv, zato smo sliko dublirali s škrobnim lepilom ter utrdili odstopajoče barvne plasti s Calatonom XB (sintetični nylon).

Tolikšno število slik smo lahko uspešno restavrirali samo z uporabo vakuumske ogrevalne mize, s katero smo izboljšali tehniko dubljanja in kvaliteto restavriranja. Zato se nam ne zdi odveč spregovoriti o njej nekaj več. — Vakuumska miza nam je omogočila novo tehniko dubljanja oljnatih slik, konserviranja lesenih slik in ikon. Njene prednosti spoznamo, če primerjamo oba načina dubljanja slik. Uspešno spajanje platna in prenikanje voščene mase skozi podlogo

na barvni film sta odvisna od pravilne in enakomerno porazdeljene temperature ter pravočasn in enakomeren pritisk na impregnirano ploskev.

Uporaba likalnika pri prejšnjem načinu dubliranja slike težko rešuje ti dve zahtevi, še posebno pri slikah z debelo barvno plastjo. Slika mora biti obrnjena z licem na mizo, ki mora biti seveda obložena s klobučevino, da se ne bi ranila barvna plast, pri tem pa ne vidimo, kaj se dogaja z barvno plastjo med dovajanjem toplote. Proces lahko ocenjujemo samo po raztopljenem vosku, ki prenika na površje podloženejga platna. Poleg tega lahko nanašamo toploto samo na en del slike od sredine navzven, kar zahteva precejšnjo spretnost in izkušnost, pa še se lahko zgodi, da nastanejo »zračni žepi«.

Uvedba vakuumske mize je precej izpopolnila tehniko dubliranja. Lice slike je lahko obrnjeno navzgor, torej moremo opazovati napredovanje impregnacije, porazdelitev toplote pa je enakomerna. Vakuumska črpalka nato izsrka zrak, tako da nastane podtlak in s tem enakomeren pritisk na vso površino slike. Odvečni vosek lahko iztisnemo na robove slike.

Vakuumsko mizo lahko uporabljamo za dubliranje oljnatih slik, mrzlo lepljive slike na papirnato podlago, za utrjevanje barvne plasti in podlage tabelnih slik. Posebno dobre uspehe smo dosegli pri dubliranju slik z reliefno barvno plastjo, tj. impresionistov in podobnih slik. Barvna plast je obrnjena navzgor in tenak polietilenski film »Melinex«, prekrit s prozorno gumo Latex, pritiska na barvno plast enakomerno, brez nevarnosti deformacij. Včasih pri dubliranju ne uporabljamo voščene mase, ampak razna mrzla lepila. V takšnem primeru nanesemo lepilo na podlogo in sliko ter vključimo samo vakuum. Podtlak pritiska enakomerno na vso površino. Posebno občutljivo je ravnanje z različnimi pastoznimi tempera slikami. Vakuumsko mizo smo uspešno uporabljali tudi pri sodobnih slikah, kjer sestavljajo barvne površine nanosi mavca, peska ali lesa in nam omogoča kombinacija toplote in pritiska pri dubliranju odlične uspehe.

Pri utrjevanju barvne plasti ali podloge lesenih tabel ne moremo vključiti

toplote, ker bi se lesena deska preveč deformirala, zato uporabljamo samo vakuum, da podtlak pritiskne odstopajoče delce v prvotno lego. S površinskim segrevanjem voščene utrjevalne mase pa dosežemo odlično konservacijo brez bojazni, da bi z mehanskim pritiskom ranili občutljivo barvno plast lesene table.

Naša vakuumska ogrevalna miza združuje angleško in nemško izvedbo. Aluminijska plošča je debela 10 mm ter meri 180 × 240 cm. Električni elementi so zvezani po dva in dva in so oddaljeni od plošče 5 cm in prav toliko tudi drug od drugega, tako da se aluminijska plošča segreva enakomerno. Aluminijska plošča ima tri sesalne šobe, ki jih lahko različno kombiniramo eno ali dve ali vse tri. Slike, ki so npr. razsežnejše kot miza, dubliramo v dveh ali treh etapah, tako da zapremo srednjo šobo in uporabljamo krajni dve. Ta postopek zahteva veliko natančnost in dosti truda. Po naših načrtih je vakuumsko mizo napravil ing. Popit Franc.

Kar zadeva restavraco plastike, moramo omeniti oltar iz p. c. sv. Janeza v Bohinju, ki smo ga za razstavo XVII. stoletja v celoti pozlatili. Zelo zahtevna je bila restavracija 6 štuk oltarjev iz samostanske cerkve v Stični, kjer smo obnovili in na novo pozlatili vse figure svetnikov. — »Sv. Mihael« s Primorskega je bil primer obnove, pozlate in posrebitve po zgledu manjših ostankov, katere smo pustili kot dokumentacijo. Obnovili in pozlatili smo še več okvirjev in manjših predmetov.

b) Terenske akcije

Tu naj omenim našo največjo in najzahtevnejšo akcijo, konservacijo Lutrovske kleti v Sevnici. Delo poteka že več let. S Calatonom smo vse freske fiksirali, na nekaterih mestih smo injektirali omet. Z osuševalnimi napravami smo izvedli talno izolacijo. Delo odlično vodi tovariš Pohl.

Zaključili smo tudi konservacijo stenskih slik v Bodeščah pri Bledu. Pod ometom so se pokazale naključane in precej uničene stenske slike. Te smo v dveh sezonah odkrili in konservirali, naključana mesta pa nato zakitali s tonskim ometom. — F. K.

ETNOGRAFSKI SPOMENIKI

AVTORJI:

A. B. J. — Ada Bar-Janša
E. S. — Emil Smole
J. Š. — Jernej Sušteršič

O. Z. — Olga Zupan
P. F. — Peter Fister

ETNOGRAFSKI SPOMENIKI

Avče. V hiši št. 91 so odstranili baročni kamniti lijak, da bi ga prodali v tujino. ZSV Gorica je to preprečil ter se z lastnikom dogovoril o prodaji tega kosa Goriškemu muzeju. Predmet bi bil primeren za muzejsko zbirko, možno pa ga bi bilo namestiti tudi v parku enega izmed grajskih spomeniških objektov (Vogrsko, Rihemberk ipd.). — E. S.

Begunje. Lastnik Urh je nameraval prizidati na s. strani stan. poslopja podaljšek, s katerim bi razširil stan. površino. Ker je stavba v neposredni bližini gradu Kamen (sama nima nobenih arh. kvalitet), je bilo možno dati soglasje za podaljšek stavbe le v isti širini s stavbo in ne s prizidkom v obliki črke L. Tako ne bo okrnjena grajska okolica. — P. F.

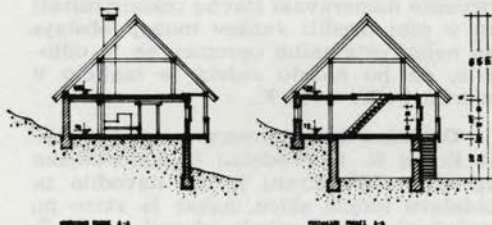
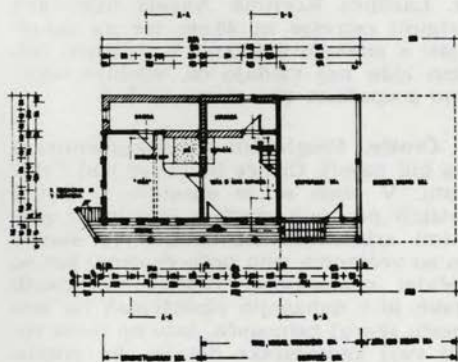
Bistrica pri Trziču. Lastnik Godnov Franc je nameraval adaptirati oz. podreti stan. hišo št. 58. Stavba, ki je bila prej dokaj kvalitetna (poznogotski portal iz labore, profiliran stropnjak z letnico

1708), je sedaj toliko prezidana, da nima več arhit. kvalitet.

Tudi vsa okolica je na novo pozidana, zato smo bili mnenja, da ni vzroka le zaradi nekaj kvalitetnih detajlov utesnjevatvi lastnika; hišo naj podre, portal in leseni strop pa prepusti ZSV Kranj. — P. F.

Bodešče. V neposredni bližini dragočnega kult. spom. p. c. sv. Lenarta je Potočnik Franc hotel prezidati stan. hišo št. 24, znotraj sicer že predelano, zunaj pa še kar dobro ohranjeno stavbo iz zač. 19. stol. S fotomontažo smo mu pokazali možnost rešitve, ki ohranja zunanji videz skoraj popolnoma nespremenjen, kljub temu pa pridobi celo stan. etažo. — P. F.

Breznica na Gorenjskem. Na željo Čebelarkega društva je bila izdelana rekonstrukcija rojstne hiše čebelarja Janše. Stavba je sedaj gospodarsko poslopje, leta 1907 sta bili porušeni lesena »hiša« in zidana kamra, na V pa je bil del poslopja dodan. Leta 1927 je bila slam-

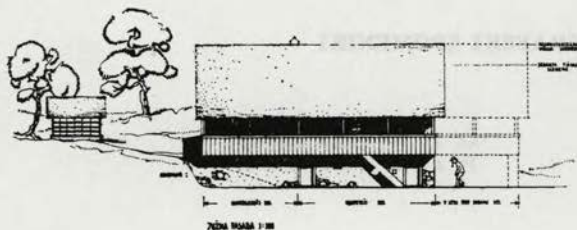

LEGENDA:
 [Symbol] stena v izvirni hiši
 [Symbol] stena v rekonstruirani hiši
 [Symbol] leseni stropnjak iz letnice 1708

REKONSTRUKCIJA JAVNEJE KUPTINE HIŠE
 V BREZNICI
 Tloris - PRESEK 1:1 - PRESEK 2:1
 2000 sk. P. Fister

Breznica, tloris in prereza rekonstruirane Janševe hiše. — Risal P. Fister

Breznica, plan et deux coupes de la maison Janša reconstruite. — Dessin P. Fister

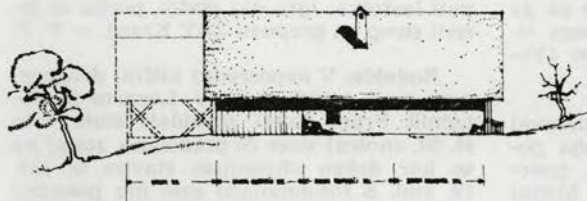

JUŽNA IN ZAHODNA FASADA 1:100

REKONSTRUKCIJA JANŠEVE HIŠINE HIŠE
V BREZNICI - FASADE 1:100
na 20. in 21. etaziji muzeja

Breznica, južna in zahodna fasada rekonstruirane Janševe hiše. — Risal P. Fister
Breznica, façades sud et ouest de la maison Janša reconstruite. — Dessin P. Fister

SEVERNA IN VZHODNA FASADA 1:100

SEVERNA IN VZHODNA FASADA 1:100

REKONSTRUKCIJA JANŠEVE HIŠINE HIŠE
V BREZNICI - FASADE 1:100
na 20. in 21. etaziji muzeja

Breznica, severna in vzhodna fasada Janševe hiše. — Risal P. Fister
Breznica, façades nord et est de la maison Janša. — Dessin P. Fister

nata streha zamenjana s sedanjo (zarezniki). — Glede na temelje, ohranjeni del stavbe ter fotografije iz časa pred prizidavo je bila možna verna rekonstrukcija delno zidane, delno lesene podkletene stavbe, ki se je podaljševala v gospodarsko poslopje. — Čebelarsko društvo, ki je prvotno nameravalo stavbo rekonstruirati in v njej urediti Janšev muzej (obstaja še nekaj originalne opreme), se je odločilo, da po načrtu izdelala le maketo v merilu 1 : 25. — P. F.

Dolenčev hlev namerava Jalen Ignac iz Rodin št. 13 predelati v stanovanjsko zgradbo. ZSV Kranj je dal navodila za izdelavo idejne skice, nakar je skico po nekaterih spremembah odobril. — J. Š.

Cerklje. Hišo št. 45, last Robas Angele, naj obnovijo v soglasju s SO Kranj in ZSV Kranj z naslednjimi pogoji: hišo lahko nadzidajo do 40 cm, sleme strehe premaknejo proti dvoriščni strani, naklon strehe kakor tudi napušč morata ostati nespremenjena.

Za spomeniško zavarovano hišo št. 93 s freskami na vogalu in nad glavnim portalom stoji pravokotno na to stavbo pripadajoče pritlično gospodarsko poslopje. Lastnica Koritnik Angela namerava dvigniti ostrešje za 45 cm ter ga zamenjati v enakem naklonu. V zidanem čelnem zidu naj vzdajajo oz. vdelayajo odprtino z opečnim okrasjem. — J. Š.

Črniče. Pregledani in dokumentirani sta bili naselji Črniče in Tabor nad Črničami. V obeh se je ohranilo še nekaj gotskih profanih stavb s številnimi gotskimi arhitekturnimi detajli. Te stavbe pa so večinoma zelo poškodovane, ker so večidel nenaseljene. Zaščita razrušenih stavb je v današnjih okoliščinah na tem mestu skoraj nemogoča, zato bo treba rešiti vsaj kamnoseške detajle. En pozno-gotski portal je bil že izluščen iz podrte stavbe in uporabljen drugod. — E. S.

Črničev. Lastnik Mihelič M. je kljub opozorilu popolnoma predelal stavbo ne-

koč znane »Peraške kamnoseške delavnice«, ki je s svojimi izdelki iz zelenega tufa (portali, okenski okviri ipd), dala pečat gorenjski arhitekturi preteklega stol. Uničil je vrsto kvalitetnih detajlov (razbil portale, okenske okvire). ZSV Kranj je podal oceno spomenika, za kar je zaprosila SO Radovljica, da bo lahko kazensko ukrepala. — P. F.

Domžale. SO Domžale je sprejela v svoj program očuvanje Petelinove hiše in ureditev etn. zbirke v njej. Stavba je lesena, pritlična, s konca 19. stol., znotraj že močno predelana. ZSV Kranj je izdelal okvirni predračun, po katerem bi obnova stavbe in usposobitev za zbirko znašala 45 000,00 N din. Material za zbirko in njeno ureditev bi prispeval Muzej Kamnik. — P. F.

Dutovlje. ZSV Gorica je ponovno interveniral pri SO Sežana zaradi etnografske hiše št. 60, baročne stavbe s kraškimi kamnoseškimi figuralnimi detajli, ter zahteval, da oblikujejo osrednji trg po vnaprej izdelanem načrtu, ki mora upoštevati tudi spomeniške vrednote tega ambienta, kar je bilo zanemarjeno, ko so pred leti na tem trgu pozidali trgovsko-stanovanjsko poslopje. — E. S.

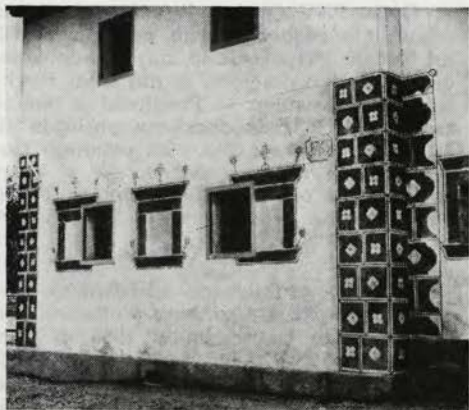
Goče. ZSV Gorica je dal soglasje za adaptacijo **gospodarskega poslopja št. 33** na Gočah. Priporočil je, naj fasade omečejo z grobim ometom, ki naj sledi strukturi kamnite stene. — Pregledal je načrte za adaptacijo **gospodarskega poslopja št. 36** in jih popravil, tako da ostanejo tlorisne mere nespremenjene, da s korci krita streha ohrani sedanji naklon, da so okna manjša, vhodna vrata pa primernejša. — E. S.

Guncelje. Ambiciozno nadstropno gotško zgradbo št. 1 s sočasno polihromacijo na fasadi je lastnik hotel 1963 in 1964 adaptirati. ZSV Ljubljana je obvestil Skupščino občine in lastnika: objekt je spomenik I. in zlasti na zunanjsčini niso dovoljeni bistveni posegi. Fasado bi bilo treba restavrirati in prezentirati. Isto velja za staro jedro naselja, predvsem za št. 4 iz 17. stol. s sočasno polihromacijo na fasadi in št. 3, tip revnejše kmečke hiše s slamnato streho. Staro **jedro** naselja je redek primer, kjer je še mogoče prezentirati objekte iz 16., 17. in 18. stol. Spomladi 1964 ob ogledu stavbe **Guncelje 1** dogovorjeno z lastnikom, da si sezida ob gospodarski zgradbi na robu posestva novo stanovanjsko stavbo, odmaknjeno od vaše poti, tako da ne bo

Guncelje 1, fasada pred odkritjem fresk in prvotnih oken. — Foto A. Bar-Janja

Guncelje 1, façade avant la découverte des fresques et des fenêtres primitives. — Photo A. Bar-Janja

Gunclje 1, obnovljena fasada; pod ometom smo odkrili prvotna okna in letnico, ki je bila skrita pod ometom. — Foto A. Bar-Janša

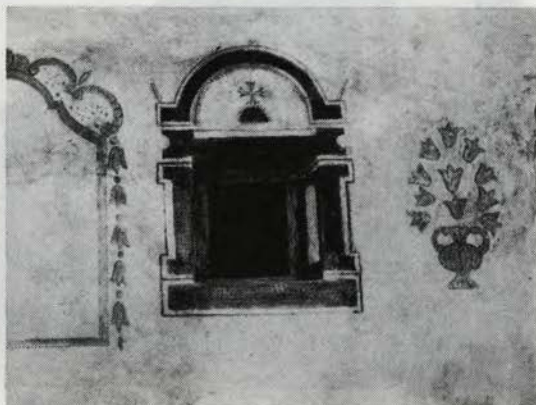
Gunclje 1, façade renouvelée; sous le crépi, nous avons découvert les fenêtres primitives et la date de construction de la maison. — Photo A. Bar-Janša

zakrivala značilnega pogleda na staro stavbo. — A. B.

Jesenice — Murova. Ob nameravani adaptaciji dotrajane stavbe na Murovi, last Markeževih, je bila ta posneta in zrisana. Ugotovljenih je bil vsaj pet faz prezidav — v glavnem prizidkov, tako da je iz začetne enostanovanjske hiše, ki ima ohranjena še dva gotska portala in gotsko profilirano okno, nastala enonadstropna dvostanovanjska hiša z izredno zanimivo raščenim organizmom prosto-

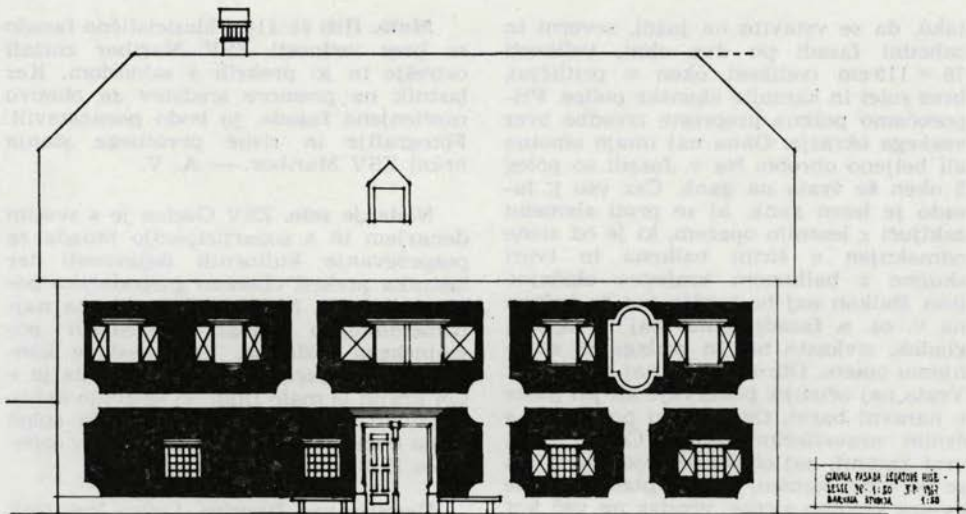
rov. Zaradi zelo slabe ohranjenosti in majhnih sredstev, ki jih zmore lastnik, bo verjetno stavba obravnavana nespomeniško, kar pa je problem vsega kompleksa Murove — edinega še dokaj ohranjenega ambientalnega dela starih Jesenic. — P. F.

Koroška Bela pri Jesenicah. Dne 7. 8. 1967 je bila izvedena licitacija za rušenje Štefančeve hiše kljub prejšnjim protektom spom. službe (VS IX, 176). Kvalitetne detajle (okna, portal, leva v hiši) je

Gunclje 1, detajla iz časa pred obnovo in po njej. — Foto A. Bar-Janša

Gunclje 1, détails d'avant la reconstruction et d'après. — Photo A. Bar-Janša

Lesce, barvna študija baročnih medaljonov na glavnem pročelju Legatove hiše. — Risal P. Fister
 Lesce, étude en couleur des médaillons baroques sur une façade. — Dessin P. Fister

spravil po dogovoru Tehniški muzej na Jesenicah. — P. F.

Kranjska gora št. 65 — adaptacija stanovanjske hiše, last Marka Udirja. Ker vhodna vrata v hišo niso v osi, temveč pomaknjena na levo, se namesto dveh oken na levi krajši strani fasade lahko vzida eno samo okno, na končnih fasadah pa namesto treh oken dve. Okenske odprtine se smejo od sedanjih 115×82 povečati na največ 125×95 cm. Sanitarije naj bi se predvidoma namestile na prostoru sedanjih svinjskih hlevov, prostor obokane črne kuhinje pa bi lahko uporabili za dnevni prostor, pri čemer bi bilo možno ohraniti oboke. Dosedanja vrata se obnove, prav tako ometne obrobe oken, šivani vogali in drugo umetno okrasje fasad. — J. Š.

Lesce. Lastnica Legat T. namerava obnoviti fasade stan. hiše št. 98. Stavba je izredno lep, sorazmerno še odlično ohranjen primer baročne profane arhitekture. Sondiranje barvnih plasti je dalo zanimive rezultate, tako da je bilo možno točno rekonstruirati velikost in obliko barvnih polj: osnovna polja so baročno rdeče barve (glej Naklo — ž. c.), slikane lizene so bele. Kamnoseški detajli so iz zelenega kamna, na fasadi je tudi dobro ohranjena baročna freska, ki jo bo očistil in restavriral ZSV Kranj. Lastnici smo

predložili točen načrt poslikave in barvno študijo, dela pa bo nadzoroval tudi konservator Zavoda. — P. F.

Lozice pri Podnanosu. ZSV Gorica je predpisal navodila za adaptacijo stanovanjske hiše št. 10 v Lozicah. Namesto projektirane železne ograje ganjka in zunanjega kamnitega stopnišča smo predpisali leseno ograjo, posnetek sedanje dotrajane. — E. S.

Mevkuš nad Bledom. Hiša št. 24, last Katarine Žnidar, bo preurejena z naslednjimi pogoji, ki jih je postavil ZSV Kranj: dohodne stopnice se naredo v betonski izvedbi, ne v terazoz ali v lesu, in s primerno leseno, ne pa masivno ograjo, ki naj se nadaljuje tudi na novo oblikovano teraso. Tako se ponovi nekaj lesenega balkona tudi na str. fasadi. Sanitarije naj se pomaknejo v notranjost, tako da bi odpadle stopnice na podstrešje, ki naj se v leseni izvedbi prestavijo na zadnjo stran hiše. Predlagani prizidek za sanitarije, ki ni primeren, bi se skrčil za več kot polovico širine, predvidene v načrtu, in bi ga bilo mogoče spraviti pod podaljšani kap ostrešja. Omet naj bo iz apnene malte, ne pa teranóva. — J. Š.

Mojstrana. Hiša 176, last Kotnik Vere; adaptacija se dovoli z naslednjimi pogoji: prostor nad hlevom naj se pozida

tako, da se vstavi na južni, severni in zahodni fasadi po dve okni, velikosti 75×115 cm (velikost oken v pritličju), brez rolet in kamnite okenske police. Priporočam polkna preproste izvedbe brez vsakega okrasja. Okna naj imajo ometno ali beljeno obrobo. Na v. fasadi so poleg 2 oken še vrata na gank. Čez vso j. fasado je lesen gank, ki se proti slemenu zaključí z lesenim opažem, ki je od stene odmaknjen v širini balkona in tvori skupno z balkonom krajevno običajno lino. Balkon naj bo takšen kot že balkon na v. oz. s. fasadi. Omet naj bo apnen, gladek, sivkasto bel in prilagojen sedanjemu ometu. Obrobe oken naj bodo bele. Vrata naj očistijo, pobarvajo ali jih puste v naravni barvi. Okovje naj pobarvajo s črnim nesvetlečim lakom. Če je obok vrat kamnit, naj oboke očistijo ometa, da se bo videl kamen. Ob adaptaciji naj se dvigne celotno sleme, vendar ne več kot za 85 cm. — Kljub našemu navodilu o velikosti oken je bila lastnica prisiljena vzidati večja, neprimernejša okna, ker zahtevanih velikosti ni dobila na potrošniški kredit v trgovini, saj JUS standardi nimajo primernih velikosti oken za adaptacije kmečkih hiš, kar prisiljuje investitorje, da vzdavajo neprimerno večja okna ali pa jih dajejo izdelati, kar je znatno dražje. — J. Š.

Planinsko društvo Mojstrana namerava v **opuščeni stan. hiši** s prizidanim gosp. delom urediti nekaj sob za prenočišča, klubsko sobo in družabni prostor ter informacijsko pisarno za turiste. Stavba kaže štiri gradbene faze, na lesenem stropu v »hiši« ima letnici 1715 in 1802. Zidan pritlični stan. del ima zaradi prizidav zanimiv tlorisni razpored z umaknjeno črno kuhinjo ob strani, čeprav se da slediti prvotno črno kuhinjo v veži. Nad stan. delom je dvoetažno neizrabljeno podstrešje. V podaljšku zgradbe je gospodarsko poslopje s posebej stoječim, vendar z isto streho prekritim svinjakom. Zanimivost je vodnjak z leseno črpalko, ki stoji pribl. 3 m od hiše in iz katerega črpajo vodo s posebnimi vzvodi iz kuhinje. Od opreme sta pomembni dve zeleni ljubenski peči. Na fasadi je ljudska freska M. B. z detetom. ZSV Kranj bo izdelal načrte za adaptacijo in skušal tako prikazati enega od načinov primerne preureditve, sicer propadu zapisanega, dragocenega anonimnega člana ljudske umetnosti. Primer bo morda vzpodbuden za druge grobe posege v posamezne elemente starih jeder naselij. — P. F.

Muta. Hiši št. 118 s klasicistično fasado so brez vednosti ZSV Maribor znižali ostrežje in jo prekrili s salonitom. Ker lastnik ne premore sredstev za obnovo razčlenjene fasade, jo bodo poenostavili. Fotografije in risbe prvotnega stanja hrani ZSV Maribor. — A. V.

Nadanje selo. ZSV Gorica je s svojim denarjem in s soparticipacijo Sklada za pospeševanje kulturnih dejavnosti ter lastnika prekril obsežno gospodarsko poslopje hiše št. 54, ki velja za enega najpomembnejših etnogr. spomenikov postojnskega področja. Težavnost te konservatorske akcije je bila v tem, da je v teh krajih le malo ljudi, ki še znajo dobro pokrivati s slamo, katero je bilo sploh težko dobiti. Prekrivanje je odlično uspelo. — E. S.

Nemilje nad Besnico. Lovro Pogačnik hoče preurediti svojo stan. hišo št. 13. Starejši l. del je dotrajan in ga lahko porušijo, d. del s hišo pa bi bilo možno vključiti v adaptacijo. Pred izdelavo načrta za adaptacijo naj lastnik dostavi ZSV Kranj skico predvidene adaptacije, pri čemer naj upošteva naslednja navodila: stavba naj ohrani podolžni tloris, okna naj bodo dvodelna in ne večja od 80×100 cm, brez rolet in okenskih polic, lahko pa se nameste polknice, ohranijo naj se kamniti portali, tako da se kamniti okrušeni podboji ponovno kamnoseško obdelajo, naklon strehe naj ostane isti, sedanja škrilasta kritina pa se lahko zamenja z gladkimi salonitnimi ali cementnimi strešniki. — J. Š.

Podljubelj. Zaradi neposredne bližine dveh lepo ohranjenih značilnih podljubeljskih domačij z razgibanim tlorisom in čopastimi strehami s škodlasto kritino smo predpisali oblikovanje prizidka k ne-kvalitetni pritlični **stavbi št. 81**, zgrajeni med vojnama. Skica je bila predložena v obliki fotomontaže.

Valjavec Albin želi adaptirati opuščeno domačijo (**nekd. gostilno**) deloma v obnovljeno kmetijo, deloma pa oddajati sobe turistom. Močno poškodovano poslopje, ki zdaj kviri pokrajino (priporočilo urb. inšp. za podiranje!), je možno preurediti z malenkostnimi spremembami fasade in z moderniziranim tlorisnim razporedom v prijetno turistično postojanko (neposredna bližina žičnice na Zelenico). Način ureditve fasad je nakazal ZSV Kranj s fotomontažo. — P. F.

PREDLOG, ADAPTACIJE, VALTAVEC ALBIN, PODLJUBELJ

Podljubelj, fotomontaža za adaptacijo opuščene domačije. — P. Fister

Podljubelj, photo-montage pour l'adaptation d'une maison abandonnée. — P. Fister

Podnanos. ZSV Gorica je opozoril organe SO Ajdovščina na vrsto neustreznih adaptacij hiš ob glavni cesti v vasi, ki zavodu niso bile priglašene, občinski organ za gradbene zadeve pa tudi še ni dal ustreznega pojasnila, kako je do njih prišlo brez zaslišanja ZSV. — E. S.

Potarje nad Trzičem. Zanimivo, v obliki črke T razčlenjeno pritlično stavbo z lesenim etažnim delom je lastnik Meglič Miha nameraval dvigniti za 1 nadstr. S fotomontažo prikazana rešitev, po kateri je tak dvig nepotreben, ker je možno izkoristiti zelo prostorno podstrešje, je prepričala lastnika, da bo tako ostala v zelo lepem področju doline Lom nad Trzičem še ena stavba, ki je vključena v okolje in je tudi sama zanimiv arhit. spomenik. — P. F.

Pristava pri Trziču. Lastnica Špendal Ana je želela preurediti pritlično stavbo v jedru starega naselja z lepimi baročnimi stavbami. Adaptacija hiše št. 5 je možna le, če usposobi v stanovanje podstrešni prostor z boljšo izrabo sedanje mansarde za svetlobne odprtine, kakor ji je to pokazal na fotomontaži ZSV Kranj. — P. F.

Špata pri Cerkljah. Lastnik Janez Podjed je dobil za obnovo hiše št. 11 soglasje SO Kranj po predlogu ZSV Kranj z naslednjimi pogoji: stanovanjsko hišo lahko nadzida do višine 50 cm. Na j. strani napravi v nadstropju frčado v velikosti veže. Okna zamenja z novimi, toda tista na frčadi morajo biti enaka sedanjim, ohraniti in obnoviti mora železne kovane mreže na oknih. Po obnovi hiše naj primerno uredi fasado, parapet naj obnovi v grobi cementni malti. Barva hiše naj bo svetli oker, obrobe oken in polkrožni napušči pa beli. Zamenja naj vso dotrajano konstrukcijo in lesene stropce. Naklon strehe mora ostati nespremenjen, kritina pa siva cementna opeka. — J. Š.

Radlje ob Dravi. Hiša št. 87 je iz 17. stol., gospodarsko poslopje pa iz 18. stol. S škodlami krita streha je potrebna obnove. Ker premore lastnik le toliko sredstev, da bi ostrešje znižal in hišo pokrtil s salonitom, smo zaprosili SO Radlje za dodatna sredstva. — A. V.

Rateče. Hiši št. 46 in 47 (last Franca Kajzarja) imata v pritličju prodajalno Planica podjetja Živila Kranj. Fasadi hiš je treba reševati skupno. Pri hiši št. 46 naj v nadstropju ohranijo lesen balkon in sedanji izvedbi. Vrata v bife in vhodna vrata naj dobé segmentni zaključek in naj bodo izdelana iz profiliranih macesnovih deščic, po vzorcu, ki je na kletnih vratih skednja na nasprotni strani ceste. Izložbeno okno bifeja se zmanjša na velikost oken v pritličju. Pri hiši št. 47 naj okna v nadstropju skrajšajo za 10 cm, da se dvigne spodnja okenska polica. Ometne obrobe oken ostanejo. Vrata obeh garaž in nova vrata v trgovino naj bi bila macesnova, v enaki izvedbi kot pravkar omenjena. Okvirni izložbenih oken naj bodo leseni. Ker je bilo navodilo pomanjkljivo, ne navaja namreč tona novega ometa, je prodajalna Živila pritličje prebarvala rdečkasto, lastnik pa 1. nadstr. zeleno. Podjetje je zagotovilo, da bo to napako odpravilo. — J. Š.

Ribčev laz — Bohinj. Lastnik Rejec M. je hotel predelati stanovanjski del stavbe št. 16 (stegnjeni dom). Ves predel Ribčevega laza je že predelan v vikende, njegova stavba je edina še nepredelana, vendar brez oblikovnih kvalitete. Dovolili smo mu dvigniti streho stanovanjskega dela do enake višine z gospodarskim, da bo tako pridobil prostore v podstrešnem delu. — P. F.

Sidraž pod Krvavcem. L. 1965 je SO Kranj odkupila Dobovško domačijo (pri Anžlekar²), prtil. stan. hišo, ki je ob enem etnogr. in NOB spomenik. Stegnjeni dom z lesenim gospod. delom ima ohranjen črno kuhinjo, v »hiši« je zelena ljubenska peč, mala kamra je kasneje prizidana. Na v. strani je vhod z visokim dvakratnim enoramnim stopniščem. Stan. del bo ZSV Kranj obnovil in v njem uredil prostore z značilno krajevno opremo, streho (sedaj zareznik) bo spet prekril s slamo. — P. F.

Srednji vrh. Spomeniško zavarovano hišo št. 8 sme lastnik Mertelj Anton prezidati z naslednjimi pogoji: ponovno naj vzdida kamniti portal z letnico 1651, vrata naj zamenja s primernimi polkrožnimi. Z. fasado naj glede na spremembo ostrešja izenači z vzhodno, lahko le z markiranimi linami v podstrešju. V s. fasadi lahko ostanejo že zazidana okna. Velikost vseh oken naj bo 100 × 120 cm. Oksenske okvire mora čimbolj vzditati, vidna širina največ 2 cm, da se zmanjša oksenska odprtina, kar je treba upoštevati tudi pri že vzdidanem oknu v pritličju d. od vrat. Okna naj imajo ometno ali belo obrobo (beljeno). — J. Š.

Stara fužina. Monumentalno zidano enonadstropno poslopje, pokrito z dvokapno skodlasto streho, datirano v sredo 18. stol., ležeče na terasi nad cesto, predstavlja izrazit arhitektonski akcent in je izreden arh. in etn. spomenik. Brez dovoljenja ali obvestila ZSV Kranj pa je lastnica zrušila portal na vrtni strani in okno ter ju zamenjala z neprimernimi serijskimi vrati in oknom. Na glavni vhodni fasadi je na levi strani od vhoda vzdidala prav tako nemogoče »moderno« ležeče (!) okno za osvetlitev sanitarij. V veži, kjer je bila še ohranjena črna kuhinja s prostim ognjiščem, je ves prostor uničen in prezidan. Kljub takojšnji intervenciji po obvestilu ni bilo možno doseči nobene konkretne rešitve — niti kazni, niti soglasne rešitve za popravilo uničenega in

tako nam je propadel še en izreden arh. spomenik. — P. F.

Suha pri Predosljah. Lastnik Jakob Šink lahko obnovi hišo št. 38 z naslednjimi pogoji: stanov. hišo lahko dvigne za toliko, da se izravna s slemenom gospodarskega poslopja, tj. ok. 50 cm, kar velja tudi za naklon strehe. Zidni venec naj ohrani ter podaljša še na drugo stran fasade. Dotrajano strešno konstrukcijo naj zamenja z novo. — J. Š.

Šenčur. Hiša št. 22, last Ane Ušlakar, je stegnjen dom, spomeniško zavarovan. Lastnica je nameravala del ostrešja nad hlevi podreti in narediti prek obokov betonsko ploščo ter je od nameravane adaptacije odstopila. Obnova, ki je bila nato v redu opravljenja, je bila dovoljena z naslednjimi pogoji: Omet je obnoviti v apnenem okru s primešano črno barvo. Ometani napušči naj bodo beli. Kamnite oksenske okvire in portal je treba očistiti beleža, da bo spet viden naravni kamen, oksenske kovane mreže pa pobarvati s črnim nebleščečim lakom za železo. Stranišče s kopalnico naj bo v nekđ. hlevu, ki naj ga pregradijo, drugo polovico pa uporabijo za drvarnico. — **Hišo št. 161** naj lastnica M. Alviijan obnovi z naslednjimi pogoji: na dvorišni strani lahko vzdida dve dvodelni pokončni okni 80 × 100 cm z obrobo, kot je že pri drugih oknih. Odprtino proti sosedu zazida na notranji strani, očistiti in ohraniti pa mora kamniti okvir in železni križ. Novi leseni strop naj bo v višini drugih. — J. Š.

Štanjel. Potem ko je ZSV Gorica končal podrobno umetnostnozgodovinsko dokumentacijo vsega naselja, so bili narejeni tudi prvi arhitekturni posnetki sedanjega stanja zaradi projektiranja prihodnje ureditve tega kompleksno zavarovanega naselja. — E. S.

Tomaj. ZSV Gorica je bil opozorjen, da je bila hiša št. 33 adaptirana brez soglasja spomeniške službe, nakar smo si jo ogledali in ugotovili, da gre za stavbo nedvoumno etnografske narave, ki je ena najlepših hiš v naselju. Zunanjo fasado so prebarvali v nekoliko temnejšem okru, ki ne ustreza docela tipu zgradbe. Na dvorišni fasadi so eno okno spremenili v vrata, ob del vhodne veže prizidali manjšo stekleno lopo. S spomeniškega stališča so bili vsi ti posegi dokaj neustrezni, vendar niso nepopravljivo skazili stavbe, ker je edini dodatek — ste-

kleno lopo, šteti za provizorij, ki ga je treba odstraniti. — ZSV Gorica je zaprosil obč. gradbeno inšpekcijo za pojasnilo, kako je prišlo do te adaptacije, ne da bi bila obveščena spomeniška služba. Odgovora ni. — E. S.

Tupaliče pri Preddvoru. Za obnovo hiše št. 52, last Antona Roglja iz Potoč št. 8, so bili za obnovo predpisani naslednji pogoji: dotrajane lesene strope naj nadomestijo z novimi; novo ostrešje naj ima naklon starega; po možnosti naj ohranijo obok črne kuhinje, tako da ga očistijo in fugirajo. Kljub tem predpisom SO Kranj pa je lastnik hišo obnovil povsem po svoje. — J. S.

Vipava. ZSV Gorica je izdal soglasje za razširitev zidanega vhodnega loka, ki odpira pot na notranje dvorišče med hišama št. 176 in 177. — E. S.

Vipavski križ. ZSV Gorica je sodeloval pri lokaciji v zvezi z adaptacijo stanovanjske hiše št. 65 in soglašal z nameravano notranjo adaptacijo. Za kakršnokoli spremembo zunanjsčine pa smo zahtevali predložitev ustreznih načrtov. — E. S.

Voglje pri Šenčurju. Hiša št. 86, last Janeza Globočnika, je dobro ohranjena nadstropna stavba s fresko nad kamnitim portalom ter s kamnitimi okenskimi okvirji na dvoriščni strani. Pri obnovi je treba upoštevati naslednje pogoje: ostrešje je obnoviti z enakim naklonom, kritino lahko zamenjajo z zarezno cementno. Polkrožni napušč na čelni fasadi je po popravilu ostrešja treba obnoviti. Vsa okna lahko povečajo na 90 × 110 cm, in sicer s polknicami, z izjemo oken v pritličju desno na dvoriščni strani, kjer naj ohranijo prvotne kamnite okenske okvire. Kamnite portale in lesene dele vrat naj ohranijo in obnovijo v enaki obliki. Okna naj imajo belo obrobo, belo naj bo pobarvan venec med pritličjem in I. nadstropje, prav tako napušč in štukaturni okvir freske. Omet naj bo v apnenem svetlem okru. — J. Š.

Vrba. Hiša št. 24, nekdanja gostilna pri Kralu, last Jožeta Žemlje, je potrebna obnove in je zato ZSV Kranj predpisal naslednji obseg in način adaptacije: fasado naj pobarvajo v apnenem okru, ki mu je primešana črna barva. Zidni venec med nadstrešjem in pritličjem kot tudi ometni pas stranske fasade, ki naj se potegne še na glavno fasado pod napu-

Stara Fužina, kvalitetni portal in okno na vrtni fasadi Hlipove domačije so zamenjali s serijskimi izdelki. — Foto P. Fister

Stara fužina, le beau portail et les fenêtres de la maison Hlip, coté jardin, ont été remplacés par des articles en serie. — Photo P. Fister

Stara fužina, »moderni« okni Hlipove domačije. — Foto P. Fister

Stara fužina, fenêtres »modernes« de la maison Hlip — Photo P. Fister

ščem, naj bosta bela. Enake kot doslej naj bodo bele okenske obrobe v ometu. Okna naj čim bolj vzdajajo in po možnosti obnove odstranjene polknice. Okna naj bodo brez kamnitih okenskih polic. V enakem sivem tonu in grobem ometu naj se obnovi zidec okoli hiše. Leseni gank naj gre od l. podboja vrat v pritičju proti prizidku, ne pa od desnega proti vogalu hiše, kot ga je nameraval zgraditi lastnik. — J. Š.

Lastnik **Siler** prezidava gospodarsko poslopje v stanovanjsko. Dotrajana stavba, ki bi jo bilo sicer treba porušiti, zaključuje izredno lep urban prostor ob vaški lipi. Projektant je prvotno izdelal načrt za povsem novo stavbo na kvadratnem tlorisu. Zahtevali smo predelavo projekta, tako da se bo nova stavba vsaj v proporcijah (podolžen tip z isto gabaritno višino in obliko kubusa) ter v uporabi osnovnih gradbenih materialov (les, bel omet, kritina) skušala vključiti v spomeniški ambient. — P. F.

Zgornje Jezersko. Na **Jenkovi kasarni** pri Anku je ZSV Kranj 1967 nadaljeval obnovitvena dela s sredstvi SO Kranj in Sklada za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS. Obnovili smo vse fasade z rezanim ometom (prvotni omet je bil ohranjen) in šivane robове z zaglajenim ometom. Poškodovani in manjkajoči okenski okviri iz lehnjaka so obnovljeni, prav tako sgrafitne dekoracije okrog oken. Po

ohranjenem originalnem delu so bili poslikani šivani robovi. Poznogotski glavni portal je rekonstruiran. Manjkajoči deli so bili dopolnjeni, obnovljena je bila grafitna dekoracija nad portalom in poslikava notranjega robu. Vsa restavratorska dela je izvajala restavratorska delavnica ZSV SRS (restavrator F. Kokalj). Dotrajani strop v veži in dve manjši shrambi iz 2. pol. 19. stol. so bili porušeni. Vsi leseni stropi so obnovljeni v prvotni obliki. Jenkova kasarna bo dokončno urejena, opremljena in prezentirana kot kulturni spomenik spomladi 1968. — O. Z.

V spomeniško zavarovanem delu doline Zg. Jezerskega si je pridobil gradbeno dovoljenje Močnik Ivan za dotrajano stan. **hišo št. 113**. Tipski načrt za novogradnjo smo lahko odobrili, potrebnih je bilo le nekaj oblikovnih sprememb, da se bo vključila v okolje. Ob tem primeru se je spet pojavilo vprašanje novogradenj na takih področjih in tipskih načrtov, ki bi jih bilo mogoče kot tokrat le z manjšimi dopolnitvami nevsiljivo vključevati v obstoječe ambiente. — P. F.

Žaga nad Kamnikom. ZSV Kranj je očistil in restavriral na št. 10 štiri ljudske freske, ki imajo napisne trakove: S. AHAZT, MARIA NOVA SHTIFT, S. JOSHEF, S. RATI... z letnico 1864. Na freski S. AHAC je d. v sr. podpis slikarja: FERENC GRIL MALOR. — F. G.

AVTORJI:

A. V. — Andreja Volavšek
E. S. — Emil Smole

O. Z. — Olga Zupan
P. F. — Peter Fister

Brezje. Obnovljen je bil napis na spomeniku NOB. — A. V.

Češnjice pri Moravčah. ZSV Kranj je obnovil črke in očistil napisno ploščo v gozdu nad vasjo. — O. Z.

Draga pri Begunjah. Izdelan je bil ureditveni načrt in načrt nadaljnjega izkoriščanja gramoznice v dolini Drage, pribl. 500 m nad grobiščem talcev. Načrt predvideva opustitev izkoriščanja v globino, zazelenitev z. in v. dela peskokopa ter nadaljnje izkoriščanje proti SZ v dveh etapah in v taki višini, da ne bo vidno s ceste in od grobišča. — P. F.

Homec pri Domžalah. Ob razširjanju ceste na novo pokopališče na Homcu pri Domžalah je bil uničen del spomenika NOB. Izdelali smo idejno rešitev ponovne ureditve, upoštevajoč potrebni zamik s ceste. — P. F.

Hrastnik. ZSV Celje je soglašal s predvideno postavitvijo spominske plošče padlemu borcu Francu Romšaku, ker se je stavba, na kateri je bila poprej vzdana, porušila, in predlagal, naj ploščo namestijo v parku poleg glavne ceste, vendar tako, da bo od pločnika nekoliko odmaknjena. — I. S.

Fotomontaža ureditve taborišča francoskih internirancev na Ljubelju. — P. Fister
Photomontage de l'arrangement du camp des internés français à Ljubelj. — P. Fister

Koreno nad Krašnje. ZSV Kranj je obnovil napise in obrusil ploščo na grobišču. — O. Z.

Krašnje. ZSV Kranj je obnovil in očistil napise spominske plošče na hiši št. 1. — O. Z.

Krašnja. ZSV Kranj je obnovil črke in številke na spominski plošči NOB na grobišču. — O. Z.

Križe. Spomenik NOB — parkovno ureditev z zidom in spominskim blokom, delo arh. Šorlija, je bilo treba zavarovati pred razpadanjem. Dali smo strokovna navodila za zamenjavo korit za rože na vrhovih zidov z marmornimi ploščami, za nov zid, ki bo preprečil dostop vozilom, in dopolnitev spom. bloka z žaro. — P. F.

Ljubelj. ZSV Kranj je izdelal idejno skico in okvirni predračun del za ureditev taborišča francoskih internirancev na Ljubelju. Zanimarjeno območje taborišča naj bi uredili tako, da obnovijo srednjo cesto in dve prečni, kar bi omogočilo dostop obiskovalcem, da uredijo parkirne prostore, očistijo tlorise barak in jih nevsiljivo označijo, da na mestu nekdanje žične ograje zasadijo živo mejo s skupinami macesnov (stražni stolpi), da na steklenem panoju rekonstruirajo pogled na taborišče in uredijo prehod čez cesto k spomeniku (arh. Kobe). Tako bi bilo sicer dokaj obiskovano nekdanje taborišče primerno urejeno tudi kot eden prvih vtisov ob vstopu v Jugoslavijo. — P. F.

Lovrenc na Pohorju. ZSV Maribor je obnovil napis na spominski plošči **na trgu** in tistega na spomeniku NOB, ki stoji **na pokopališču**. — A. V.

Maribor. ZSV Maribor je opravil naslednja varstvena dela na spomenikih NOB: Gosposvetska c. 14: obnovljene črke in očiščena spominska plošča Lovru Kuharju; Kobalova 17: na spomeniku so obnovljene črke celotnega napisa; Ptuj-ska cesta 87: obnovljene so črke na spomeniku; Pariška komuna 18: na spominski plošči so bile obnovljene napisne črke; Vodnikov trg: obnovljen je bil napis na kamniti napisni plošči; Geršakova 46: obnovljen je napis na spominski

plošči; Mejna 38: obnovljen je bil napis na spominski plošči; pokopališče: obnovljen je napis na spomeniku NOB. — A. V.

Moravče. ZSV Kranj je obnovil napise na plošči spominskega obeležja 6 padlim neznanim borcem na **pokopališču**. Obnovil je črke in obrusil kamnite bloke spomenika v **Polsnikovem dolu** ob cesti Moravče—Vače. — O. Z.

Rače. ZSV Maribor je obnovil napis na spomeniku NOB v **jami** in napis na spomeniku NOB v **naselju**. — A. V.

Radomlje. ZSV Kranj je obnovil črke na **spominskem obelisku pred Kulturnim domom** in na napisnih ploščah na **grobišču** sredi vasi. — O. Z.

Stražišče. Na območju od Stražišča do sv. Duha je poškodovanih več spomenikov NOB. — Spominsko ploščo na stan. hiši **Škofjeloška c. 19** je treba obnoviti v celoti, v enakih dimenzijah in z enakim napisom, kot je bila dosedanja. — Pri spomeniku ob **Domu Partizana** v Stražišču je treba v celoti obnoviti konzolni podstavek, poškodovano skulpturo pa je treba obnoviti po navodilih kiparja S. Keržiča, ki jo je izdelal. — Pri Sv. Duhu bo treba postaviti nov piramidni obelisk, obnoviti napise in nasad lepoticnega drevja. — Poškodbe nagrobnih kamnov na pokopališču v Stražišču naj uredi komunalna služba pokopališča z lastniki posameznih grobov. — J. Š.

Vir. ZSV Kranj je površinsko obrusil spomenik in obnovil napise na spominskem kamnu ob cesti Vir—Ihan za hribom Šumberk. — O. Z.

Vrhovlje. ZSV Kranj je obnovil črke na spominski plošči NOB ob cesti nad vasjo. — O. Z.

Žabnica. Spomenik NOB je treba obnoviti z namestitvijo novih napisnih plošč na glavnem obelisku. Na tlakovani ploščadi je treba namestiti nove štiri stebre. Klopca z betonskim podstavkom mora biti nameščena prav tako kot nepoškodovana na drugi strani obeliska. Vazo pred obeliskom je treba primerno obrusiti in obnoviti napis. — J. Š.

AVTORJA:

A. V. — Andreja Volavšek

E. S. — Emil Smole

Javorica. ZSV Gorica je izdelal popoln načrt za obnovo spominske cerkvice iz I. svetovne vojne. Po nekaterih preventivnih posegih se bodo restavratorska dela pričela spomladi 1968. — E. S.

Kobarid. ZSV Gorica je skupno z Goriskim muzejem, ki je vodil dvigovanje topov iz I. svetovne vojne iz Soče pri Kobaridu, sodeloval pri izbiri in načinu prezentacije teh trofej. Odločili smo se, naj jih razmestijo v parku pred kino dvorano, potem ko bodo primerno pripravane zaradi zaščite pred korozijo. — E. S.

Podnanos. Skupina francoskih državljanov je v Podnanosu pridobila nekaj starih skrinj z namenom, da jih izvozi. ZSV SRS, ki je v tem primeru odgovoren za izdajo izvoznih dovoljenj, je izvoz preprečil, skrinje pa ponudil v odkup Etnografskemu muzeju v Ljubljani in »Antiki«. Ta dva sta skrinje odkupila. ZSV Gorica je bil mnenja, da bi morale ostati skrinje na področju občine Ajdovščine oz. bi jih morali ponuditi v odkup GM, ki opravlja za občino tudi nekatere muzejske naloge. — E. S.

Prekmurje. Izdelan je popis spomenikov severno od črte Murska Sobota—Dobrovnik. — A. V.

Šmarje pri Sežani. ZSV SRS je izdal dovoljenje za izvoz dveh kamnitih stebrov, ki sta nekoč opirala kor p. c. v Šmarjah, nato pa dolgo časa rabila za opornika gospodarskega poslopja. ZSV

Gorica o postopku za izdajo izvoznega dovoljenja, ki je po zakonu v pristojnosti rep. zavoda, ni bil obveščen, ko pa je za to zvedel, se z izdajo izvoznega dovoljenja ni strinjal, ker meni, da vsak tak izvoz pospešuje spomeniško obubožanje Krasa. — E. S.

Tolmin. ZSV Gorica je tudi 1967 vzdrževal nemško kostnico iz I. svetovne vojne, ki ima stalnega čuvaja. Kljub temu so neznani storilci v mesecu oktobru nasilno odstranili puškino cev iz ograje. Dejanje je bilo prijavljeno TNZ v Tolminu, storilec pa še ni bil odkrit. — Ponovno je bilo nameščeno razbito okensko steklo. — E. S.

Tomaj. Na pobudo ZSV Gorica je SO Sežana imenovala posebno komisijo strokovnjakov, ki so si po smrti msg. Albina Kjudra ogledali stanje dragocene tomajske knjižnice. ZSV Gorica je mikrofilmalne kataloge knjižnice, komisija pa je ugotovila, da knjižnice zaenkrat ni premikati iz Tomaja, pač pa ji je treba zagotoviti novo ustrezno katalogizacijo, zaznamovati spomeniško dragocene primerke in jih primerno zavarovati. Kasneje je bila knjižnica deloma premeščena v en del zgradbe in je danes težko uporabna zaradi neustrezne ureditve. ZSV Gorica bo skupaj s knjižničarskimi strokovnjaki poskrbel, da se knjižnica dokončno uredi in zavaruje ter jo bo moč uporabljati. — ZSV Gorica prepisuje tipkopis »Mozaik Primorske« pok. msg. Albina Kjudra, ki ga je prepustil ZSV Gorica za prepisovanje in ciklostilno razmnožitev. — E. S.

IZ ZGODOVINE HAAŠKE KONVENCIJE

I.

Skrb za obvarovanje kulturnih spomenikov, umetnin in zgodovinskih dokumentov pred nevarnostmi oboroženega spopada je že zelo stara. Širši obseg pa je zavzela spričo velikih svetovnih vojn dvajsetega stoletja, saj sta dejstvo, da sta se odvijali na mnogo večjih ozemljih, in

večja uničevalna sila modernih orožij, silno povečala nevarnosti, s katerimi vojna ogroža kulturno dediščino človeštva.

Ko se je 1918 končala I. svetovna vojna, je bilo uničenih veliko število objektov, ki so predstavljali pomembno kulturno vrednost. Mnogi od teh primerov so sodili v določila pozitivnega prava, mnogi so kršili haaške konvencije iz leta 1907.

Pred versajsko mirnovno pogodbo sklicana konferenca je razmišljala o kaznovanju krivcev za kršitve haaških konvencij. Januarja 1919 sestavljena komisija za ugotavljanje odgovornosti za vojno in poroštva je zbrala vse dostopne podatke o nezakonitih napadih na kulturne zaklade; ker ji pa ni uspelo uresničiti sankcije, ni imela nobenih neposrednih uspehov.

Tu moramo pripomniti, da v letih 1914 do 1918 nastala škoda ni bila samo posledica namerne nezakonitosti ali površnosti s strani oseb, odgovornih za varstvo umetnin, ampak je bila v mnogih primerih predvsem posledica dejstva, da varnostni ukrepi nikakor niso bili primerni in zadostni spričo bistvenega napredka vojne tehnike. Uporaba daljnostrelnih topov in razsežnost bombardiranja iz zraka sta onemogočili omejitev sovražnosti na točno določena ozemlja.

Že 31. oktobra 1918 je nizozemsko arheološko društvo predložilo nizozemskemu ministru za zunanje zadeve poročilo z zelo dragocenimi podatki in predloge v tej zvezi. Poudarili so pomanjkljivosti haaških konvencij, ki določajo samo, kaj in kako je treba narediti v primeru sovražnosti, ne predpisujejo pa primernih varstvenih ukrepov, ki jih je treba organizirati že v mirnem času. Poročilo se je končalo z opozorilom, da zahteva varstvena mobilizacija prav toliko vnaprejšnjih priprav kot vojaška. To ugotovitev so lahko podprli z dejstvom, da so spomeniki trpeli veliko več v državah, ki so bile v vojni že od vsega začetka, kot pri tistih, ki so stopile vanjo šele pozneje in so imele čas, da so se nanjo pripravile. To poročilo je podčrtalo še nekaj: napredek vojne tehnike vodi v omejevanje prostorov, ki jih je možno varovati, ne pa ozemlja sovražnosti!

Leta 1922 se je na pobudo washingtonske konference zbrala komisija pravnikov, ki naj bi utrdila pravila v zvezi z uporabo letalstva v vojni. Komisija sicer ni uspela postaviti konvencije, pač pa je italijanska delegacija dobila podporo za svoj predlog, da bi bilo treba okrog zgodovinsko pomembnih spomenikov utrditi varstvene pasove, da bi bilo treba vnaprej sporočiti obseg teh pasov in da bi morala mednarodna inšpekcija preveriti njih stanje nevtralnosti.

Leta 1935 je bila v Washingtonu podpisana pogodba (Roerich-Pact) o varstvu umetnostnih in znanstvenih institucij in zgodovinskih spomenikov. Bila je sicer omejena na poslopja, zaznamovana s po-

sebno zastavo in podpisale so jo samo ZDA ter ni predvidevala mednarodnega nadzora, pač pa je vsebovala nekatera zelo pomembna določila: varstvo je razširila s spomenikov in muzejev na stavbe, posvečene znanosti, umetnosti, šolstvu in kulturi in je zanje predpisovala že skoraj popolno nevtralnost.

Društvo narodov je priporočilo, naj bi v šolah nasploš poskrbeli za privzgojitev večjega spoštovanja do spomenikov in umetnin in njih varstva v vsakršnih okoliščinah.

Na številne pozive mednarodnega inštituta za intelektualno sodelovanje je Mednarodni urad za muzeje sklical stanek (1936) o teh vprašanjih. Leta 1937 se je v Parizu zbral odbor strokovnjakov, ki so končno sestavili osnutek mednarodne konvencije o »varstvu zgodovinskih stavb in umetnin v vojnem času« in pravil o izvajanju konvencije. Odbor je bil pri tem previden, skrbel je za to, da bi bila konvencija rajši manj zahtevna, pa zato sprejemljiva tudi s strani vojaških oblasti.

Ob ugotovitvi, da je treba varstvo spomenikov utemeljiti s tem, da ni nobenega resnega vojaškega razloga za njih porušenje, so sestavljalci spoznali, da bi bila poglobljena naloga konvencije zagotoviti stvarno varstvo ogroženih spomenikov in umetnin že v mirnem času. Osnutek je predvidel že tudi spisek zavarovanih zaklonišč za najdragocenejše kulturne zaklade, ki naj bi imela mednarodni položaj, njih organizacijo in nadzor. Prav tako je predvideval nevtralizacijo zavarovanih spomeniških območij.

Ta osnutek mednarodnega muzejskega urada je bil predložen svetu in skupščini Društva narodov jeseni 1938. Nizozemska vlada je bila kot tista, ki se je že prej največ brigala za to, pooblaščenca, da se posvetuje z drugimi vladami, in, če bo treba, skliče konferenco, ki bi sprejela konvencijo.

Medtem pa je 1939 izbruhnila vojna. Mednarodni muzejski urad je predlagal, naj bi vlade podpisale vsaj načelno izjavo z 10 členi. Podpisali pa sta jo samo Nizozemska in Belgija.

Tako so v vojni 1939—1945 še vedno veljale haaške konvencije. Vseeno pa prizadevanja med vojnama niso bila zaman, saj so zbudila veliko širše zanimanje za ta vprašanja in povzročila stike med vojaškimi oblastmi in varuhi spomenikov in umetnin, vlade več držav pa so, čeprav nevezane, izvedle nekatere ukrepe za zavarovanje. Tako je npr. ge-

neral Eisenhower kot poveljnik zavezniških armad izdal dve povelji (1943 in 1944) z natančnimi navodili o dolžnostih spoštovanja in varovanja kulturne dediščine dežel, ki jih bodo zasedle zavezniške armade.

Druga svetovna vojna je prinesla poleg dotlej nepredvidenih pustošenj še dodatno škodo: ropanje fašističnih okupatorjev — bodisi preprosto dobesedno (ki ga je haaska konvencija iz leta 1907 sicer strogo prepovedala), bodisi v obliki »prostovoljnih«¹ daril, izsiljenih z zastraševanjem ali zahtevami odškodnin, bodisi v obliki »zakonitih«² prodaj, izsiljenih na enake in podobne načine.

Zato je januarja 1943 osemnajst zavezniških držav podpisalo v Londonu skupno izjavo, s katero so slovesno obsodile vse vrste ropanja na zasedenih ali nadziranih ozemljih in razglasile za neveljavne vse prenose lastniških in podobnih pravic v zvezi s spomeniki ali umetninami, ki so bili ali v lasti ali v upravi zasebnih ali pravnih oseb na ozemlju pod posredno ali neposredno okupacijo ali kontrolo. Zato je tudi v vsaki od pogodb o premirju, sklenjenih s postopno odpadajočimi sateliti (Romunija, Finska, Bolgarija, Madžarska) člen, ki zahteva vrnitev vseh odtujenih kulturnih dragocenosti.

Posledica tega stanja je bila tudi moskvska izjava iz oktobra 1943, s katero so bila tudi ropanja kulturnih spomenikov in umetnin razglašena za mednarodne vojne zločine in so jih zato pozneje obravnavali tudi pred nürnberškim sodiščem.

Ustanovitev Unesca je predvidevala tudi skrb te organizacije za varstvo svetovne kulturne dediščine. Na pobudo nizozemske delegacije je torej zasedanje generalne konference Unesca v Parizu 1949 sklenilo posvetiti posebno skrb varstvu »predmetov kulturne vrednosti pred posledicami oboroženega spopada«. Na petem zasedanju v Firencah 1950 so obravnavali že poročilo strokovnjakov o teh vprašanjih, italijanska delegacija pa je predložila osnutek konvencije, ki naj bi zagotovila varstvo kulturnih zakladov. Zasedanje je pooblastilo generalnega direktorja, »da pripravi in predloži državam članicam osnutek mednarodne konvencije o varstvu spomenikov in drugih kulturno pomembnih predmetov v primeru vojne — upoštevajoč besedilo, ki ga je predložila italijanska delegacija in poprejšnje delo sekretariata«. Po vrsti posvetovanj s strokovnjaki, pravniki itd.

je sedmo zasedanje generalne konference Unesca v Parizu 1952 sprejelo osnutka konvencije in pravil o izvajanju le-te ter pooblastilo generalnega direktorja, da ju razpošlje vsem državam članicam Unesca ali Združenih narodov v pregled in priporočilo. Aprila 1954 je bila nato sklicana meddržavna konferenca v Haagu, na kateri je bilo zastopanih 56 držav in ki je 14. maja 1954 sprejela Konvencijo, Pravelnik in poseben Protokol o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada.

Poglavitna vsebina sprejetih dokumentov je naslednja. Potem, ko države podpisnice ugotavljajo, da sprejemajo konvencijo v zavesti vse večjih nevarnosti, ki groze kulturnim dobrinam ob oboroženih spopadih, in da vsaka takšna škoda zadeva kulturno dediščino vsega človeštva in je torej treba zagotoviti mednarodno varstvo vseh kulturnih dobrin, prvo poglavje konvencije opredeljuje kulturne dobrine — premične in nepremične — stavbe, katerih namen je hranjenje takšnih predmetov in spomeniška središča. To poglavje govori še o splošnem varstvu kulturnih dobrin in lastnem in zasedenem ozemlju, prepoveduje tatvine, ropanja in vandalizme vseh vrst in zahteva pripravo varstvenih ukrepov že v mirnem času za kakršenkoli primer oboroženega spopada. Drugo poglavje govori o zakloniščih za premične kulturne dobrine in zavarovanju nepremičnih spomeniških objektov in območij. Tu je govora o mednarodnem registru objektov, ki so posebej zavarovani. Tretje in četrto poglavje sta posvečena prevozu kulturnih dobrin in osebju, ki je z njimi zaposleno. Peto poglavje obravnava spoznavno znamenje, šesto o ukrepih ob izbruhu oboroženega spopada, sedmo pa o varstvenih silah in generalnem komisarju za kulturne dobrine. V protokolu se podpisnice zavezujejo, da bodo preprečile izvoz kulturnih dobrin z zasedenega ozemlja, oziroma da bodo zaradi večje varnosti morda odpeljane predmete nato vrnile pristojnim oblastem.

II.

Naša država je že 1955. leta podpisala in ratificirala konvencijo, ki je kot zakon veljavna in obvezna tudi za ozemlje SFRJ. Mednarodno varstvo bo učinkovito le, če bo organizirano že v mirnem času z narodnimi kot tudi mednarodnimi ukrepi. Med take ukrepe sodi tudi populari-

zacija vsebine konvencije, s katero se morajo seznaniti najširši krogi prebivalstva, še posebej pa oblasti in vojaški organi, ki so za izvajanje konvencije neposredno odgovorni. Zato je prav, da se z vsebino konvencije seznanijo odgovorni organi s področja šolstva, kulture, uprave, gradbeništva in JLA; za določnejša navodila k izvajanju konvencije in potrebnih ukrepov pa bo Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije v skladu z Unescovimi priporočili izdelal še posebne smernice, ki jih bo v podobni obliki kot konvencijo tudi izdal.

Že v minulem letu je Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije v sporazumu z Republiškim sekretariatom za narodno obrambo in Republiškim sekretariatom za prosveto in kulturo izvedel anketo v zvezi s preventivnim zavarovanjem spomenikov za primer oboroženega spopada. Anketa se je v glavnem omejila na štiri vprašanja priprav v mirnem času, in sicer na vprašanje najpomembnejših spomenikov (zaradi vpisa v mednarodni register in možnosti neposrednega zavarovanja) ter vprašanja zaklonišč, embalaže in mikrofilmanja. Odgovori na anketo kažejo, da smo slabo pripravljene, da so priprave tekle nekoordinirano in da smo v tej smeri storili zelo malo.

Da bi pravočasno izvedli naloge na področju varstva kulturnih dobrin, je Za-

vod za spomeniško varstvo Slovenije izdelal akcijski program, po katerem bo treba v prihodnjih letih postopno izvesti ukrepe v zvezi z mirnodobnimi pripravami in skladno s konvencijo, upoštevajoč koncepcijo vseljudske obrambe. Za leto 1969 predvidevamo:

— kategorizacijo najpomembnejših premičnih in nepremičnih spomenikov v smislu konvencije po predlogu medobčinskih zavodov in izdelavo predlogov za njih preventivno zavarovanje;

— pripravo in dopolnitev dokumentacije za zgoraj navedene spomenike, mikrofilmanje dokumentacije o teh spomenikih ter začetek načrtnega mikrofilmanja premičnih spomenikov in arhivskih fondov, še posebej tiste dokumentacije o spomenikih, ki spomenike identificirajo;

— pregled prostorov, predvidenih za zaklonišča, in izdelavo predlogov za ureditve zaklonišč ter enega ali več centralnih hranišč za mikrofilme;

— nabavo embalaže za mikrofilme.

Načrtovane naloge so zahtevne in obsežne, njihova uresničitev pa ne bo odvisna samo od potrebnih denarnih sredstev, temveč tudi od aktivnega sodelovanja vseh neprizadetih ustanov in organov, ki se kakorkoli ukvarjajo z varstvom kulturnih dobrin. Le na ta način je moč pričakovati, da bodo priprave usklajene in na primerni ravni.

MEDNARODNA LISTINA O KONSERVACIJI IN RESTAVRACIJI SPOMENIKOV IN SPOMENIŠKIH OBMOČIJ

Zgodovinski spomeniki vseh narodov, nosilci duhovnih sporočil preteklosti, nam v sodobnosti pomenijo žive priče sto in tisočletnih izročil. Človeštvo se čedalje bolj zaveda obče dragocenosti človeških vrednot, jih šteje za svojo skupno dediščino ter priznava, da je kot celota odgovorna za to, kako jih bo ohranilo prihodnjim rodovom. Naša dolžnost je, da jim jih predamo v vsem bogastvu njihove pristinosti.

Zategadelj je bistveno, da skupno ugotovimo načela, ki morajo usmerjati vsakršno ohranjanje in obnavljanje spomenikov, ter jih opredelimo in utrdimo v mednarodnem merilu, ob čemer je seveda vsaka dežela odgovorna za to, da in kako jih uporablja v okviru kulture in izročil posameznega naroda.

Atenska listina (karta) iz leta 1931 je prvič izoblikovala ta temeljna načela in tako pripomogla k temu, da se je razvilo močno mednarodno gibanje, katerega stvarne posledice so bili predvsem razni nacionalni dokumenti, dejavnost mednarodnih organizacij ICOM in UNESCO ter dejstvo, da je UNESCO ustanovil Mednarodno znanstveno središče za ohranjanje in obnavljanje kulturnih dobrin. Vse večja občutljivost in kritično preučevanje sta odkrivala in zastavljala čedalje bolj zapletena, raznovrstna in raznolična vprašanja. Čas je torej, da znova pregledamo in pretehtamo načela omenjene listine ter v novem dokumentu poglobimo in razširimo njih namen in učinkovitost.

Drugi mednarodni kongres arhitektov in tehničnih strokovnjakov za zgodovinske spomenike, zbran v Benetkah med 25. in 31. majem 1964, je zato odobril naslednje besedilo:

Opredelitve

1. člen. Pojem zgodovinskega spomenika zajema posamezno arhitektonsko stvaritev kot tudi mestno ali vaško okolje, ki priča o kaki posebni kulturi, pomembnem razvoju ali zgodovinskem dogodku. Ta pojem ne obsega samih velikih stvaritev, temveč tudi skromna dela, ki so pa sčasoma postala kulturno pomembna.

2. člen. Ohranjanje in obnavljanje spomenikov je stroka, ki mora sodelovati z vsemi vedami in tehnikami, katere lahko pomagajo preučevati in zavarovati spomeniško dediščino.

Smoter

3. člen. Namen ohranjanja in obnavljanja spomenikov je reševati tako umetnine kot tudi zgodovinske priče.

Konservacija

4. člen. Ohranjanje spomenikov nam nalaga predvsem dolžnost, da jih stalno vzdržujemo.

5. člen. Spomenike je zmerom lažje ohranjeti, če se uporabljajo za kake družbeno koristne namene. Takšna uporabnost je torej zaželena, ne sme pa priza-devati razporeditve ali okrasja stavbe. Izključno in samo v teh mejah je moč misliti na prilagoditve, ki jih terjajo spremenjene naloge in navade, ter jih dovoljevati.

6. člen. Konservacija spomenika vključuje tudi ohranitev primerne okolja. Če je tradicionalno okolje obstalo, ga je treba ohraniti. Prepovedati je vsakršne nove gradnje, rušenja in prezidave, ki bi utegnile spremeniti razmerja gmot in barv.

7. člen. Spomenik je neločljiv od zgodovine, o kateri priča, in okolice, v kateri stoji. Zato premeščanje spomenikov kot celot ali njih posameznih delov ni dovoljeno; izjema so primeri, ko predstavlja takšno ravnanje edino možno rešitev spomenika ali pa ga zahtevajo posebno veliki narodni ali mednarodni interesi.

8. člen. Kiparskih, slikarskih ali okrasnih prvin, ki so neločljivi deli spomenika, ni dovoljeno odstranjevati, razen v primeru, ko jih je mogoče zavarovati izključno le na ta način.

Restavracija

9. člen. Restavracija je visoko strokoven postopek, ki mora ostati nekaj izjemnega. Njen namen je ohraniti in odkrivati estetske in zgodovinske vrednosti spomenika, temelji pa na spoštovanju izvirnega materiala in avtentičnih dokumentov. Tam, kjer se začenjajo domneve, se mora ustaviti: vsakršna dopolnila, ki so se izkazala iz estetskih ali tehničnih razlogov za nujno potrebna, se morajo ločiti od arhitektonske kompozicije in nositi pečat našega časa. Pred in med restavracijo je treba spomenik arheološko in zgodovinsko preučevati.

10. člen. Kadar se običajne tehnike izkažejo za neprimerne, smemo utrditi spomenik s katero koli sodobno konservatorsko ali konstrukcijsko tehniko, katere učinkovitost dokazujejo znanstveni podatki, izkušnje pa zanjo jamčijo.

11. člen. Ob restavriranju spomenika je treba spoštovati veljavne prispevke vseh obdobj, saj smoter restavracije ni doseganje slogovne enotnosti. Kadar sestavlja stavbo več časovno razmaknjenih plasti, je razkrivanje ene od njih dovoljeno samo izjemoma in s pogojem, da odstranjene prvine niso posebno zanimive, medtem ko izpričuje odkrita kompozicija izredno zgodovinsko, arheološko ali estetsko vrednost ter je tako ohranjena, da opravičuje takšen postopek. Ocena vrednosti prizadetih prvin in odločitev o odstranitvi ne smeta biti odvisni od samega načrtovalca.

12. člen. Nadomestila manjkajočih delov se morajo skladno zlititi s celoto, hkrati pa se morajo ločiti od izvornih delov, da restavracija ne bi potvarjala umetnostnega in zgodovinskega dokumenta.

13. člen. Dodatkov ni mogoče dovoljevati; izjema so tisti, ki ne prizadevajo zanimivih delov stavbe, tradicionalnega okvira, ravnotežja njene kompozicije in njenega razmerja do okolja.

Spomeniška območja

14. člen. Spomeniškim območjem mora biti posvečena posebna skrb, ker je treba zavarovati njihovo neokrnjenost in jim zagotoviti asanacijo, primerno ureditev in možnost primernega podčrtanja njihove vrednosti. Vsa konservacijska in restavracijska dela naj se izvajajo po načelih, utrjenih v prejšnjih členih.

Izkopavanja

15. člen. Izkopavanja je treba opravljati v skladu z znanstvenimi vodili in s »Priporočilom«, ki opredeljuje mednarodna načela, katera je treba uporabljati v zvezi z arheološkimi izkopavanji, in ki ga je 1965 sprejel Unesco.

Razvaline je treba ohranjati in izvesti vsakokrat vse potrebne ukrepe za konservacijo in trajno zavarovanje arhitekturnih prvin in najdenih predmetov. Poleg tega je treba storiti vse, kar lahko olajša razumevanje odkritega spomenika, vendar tako, da se ob tem ne spremenita njegov pomen in narava.

Vsakršna rekonstrukcijska dela so tu že vnaprej izključena. Dovoliti je možno samo anastilozo, se pravi, ponovno sestavitve ohranjenih, a razkosanih delov. Povezovalne prvine morajo biti vselej spoznavne in smejo predstavljati le neogibni minimum, ki naj zagotovi ohranitev spomenika in njegovih oblik.

Dokumentacija in objava

16. člen. Vsa konservacijska, restavracijska in izkopna dela mora zmerom spremljati natančna dokumentacija v obliki analitičnih in kritičnih poročil, ilustriranih z risbami in fotografijami.

Dokumentacija mora vključevati vse stopnje razkrivalnih, utrjevalnih, obnavljalnih in povezovalnih del kot tudi vse tehnične in oblikovne prvine, ugotovljene med deli. Vsa dokumentacija naj bo spravljena v arhivu kake javne institucije in mora biti na voljo raziskovalcem. Priporočila se tudi nje objava.

OCENE IN ZAMENJAVA STROKOVNE LITERATURE APPRECIATIONS ET ECHANGE DE PUBLICATIONS

Cultura Atesina — Kultur des Etschlandes, XX., N. 1—4, Bolzano 1965 (doskano febr. 1968), pp. 120, 89 črno-belih repr., 1 barvna repr., 3 črtni klišeji, 2 genealoški tabeli.

Med publikacijami, ki zajemajo vprašanja o spomeniškem varstvu in raznih umetnostnozgodovinskih dognanjih, zasluzi *Cultura Atesina — Kultur des Etschlandes* pozorost in stalno spremljanje objavljenih člankov. Odgovorni urednik te izdaje je dr. Nicolò Rasmò, znani vztrajni raziskovalec in dober poznavalec južnotirolske umetnosti.

Sedem člankov in ocen N. Rasmò v pričujoči številki glasila govori o avtorjevi aktivnosti. Ta zajema spomeniškovarstvena dela in na njihovih temeljih izrečene nove umetnostnozgodovinske opredelitve ali dopolnitve dosedanjega znanja o zgodovini raznih spomenikov. Avtor zajema tudi pregled gradiva na terenu in v privatnih zbirkah. Spremlja tudi strokovno literaturo, ki se dotika gradiva Južne Tirolske.

O zgodnesrednjeveškem gradu Eppan (Appiano) pri Boznu poroča, kakšni konservatorski posegi so bili storjeni v zadnjih letih; objavlja podatke o njegovih lastnikih in gradbenih spremembah na graščinskem kompleksu, ki spada danes med ene najbolj znanih in obiskanih na Južnem Tirolskem. V okviru gradu je romanska kapela s sočasnimi freskami, ki jih N. Rasmò postavlja na začetek 13. stoletja. — Kraj Eppan nam ni znan le po stenskih slikah in grajski arhitekturi, temveč tudi po romantični okolici, kjer se je v prejšnjem stoletju mudil naš slikar Anton Karinger. Slika Pokrajina pri Eppanu je danes v lasti Narodne galerije v Ljubljani.

V članku *La chiesa di S. Maria del Conforto* omenja N. Rasmò zgodovino cerkve in obliko nekdanje romanske cerkve, ki je poslikana s sočasnimi freskami in s freskami 13. in 14. stoletja. Na tem

objektu so začeli z restavratorskimi deli. — Guido Canali poroča o izdelkih iz srebra iz let 1633—1784, o katerih so zapisani podatki v magistratnem arhivu mesta Bozen. Isti avtor dodaja v drugem članku nadrobnejše podatke o avtorju marmornega oltarja s konca 17. stoletja v kapeli sv. Antona v frančiškanski cerkvi v Boznu. — N. Rasmò objavlja vrsto podatkov o življenju in delu slikarja Krištofa Helfenriederja (1590—1635). Objavlja tudi podatke o plemiški diplomati Nicola Bozzetta iz l. 1581. V članku »Il pittore Giancarlo Vendelino Anreiter von Zierfeld e le sue origini atesine« je zapisal nove podatke o znanem slikarju porcelanskih izdelkov, ki je bil rojen leta 1702 v Schemnitzu in je umrl l. 1747 na Dunaju. Dodaja genealoško preglednico družine. — Med recenzijami knjig omenjuje A. v. Zallinger delo Luise Mortari »Bernardo Strozzi« in dodaja nekatere svoje ugotovitve, ki izdajo iz l. 1966 dopolnjujejo. — Delo Johanne Felmayer »Die Altäre des 17. Jahrhunderts in Nordtirol«, Innsbruck 1967, ocenjuje Nicolò Rasmò kot ne dovolj izčrpno. Po njegovem mnenju ni dovolj podčrtana oblika in vloga oltarja po predpisih, ki so bili določeni s tridentinskim koncilom. Zdi se mu, da niso bili dovolj uporabljeni arhivski podatki, posebno še tisti, ki so jih razni avtorji pred izidom te knjige že objavili. Glede ilustracij meni, da niso dovolj sistematično izbrane. Nezadovoljive imenuje tudi navedbe opomb, citate v latinščini pa napačno razbrane. Dodaja, da bi ne bilo nekoristno, če bi avtorica upoštevala članka Milana Železnika o zlatih oltarjih v Sloveniji, objavljena v Zborniku za umetnostno zgodovino n. v. IV. in V. do VI. Železnikova članka daje za zgled, kako se je treba lotiti take teme. Nezadovoljiv je tudi seznam življenjepisov petindvajsetih slikarjev in sedemnajstih rezbarjev oltarjev. Rezultat knjige imenuje začetno stopnjo študija, ne pa že do-

končano študijo. — N. Rasmus v oceni dela Otta R. Lutterottija »Hans Multscher und sein Sturzinger Altar«, Innsbruck 1967, odgovarja na negativne ocene, ki so bile tu izrečene na njegov rovaš. Publikacija obsega le devet strani in je namenjena turistom.

Devetnajsti letnik glasila *Cultura Ate-sina* — *Kultur des Etschlandes* spremlja ob koncu 89 črno-belih reprodukcij, ki dopolnjujejo posamične članke. Vrednost pomeni tudi navedena literatura ob koncu vsakega daljšega članka.

Ksenija Rozman

Les Monuments historiques de la France, Paris I—XII (1955—1967), — Lepo opremljena revija o varstvu zgodovinskih spomenikov v Franciji (izjemoma govori tudi o naravnih znamenitostih), ki izhaja v štirih snopičih letno, prinaša v dvanajstih letnikih po letu 1955 tudi nekaj člankov, ki posebej pritegnejo pozornost konservatorja arheoloških spomenikov in morejo zanimati tudi arheologa v muzeju. Na tem mestu želimo torej predstaviti revijo le s tega zornega kota.

Nekaj sestavkov nas informira o spomeniškovarstveni zakonodaji in organizaciji službe v Franciji, kjer je govora tudi o varstvu arheoloških spomenikov, organizaciji izkopavanja itd. (npr. P. Verdier v letniku I 1955 ali poročilo v kroniki letnika IX 1964 o ustanovitvi urada Bureau des fouilles et antiquités). Manjše število člankov obvešča o posameznih pomembnih arheoloških spomenikih. Tako npr. A. Jacques piše o rimskih napisih iz Aime v letniku VI 1960 ali J. Taralon opisuje srednjeveško zakladnico iz Conquesa, kjer je del plastike Veličanstva sv. Vere zlata poznoantična portretna cesarska glava (v letniku I 1955). R. Gavelle pa v letniku V 1959 poroča o starokrščanskem sarkofagu iz Saint-Justa de Valcabrère.

Več člankov govori o konkretnih konservatorskih posegih na arheoloških spomenikih, tako predstavljata J. Touvelot in P. M. Duval rezultate raziskovanj in prezentacijska dela v rimskih termah v Cluniju v Parizu v letniku 1955, ali v istem letniku J. M. Froidevaux o ureditvi jame s paleolitskimi slikarjimi v Lascaux in principih za zavarovanje tega spomenika. V letniku VI 1960 piše A. Jacques o prezentacijah in rezultatih raziskovanj v antičnem najdišču v Aixles-Bains, v istem letniku Y. M. Froidevaux poroča o ureditvi umetne ventilacije

v jami v Lascauxu, A. Glory pa opiše rezultate s tem povezanega izkopavanja. V letniku IV 1958 opisuje M. de Bonard izkopavanja starokrščanskega baptisterija v Portbailu.

Tehnične probleme konservacije arheoloških spomenikov zadevajo trije članki. H. v. Effenterre piše v letniku II 1956 o restavraciji rimskih lapidarijskih spomenikov iz Caena, delno za arheologa zanimiv je sestavek v letniku X 1964 izpod peresa J. P. Paqueta o boleznih kamna, predvsem pa nas zanima sestavek J. Lauffrauja o konservaciji, restavraciji in prezentaciji mozaikov v letniku VII 1962. Članek je nastal ob delih v Akvitaniji. Avtor najprej naniza nekaj tehničnih podatkov o mozaikih, nadalje navaja recepturo za dviganje, restavracijo itd. mozaika, na koncu pa doda še nekaj napotkov izkopavalcu. Nekaj vodil v tem članku je ob izkušnjah, ki so si jih naši strokovnjaki nabrali pri delu na Jakopičevem vrtu v Ljubljani, uporabnih tudi za nas in to toliko bolj, ker je avtor članka delal v nam bližjih klimatskih pogojih, kot delajo npr. Italijani.

Vrsta sestavkov govori o raziskovanjih porušeni srednjeveških arhitektur, kjer so si morali pomagati raziskovalci izključno z arheološkimi metodami. Izčrpnije predstavlja metodo dela in prezentacije npr. v letniku VIII 1962 J. Merlet ob delih na gradu v Caenu ali VI 1960 G. Jouven ob izkopavanjih v Saint-Pierru de Flavigny.

V zgodovino varstva arheoloških spomenikov je posegel E. Bonnel v treh sestavkih, tako govori v letniku III 1957 o načrtu za konsolidacijo amfiteatra v Nimesu iz časa francoske revolucije, v letniku V 1959 o zaščiti istega spomenika, v I. XII 1966 pa o restavraciji slavoloka v Orangeu v začetku 19. stol.

Ob pregledu revije pa gotovo tudi arheolog konservator ne bo mogel mimo sestavkov, ki govore o varstvu spomenikov nasploh, da omenimo morda le razmišljanje L. Grodeckega v letniku IX 1965 o sodobnih tendencah ob restavraciji spomenikov, ki ga je vzpodbudil Frodlov sestavek *Denkmalebgriffe, Denkmalwerte und ihre Auswertung auf die Restaurierung* (Wien 1963). Prav tako so zanimive tudi kratke oznake na novo pravno registriranih spomenikov, ki zaključujejo vsak letnik, in med njimi najdemo vedno tudi arheološke spomenike, terene in objekte z ostalinami iz antike ali prazgodovine.

Iva Mikl Curk

1. zv. T. Padfield: »Detektor ultraviole-
letnega žarčenja.« S to razmeroma pre-
prosto optično napravo lahko zasledimo
vsak izvor U. V. svetlobe. Zato je po-
seбно uporabna v muzejih in galerijah,
ki razstavljajo predmete, občutljive za to
vrsto žarčenja. Namenjen je predvsem
muzejskim ustanovam, ki so že oprem-
ljene z zaščitnimi zasloni proti U. V. svet-
lobi; z njim hitro in zanesljivo ugotovimo,
če je ta zaščita povsod učinkovita.

S člankom »Poškodbe umetniških del
na papirju« nas M. Kemp Wiedner sez-
nanja z materialom, namenjenim grafiki
in slikanju na papir, ki je posebno na
ameriškem tržišču zelo slabe kvalitete.
Papir, ki rabi za podlogo slikarju, pa
tudi razni celulozni izdelki, ki jih upo-
rabljajo pri okvirjenju, vsebujejo kisle
sestavine, te pa kmalu začno najedati
papirna vlakna, povzročajo madeže in
druge poškodbe. Pri nekaterih grafičnih
tehnikah je te mogoče odstraniti z raz-
nimi načini beljenja, pri akvarelih, pa-
stelih in podobnih slikarskih tehnikah pa
so te poškodbe nepopravljive. Veliko
škodo povzročajo tudi nepoučeni in brez-
vestni obrtniki, ki se bavijo z montažo
in okvirjenjem. Avtorica ugotavlja ob
številnih primerih, da nastajajo težke
poškodbe predvsem zaradi tega, ker slike
montirajo direktno na karton najslabše
kvalitete, celo na časopisni papir ali va-
lovito lepenko, ali pa so uokvirjene tako,
da pritiskajo naravnost na steklo. Škod-
ljiva je tudi uporaba neprimernih lepil-
nih trakov ter lepljenje slik na karton
z vseh strani, ker se tako sčasoma zač-
najo gubati in trgati. V članku je na-
dalje prikazan primer pravilne montaže
slike na papirju, glede kvalitete papirja
pa se avtorica zavzema za ustanovitev
kake centralne inštitucije, ki bi se bavila
z raziskavo papirja za slikarske namene
in ki bi svoje izsledke posredovala zbi-
ralcem, umetnikom inrestavatorjem.

Članek G. Thomsona o količini sve-
tlobe, ki jo sprejemajo muzejski ekspo-
nati v teku enega leta, dopolnjuje že ob-
javljeno obširno delo tega avtorja o škod-
ljivem vplivu svetlobe in ustreznih za-
ščitnih ukrepah v muzejih. Na podlagi
meritev v prostorih Nacionalne galerije v
Londonu ugotavlja, da je z uporabo
okenskih zaslonov in zaves ter s pravilno
izbrano umetno razsvetlavo (celokupna
osvetlitev 150 luxov) mogoče zmanjšati,
pri omejenem razstavnem času, količino
vpadne svetlobe vsaj za trikrat, v pri-

merjavi z nezaščitenimi prostori. Po nje-
govi oceni ne bi smela vsa količina
vpadne svetlobe na leto preseči pol mili-
jona luxov. Pri razstavljanju izredno obč-
utljivih predmetov pa je mogoče doseči
zmanjšanje te količine celo na 500 luxov,
če je osvetlitev zelo slaba (50 luxov) in če
so na vitrinah nameščene zavesne ali za-
sloni, ki jih obiskovalec po potrebi sam
premika.

2. zv. »Študij in identifikacija maja-
modre barve«, o čemer pišejo avtorji
R. Kleber, L. Masschelein-Kleiner in J.
Thissen, je zgleden primer temeljite razi-
skave barvila ob smotni uporabi sodob-
nih fizikalno-kemičnih metod. »Maja-mo-
dra« je blede modro barvilo, ki so ga
uporabljali Indijanci predkolumbovskih
kultur v freskah in v keramiki. Ob njem
so si že dolga leta belili glavo razni razi-
skovalci, vendar so mogli ugotoviti le, da
gre za sljudasti mineral atapulgit (ki pa
sam ni obarvan), vezan z nekim nezna-
nim organskim barvilom. Avtorji članka
so domnevali, da bi to barvilo utegnil
biti indigo. Iz atapulgita in indiga so sin-
tetizirali barvilo, močno podobno maja-
modri. Pri identifikaciji indiga v original-
nem barvilu so uporabljali kemične in
spektografske analitične metode, elektro-
nsko mikroskopijo in difrakcijo (s katerimi
pa je bilo mogoče določiti le atapulgit),
rentgenske difrakcije in infrardeče spek-
trofotometrije. Z zadnjima dvema meto-
dama je dokazana tudi prisotnost indiga.
Z nadaljnjimi raziskavami je delno ugo-
tovljen tudi način povezave teh dveh se-
stavlin.

»Pakiranje Michelangelove Pietà« za
prevoz iz Rima na njujorško svetovno
razstavo opisuje B. Gordon. Priprave in
izvedbo pakiranja je vodil predstavnik
Vatikana v ZDA v sodelovanju s strokov-
njaki različnih ameriških podjetij, spe-
cializiranih za embalažo in plastične
mase. Po predhodnih preizkusih so iz-
brali porozni polistirol za glavni zaščitni
material. Kip so najprej postavili v pro-
storen masiven lesen zaboj, obložen z de-
belimi ploščami polistirola, in ga zvrhano
zasuli s polistirolom v obliki kroglic. Za-
prt zaboj so nato še obložili s polistirol-
nimi ploščami debeline 10—20 cm in vse
postavili v jeklen zaboj, obložen z azbe-
stom. Uporabili so 180 kg poroznega poli-
stirola, dovolj, da bi poln zaboj, težak
4540 kg, v primeru brodoloma plaval na
vodi. Predvideli so tudi signalni oddaj-
nik, s katerim bi plavajoča »Pietà« opo-
zarjala nase.

O utrjevanju mokrega lesa piše R. A. Munnikendam v članku »Konservacija mokrega lesa s polimerizacijo ob pomoči žarčenja«. Da bi preprečili pokanje in krivljenje mokrega lesa med sušenjem, so v zadnjih letih razvili več metod postopne impregnacije lesa, dokler je še prepojen z vodo, s primernimi vodotopnimi utrjevalnimi sredstvi. Do sedaj je veljal za najzanesljivejše sredstvo polietilenglikolni vosek; postopek z njim pa je razmeroma dolgotrajen. Spričo velikega števila lesenih predmetov, predvsem ostankov ladij, ki so jih našli pri izsuševanju Zuiderskega jezera, so v Holandiji razvili sledečo metodo: vodo v mokrem lesu najprej nadomestijo z metilalkoholom, nato potope predmet v monomer metilmetakrilatne smole (3—5 dni) in ga podvržejo gama žarčenju. Pri tem smola polimerizira in tako popolnoma utrdi oslABLJENA lesna vlakna.

Ameriški restavrator F. du Pont Cornelius v kratkem poročilu opisuje krčenje in raztezanje lesa in slikarskega platna pri izmenično visoki in nizki vlažnosti. Opisuje način merjenja vzorcev lesa ter lanene in bombažne tkanine s preprosto napravo. Našteti so rezultati merjenj vzorcev lesenih plošč, rezanih v podolžni in povprečni smeri, delno pobarvanih ter vzorcev platna in bombažne tkanine (apretiranih, grundiranih in neobdelanih). Največje dimenzionalne razlike kažejo enostransko barvane, podolžno rezane plošče, pri tkanini pa neobdelana vlakna.

3. zv. S študijo »Prispevek k zgodovini kiparskih tehnik: I. Orfeo Boselli o restavriranju antičnih kipov« pričeva P. Dent Weil serijo razprav o zgodovini kiparskih delovnih postopkov. Prva pisana poročila, ki opisujejo poleg teoretičnih osnov kiparskega dela tudi kiparsko tehniko, najdemo v Italiji v dobi renesanse in baroka. Med njimi sta pomembni razprava Benvenuta Cellinija »Trattatto dell' Oreficeria e della Scultura« (1568) in rokopis Orfea Bosellija »Osseruationi della Scultura Antica« iz srede XVII. stoletja. Bosellijevo delo je posebej zanimivo še zato, ker edino opisuje metode restavriranja antičnih kamnitih plastik. Vzporedno z nastajanjem bogatih antičnih zbirk renesančnih cerkvenih in posvetnih gotocve se je v Italiji tudi močno razvilo restavratorstvo kot posebna vrst kiperske umetnosti. Že v začetku XVI. stol. se je začel uveljavljati princip, da se pri antičnih kipih dodajo vsi manjkajoči deli. Znana je restavratorska dejavnost neka-

terih znamenitih renesančnih in baročnih kiparjev (Donatello, Verrocchio, Bernini). Šele proti koncu XVII. stol. je prvi opustil to načelo Britanski muzej z razstavo Elginove zbirke fragmentov z atenske akropole. V drugem delu razprave se avtorica podrobneje bavi z nekaterimi poglavji Rosellijevega rokopisa, ki govore o restavratorstvu. V 14., 15. in 16. poglavju Roselli opisuje pritrjevanje originalnih in dodanih delov kamnitega reliefa na tenko marmorno ploščo, vstavljanje reliefa v marmorni okvir in pritrjevanje z železnimi klini, zalitimi s svincem. V 17. poglavju je opisana izdelava lepila za marmorne fragmente. Sestoji iz kolofonije, čebelnega voska in marmornega prahu. V nadaljnjih poglavjih je govora o pravilnem izboru in načinu vstavljanja železnih sponk, o kitanju špranj z voskom in marmornim prahom in o patiniranju kita z različnimi sredstvi. 20. in 21. poglavje opisujeta modeliranje večjih delov kipa okrog originalnega dela, posebej še izdelavo draperij in delov oblačila. Razpravo spremljajo številne avtorjeve opombe, med njimi krajše navedbe podobnih tehnik iz drugih sočasnih virov.

H. Kühn, »Uporaba zaščitnih filmov proti premočnemu gretju ob filmskem snemanju umetnin«. Že razmeroma kratka osvetljava s filmskim reflektorjem povzroča velike spremembe v toploti in vlagi na površini slike ali kipa. Enourna osvetlitev z 8000 luxi npr. dvigne toplotno osvetljene ploskve za 27° C, desetminutna osvetlitev s 6000 luxi za 14° C, pri čemer se vlažnost lesa zmanjša za 1%. Različno se grejejo tudi svetle in temne površine. Te nenadne klimatske razlike povzročajo vidne poškodbe (razpoke, luskanje) posebno pri organskem materialu (slike na platnu in lesu, pozlata na lesu, usnje, kost, itd.). Vzrok premočnega gretja, infra-rdečo sestavino reflektorske svetlobe, je mogoče do 90% odstraniti z uporabo zaščitnih filtrov, med katerimi so najučinkovitejši filtri Schott KG 1 in KG 3. Avtor priporoča še naslednje varnostne ukrepe: razdalja med reflektorjem in umetnino naj bo čim večja, v bližini naj se namestijo ventilatorji, snemanje naj se vrši v čim večjem prostoru, spremembo vlage in toplote je treba nadzorovati. V splošnem naj se osvetlitev omeji na minimum tudi zaradi ultravioletnega žarčenja (bledenje barvil).

O čiščenju miniaturnih poročila Swana Kemal Bhowmik v članku »Restavrira-

nje indijskih miniaturnih brez uporabe vode«. Po uvodni razlagi tehnike miniaturnega slikarstva v Indiji avtor navaja poškodbe, do katerih lahko pride v vlažnem okolju (razvoj mikroorganizmov, temne lise na podlogi in barvni plasti). Ker so vsa veziva v barvi in v papirni podlogi vodotopna, ni mogoče čiščenje slike z vodnimi raztopinami brez nevarnosti večjih poškodb. Avtor zato uporablja naslednjo metodo: dezinfekcija s parami paradiklorbenzola (1 teden), namakanje v alkoholni 1% raztopini Kloramina T (5 ur), po sušenju lakiranje z 0,7% raztopino metilmetakrilata v toluolu.

4. zv. V nadaljevanju serije »Identifikacija slikarskega materiala« obravnava R. J. Gettens, H. Kühn in W. T. Chase »svinčeno belo«. Po že ustaljenem sistemu avtorji najprej opisujejo kemične in fizikalne lastnosti tega barvila, nato pa različne metode identifikacije. V opisu kemičnega sestava so navedene različne svinčeve karbonatne spojine ter zmesi z drugimi solmi, ki so jih uporabljali v slikarske namene v preteklosti in danes. Posebej so navedena veziva, ki prihajajo v poštev v zvezi s svinčeno belo v oljni, tempera in vodni tehniki, enkaustiki, itd. Poudarjena je razmeroma velika odpornost tega barvila proti vplivu žveplovodika. V drugem delu razprave avtorji navajajo način kemične in mikrokemične identifikacije z uporabo razredčenih kislinskih in drugih reagentov, ki tvorijo s svinčom karakteristične kristale. Od fizikalnih metod, primernih za analizo in identifikacijo pigmentov so podrobneje obravnavane naslednje: emisijska spektrometrična analiza, ki poleg svinca odkriva še značilne primesi (baker, srebro); rentgenska difrakcijska analiza, ki omogoča hitro ugotavljanje prisotnosti svinčeve bele in njeno kemično strukturo; metoda nevtronske aktivacije, ki daje podatke o sledovih primesi v najmanjših količinah in tako omogoča določanje izvora in načina pridobivanja barvila ter s tem tudi starosti slike; analiza naravne radioaktivnosti svinca, s katero je prav tako v nekaterih mejah določljiva starost; infrardeča spektrografija, ki omogoča identifikacijo barvila v izredno majhnih vzorčkih (50–100 mikrogramov). Končno je navedeno še rentgensko snemanje slike, ki prav tako nakazuje prisotnost svinčeve bele. Članek zaključuje vrsta značilnih primerov zahodnih in orientalskih umetnin, na katerih so z različnimi metodami določili ta pigment.

T. Margaritoff, »Nova metoda snemanja barvnih plasti«. Metoda je mogoče uporabiti pri oljnih in tempera barvnih plasteh, med katerimi je vsaj tenka plast laka ali barvne osnove, ali pa je med prvimi in drugim slikanjem preteklo več let. Na zgornjo sliko najprej nalepimo gazo z razredčenim, nato z gostejšim klejem, po sušenju jo pokrijemo s filtrirnim papirjem, namočenim v dimetilformamid, ter vse zatesnimo s polietilensko folijo. Sliko nato nekaj časa grejemo (50°), potem pa odstranimo papir ter gazo ponovno premažemo s klejem. Po strditvi kleja previdno snamemo gornjo barvno plast. Avtor je na ta način odkrival starejše plasti v glavnem na ikonah, v nekaterih primerih tudi dvakrat preslikanih.

R. A. Straub, »Laboratorij in učni program za konservatorje na Inštitutu za tehnologijo slikarstva v Stuttgartu«. Inštitut je del Akademije za likovno umetnost, bavi pa se deloma z znanstveno raziskavo v zvezi s starimi slikarskimi tehnikami, predvsem pa s razvojem konservatorskih metod in s sistematičnim šolanjem restavradorjev za slike in plastike. Obsega več dobro opremljenih laboratorijev, med njimi laboratorij za mikrokemične in fizikalne raziskave, opremljen z rentgenskimi in raznimi drugimi optičnimi aparati za raziskavo in fotografijo, ter laboratorij za konservacijo, z vakuum mizami, aparatom za sestavljanje tabel, gibljivim ekshaustorjem itd. Šolanje traja tri leta, pred vpisom na inštitut pa morajo bodoči restavradorji prebiti tri leta pri praktičnem delu v kaki restavratski delavnici. Prvo leto prakse lahko obiskujejo enoletni začetni tečaj v okviru Inštituta. Triletni študijski program je sistematično razdeljen na teoretične predmete ter ustrezne praktične vaje in restavriranje slik in skulptur iz javnih zbirk (približno 40% programa). Program obsega med drugim zgodovino tehnologije in slikarskih tehnik, kemične in fizikalne aspekte poškodb in konservacije, umetnostno zgodovino, mikroskopijo in fotografsko dokumentacijo z različnimi optičnimi metodami; nadalje kopiranje v originalni tehniki ter osnove slikanja in risanja. Enkrat letno organizira Inštitut za restavrorje dvodnevni tečaj o novih izsledkih na tem področju.

R. A. Munnikdom ponovno opisuje uporabo monomerov plastičnih mas v članku »Utrjevanje poroznega gradbenega materiala s pomočjo impregnacije z monomeri«. Zidove iz prhkega peščenca in podobnega materiala običajno utrju-

jejo z raztopinami umetnih smol, kar pa je dolgotrajno in ne vedno učinkovito delo. Kot hitrejši in popolnejši način impregnacije priporoča avtor obdelavo površine z monomerom metilmetakrilata, ki najhitreje prodira v globino zidu. Monomeru doda pred uporabo 1% benzoil peroksida (trdilec) in 0,6% dimetilparatoluidina (aktivator). Pri tem razmerju sestavin traja strjevanje smole 1 uro. Manjše predmete lahko položimo v kopel monomera, večje pa večkrat prebrizgamo. Na ta način impregniran zid lahko čistimo s primernim topilom tudi po utrjevanju.

»Uporabo benzotriazola za stabilizacijo bronastih predmetov« priporoča H.

B. Madsen. Dosedanji način stabilizacije bakrovih kloridnih spojin, ki povzročajo aktivno korozijo bronca, ni uporaben za vse primere. Obdelava z natrijevim seskvikarbonatom je zelo dolgotrajna, impregnacija s parafinskim oljem in stabilizacija z amonijakom in acetonom pa nista vedno primerni, ker spreminjata zunanji videz predmeta. Avtor je zato poizkušal trajno vezati bakrove spojine v bronu na 3% benzotriazol v alkoholni raztopini. Tako obdelani predmeti niso več kazali znakov korozije tudi po daljši preizkusni dobi. Benzotriazol je mogoče uporabljati tudi v zaščitnem laku.

N. Sedlar

PREGLED ZAMENJAV ZA ZBORNIK VARSTVO SPOMENIKOV

AMERSFOORT

Berichten van de Rijksdienst

ANKARA

publikacije arhit. fak.

ATEENAI

To Ergon

BASEL

Les Cahiers Ciba

BEOGRAD

Bilten Društva konservatora Jugoslavije

katalogi Muzeja primenjene umetnosti

katalogi Muzeja savremene umetnosti

katalogi Zavoda za zašt. grada Beograda

Saopštenja Rep. Zavoda za zaščitu spomenika kulture SR Srbije

Saopštenja Zavoda za zaščitu spom. kult. grada Beograda

Starinar

Vesnik Vojnog muzeja

Zbornik radova Narodnog muzeja

Zbornik (Muzej primenjene umetnosti)

Zbornik zaštite spomenika kulture

Zograf

BERLIN

Ausgrabungen und Funde

BITOLA

Herakleja

BOLZANO

Cultura Atesina

BONN

Jahrbuch der rheinischen Denkmalpflege

BRATISLAVA

Monumentorum tutela — Ochrana pamiatok

Musaica

Slovenský národopis

Vlastivedný časopis

BREGENZ

Jahrbuch des Vorarlberger Landesmuseumsvereins

BREMEN

(katalogi) Focke-Museum

BRNO

Sborník Československé společnosti archeologické

BRUXELLES

Bulletin de l'Institut Royal du patrimoine artistique

BUCURESTI

Inventaria Archaeologica

Studii și cercetări de Istorie Veche

Revue Roumaine d'Histoire de l'Art

Tabula imperii Romani

BUDAPEST

Acta historiae artium

Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts

(katalogi) Szépművészeti muzeum

Tanulmányok Budapest multjából

CETINJE

Starine Crne gore

CHICAGO

(katalogi, Quaterly itd.) Art Institute of Chicago

DARMSTADT

Fundberichte aus Hessen

EISENSTADT

Burgenländische Heimatblätter

Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland

FRANKFURT a/M

Berichte der Römisch-germanischen Kommission

FREIBURG i. Br.

Badische Fundberichte — Sonderheft 7